

A young boy with a serious expression is shown from the chest up, holding three nested wooden frames. The frames are arranged in a receding perspective, with the innermost frame being the smallest and the outermost being the largest. The boy's face is visible through the frames, appearing to be inside them. The background is a dark blue night sky filled with stars and a few streaks of light, possibly meteors or comets. The overall mood is contemplative and artistic.

**ПЕРШІ
П'ЯТНАДЦЯТЬ
ЖИТТІВ
ГАРРІ ОґАСТА**

**КЛЕР НОРТ
CLAIRE NORTH**

**ПЕРШІ
П'ЯТНАДЦЯТЬ
ЖИТТІВ
ГАРРІ ОҐАСТА**

*КЛЕР НОРТ
(Катрін Вебб)*

2014

переклав ssv310 (2017–2018 р.)

Бувають такі історії, що одного життя замало, щоб розповісти їх.

Гаррі Оґаст лежить на своєму смертному одрі. Знову.

Що б він не робив, що б він не вирішував, після настання смерті Гаррі завжди повертається туди, звідки він почав: стає дитиною, яка нічого не забула про життя, яке вона вже неодноразово проживала раніше. Нічого ніколи не змінювалося.

Аж дотепер.

Коли свого кінця добігало одинадцятье життя Гаррі, біля ліжка старого з'явилася маленька дівчинка.

«Я мало не спізналася до вас, докторе Оґаст, — сказала вона. — Я маю передати повідомлення».

Це повість про те, що Гаррі робитиме далі, що він робив до цього, і про те, як він намагається врятувати минуле, якого не може змінити, та майбутнє, до якого не може потрапити.

Вступ

Я пишу це для тебе.

Мій вороже.

Мій друже.

Ти вже знаєш, уже мусиш знати.

Ти програв.

Розділ 1

Другий катаклізм почався 1996 року під час мого одинадцятого життя. Я помирав своєю звичайною смертю, моя свідомість повільно розчинялася в морфійній імлі, але вона обірвала це, неначе крижаним душем облила.

Їй було сім років, а мені — сімдесят вісім. Її пряме біляве волосся було зв'язане хвостиком, що звисав на спину, а моє волосся було яскраво-біле; вірніше, білими були його залишки. Я був одягнутий у лікарняну піжаму, скроєну з метою забезпечення пониженої стерильності, а вона — в синю шкільну форму й фетровий кашкетик. Вона всілася на краю мого ліжка, звисла з нього ноги й подивилася мені в очі. Потім оглянула датчик пульсу, що був підключений до моїх грудей, побачила, що я від'єднав автоматику сповіщення медперсоналу, намацала мій пульс і сказала:

— Я мало не спізналася, докторе Оґаст.

Вона сказала це чистою берлінською верхньонімецькою, але навіть якщо б вона звернулася до мене будь-якою іншою мовою, помітного акценту все одно не було б чути. Дівчинка почухала під коліном лівої ноги, де в неї свербіло під мокрим від дощу гольфом. Чухаючи, вона сказала:

— Мені потрібно переслати повідомлення назад у часі. Якщо час має тут якесь значення. Користуючись нагодою вашої смерті, я прошу вас передати його Клубам того часу, з якого ви походите, як перед цим його було передано мені.

Я спробував заговорити, але слова сплуталися в мене на язиці, і я не сказав нічого.

— Світ добігає кінця, — сказала вона. — Це повідомлення надходило від дитини до дорослого, від дитини до дорослого, його передали в минуле з майбутнього, яке настане через тисячу років. Світ добігає кінця, і ми не можемо цьому запобігти. Тому тепер усе залежить від вас.

Виявилося, що єдиною мовою, яку тоді могли хоч трохи розбірливо вимовити мої губи, була тайська, а єдиним словом, яке я зміг сказати, було «чому?»

Мушу зазначити, я не мав на увазі «чому світ добігає кінця?»

Чому це має якесь значення?

Вона усміхнулася й зрозуміла мене без пояснень. Нахилившись ближче, вона тихо сказала мені у вухо:

— Світ закінчиться, так мало бути завжди. Але кінець світу наступає щоразу раніше.

Ось таким був початок кінця.

Розділ 2

Почнімо з початку.

Клуб, катаклізм, моє одинадцяте життя та мої смерті, які були після нього — жодна з них, до речі, не була природною — все це не матиме значення, здаватиметься лише насиллям, що спалахнуло й згасло, відплатою без причини, якщо не зрозуміти, з чого все це почалося.

* * *

Мене звати Гаррі Оґаст.

Мій батько — Рорі Едмонд Г'юн, моя мати — Елізабет Ледміл, але я не знав про це аж до кінця свого третього життя.

Не знаю, чи правильно буде сказати, що мій батько зґвалтував мою мати. Якби це питання вирішував суд, він мав би проблеми; розумний юрист, гадаю, зміг би схилити журі присяжних як до одного висновку, так і до іншого. Мені сказали, що вона не кричала, не пручалася, навіть не сказала «ні», коли він прийшов до неї на кухню в ніч мого зачаття й упродовж двадцяти п'яти хвилин ганебної пристрасті — якщо гнів і ревність можна вважати пристрастю — помстився своїй дружині, скориставшись для цього кухаркою. З цієї точки зору моя мати не зазнала насилля, але зважаючи на те, що вона була дівчиною двадцяти з чимось років, яка жила й працювала в будинку мого батька, майбутнє якої залежало від його грошей і доброзичливості його родини, я на це сказав би, що вона не мала шансу чинити опір, що обставинами свого життя вона була примушена не менше, ніж ножем біля горла.

На той час, коли вагітність моєї матері стала помітною, мій батько вже повернувся до Франції, де він прослужив до кінця

Першої світової війни як досить непримітний майор Шотландської Гвардії. Під час війни, в якій впродовж єдиного дня могли бути знищені цілі полки, непримітність була досить завидною рисою. Отже, замість нього виганяти мою мати з дому без рекомендацій довелося восени 1918 року моїй бабусі, Констанс Г'юн. Чоловік, якому згодом судилося стати моїм названим батьком і ріднішим мені за будь-кого з моїх біологічних родичів, відвіз мою мати на своєму запряженому поні возі до ринку й залишив її там із кількома шилінгами в гаманці й порадою шукати допомоги інших знедолених жінок. Родич на ім'я Алістер, який мав лише одну восьму спільних із моєю матір'ю генів, але чиє багатство більш ніж компенсувало брак родинної близькості, дав моїй матері роботу на своїй паперовій фабриці. Але коли її живіт виріс і вона ставала дедалі менш спроможною виконувати свої обов'язки, її тихо звільнив дрібний менеджер, чия посада була на три щаблі нижча від тих, хто ухвалював рішення. У відчаї вона написала моєму біологічному батькові, але цей лист перехопила моя хитра бабця; вона знищила його, і батько не зміг прочитати благання матері, а тому останнього дня 1918 року вона витратила всі свої гроші на квиток на повільний потяг з Единбурга до Ньюкасла; приблизно за десять миль до Бервіка-на-Твіді в неї почалися пологи.

Член профспілки на ім'я Даглас Кренніч і його дружина Пруденс були єдиними людьми, присутніми під час мого народження в жіночій убиральні залізничної станції. Мені сказали, що начальник станції стояв за дверима, стежачи, щоб усередину не зайшла якась невинна жінка; він склав руки за спиною, а запорошений снігом картуз зловісно насунув на очі — так я це завжди уявляв. О цій пізній годині святкового дня в

медпункті вже нікого не було, лікар прибув більше ніж через три години. Він не встиг. Коли він прибув, кров уже замерзала на підлозі, а мене тримала на руках Пруденс Кренніч. Моя мати була мертва. Обставини її кончини я знаю лише зі слів Дагласа, але вважаю, що вона померла від кровотечі й похована в могилі, на якій стоїть камінь з надписом «Ліза, померла 1 січня 1919 року. Ангели, проведіть її до Світла». Коли трунар спитав пані Кренніч, що написати на могильному камені, та збагнула, що повного імені моєї матері не знає.

Почалися дебати щодо того, що ж тепер робити зі мною, з раптово осиротілою дитиною. Напевно, пані Кренніч мала велику спокусу залишити мене собі, але проти такого рішення були їхні з чоловіком фінансове становище та прагматизм, не кажучи вже про непохитне й буквальне тлумачення закону й більш особисті погляди на пристойність, які мав Даглас Кренніч. «У цієї дитини є батько! — вигукнув він. — І цей батько має право на дитину». Це зауваження не мало б суттєвих наслідків, якби моя мати не носила з собою адресу мого майбутнього званого батька, Патрика Огаста — напевно, вона мала намір заручитися його допомогою в спробі зустрітися з моїм біологічним батьком, Рорі Г'юном. Було введено розслідування, чи не може цей Патрик бути моїм батьком, і це здійняло в селі переполох, бо Патрик був давно одружений з моєю названою матір'ю, Гарріет Огаст; дітей вони не мали, а бездітний шлюб у далекому селі, в якому презервативи були табу аж до 1970-их, завжди ставав причиною запеклих пересудів. Це був такий гвалт, що дуже швидко про нього дізналися в маєтку Г'юн Хол, в якому мешкали моя бабуся Констанс, мої тітки Вікторія та Олександра, мій двоюрідний брат Клемент і Лідія, незадоволена дружина мого батька. Я

вважаю, що моя бабуся відразу запідозрила, чиєю дитиною я був і що взагалі сталося, але відповідальність за мене брати на себе не стала. Лише Олександра, молодша з моїх тіток, виявила наявність здорового глузду та співчуття, яких бракувало решті родини. Розуміючи, що щойно стане відомо, ким була моя померла мати, під підозру потрапить її родина, вона звернулася до Патрика та Гарріет Оґаст із такою пропозицією: якщо вони всиновлять цю дитину й виховують її як свою, а для запобігання чуток про позашлюбні відносини всі документи будуть офіційно підписані й засвідчені родиною Г'юнів (ніхто не мав такого авторитету, як мешканці Г'юн Холу), то Олександра особисто стежитиме за тим, щоб вони щомісяця отримували гроші за свій клопіт і на підтримку дитини, а коли хлопчик виросте, вона подбає про його пристойне майбутнє — не про багате, звісно, але про краще, ніж доля незаконно народженого.

Якийсь час Патрик і Гарріет сперечалися, а потім погодилися. Я був вихований як їхній син, як Гаррі Оґаст, і впродовж перших двох своїх життів не мав жодної підозри щодо того, хто я та звідки.

Розділ 3

Кажуть, що ми — ті, хто живе по колу — маємо три стадії життя. Неприйняття, дослідження й примирення.

Це узагальнення, як і будь-яке інше, передає суть досить поверхнево, бо під цими трьома словами ховається багато різних прошарків. Неприйняття, приміром, може бути поділене на різноманітні стереотипні реакції, як-то: самогубство, відчай, божевілля, істерика, ізоляція, самознищення. Як і майже всі інші калачакри, я у своїх ранніх життях пережив більшу частину всього цього, і ці спогади досі залишаються зі мною, неначе вірус, що переховується в стінці шлунку.

У моєму випадку перехід до прийняття був пересічно складним.

Перше з прожитих мною життів було непримітне. Як усіх молодих чоловіків мене призвали битися в Другій світовій війні, де я був абсолютно непримітним піхотинцем. І хоч яким би незначним не був мій внесок у перебіг війни, по її завершенню моє життя відрізнялося ще меншою значущістю. Після війни я повернувся до Г'юн Холу, щоб обійняти там посаду, яку раніше обіймав Патрик: доглядати за територією навколо садиби. Як і мого названого батька, мене з дитинства навчили любити землю, її запах після дощу й раптове шипіння в повітрі, коли насіння улексу підстрибує в небо; якщо я й відчував якусь ізольованість від суспільства, то лише так, як єдина дитина в сім'ї відчуває відсутність брата: це лише думка про самотність, яка не стає реальним почуттям через брак потрібного досвіду.

Коли Патрик помер, мою посаду було затверджено офіційно, хоча на той час багатство Г'юнів через марнотратство

та бездіяльність уже майже повністю вичерпалося. У 1964 році маєток (а з ним і я) був придбаний Національним Тростом¹, і решту свого життя я вказував мандрівникам дорогу через зарості вересового пустища, яке оточувало будинок, і дивився, як стіни самої садиби поступово занурювалися у вологу чорну землю.

Помер я 1989 року (коли впала Берлінська Стіна), на самоті в лікарні в Ньюкаслі, розведеним чоловіком, у якого не було ні дітей, ні державної пенсії, який навіть на смертному ложі вірив, що він є сином давно померлих Патрика та Гаррієт Оґаст, а причиною смерті була хвороба, що переслідує мене всі мої життя — множинна мієлома, яка поширюється по всьому моєму тілу, доки воно не припиняє функціонувати.

Природно, що моєю реакцією на те, що я знову народився саме там, де почав — у жіночій убиральні залізничної станції Бервік-на-Твіді, у перший день 1919 року, з усіма спогадами мого попереднього життя — було досить стереотипне божевілля. В міру того, як моя доросла свідомість поверталася в дитяче тіло, мене охоплювали спочатку збентеження, потім страждання, потім сумнів, потім відчай, потім крики, потім вереск, а зрештою, коли мені виповнилося сім років, мене віддали до «Притулку святої Марґо для безталанних» (що я, чесно кажучи, вважав цілком правильним), а через шість

¹ Національний трост (Велика Британія) (англ. National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty) — скорочена назва національного неприбуткового товариства практичної охорони, збереження і ревіталізації пам'яток (історично чи мистецькі вартісних для країни і нащадків), а також місць природної краси. Повна назва товариства — Національний трост місць історичної значущості та природної краси. (Взято з Вікіпедії).

місяців цього ув'язнення мені вдалося викинутися з вікна четвертого поверху.

Згадуючи про це зараз, я розумію, що такої висоти недостатньо, щоб гарантувати швидку й відносно безболісну смерть, яка тоді була мені потрібна, і я з легкістю міг переламати собі всі кістки, залишившись притомним. На щастя, об землю я вдарився головою, і це був кінець.

Розділ 4

Є така мить, коли верескові пустища оживають. Я хотів би показати це тобі, але чомусь кожного разу, коли ми з тобою гуляли разом за містом, ми не потрапляли в ці кілька дорогоцінних годин одкровення. Натомість завжди або небо було таким самим сірим, як і каміння під ним, або посухи залишали на землі самі лише сіро-коричневі шипи; одного разу так засніжило, що двері з кухні надвір неможливо було відчинити, і мені довелося вилазити через вікно, щоб розчистити нам шлях на волю, а ще одного разу, в 1949 році, дощило безперервно впродовж п'яти днів. Ти ніколи не бачив пустища в ті кілька годин після дощу, коли все навколо пурпурове та жовте, коли пахне чорною, жирною землею.

На початку нашої дружби ти попри всі манери, яких я набув упродовж багатьох своїх життів, припустив, що я народився на півночі Англії, і це було абсолютно правильно; мій батько, Патрик Оґаст, ніколи не дозволяв мені забути про це. Він був єдиним доглядачем за територією маєтку Г'юнів, і був ним усе своє життя. Тим самим займався до нього його батько, а перед ним батько його батька, і так аж до 1834 року, коли нещодавно розбагатіла родина Г'юнів придбала цю землю для того, щоб утілити на ній свою ідеальну мрію про вище суспільство. Вони посадили дерева, провели по пустищах дороги, збудували сміховинні башти та арки, які на той час, коли я народився, вже вкривалися мохом, руйнуючись. Не для них були ті неохайні чагарники, що оточували маєток: скелі-зуби та ясна-ґрунт. Попередні, більш енергійні покоління тримали тут овець (правильніше буде сказати, що вівці на просторих землях поза

кам'яними мурами тримали себе самі), але двадцяте століття не було добрим до спадку Г'юнів, і хоча земля й досі належала їм, тепер вона залишалася недоглянутою, дикою. Для хлопчика це було ідеальне місце, де він міг вільно гратися, поки його батьки поралися по хазяйству. Дивно, але живучи своє дитинство наново, я вже не вважав ці ігри такими цікавими. Западини та скелі, по яких я лазив і стрибав у своєму першому житті, моєму консервативному, старшому мозку раптом здалися небезпечними, і я ходив у своєму дитячому тілі так, як стара жінка могла б носити замале бікіні, яке отримала як подарунок і не змогла відмовитися.

Зазнавши у своїй спробі накласти на себе руки вражаючого фіаско, у своєму третьому житті я вирішив натомість шукати відповіді, що здавалися такими далекими. Я вважаю певним милосердям те, що наша пам'ять повертається до нас упродовж дитинства повільно, тож спогади про те, як я викинувся з вікна й забився на смерть, з'явилися не зненацька, а наче повільне похолодання, просто як прийняття того, що це трапилося й ні до чого не призвело.

Попри відсутність хоч якоїсь справжньої мети моє перше життя мало в собі якесь щастя, якщо невідання можна вважати невинністю, а самотність — захистом. Але з усім моїм знанням про те, що було раніше, нове життя неможливо було прожити так само. Річ була не просто в тому, що я знав, що трапиться, а перш за все в новому сприйнятті ідей, серед яких я жив, і які через те, що я був вихований згідно з ними, у першому житті вважав правдою. Ставши знову хлопчиком і володіючи всіма своїми дорослими вміннями, я бачив те, що зазвичай роблять перед дитиною з вірою в те, що дитячий розум цього не зрозуміє. Я вважаю, що мої названі батько та мати згодом

полюбили мене — вона набагато раніше, ніж він — але для Патрика Оґаста я не стаю плоттю від його плоті, доки не помирає моя названа мати.

Цьому має бути якесь медичне пояснення, але вона не помирає кожного життя в той самий день. Але причина смерті, якщо не втручаються зовнішні фактори, завжди та сама. Приблизно на мій шостий день народження вона починає кашляти, а до мого сьомого дня народження вона вже кашляє кров'ю. Звернутися до лікарів мої батьки не можуть собі дозволити, але тітка Олександра зрештою дає гроші, щоб мати пішла до лікарні в Ньюкаслі, де їй ставлять діагноз «рак легенів». Я вважаю, що то була недрібноклітинна карцинома, зосереджена в лівому легені; через сорок років після того, як матері зробили діагноз, це вже лікують, але за її часів, на жаль, наука ще не була спроможною на це. Їй прописують тютюн і опіум, і в 1927 році швидко настає кінець. Після її смерті мій батько багато мовчить і часто уходить у пустища, іноді я не бачу його по кілька днів. Я в тому віці вже здатний давати собі ради, а тепер, передбачаючи смерть матері, я заздалегідь роблю запаси їжі, щоб не голодувати, коли батька довго немає вдома. Повернувшись, він залишається мовчазним і неприступним, і хоча на мої дитячі спроби наблизитися до нього він не відповідає гнівом, це лише тому, що він на них взагалі ніяк не відповідає. У своєму першому житті я не розумів ні його горя, ні того, як воно проявляється, бо і сам тоді горював зі сліпою безсловесністю дитини, що потребувала допомоги, яку ніхто не надавав. У моєму другому житті мати померла тоді, коли я перебував у притулку й був надто зайнятий власним божевіллям, щоб відреагувати на це, але в третьому житті її смерть наближалася до мене так, як наближається до

прив'язаної до рейок людини повільний потяг: неминучий, невідворотний, видимий вночі здалека; моя уява про цю подію була навіть гірша за неї саму. Я знав, що має статися, але коли воно зрештою відбулося, це було полегшенням, кінцем очікування.

У третьому житті насунання смерті матері дало мені, окрім іншого, чим зайнятися. Мені надзвичайно хотілося запобігти цій біді, або хоча б полегшити її страждання. Оскільки я не мав іншого пояснення того, що відбувалося зі мною, окрім того, що це прокляття, накладене на мене старозавітним богом, я щиро вірив, що роблячи благодійні вчинки або намагаючись вплинути на головні події свого життя вдасться розірвати цей цикл смерті-народження-смерті, що спіткав мене. Не скоївши жодного відомого мені злочину, який потребував би спокути, і не маючи у своєму житті значних подій, які треба було б змінити, я вирішив, що моїм першим і найочевиднішим хрестовим походом стане допомога Гарріет, і саме до цього я доклав усе, на що був здатний мій п'ятирічний (або дев'яностосемирічний) розум.

Доглядом за нею я користувався як приводом уникати шкільної нудьги, а батько був надто заклопотаний, щоб помітити це; тож я піклувався про неї, і більше, ніж коли-небудь, дізнався про те, як жила моя мати, коли батька не було вдома. Напевно, це можна вважати можливістю пізнати дорослим жінку, яку я знав лише дитиною. І саме тоді я вперше почав підозрювати, що я не є сином свого батька.

Коли в моєму третьому житті мати зрештою померла, на її похорон прийшла вся родина Г'юнів. Мій батько промовив кілька слів, а я стояв біля нього, семирічний хлопчик, одягнений у чорні штани та піджак, позичені в Клементя Г'юна,

двоюрідного брата, який був на три роки старший від мене, і який минулого життя намагався залякувати мене, коли згадував, що йому є кого залякувати. Констанс Г'юн важко спиралася на свій ціпок з рукояткою зі слонової кіски, вирізьбленою у формі голови слона, і сказала кілька слів про відданість Гарріет, про її силу та сім'ю, яку вона залишила по собі. Олександра Г'юн сказала, що я мушу бути хоробрим; Вікторія Г'юн нахилилася й ущипнула мене за щоку, від чого я відчув дивне дитяче бажання вкусити вдягнені в чорні рукавички пальці, що зазіхнули на моє обличчя. Рорі Г'юн нічого не казав, а лише дивився на мене. Він уже дивився так на мене раніше, коли я стояв тут у позиченому одязі на похованні своєї матері вперше, але тоді я був поглинутий горем, яке не вмів висловити, і не помітив пильність його очей. Тепер я перетнувся з ним поглядом і вперше побачив віддзеркалення самого себе — того, ким я стану.

Ти знав мене не в усіх стадіях мого життя, тож дозволь мені описати їх.

У дитинстві моє волосся майже червоне, але згодом воно блякне до відтінку, який чуйна людина назвала б золотаво-каштановим, хоча чесніше було б порівняти його з морквою. Колір волосся я успадкував від родини моєї справжньої матері, як і генетичну схильність до здорових зубів і далекозорості. Я маленька дитина, трохи нижча за однолітків, і худорлява, хоча це радше через погане харчування, ніж через генетичну схильність. Коли мені виповнюється одинадцять, я починаю швидко рости, і це триває доки мені не виповнюється п'ятнадцять, і тоді я нарешті можу вже прикидатися низеньким вісімнадцятирічним і таким чином перестрибнути три нудні роки дорослішання.

У молодості я носив досить кудлату бороду, наслідуючи своєму названому батьку Патрику; вона мені не личить, а коли вона в занедбаному стані, я буваю схожим на органи чуття, що загубилися серед кущів малини. Щойно я це зрозумів, я почав регулярно голитися, і цим відкрив обличчя свого справжнього батька. У нас однакові сірі очі, однакові маленькі вуха, дещо кучеряве волосся, а ще ніс, який разом зі схильністю до хвороб кісток у старому віці є найменш приємним генетичним спадком. Річ не в тому, що мій ніс завеликий — це не так; але він настільки кирпатий, що був би доречнішим на обличчі короля фей; там, де мала би бути чітка границя між ним і рештою обличчя, він натомість плавно розчиняється, ніби його зліпили з глини. Ввічливість зазвичай заважає людям коментувати його, але в кількох випадках самий лише погляд на мій ніс доводив дітей з більш охайних генетичних ліній до сліз. У старому віці моє волосся стає білим, це відбувається майже миттєво; через стрес ця подія може трапитися раніше, ніж зазвичай, і їй не можна запобігти лікуванням — ані медикаментозним, ані психологічним. Окуляри для читання мені потрібні з п'ятдесят першого року життя; неприємно, але цей мій вік припадає на 1970-ті — погане десятиріччя щодо моди, але як і майже всі люди свого віку я повертаюся до тієї моди, до якої звик у юності: ношу досить неяскраві окуляри в стилі ретро. Начепивши їх перед своїми надто близько розташованими очима, я здаюся собі схожим на пристаркуватого академіка, що дивиться на мене з дзеркала ванної кімнати; на той час, коли ми ховали Гарріет утретє, я мав уже майже сто років знайомства з цим обличчям. Це було обличчя Рорі Едмонда Г'юна, коли той дивився на мене, стоячи по інший бік труни жінки, яка не могла бути моєю матір'ю.

Розділ 5

Коли починається Друга світова війна, я вже достатньо дорослий, щоб бути призваним, але впродовж перших кількох життів мені вдавалося уникати найбільш драматичних моментів цього конфлікту, і лише згодом читати про них у комфорті 1980-их. У першому житті я пішов до армії добровільно, щиро вірячи в три помилкові тогочасні панівні ідеї: що війна буде короткою, що війна буде патріотичною, і що війна мене чомусь навчить. На висадку у Францію я спізнився лише на чотири дні, і відчував глибоке розчарування тим, що мене не евакуювали з Дюнкерка, бо тоді ця подія сприймалася як дуже тріумфальна поразка. Весь перший рік моєї військової служби минув у невпинному навчанні: спочатку на узбережжі, бо вся країна (у тому числі і я) чекала на висадку німців, яка так і не відбулася, а потім у горах Шотландії — коли уряд почав думати по реванш. Нас так довго готували до висадки в Норвегію, що коли зрештою ухвалили рішення, що висадки не буде, мене та мій підрозділ визнали настільки нездатними до бою в пустелі, що до Середземноморського театру бойових дій нас теж не послали, а залишили в Британії з метою або навчити нас ще чомусь, або вигадати для нас якесь інше корисне застосування. Тож певним чином я, напевно, таки здійснив одне зі своїх прагнень: оскільки ніхто не хотів, щоб ми воювали, мені було нічим зайнятися, окрім як учитися. Санітар нашого підрозділу був дисидентом, який надихався творами Енгельса та поезією Вілфреда Оуена, і якого всі солдати підрозділу, у тому числі і я, вважали розмазнею, доки одного дня він не заперечив сержантові, який занадто довго й занадто сильно зловживав

своєю владою, і перед усім підрозділом не вилаяв його, обізвавши слинявим збоченим шкільним хуліганом — і з цією характеристикою я цілком згоден. Того санітара звали Велкейт, а за свій бунт він отримав три дні ув'язнення й повагу загалу. Його вченістю, яка до того була предметом зневаги, тепер майже пишалися, і хоча його й досі обзивали розмазнею, тепер він був *нашим* розмазнею, і саме від нього я почав дізнаватися про деякі загадки науки, філософії та романтичної поезії, хоча тоді ні в чому такому не признавався. Він помер від поранення шрапнеллю, що розірвала йому живіт через три хвилини й п'ятдесят п'ять секунд після того, як ми висадилися на берег Нормандії. З усього нашого підрозділу він був єдиний, хто загинув того дня, бо ми були далеко від боїв, а гармату, що зробила той фатальний постріл, через дві хвилини було знищено.

У першому житті я вбив трьох людей. Вони всі разом сиділи в танку, що відступив у одне село північної Франції. Нам сказали, що це село вже звільнене, що там не буде ніякого опору, але ж ось він: сидить між пекарнею та церквою, як гедзь на скибці кавуна. Ми були такі розслаблені, що навіть не помічали його, доки на нас не розвернулася гармата, що була схожа на око брудного крокодила, з щелеп якого вилетів снаряд, через який двоє з нас загинули на місці, а юний Томмі Кена помер три дні по тому в шпиталі. Я пам'ятаю свої тодішні дії так само добре, як пам'ятаю все інше, вони були такі: я кинув рушницю, зняв з плеча торбу й побіг, ні на секунду не припиняючи волати, на середину вулиці, і кричав на танк, який убив моїх товаришів. Я не застібнув свій шолом, тому за десять метрів до танка він упав з голови. Наближаючись, я чув, як усередині того чудовиська рухаються люди, бачив обличчя, що

визирали зі щілин у броні, коли вони намагалися навести на мене то гармату, то кулемет, але я був уже там. Гармата була гаряча: навіть з відстані в півметра я відчував обличчям її тепло. Я кинув у відчинений передній люк гранату. Я чув, як вони кричали, вовтузилися всередині, намагаючись підняти її, але в замкненому просторі лише заважали один одному. Я пам'ятаю свої дії, але не думки. Пізніше капітан сказав, що той танк, напевно, заблукав: їхній підрозділ повернув ліворуч, а вони — праворуч, і через це вони вбили трьох наших і були вбиті самі. Мені дали медаль, яку я продав у 1961 році, коли треба було заплатити за новий бойлер; позбувшись її, я відчув велике полегшення.

То була моя перша війна. На другу я вже не пішов добровільно. Я розумів, що з високою ймовірністю мене незабаром призвуть, а тому, щоб не загинути, вирішив покластися на те, чому навчився в попередньому житті. У своєму третьому житті я долучився до повітряних сил наземним механіком, і коли лунали сирени, біг до бомбосховища швидше за всіх, аж доки зрештою Гітлер не почав бомбардувати Лондон — я знав, що відтоді можна було вже трохи розслабитися. Протягом перших років там було добре. Ті, хто там гинув, майже завжди гинули в повітрі, ніким не бачені. Пілоти з нами, замазурами, майже не спілкувалися, і я винайшов, що дуже легко перейматися виключно літаком, а людину, що пілотувала його, вважати лише механічною деталлю, на яку можна не зважати уваги. Коли згодом приїхали американці, і ми почали бомбардувати Німеччину, в повітрі стало помирати набагато більше людей, але мені доводилося оплакувати лише втрату їхніх машин; втім, багато з них поверталися простреленими шрапнеллю, а кров на підлозі кабіни запікалася достатньо, щоб

зберігати відбитки їхніх ніг. Я багато міркував над тим, що я міг би зробити інакше, як мені скористатися знанням того, що мало трапитися, і прийшов до висновку: ніяк. Я знав, що Союзники переможуть, але ніколи не вивчав Другу світову війну прискіпливо; мої знання були виключно особистими, чимось прожитим, а не інформацією, якою можна поділитися. Єдине, що я міг зробити — попередити чоловіка в Шотландії на ім'я Велкейт, щоб той затримався в човні на березі Нормандії на дві хвилини, або прошепотіти рядовому Кена, що в селі Геннімон буде танк, який замість ліворуч повернув праворуч, і цей танк чекатиме між пекарнею та церквою на те, щоб покласти край його життю. Але стратегічною інформацією я поділитися не міг, бо не мав ніяких знань, окрім того, що «Сітроен» згодом вироблятиме елегантні ненадійні автомобілі, а одного дня люди озирнуться на цей розкол Європи й дивуватимуться його причинам.

Красномовно переконавши себе в цьому, я знову проживав війну зовсім непримітно. Я змащував посадкові механізми літаків, які мали зруйнувати Дрезден; я чув і плітки про винахідників, які намагалися сконструювати реактивний двигун, і те, як інженери висміювали цю ідею; я намагався розчутити туметь, коли зупинявся двигун ракет Фау-1, та короткий період тиші після падіння Фау-2, а коли настав день перемоги, я страшенно напився бренді (який мені не подобається) разом із канадцем і двома валлійцями, з якими познайомився за два дні до того й більше ніколи не бачив.

І я вчився. Цього разу я вчився. Я багато дізнався про двигуни та машини, про людей і стратегії, про повітряні сили Британії та про Люфтваффе. Я вивчав місця падіння бомб і ракет, щоб наступного разу — бо я на 60 відсотків був певний,

що наступний раз у мене буде й усе повториться — я мав щось суттєвіше, ніж кілька особистих спогадів про якість тушонки у Франції, чим міг би допомогти собі, а може й іншим.

Однак те саме знання, що захищало мене від світу, згодом також привело мене до великої небезпеки, і цим непрямим способом звело мене з Клубом Хронос, а Клуб Хронос — зі мною.

Розділ 6

Його звали Франклін Фірсон.

Він був другим зустрітим мною шпигуном і він мав жагу до знань.

Він прийшов до мене 1968-ого року в моєму четвертому житті.

* * *

Я працював лікарем у Глазго і мене покинула моя дружина. Мені було п'ятдесят років і я був зламаною людиною. Її звали Дженні, я її кохав і тому розповів їй усе. Вона була хірургом, однією з перших жінок-хірургів у відділенні, а я був невропатологом, який був відомий своїми неортодоксальними та подекуди неетичними (хоча цілком легальними) дослідженнями. Вона вірила в Бога. Я — ні. Про моє третє життя треба розповісти багато, але поки що скажу лише, що моя третя смерть — самотня, в японській лікарні — переконала мене в істинності небуття. Я жив і помирав, і ні Аллах, ні Єгова, ні Крішна, ні Будда, ні духи моїх предків не спускалися до мене, щоб позбавити мене страху; натомість я народжувався наново саме там, де й починав, знову серед снігу, знову в Англії, знову в тому минулому, де все це почалося.

Моя втрата віри не була ні одкровенням, ні значним потрясінням. Це було тривале зростання відступу, якому події мого життя лише сприяли, аж доки я не був змушений прийти до висновку, що жодна з розмов, які я мав із божеством, не була взаємною. Моя смерть і наступне повторне народження на тому самому місці, з якого я починав, неминуче призвели до остаточного закриття цього питання, і я ставився до цього з

розчаруванням і відчуженістю науковця, у пробірках якого не випав бажаний осад.

Я все своє життя молився, благаючи про диво, але диво не трапилось. І тепер я бачив у задушливій каплиці своїх предків символ марнославства й жадібності, заклик до молитви навіював мені думки про владу, а запах фіміаму — про марність усього цього.

У своєму четвертому житті я відвернувся від Бога й звернувся по пояснення до науки. Я вчився так, як ніхто раніше — фізика, біологія, філософія — і зрештою зробив усе, що від мене залежало, для того, щоб стати найбіднішим студентом Единбурзького університету, а зрештою закінчити його найкращим випускником і стати лікарем. Моя цілеспрямованість вабила Дженні, а її цілеспрямованість вабила мене: коли вона вперше взяла в руки скальпель, невігласи сміялися, доки не побачили точність її розтинів і впевненість, з якою вона рухала інструментом. Ми десять років прожили в непопулярному, але політично підкресленому гріху, і зрештою побралися в 1963 році, під час того великого полегшення, що настало після карибської кризи; тоді йшов дощ, вона сміялася й казала, що ми обоє заслужили на це, а я був закоханий.

Настільки закоханий, що одного вечора, без особливої причини та анітрохи не подумавши, я розповів їй усе.

Я сказав:

— Мене звати Гаррі Оґаст. Мій батько — Рорі Едмонд Г'юн, моя мати померла перед тим, як я народився. Це моє четверте життя. До нього я жив і вмирав тричі, але це завжди одне й те саме життя.

Вона грайливо вдарила мене кулаком по грудях і сказала, щоб я не верз дурниці.

Я сказав, що через кілька тижнів у США почнеться скандал, який стане кінцем президентства Ніксона. В Англії буде скасовано смертну кару, а в аеропорту Афін відкриють вогонь терористи Чорного Вересня.

Вона сказала: «Тобі слід новини виголошувати».

Три тижні по тому почався Вотергейт. Починався він тихо: за океаном звільняли пішаків. На той час, коли було скасовано смертну кару, Президент Ніксон відповідав перед Конгресом, а коли терористи Чорного Вересня застрелили пасажирів в аеропорту Афін, усім уже стало очевидно, що Ніксон має піти.

Дженні сиділа на краю ліжка, низько опустивши плечі та голову. Я чекав. До цього очікування я йшов чотири життя. У неї була кістлява спина, теплий живіт, волосся було навмисно коротке, щоб кинути виклик упередженості її колег-хірургів, а м'яке обличчя любило сміятися, коли ніхто цього не бачив. Вона сказала:

— Звідки ти знав... усе це... звідки ти знав, що це трапиться?

— Я казав тобі, — відповів я. — Я живу вже вчетверте, і в мене чудова пам'ять.

— В якому сенсі «вчетверте»? Як це можливо — вчетверте?

— Не знаю. Я став лікарем, щоб спробувати дізнатися про це. Я проводив деякі експерименти: вивчав свою кров, своє тіло, свій мозок — намагався виявити, чи є в мені щось... не таке. Але я помилявся. Це не медична проблема, а якщо й медична, то я ще не знаю, як її вирішити. Я вже давно кинув би цю роботу та знайшов би собі щось нове, але зустрів тебе. Я маю вічність, але зараз хочу бути з тобою.

— Скільки тобі років? — спитала вона.

— Мені п'ятдесят чотири. Двісті шість.

— Я не можу... Я не можу повірити тому, що ти кажеш. Я не можу повірити, що ти сам у це віриш.

— Мені шкода.

— Ти шпигун?

— Ні.

— Ти хворий?

— Ні. Принаймні, не за звичайним визначенням хвороби.

— Тоді чому?

— Що чому?

— Навіщо ти все це кажеш?

— Бо це правда. Я хочу розповісти тобі правду.

Вона підповзла по ліжку до мене, взяла руками моє обличчя й подивилася мені в очі.

— Гаррі, — сказала вона, і в її голосі чувся страх, — мені треба, щоб ти сказав це. Ти все це серйозно кажеш?

— Так, — відповів я, мало не вибухнувши від полегшення. — Так, серйозно.

Тієї ночі вона мене покинула. Надягнувши пальто поверх нічної сорочки й взувши гумові чоботи, вона поїхала до своєї матері, яка жила в Нортферрі, що відразу за Данді, й залишила мені на столі записку, в якій написала, що їй потрібен час. Я дав їй день, а потім зателефонував; її мати сказала мені триматися далі. Я зачекав ще один день і знову зателефонував, благаючи, щоб Дженні зателефонувала мені. Коли я зателефонував на третій день, телефон від'єднали. Дженні поїхала на машині, тож мені довелося їхати до Данді поїздом, а далі — на таксі. Погода була чудова, море вздовж берега було абсолютно спокійне, а низьке рожеве сонце не хотіло ховатися за обрій. Мати Дженні жила в маленькому будиночку з дверима дитячого розміру,

який стояв недалеко від краю чорного стрімчака. Коли я постукав, мати, статура якої ідеально відповідала тим неймовірно низеньким дверям, прочинила їх, не знімаючи ланцюжок.

— Вона не хоче тебе бачити, — сказала вона. — Вибач, але ти маєш поїхати.

— Мені потрібно побачити її, — благав я. — Мені треба побачити свою дружину.

— Негайно їдьте звідси, докторе Оґаст! — вигукнула вона. — Мені дуже шкода, але вам безумовно потрібна допомога.

Вона різко зачинила двері й за скрипом білої деревини почулося клацання засува. Я стояв на ґанку й гамселив по дверях, потім по вікнах, притуляв обличчя до шибок. Вони вимкнули світло, щоб я не знав, де саме вони знаходяться, або ж сподіваючись на те, що мені набридне і я піду. Сонце зайшло, а я сидів на ґанку й плакав, звав Дженні, благав її поговорити зі мною, доки її мати зрештою не викликала поліцію, і тоді зі мною розмовляли вже вони. Мене посадили в камеру разом із чоловіком, якого звинувачували в крадіжці зі зломом. Він сміявся з мене, і я мало не задушив його на смерть. Тоді мене посадили в одиночку й залишили там на день, доки зрештою не прийшов лікар і не спитав мене, як я почуваюся. Він послухав мої груди, а я якомога спокійнішим голосом зауважив, що такий спосіб діагностування психічних захворювань не дуже вдалий.

— Ви вважаєте себе психічно хворим? — швидко спитав він.

— Ні, — різко сказав я. — Просто можу відрізнити хорошого лікаря від поганого.

Вони, напевно, сильно прискорили документообіг, бо до богадільні мене забрали вже наступного дня. Побачивши її, я розсміявся. На дверях була назва: «Притулок святої Марґо».

Хтось стер слова «для безталанних». Це була та сама лікарня, з якої я вистрибнув у другому житті, коли мені було сім років.

Розділ 7

На початку 1990-х років вважається, що ті, хто працює в галузі психічного здоров'я, мають і самі регулярно обстежуватися з метою виявлення емоційних і розумових розладів. Одного разу я теж намагався стати психологом, але мені довелося мати справу з задачами, які були або непереборними або надто суб'єктивними для логічного аналізу, а засоби, до яких я мав доступ, були примітивні. Якщо коротко, мені це було не до снаги, і коли мене відправили до «Притулку Святої Марґо» — вдруге за час мого існування, але вперше в тому житті — я відчув суміш люті та гордості тим, що мій здоровий глузд, зрощений попри суворі провокації, міг бути настільки незрозумілим для смертних невігласів.

При згадці про фахівців у галузі психічного здоров'я 1960-их, їхні колеги з 1990-их стають схожими на Моцарта, який топче невдалий твір Сальєрі. Напевно, мені слід бути вдячним, що деякі з більш експериментальних методик 1960-их тоді ще не проторували шлях до Нортумбрії. На мені не випробували ЛСД та Екстезі й не пропонували обговорити мою сексуальність, бо єдиний тутешній психіатр, доктор Абель, вважав Фрейда хворим. Першою про це дізналася Тіпалка — бідолашна жінка, яку насправді звали Люсі, і чий синдром Туретта лікували мікстурою з байдужості та жорстокості. Якщо нашим санітарам і було щось відомо про методи відучування від поганих звичок, у їхньому виконанні це означало ляскати цю жінку долонею по голові кожного разу, коли вона сіпалася або бурчала, а якщо після цього вона ставала ще більш галасливою — а це траплялося часто — то два санітари сідали на неї, один на ноги,

а другий на груди, доки вона під ними не непритомніла. Один раз я спробував утритися й отримав дозу такого самого лікування: лежав, притиснутий до підлоги Бридким Біллом, головним санітаром денної зміни й колишнім зеком, і «Новаком», який працював тут уже півроку, але досі не сказав, як його звати. Новак стояв на моїх зап'ястях, здебільшого для того, щоб удати завзяття, а Бридкий Білл пояснював мені, що я повівся дуже погано, і що те, що я вважаю себе лікарем, не означає, що я на чомусь знаюсь. Я кричав від безсилля та розчарування, а він ляпав мене по обличчю, даючи мені привід для люті, і я намагався скористатися цією люттю для того, щоб стримати сльози, щоб перетворити жалість до себе на гнів, але не зміг.

— Пеніс! — крикнула Тіпалка під час однієї з групових терапій, які відбувалися раз на тиждень. — Пеніс, пеніс, пеніс!

Крихітні вуса доктора Абеля затремтіли на губі, наче в переляканій миші; він клацнув ковпачком ручки.

— Заспокойтеся, Люсі...

— Ну дайте мені його, дайте, дайте, дайте! — кричала вона.

Я спостерігав за тим, як щоки доктора Абеля червоніли. Це був дивовижний колір, було майже можливо розрізнити окремі капіляри, і я на мить задумався про те, чи не є поширення рум'янцю ознакою швидкості руху крові в дермі; якщо так, йому слід було серйозно подумати про фізичні вправи та добрий масаж. Фасон його вусів перестав бути модним ще того дня, коли Гітлер окупував Чехословаччину, а єдиними почутими мною від нього словами, що мали хоч якийсь сенс, були «Докторе Огаст, людина не може зазнати більшої ізоляції, ніж коли вона самотня посеред натовпу. Вона може кивати,

усміхатися й казати правильні речі, але самим цим прикиданням її душа відштовхується від людства ще далі».

Коли я спитав його, чи не в печиві з пророкуванням він це прочитав, він спантеличився й спитав, чи кладуть у це печиво імбир.

— Дайте мені його, дайте, дайте! — кричала Тіпалка.

— Це непродуктивно, — тремтячим голосом сказав доктор Абель, аж тут Люсі задерла свій халат, щоб показати нам свої величезні панталони й почала танцювати, від чого Саймон, який наразі був у депресивній фазі свого біполярного розладу, почав плакати, а Маргарет почала хитатися, і тоді до кімнати примчав Бридкий Білл, на ходу готуючи палицю та гамівну сорочку, а доктор Абель, чиї вуха палали, наче гальмівні вогні, подріботів геть.

Раз на місяць дозволялося бачитися з відвідувачами, але ніхто не приходив.

Саймон казав, що це на краще, що він не хоче, щоб його бачили таким, що йому соромно.

Маргарет кричала й дряпала стіни, доки з під її нігтів не потекла кров, а тоді її повернули до її палати й дали заспокійливе.

Люсі, по обличчю якої текла слина, сказала, що соромно має бути не нам, а їм. Вона не сказала, кому «їм», але в цьому не було потреби, бо вона була права.

Через два місяці я був готовий піти.

— Тепер я розумію, — спокійно пояснював я, сидячи перед столом доктора Абеля, — що зазнав психічного розладу. Я безумовно потребував лікування й навіть не знаю, як висловити вам свою глибоку вдячність за те, що ви допомогли мені здолати цю проблему.

— Докторе Оґаст, — пояснив доктор Абель, вирівнюючи свою ручку паралельно до свого записника, — я думаю, що ви зазнали значно більшого, ніж психічного розладу. У вас були галюцинації, які, на мою думку, кажуть про значно складніші психологічні проблеми.

Я подивився на доктора Абеля так, ніби побачив його вперше, й задумався: чим для нього є успіх? Як на мене, доктор Абель не прагнув одужання пацієнта, якщо процес лікування був цікавий.

— Що ви маєте на увазі? — спитав я.

— Я хочу залишити вас тут на довший час, — відповів він. — Зараз з'являються дивовижні препарати, і мені здається, що вони є саме тим, що вам потрібно...

— Препарати?

— Є дуже перспективні дослідження фенотіазинів...

— Це отрута для комах.

— Ні-ні, докторе Оґаст, ні. Я розумію, що вас це турбує як лікаря, але запевняю вас, що коли я кажу про фенотіазини, я маю на увазі похідні речовини...

— Думаю, мені потрібна думка іншого спеціаліста, докторе Абель.

Він завагався. Я побачив спалах гордості, що міг призвести до конфлікту.

— Я високо кваліфікований психіатр, докторе Оґаст.

— У такому разі, як кваліфікований психіатр, ви маєте розуміти, наскільки важливою є віра пацієнта у спосіб лікування.

— Так, — неохоче визнав він. — Але в цій лікарні я єдиний кваліфікований лікар...

— Це неправда. Я теж кваліфікований лікар.

— Докторе Оґаст, — сказав він, злегка посміхнувшись, — ви хворий. У такому стані ви не можете нікого лікувати, надто себе самого.

— Я хочу зателефонувати своїй дружині, — твердо відповів я. — Вона має юридичне право вирішувати, що ви зі мною робите. Я відмовляюся приймати фенотіазини, і якщо ви збираєтеся примусити мене приймати їх, ви маєте отримати дозвіл найближчого родича. Вона мій найближчий родич.

— Наскільки я розумію, докторе Оґаст, вона є однією з тих, хто зробив запит щодо вашої ізоляції.

— Вона знає, які ліки добрі, а які — погані, — заперечив я. — Зателефонуйте їй.

— Я подумаю про це.

— Не треба думати, докторе Абель, — відповів я. — Просто зателефонуйте.

* * *

Я й досі не знаю, чи зателефонував він їй.

Напевно, ні.

Даючи мені цей медикамент вперше, вони намагалися зробити це непомітно. Вони послали Клару Воткінс — медсестру, яка здавалася дуже невинною й отримувала від своєї роботи злу втіху. Вона принесла тацю, на якій були звичайні таблетки — їх я взяв — і шприц.

— Ну що ти, Гаррі, — докорила вона, побачивши вираз мого обличчя. — Це тобі на користь.

— Що це таке? — підозріло спитав я.

— Це ліки! — радісно проспівала вона. — Адже ти любиш приймати ліки, так?

В іншому кінці кімнати стояв Бридкий Білл, він не зводив з мене очей. Його присутність доводила мої підозри: він уже готувався застосувати силу. Я сказав:

— Я вимагаю пред'явлення дозволу, підписаного моїм найближчим родичем.

— Просто дай мені руку, — сказала вона й схопила мене за рукав, але я його висмикнув.

— Я вимагаю адвоката, юридичного представника.

— Але ж це не в'язниця, Гаррі! — весело відповіла вона, скосивши очі на Бридкого Білла. — Тут немає адвокатів.

— Я маю право на думку іншого спеціаліста!

— Доктор Абель просто робить те, що тобі краще. Навіщо все ускладнювати? Ну ж бо, Гаррі...

Цієї миті Бридкий Білл міцно схопив мене ззаду і я вже не вперше пошкодував, що за більш ніж двісті років так і не навчився якихось бойових мистецтв. Він, колишній зек, вважав, що бути санітаром у божевільні — це точнісінько як у тюрмі, тільки краще. Кожного дня він упродовж години тренувався в садку лікарні й приймав стероїди, від яких його брови завжди виблискували від поту, а яєчка, напевно, зменшувалися, а він намагався компенсувати це додатковими тренуваннями й додатковими стероїдами. Хоч якими б не були його статеві залози, руки в нього були товстіші за мої стегна, і він схопив мене ними так сильно, що я здійнявся над стільцем, безпомічно дригаючи в повітрі ногами.

— Ні! — благав я. — Будь ласка, не робіть цього, будь ласка...

Клара ляснула мене по руці біля ліктя, щоб шкіра почервоніла, а тоді вхитрилася не влучити у мою вену. Я смикав ногами, а Бридкий Білл стиснув мене так сильно, що жар

ударив мені в очі, а мозок став наче ватним. Я відчував, як голка встромляється, але не відчув, чи її вийняли, а потім мене кинули на підлогу й сказали:

— Не будь таким дурнем, Гаррі! Чому ти завжди такий дурень, коли тобі намагаються зробити краще?

Вони залишили мене самого, сидіти й чекати дії медикаменту. Мій розум гарячково намагався вигадати, як зробити з доступних мені речовин антидот проти отрути, що розтікалася по моєму організму, але лікарем я став у цьому житті вперше, тож ще не мав часу дізнатися про нові препарати. Я поповз навкарачки по підлозі до графіна з водою та випив усе, що в ньому було, а потім ліг на спину посеред кімнати й намагався сповільнити дихання та серцебиття в даремній спробі обмежити поширення препарату. Мені спало на думку, що я мушу спробувати відстежити власні симптоми, тому я розвернувся на підлозі так, щоб бачити годинник. Через десять хвилин я відчув легке запаморочення, але воно минуло. Через п'ятнадцять я збагнув, що мої ноги були на іншому боці планети, що хтось розпиляв мене навпіл, але нерви попри розірвані кістки залишив цілими, і тепер мої ноги належали комусь іншому. Я розумів, що це неможливо, але смиренно прийняв, що вочевидь усе саме так і є.

Прийшла Тіпалка. Вона стала наді мною й сказала:

— Що робиш?

Я подумав, що насправді їй не потрібна відповідь, тому промовчав.

По одній з моїх щік текла слина. Мені радше подобалося відчуття прохолодної рідини на розпеченій шкірі.

— Що робиш, що робиш, що робиш? — вищала жінка, і я подумав, чи знають уже в Нортумбрії про адренергічні агоністи, чи ще ні.

Вона трухнула мене кілька разів, а потім пішла геть, але вочевидь лишила по собі частину себе, бо я досі трусився, бився головою по підлозі й розумів, що обмочився, але це мене теж не турбувало, це було цікаво й зовсім не так, як зі слиною, бо сеча була такої самої температури, як я, доки не висохла й не почала пекти, до того ж усе це було дуже далеко, а потім з'явився Бридкий Білл, а його обличчя було вщент розбите. Його розбило об стелю над моєю головою наче зрілий томат, череп був проломлений і лише ніс, два ока та презирлива посмішка залишилися посеред залишків крові та мозку, що крапали, а коли він нагнувся наді мною, шматочки його мозочка сповзли по його щоці до куточка рота й висіли сіро-рожевим клаптем з його нижньої губи, а потім впали, наче яблучне пюре з ложечки немовляти, прямісінько на моє обличчя, а я кричав, кричав і кричав, доки він не почав душити мене, і тоді я вже не міг кричати.

На той час я вже, звісно, не стежив за часом, тож мої спостереження вже не мали наукової цінності.

Розділ 8

Приходила Дженні.

Під час її візиту мене прив'язали до ліжка й вкололи мені заспокійливе.

Я намагався заговорити, розповісти їй про те, що зі мною роблять, але не зміг.

Вона плакала.

Мила моє обличчя, тримала мене за руку й плакала.

На пальці в неї досі була обручка.

Біля дверей вона розмовляла з доктором Абелем, і він сказав їй, що стурбований погіршенням мого стану й думає про застосування нового медикаменту.

Я покликав її, але не видав жодного звуку.

Коли замикали двері, вона не обернулася до мене.

А згодом доктор Абель сів надто близько до мене, приклав до нижньої губи кінчик ручки та сказав:

— Розкажіть мені ще раз, Гаррі.

У його голосі була терміновість, що була сильніша за звичайну захопленість лікуванням.

— Кінець нафтового ембарго, — почув я чиюсь відповідь. — Революція гвоздик у Португалії, уряд скинуто. Відкриття теракотової армії. Індія отримує ядерну бомбу. Західна Німеччина виграє Кубок Світу.

* * *

Бридкий Білл сидів у оранжевій імлі. Він казав:

— Не такий розумний, не такий розумний, чи ти такий розумний, такий розумний, вважаєш себе розумним, але ти не такий розумний, тут ти не такий розумний, розумний,

розумність не важлива, розумність — лайно, я розумний, тут розумний я...

Він нахилився ближче, щоб його слина на мене крапала. Я вкусив його за ніс так, що почув хрускіт хряща, і це здалося мені дуже смішним.

* * *

А потім був голос: незнайомий, вихований, трохи американський.

— О ні, ні, ні, ні, ні, — сказав він. — Так не годиться.

Розділ 9

Дженні.

Вона мала властивий мешканцям Глазго акцент, від якого мати марно намагалася її відучити. Її мати вірила в те, що треба прагнути вперед, батько вважав за краще триматися позаду, як наслідок вони залишалися там, де були, аж доки Дженні не виповнилося вісімнадцять; тоді вони змогли розлучитися й ніколи більше не бачитися.

У своєму сьомому житті я знову зустрівся з нею.

Це було на науковій конференції в Единбурзі. На моєму беджику було написано «Проф. Г. Огаст, Університетський Коледж Лондона», а на її — «Доктор Дж. Монро, хірург». Під час невимовно нудної лекції про взаємодію іонів кальцію в периферійній нервовій системі нас розділяли три ряди крісел, я сидів позаду й зачаровано розглядав її шию. Обличчя мені не було видно, але я не мав жодного сумніву. Увечері були напої та закуски у вигляді пересмаженої курки й картопляного пюре з в'ялим горошком. Музики грали музику п'ятдесятих. Коли двоє чоловіків, з якими вона була, напились і пішли танцювати, залишивши її саму за столом із м'ятою скатертиною та брудним посудом, я сів біля неї й простягнув руку.

— Гаррі, — представився я.

— Професор Огаст? — виправила мене вона, прочитавши мій беджик.

— Докторе Монро, — сказав я, — ми з вами вже зустрічалися.

— Справді? Я не...

— Ви вивчали медицину в Единбурзькому університеті й перший рік свого навчання жили в маленькому будинку в Стокбриджі разом із чотирма хлопцями, які всі як один боялися вас. Ви доглядали за близнятами ваших сусідів, щоб заробити трохи грошей, а хірургом вирішили стати після того, як побачили серце, яке билось на операційному столі.

— Це правда, — тихо сказала вона й трохи повернулася на стільці, щоб краще подивитися на мене. — Але вибачте, я досі не пам'ятаю, хто ви.

— Це не дивно, — відповів я. — Я був одним з тих хлопців, хто боявся заговорити з вами. Потанцюймо?

— Що?

— Ви потанцюєте зі мною?

— Я... Боже, ви що, намагаєтеся клеїти мене? Я вас правильно зрозуміла?

— Я щасливо одружений чоловік, — збрехав я, — в Лондоні в мене сім'я, щодо вас я не маю ніяких нечесних намірів. Я захоплююсь вашою роботою й ненавиджу, коли жінка залишається сама. Якщо вам так буде спокійніше, під час танцю ми можемо обговорити останні досягнення технологій візуалізації та що має більший вплив на розвиток нейронних ланцюгів у дитинстві та підлітковому віці, генетична схильність чи сенсорні стимули? Потанцюєте зі мною?

Вона вагалася. Не усвідомлюючи цього, вона вертіла на пальці обручку; три діаманти на золоті — значно дорожча за ту, яку їй в іншому житті, яке померло дуже давно, купив я. Вона подивилася туди, де танцювали, побачила там безпечну відсутність усамітнення й почула, що музики почали ще один мотив, який був написаний саме для того, щоб суворо дотримуватися соціальних обмежень.

— Гарзд, — сказала вона й подала мені руку. —
Сподіваюсь, що ваші знання біохімії на належному рівні.

* * *

Ми танцювали.

Я спитав, чи не важко бути першою жінкою у своєму відділі.

Вона засміялася й сказала, що лише ідіоти оцінюють її як жінку, і що вона оцінює їх як ідіотів.

— Моя перевага в тому, — пояснила вона, — що я можу бути водночас і жінкою, і до біса блискучим хірургом, а вони завжди лише ідіоти.

Я спитав, чи не почуввається вона самотньо.

— Ні, — за мить відповіла вона.

Вона не була самотньою. Були люди, які їй подобалися, колеги, яких вона поважала, а також родина, друзі.

У неї було двоє дітей.

Дженні завжди хотіла дітей.

Мені стало цікаво, чи не захоче вона мати зі мною роман.

Вона спитала, коли я перестав її боятися і став таким балакучим.

Я сказав, що відтоді вже минуло ціле життя, але вона досі красива і я знаю всі її секрети.

— Ви що, не почули, коли я розповідала про колег, сім'ю, дітей?

Так, я все почув, і почуте гнітило мене, коли я розмовляв із нею, вимагало, щоб я пішов геть, дав їй спокій, бо вона мала повноцінне життя, яке не потребувало ускладнень. Наскільки ж сильнішою мала бути для мене її привабливість, якщо я попри все це шепотів їй на вухо спокусливі слова.

Біжімо зі мною, казав я, лише на одну ніч. Світ через це не зупиниться, все мине, люди забудуть.

На мить здалося, що вона думає над цим, а потім підійшов її чоловік і взяв її за руку. Вона була вірна, віддана й абсолютно розважлива, а бажанням і спокусою для неї був не стільки я, скільки пригоди.

Чи вчинив би я інакше, якщо б знав тоді, що чекало на Дженні Монро в майбутньому?

Напевно, ні.

Виявилось, що час не завжди розставляє все по місцях.

Розділ 10

Повернімося до безумства, до місця зламу.

У моєму четвертому житті Франклін Фірсон прийшов до лікарні рятувати мене від отрути не заради мене, а дбаючи про власну користь. Саме його голос лунав наді мною, коли я нерухомо лежав на лікарняному ліжку:

— Що ви йому давали? Ви казали, що він буде притомний.

Саме його рука стримувала хитання носилок, коли мене виносили через парадні двері до непримітної машини швидкої допомоги, що чекала на нас.

Саме його черевики клацали шкіряними підошвами по мармурових сходах великого готелю, який у цей сезон не приймав гостей, а персонал було відіслано додому, і в якому мене зрештою поклали в ліжку з периною та темно-червоними простирадлами, на яких я міг марити та блювати, поступово одужуючи.

Різде припинення споживання будь-якого препарату, що спричинює залежність, ніколи не буває приємним; мої нейролептики не були виключенням. Я безумовно бажав смерті; щоб я не зміг її собі заподіяти, мене пристібали до ліжка. Авжеж, я відчував, що все втрачено, що я проклятий, що порятунку немає, я бажав утратити свій розум повністю, видряпати собі очі й жити в безумстві. І навіть зараз, попри свою добру пам'ять, я не можу згадати найгірші з тих моментів, я радше пам'ятаю це так, ніби це сталося з іншою людиною. І авжеж я знаю, що маю здатність знову стати тим собою, знову відчувати все те, і я знаю, що хоча двері туди наразі зачинені, в глибині моєї душі досі існує чорна безодня, падіння в яку не має

меж. Кажуть, що розум не може пам'ятати біль; а я кажу, що це неважливо, бо навіть якщо фізичне відчуття втрачене, наші спогади про нього та про спричинений ним жах бездоганні. Наразі я не маю бажання померти, але обставини написання цих слів сильніші за мене. Я пам'ятаю, що тоді хотів цього, і це було по-справжньому.

Не було ніякого спалаху світла, не було прокидання з темряви, після якого я став здоровий. Натомість було повільне човгання в напрямку просвітління. Пробудження на кілька годин, а потім знову сон, а потім знову пробудження, яке тривало вже трохи довше. Було повільне відновлення людської гідності: чистий одяг, звільнені нарешті руки, шрами навколо щиколоток і зап'ясть вимиті від спеклої крові. Мені дозволили їсти самому: спочатку під наглядом, у ліжку, потім під наглядом, біля вікна, потім під наглядом у їдальні на нижньому поверсі, а зрештою — на терасі з видом на поле для крокету, за яким був зелений садок; там наглядач удавав, що він просто друг. Мені дозволили помитися самому, завчасно прибравши з ванної кімнати гострі предмети й залишивши за дверима охоронця, але мені це було майже байдуже; я сидів під душем, доки моя шкіра не вкрилася зморшками, а бойлер, що був на верхньому поверсі, не почав здригатися від напруження. Моє підборіддя вкрилося густою бородою, тому вони привели перукаря, який незадоволено цокав язиком, бризкав мене італійськими маслами й казав мені гучно, як дитині:

— Ваше обличчя — ваш статок! Не витрачайте його за раз!

Увесь цей час десь на периферії завжди було обличчя Франкліна Фірсона, і з його байдужості я міг зробити лише один висновок — головний тут саме він. Коли я їв, він сидів за два столики від мене, коли я виходив з ванної, він стояв у кінці

коридору, тож я зробив висновок, що саме за його наказом у моїй спальні встановлено напівпрозоре дзеркало для безперервного спостереження за моєю кімнатою, про яке я здогадався лише завдяки тихому дзижчанню кінокамери.

Під час одного зі сніданків він сів біля мене й сказав:

— Тепер ви маєте значно кращий вигляд.

Я тоді обережно пив чай — там я завжди пив обережно, ковтаючи потроху, щоб переконатися у відсутності токсинів. Я відповів:

— Я почуваюся краще. Дякую.

— Вам може бути приємно дізнатися, що доктора Абеля звільнено.

Він сказав це так невимушено — на колінах газета, очі бігають по питаннях кросворда — що з першої спроби я його навіть не зрозумів. Але слова були промовлені, тож я знову сказав, як колись слухняним сином казав батькові:

— Дякую.

— Я вітаю його наміри, — продовжував Фірсон, — але його методи були порочні. Ви хотіли би побачитися зі своєю дружиною?

Перш ніж наважитися відповісти, я подумки порахував до десяти.

— Так. Дуже.

— Вона збентежена. Вона не знає, де ви є. Вважає, що ви втекли. Можете написати їй листа. Щоб вона заспокоїлася.

— Це було б добре.

— Вона отримає фінансову компенсацію. Можливо, на доктора Абеля чекатиме суд. Або перевірка профпридатності, хто знає?

— Я просто хочу побачитися з нею, — відповів я.

— Скоро, — сказав він. — Ми спробуємо не затримувати вас довше, ніж потрібно.

— Хто ви?

З раптовою енергією, неначе він уже давно чекав на це питання, чоловік відкинув газету.

— Франклін Фірсон, — сказав він і простягнув до мене пласку рожеву долоню. — Для мене велика честь нарешті познайомитися з вами, докторе Оґаст.

Я подивився на його руку й не потиснув її. Він прибрав її байдужим змахом, ніби зовсім і не хотів, щоб я її потиснув, а просто розминав її, щоб мускули розслабилися. Він знову взяв зі столу газету й розкрив її на новинах у країні, а це свідчило, що найголовніше ще попереду. Я водив ложкою по своїй каші й дивився на брижі, що розходилися в молоці.

— Отже, ви знаєте майбутнє, — зрештою сказав він.

Я обережно поклав ложку біля тарілки, витер губи, склав руки на грудях і відхилився на спинку стільця.

Він не дивився на мене, його очі були прикуті до газети.

— Ні, — відповів я. — Це був психічний розлад.

— Оце так розлад!

— Я був хворий. Мені потрібна допомога.

— Ага, — сказав він і легким рухом зап'ясть натягнув газету.
— Брех-ня.

Йому так подобалося це слово, що аж куточки губ затремтіли, намагаючись усміхнутися; здавалося навіть, що він зараз скаже його ще раз, щоб насолодитися ним сповна.

— Хто ви? — спитав я.

— Франклін Фірсон, сер. Я вже сказав.

— Кого ви представляєте?

— А чому я не можу говорити від власного імені?

— Тому що ви чийсь представник.

— Я представник кількох зацікавлених агентств, організацій, націй, партій — звіть їх як вам до вподоби. Якщо коротко — представник хороших людей. Адже ви хочете допомогти хорошим, так?

— І яка від мене може бути допомога?

— Як я вже сказав, докторе Оґаст, ви знаєте майбутнє.

Мовчання промайнуло поміж нами, наче павутиння в похмурому будинку. Він більше не удавав, що читає газету, а я безсоромно розглядав його обличчя. Зрештою я сказав:

— Я мушу поставити кілька очевидних питань. Я здогадуюсь, які будуть відповіді, але оскільки ми розмовляємо відверто...

— Авжеж. Це цілком чесна розмова.

— Якщо я спробую піти, мені дозволять?

Він посміхнувся:

— Яке цікаве питання. Дозвольте мені відповісти на нього іншим запитанням. Якщо б ви пішли звідси, то куди б ви в біса пішли?

Я провів язиком усередині рота, відчуваючи ним шрами та свіжі порізи на м'якій шкірі щік і губ. А тоді сказав:

— Якщо б я дійсно знав майбутнє, то яка була б вам від цього користь?

— Ну, це залежить від того, що саме ви знаєте. Якщо ви скажете мені, що для Заходу поточний конфлікт закінчиться тріумфально, що хороші переможуть, а погані згинуть від праведної зброї... дідько, тоді я першим куплю вам пляшку шампанського та шикарну вечерю у французькому ресторані на ваш вибір! Але якщо вам відомі дати масових вбивств, воєн і битв, про загибель людей, про скоєні злочини... у такому

випадку, пане, мушу визнати, наше спілкування триватиме дещо довше.

— У мене склалося враження, що ви вже вірите в те, що я дійсно щось знаю про майбутнє, у той час як усі інші люди — у тому числі й моя дружина — вважають, що це маячня.

Він зітхнув, склав газету й відклав її, неначе йому була вже нецікава навіть можливість повернутися до цього маскараду.

— Докторе Оґаст, — відповів він і нахилився над столом до мене, сперши підборіддя на руки, — дозвольте скористатися нагодою цієї невимушеної та відвертої розмови й спитати вас дещо. Під час ваших подорожей — ваших численних подорожей — чи чули ви коли-небудь про «Клуб Хронос»?

— Ні, — чесно відповів я. — Не чув. А що це?

— Це міф. Одна з тих приміток, які вчені залишають у книжці, щоб оживити особливо нудні розділи, щось на кшталт «до речі, подекують ось що; це ж треба було таке вигадати?», яке дрібним шрифтом надруковане в кінці непрочитаного фоліанта.

— І що ж там дрібним шрифтом написано?

— Там написано... — відповів він, глибоко вдихнувши, як досвідчений оповідач. — Там стверджується, що серед нас є люди, які не помирають. Стверджується, що вони народжуються, живуть, помирають, а потім знову живуть тим самим життям, тисячі разів. І ці люди, ці безкінечно старі й безкінечно мудрі люди час від часу збираються разом — ніхто не знає, де саме — і тоді... Ну, що вони тоді роблять у кожному тексті пишуть різне. Деякі кажуть про зібрання змовників у білих балахонах, інші — про оргії, під час яких створюється наступне покоління. Особисто я не вірю ні в перше, ні в друге,

бо через Ку-Клукс-Клан білі балахони зараз уже не дуже модні, а оргії — це просто перше, що всім завжди на думку спадає.

— І це називається «Клуб Хронос»?

— Так, сер, — весело відповів він. — Наче Ілюмінати без романтичного ореолу або масони без запонок для манжетів, це товариство поширилося крізь епохи, безмежне й неминуще. Я мусив його розслідувати лише тому, що хтось сказав, буцімто його розслідують росіяни, і я був певний, що все це хтось вигадав від нудьги, але... потім з'являється ви, докторе Оґаст, і всі мої висновки йдуть коту під хвіст.

— Ви вважаєте, що певна схожість між моєю маячнею та фольклором доводить реальність цих вигадок?

— Боже, ні! Авжеж ні! Я вважаю, що якщо ваша маячня відповідає істині, то в ній має бути й правда. То що ви скажете? — вищиривши на мить зуби в посмішці, він зручно відкинувся на спинку крісла.

Вік не є мудрістю, а мудрість не є інтелектом. Мене досі можна приголомшити, і йому це вдалося.

— Можна мені подумати над цим? — спитав я.

— Авжеж. Подумайте сьогодні, потім поспіть. А завтра вранці скажіть мені свою думку. Ви граєте в крокет?

— Ні.

— Якщо захочете спробувати, тут є чудовий газон.

Розділ 11

Поговорімо трохи про пам'ять.

Калачакри, уробори — тобто ми, хто безупинно вертиться по колу тих самих історичних подій, хоча наші особисті життя в цій історії можуть змінюватися — всі члени Клубу Хронос забувають. Деякі вважають це забування даром, можливістю відкривати наново те, що вже колись було відкрито, зберегти своє захоплення Всесвітом. Найстаріших членів Клубу Хронос переслідує відчуття дежавю: вони знають, що вже бачили все це, але не можуть згадати, коли саме. Інші вважають хиби нашої пам'яті доказом того, що попри все ми залишаємося людьми. Наші тіла старіють і зазнають болю так само, як у звичайних людей, а коли ми помираємо, майбутні покоління можуть знайти місця нашого поховання, вирити наші гнилі трупи й сказати: так, це дійсно мертві залишки Гаррі Оґаста, але хто знає, куди втекла його свідомість? Наслідки, які можна зробити з цього одкровення, є надто чисельними, щоб перелічувати їх тут, але знов і знов йтиметься про свідомість, бо саме свідомість подорожує в часі, поки гниє тіло. Ми — розуми, не більше й не менше, а людському розуму властиво бути недосконалим, забувати. А тому ніхто не пам'ятає, хто був засновником Клубу Хронос, хоча кожний зробив свій внесок. Можливо, навіть той уробор, який зробив щось перший, вже не пам'ятає цього й дивується разом із рештою. Коли ми помираємо, світ неначе перезапускається, і лише наша пам'ять залишається свідоцтвом того, що ми колись зробили.

Я пам'ятаю все; іноді з такою яскравістю, що це майже не згадування, а проживання наново. Навіть зараз, коли я пишу це,

я пам'ятаю, як сонце опускалося за пагорби, пам'ятаю коричневий дим з люльки Фірсона, який сидів на терасі під моїм вікном і дивився на незаймане зелене поле для крокету. Я не можу відтворити точну послідовність своїх думок, бо вони не мали ані слів, а ні чогось іншого, за що можна було б ухопитися; але я можу розповісти тобі про той момент, коли я зробив свій вибір; де я тоді сидів і що бачив. Сидів я на своєму ліжку, а бачив перед собою картину: зелена та сіра фарби зображали сільські будинки, надворі гавкав спанієль, який підстрибнув і зависнув у повітрі, склавши ноги наче кролик.

Я сказав:

— Згода, але за однієї умови.

— Що саме вам потрібно?

— Я хочу знати все, що вам відомо про Клуб Хронос.

Фірсон замислився лише на секунду. А потім сказав:

— Добре.

* * *

Ось так і почалося моє перше — і майже єдине — втручання в перебіг історичних подій. Я почав із загальної картини, з широких мазків. Фірсону було приємно почути про розвал Радянського Союзу, але його радість була послаблена недовірою, підозрою, що я вигадую те, що на мою думку відповідає його прагненням. Він вимагав деталі, і коли я розповідав йому про «перебудову» та «гласність», про падіння Берлінської Стіни, про відкриття кордонів Австрії, про смерть Чаушеску, він залишав своєму асистентові нотатки, щоб той перевіряв названі мною імена: чи дійсно в Кремлі є Горбачов, чи дійсно він може стати таким могутнім союзником у знищенні слави власної країни?

Його інтереси не обмежувалися політикою. Опівдні, під час перерви між допитами про політику, йому подобалося розважатися наукою та економікою. Але мої інтереси не відповідали його прагненням. Я знав, що з'являться мобільні телефони, і що збирає сили загадкова сила, яка зветься «Інтернет», але я не міг сказати йому, хто і як винайшов їх, бо такі речі мене ніколи не цікавили. Внутрішня політика його майже не цікавила, але своїми запитаннями він пристосовувався до моїх відповідей, вони ставали детальнішими, а я натомість намагався обмежитися якомога загальнішими речами. Після початкових сумнівів у тому, що майбутнє може бути настільки світлим, він узявся за деталі, поступово наближаючись до заголовків газет, які я ледь побачив, проходячи повз кіоск, або до спогадів про подорож залізницею з Кіото в 1985 році.

— Боже мій, сер! — вигукнув він. — Або ви найкращий у світі брехун, або ж у вас до дідька гарна пам'ять.

— Моя пам'ять ідеальна, — відповів я. — Я пам'ятаю все від того моменту, коли моя свідомість стала достатньою для розуміння того, що таке спогад. Я не пам'ятаю, як я народжувався; можливо, мозок тоді ще недостатньо розвинутий для розуміння цієї події. Але я пам'ятаю, як я помирав. Я пам'ятаю ту мить, коли все зупиняється.

— І як воно? — спитав Фірсон. У його очах засяяла особиста цікавість, якої він досі не виявляв.

— Мить помирання не страшна. Нічого. Зупинка. Найважче — шлях до неї.

— Ви бачили що-небудь?

— Ні.

— Нічого?

— Лише те, що є наслідком вимикання мозку.

— Можливо, у вашому випадку це не рахується.

— «Не рахується»? Ви вважаєте, що моя смерть не... — я опанував себе й відвернувся. — Втім, мені нема з чим порівняти її.

Я не став додавати, що те саме можна сказати й про нього.

* * *

Я жодного разу не збрехав, але не міг його задовольнити.

— Але як почалася війна в Афганістані? Адже там нема кому воювати!

Його невігластво щодо минулого було майже таким самим великим, як і щодо майбутнього, але минуле він, принаймні, міг перевірити. Я сказав йому почитати про «Велику гру», про пуштунів, подивитися на карту. Я пояснив, що можу надати йому дати та місця, але над тим, щоб зрозуміти їх, він мусить працювати сам.

А у вільний час я досліджував. Фірсон начебто виконав свою обіцянку. Я прочитав про Клуб Хронос.

Про нього дійсно було відомо дуже мало. Я міг би подумати, що все це вигадка, якби не було такої схожості з моїм власним життям. Посилання на відому вченість та закритість спільноту в Афінах 56 року нашої ери; таємничість, якою була огорнута її природа, через чотири роки призвела до їхнього вигнання, яке члени спільноти, як зазначає хроніст, сприйняли з великою гідністю та майже байдужістю — їх не турбували події того часу. Щоденник, у якому автор перед облогою Рима написав, що присвячений культу Хроноса будинок на розі його вулиці спорожнів, а дуже гарно одягнені пани та пані, які ходили туди, поїхали з міста, попередивши, що найближчим часом жити тут

не варто, і незабаром після цього з'явилися варвари. В Індії чоловік, якого звинувачували у вбивстві, заперечував свою винність і перерізав собі у в'язниці горло, сказавши перед смертю, що не терпітиме це приниження, а проковтне, наче змія, свій хвіст і народиться знову. Група людей, що були відомі своєю потайливістю, залишили в 1935 році Наньцзін, а одна з них — пані, яка була відома своїм багатством, про походження якого ніхто не знав — попередила свою улюблену служницю, щоб та разом зі своєю сім'єю поїхала з міста якнайдалі, дала їй монету й пророчила, що буде війна, в якій горітиме все. Дехто звав їх провидцями; більш забобонні називали їх демонами. Якою б не була дійсність, і куди б ті люди не тікали, Клубові Хронос завжди були властиві два таланти: уникати проблем і не впадати в очі.

Давши мені це досьє на Клуб Хронос, Фірсон у певному сенсі викопав собі самому яму. Бо прочитавши це, я вперше почав думати про час.

Розділ 12

Я вже згадував про деякі стадії, через які ми проходимо, намагаючись зрозуміти, ким ми є. У своєму другому житті я вчинив стереотипно — покінчив із собою, щоб усе припинилося, а в своєму третьому житті я прагнув отримати відповідь від Бога.

Я вже писав, що вдавався до певних заходів, щоб знайти собі на час Другої світової війни нудні, але безпечні посади. Але я не наголосив, що війна також надала можливість дізнатися про обмеженість своїх знань. Приміром, від ямайського інженера з підозрілим ім'ям «П'ятниця» я почув про душі померлих і про злих привидів, що не йдуть з цього світу через те, що їх не вшанували. Дуже щирий американський офіцер на ім'я Волтер С. Броді повідав мені про баптизм, анабаптизм, мормонізм і лютеранство, завершивши словами «Моя матуся свого часу зверталася до них усіх, і зрештою вирішила, що краще за все спілкуватися з Богом без посередників».

Суданський солдат, який перевозив багаж танкістів Роммеля, які відступали в Тунісі, перш ніж утекти (або ж його викрали — ці плітки так і не змогли підтвердити або спростувати) показав мені шлях до Мекки. Він розповів мені, як треба казати «Я свідчу, що немає Бога крім Аллаха, і свідчу, що Мухаммад — Божий слуга й посланець» — спочатку англійською, потім поганою арабською, а зрештою — ачолійською, про яку він гордо сказав, що другої такої мови немає, а він, водночас ачолі та мусульманин, є унікальною людиною. Цю останню версію я повторив кілька разів, намагаючись правильно передати інтонацію, і коли зрештою

задовольнив його, він лягнув мене по спині й оголосив: «Годиться! Можливо, тобі все-таки не доведеться горіти в пеклі!»

Гадаю, саме цей солдат у більшій мірі, ніж інші, прищепив мені цікавість до подорожей. Він розповідав фантастичні та, як часто виявлялося, цілковито вигадані історії про славетні країни за Середземним морем, про таємниці та відповіді, що приховані серед пісків. Коли війна скінчилася, я знайшов перший-ліпший корабель, що прямував до країн, які англійці наразі залишали, і зі сліпим невіглаством молодика, яким я здавався зовні, потрапляв у всілякі халепи та авантюри. У Єгипті я прийшов до палкого переконання в істинності слів Аллаха, яке тривало до того дня, коли в одному з каїрських провулків мене не спіймали й не забили до нестями троє моїх братів з мечеті. Вони рвали мою бороду, голили мою голову тупими ножами, плювали мені в обличчя й рвали мій білий халат, який я придбав із запалом новонаверненого. Вони кричали, що я єврейський шпигун (хоча й рудий), імперіаліст, комуніст, фашист, сіоніст, а понад усе — не такий, як вони. Чотири дні я пролежав у лікарні, а коли виписався, пішов до мулли по підтримку. Він ввічливо налив мені у скляний келих чаю і спитав про мої почуття щодо мого покликання.

Я поїхав звідти наступного ж дня.

У щойно заснованій державі Ізраїль я певний час бавився іудаїзмом, але попри всі поранення, завдані мені як єврейському шпигуну, було очевидно, що тут мене своїм теж не вважатимуть, особливо зважаючи на мій статус колишнього солдата неавтономної Британської Імперії. Я бачив чоловіків і жінок, на шкірі яких досі синіли татування концтаборів; вони падали на коліна перед Стіною Плачу, лили сльози полегшення

від того, що бачили ці просякнуті сонцем камені, і я розумів, що я не є частиною їхнього всесвіту.

На горі Синай, на яку я заліз прагнучи відповіді якого-небудь бога на мої молитви, мене привітав католицький священик. Я став навколішки біля його ніг, поцілував його руку і сказав, що його присутність тут є знаком, що існує бог, який має для мене якесь призначення, і я розповів йому свою історію. Тоді він став навколішки біля моїх ніг, поцілував мою руку й сказав, що я є знаком, знаком від Бога про те, що його життя таки має призначення, і що завдяки мені його віра відновилася; він почав так щиро називати мою історію дивом, що я сам почав у ній сумніватися. Він сказав, що відвезе мене в Рим до Папи, що я проведу життя в молитвах і розмірковуваннях про таємниці свого існування, а три дні по тому я прокинувся й побачив його на підлозі моєї кімнати голим (якщо не вважати низки чіток) — він стояв на колінах і цілував мою руку. Він сказав, що я посланець, і попросив вибачити його за те, що в нього були сумніви. Перед сходом сонця я зумів втекти від нього через заднє вікно, а далі вниз по стіні.

Я попрямував до Індії, бо чув розповіді про містиків і філософів, яким, на відміну від західних теологів, можливо, вдасться пояснити мій стан. Я прибув туди в 1953 році й легко знаходив там собі роботу механіком на багатьох комерційних авіалініях, що постійно банкрутували. На мене їхнє банкрутство зазвичай ніяк не впливало; у вечір понеділка я міг піти з роботи працівником одного роботодавця, а у вівторок вранці виявлялося, що мій старий контракт анульовано, але на мій підпис уже чекає новий, який відрізняється від попереднього лише датою та ім'ям роботодавця. Індія зализувала рани після свого розділу, а я був на півдні, далеко від найгіршого

кровопролиття, що заплямувало їхню незалежність. Прем'єр-міністром був Неру. Я нестямно закохався: спочатку в акторку, очі якої дивилися зі срібного екрана неначе виключно на мене, а потім у її двійника — дівчину, яка торгувала в аеропорті фруктами, яку я боготворив, і до якої марно залицявся. Навіть старіші з калачакр незалежно від віку свого розуму зазнають певні біологічні потреби. Дитиною я відчував лише біологічну потребу рости та водночас бути інтелектуально нестабільним. Підлітком я зазнавав депресії, якій протистояв постійною зайнятістю та розв'язуванням загадок родини Г'юнів. А тепер, ставши чоловіком у розквіті сил, я сильніше, ніж будь-коли, відчував потребу піти в світ і кинути йому виклик, як тореадор бику. Я мандрував у своєму пошуку відповідей, сперечався з людьми, а ті сперечалися зі мною, я обожнював і любив усім серцем як символ досконалості Міну Кумарі, богиню Боллівуду, хоча коли побачив її фільми вперше, я ще не знав жодного слова на хінді.

Ні любов, ні Бог не давали мені відповідей. Я розмовляв про воскресіння та реінкарнацію з брамінами, і вони сказали мені, що якщо я житиму гарно й чисто, то зможу повернутися кимось більшим, ніж я є зараз.

— А як щодо самого себе? Чи зможу я знову стати собою?

Це питання призводило до неабиякого збентеження серед мудреців-індуїстів, яким я його ставив. Мені приємно думати, що я ввів у їхній дискурс перші натяки на релятивістську фізику, коли вчені мужі взялися серйозно дискутувати про те, чи має бути перенародження обов'язково лінійним у часі. Зрештою відповідь мені дав один мудрець, який мав велике пузо та дотримувався дуже чистої дієти; він промовив:

— Не кажи дурниць, англійцю! Житимеш або краще, або гірше, але все одно інакше!

Ця відповідь не задовольнила мене, тож зібравши все, що я заощадив впродовж десяти років ремонтів єдиного літака, на якому кожного тижня з'являлося ім'я нового власника, я поїхав звідти. Китай тоді не був гостинним, відвідування Тибету було б дуже невчасним, тож я поїхав на південь: вештався по В'єтнаму, Тайланду, М'янмі та Непалу, переїжджаючи туди, куди американці не вводитимуть військо і не мала найближчим часом спалахнути громадянська війна. Я поголив собі голову та їв самі лише овочі, навчився голосно молитися неможливими словами й питав кожне втілення кожного Будди від Гаути до його десяти тисяч проявів: чому я є тим, ким я є? Чи стане моя наступна смерть останньою? Я заслужив репутацію англійця, який знається на всіх релігіях, який у змозі посперечатися з будь-яким монахом або імамом, з падре або панотцем на будь-яку філософську тему, за умови, що та стосується безсмертної душі. У 1969 році мене відвідав життєрадісний чоловік з круглими окулярами, який сів у моїй хатинці навпроти мене й урочисто сказав:

— Добрий вечір, шановний пане! Мене звати Шен. Мене надіслала дуже стурбована установа, я маю спитати вас про ваші наміри.

На той час я жив у Бангкоку й зробив відкриття, що якою б чистою не була молитва, це не полегшує страждання від тропічної плісняви, що з'являється в складках шкіри під час життя у вологих джунглях. Газети великими жирними літерами друкували розповіді про велич уряду, а значно дрібнішим, похмурим шрифтом шепотіли про партизанів-комуністів у горах. Я не був певний, що вісімковий шлях приведе мене до

просвітління, але був певний, що стаю занадто старим, щоб повірити в щось інше, тож розділив своє життя між ремонтом автомобілів (не знімаючи свого оранжевого одягу) та медитаціями про те, що мені робити, якщо я не зможу померти.

Пан Шен, чиє обличчя було схоже на лискучий каштан, а синя сорочка липнула від поту до попереку та під руками, поправив на носу окуляри й додав:

— Чи є метою вашого перебування тут участь у контрреволюційних діях?

Колись у мене була фаза мудрих і загадкових відповідей на будь-яке питання, але якщо відверто, то з віком це набридає, тому я спитав відверто:

— Ви з Китайської служби безпеки?

— Авжеж, шановний пане, — урочисто сказав він і поважно вклонився мені сидячи, як це роблять тайці, коли звертаються до вчителя. — Ми мало зацікавлені цією країною, але подекують, ніби насправді ви — західний імперіалістичний агент, який має намір співпрацювати з такими контрреволюційними силами, як буржуазний сепаратист Далай Лама, і що ваша хижа є центром капіталістичної підривної діяльності, метою якої є нанесення удару в саме серце нашого славного народу.

Усе це він сказав так люб'язно, що я не зміг не спитати:

— А хіба це не було б з мого боку погано?

— Авжеж, це погано, шановний пане! У випадку, якщо ви дійсно займаєтеся такою підривною діяльністю, мій уряд негайно за це помститься, хоча, звісно, — на мить він радісно посміхнувся, — вас у такому випадку захищатимуть ваші союзники-імперіалісти, тож безумовно будуть дії у відповідь.

— О! — вигукнув я, бо до мене дійшло. — Ви погрожуєте вбити мене?

— Мені доведеться вдатися до цього, шановний пане, якщо тільки я особисто не переконаюся, що ви всього лише ексцентричний англієць, який прагне легкого життя.

— А як саме ви мене б убили? — спитав я. — Це було б швидко?

— Сподіваюсь, що так! Всупереч вашій пропаганді ми не варвари.

— А я би знав про це? Якщо вам треба буде мене вбити, чи не могли б ви зробити це коли я сплю?

Коли Шен замислився над цим, по його обличчю промайнув жах.

— Гадаю, що для всіх зацікавлених було би краще, якби ваша смерть справляла враження безболісної та природної. Якщо ви на ту мить будете притомним, це неодмінно призведе до ознак самозахисту, а для монаха це неприпустимо, навіть якщо цей монах — імперіалістична свиня. Але ж ви... ви не імперіалістична свиня?

— Я англієць, — зауважив я.

— Існують добрі англійські комуністи.

— Я не комуніст.

Шен непевно кусав нижню губу, його очі сновигали по всій кімнаті, неначе шукаючи в бамбукових стінах шпарину, з якої може висунутися рушниця. А потім, дещо тихіше, ніж досі, він пробурмотів:

— Я сподіваюся, що ви не є імперіалістичним шпигуном, шановний пане. Мене попросили зібрати на вас досьє, і я не зміг знайти жодного доказу того, що ви є кимось більшим, ніж нешкідливим безумцем зі стародавніми віруваннями. Якщо ви

виявитеся шпигуном, це погано відіб'ється на моїй особистій справі.

— Я абсолютно точно не шпигун, — запевнив його я.

Його це, схоже, трохи заспокоїло.

— Дякую, пане! — вигукнув він, витер чоло рукавом, а потім став кланятися, просячи пробачити за цей прояв пітної неповаги. — Це від самого початку здавалося дуже малоймовірним, але за таких неспокійних часів треба бути ретельним.

— Дозвольте пригостити вас чаєм, — запропонував я.

— Ні, дякую. Мені не можна без особливої необхідності зближуватися з ворогом.

— Але ж ви щойно сказали, що я не ворог.

— Ви ідеологічно зіпсований, — виправив він, — але нешкідливий.

Після цих слів, не перестаючи енергійно кланятись, він підвівся, щоб піти.

— Пане Шен! — покликав я його.

Він зупинився в дверях, і на його обличчі з'явилося напруження людини, яка щиро сподівається, що її не обтяжать додатковою роботою.

— Я не можу померти, — ввічливо пояснив я. — Я народжуюся, живу, помираю, а потім знову живу, але тим самим життям. Чи не володіє ваш уряд якою-небудь інформацією щодо цього, яка могла б мені допомогти?

Він усміхнувся, на лиці в нього було полегшення.

— Ні, шановний пане. Дякую за ваше співробітництво, — трохи подумавши, він додав: — Щастя вам з вашою проблемою!

Він пішов.

Він був першим шпигуном, з яким я познайомився, а Франклін Фірсон був другим. З цих двох пан Шен мені більше сподобався.

Розділ 13

А приблизно сімдесят років по тому Фірсон сидів за столом навпроти мене в тому самому маєтку в Нортумбрії та поступово розлючувався, слухаючи мене.

— Виправданням вашої бездіяльності має бути складність. Складність подій, складність часу... Яка вам може бути користь від моїх знань?

Надворі йшов дощ — безупинна злива. Після двох днів задушливої спеки небеса розверзнулися. Фірсон їздив до Лондона. Повернувся він із новими запитаннями й менш поступливим ставленням до мене.

— Ви розкриваєте не все! — гримав він. — Ви кажете, що все це відбудеться, але не пояснюєте як. Ви кажете про комп'ютери, телефони та клятий кінець Холодної війни, але ви не кажете нічогосінько про те, як усе це працює. Ми — хороші, ми хочемо змінити світ на краще, хіба ви не розумієте? Покращити світ!

Коли він гнівався, на його лівій скроні здіймалася схожа на змію синя вена, а його обличчя не червонішало, а ставало блідо-сірим. Поміркувавши над його звинуваченнями, я дійшов висновку, що багато в чому він має рацію. Я не історик; майбутнє я пам'ятав як те, що траплялося впродовж мого життя, я рідко займався ретроспективним аналізом, історія для мене була лише послідовністю випусків телевізійних новин. Пояснити принципи роботи персонального комп'ютера мені було анітрохи не легше, ніж утримати оселедця сторч на кінчику свого носа.

І авжеж я розкривав не все; дещо я замовчував. Я вже прочитав про Клуб Хронос, і найголовніше, чому в нього наразі навчився — іноді краще мовчати. Якщо члени цього клубу схожі на мене, якщо вони знають майбутнє (принаймні, з точки зору своїх особистих життів), то мають змогу впливати на нього. Але вони вирішили не робити цього. А чому?

— Складність, — твердо повторив я. — Ми з вами є лише індивідами. Ми не можемо керувати масивними соціальними та економічними подіями. Ви можете спробувати втрутитися, але змінивши навіть ледь помітно хоча б одну подію, ви знищите цим цінність усього іншого, про що я розповів. Я можу вам сказати, що за правління Тетчер на профспілки чекають погані часи, але я не можу ані назвати економічні сили, що стоять за цим явищем, ані пояснити, чому суспільство дозволить знищення своєї промисловості. Я не можу розповісти про те, що відбувається в головах тих, хто танцюватиме під час падіння Берлінської Стіни, або про те, хто саме в Афганістані скаже «Сьогодні чудовий день для джихаду». І яка вам користь від моєї інформації, якщо використання будь-якої її частини знецінить решту?

— Імена, місця! — вигукнув він. — Назвіть мені імена та місця!

— Навіщо? — спитав я. — Ви знищите Ясира Арафата? Ви стратите дітей за злочини, які вони ще не скоїли? Воюватимете з Талібаном заздалегідь?

— Це вже питання політики, це все вирішуватимуть політики...

— Ви ухвалюватимете рішення, базуючись на злочинах, які ще не було скоєно!

Він розчаровано розвів руки.

— Людство еволюціонує, Гаррі! — вигукнув він. — Світ змінюється! Впродовж останніх двохсот років людство змінилося сильніше, ніж за попередні дві тисячі! Темпи еволюції прискорюються — і біологічної, і культурної. Наше завдання, завдання всіх хороших людей, полягає в догляді за цим процесом, в керуванні ним таким чином, щоб не було більше катастроф! Ви хочете ще одну Другу світову війну? Ще один Голокост? Ми можемо змінити щось, змінити на краще.

— Ви вважаєте себе здатним доглядати за майбутнім?

— Так, трясця вашій матері! — ревів він. — Бо я, курва, захисник демократії! Бо я, курва, ліберал і вірю в свободу, бо я, курва, хороший чоловік із добрим серцем, а також тому, що хтось має це робити!

Я відкинувся на спинку крісла. По шибках лупив косий дощ. На столі стояли свіжі квіти, кава в моїй чашці охолола.

— Мені дуже шкода, пане Фірсон, — зрештою сказав я. — Я не знаю, що ви хочете від мене почути.

Він посунув стілець ближче до мене, стиснув долоні, наче вибачаючись, і тихо, змовницьким шепотом спитав:

— Чому ми не перемагаємо у В'єтнамі? Що ми робимо не так?

Я застогнав і стиснув долонями скроні.

— Ви там нікому не потрібні! Ви не потрібні там в'єтнамцям, ви не потрібні там китайцям, навіть ваш власний народ не хоче, щоб ви були у В'єтнамі! Неможливо виграти війну, в якій ніхто не хоче брати участь!

— А що як ми скинемо ядерну бомбу? Лише одну, на Ханой, щоб його прибрати?

— Я не знаю, бо цього ніколи не було, а не було цього ніколи тому, що це паскудство! — крикнув я. — Вам не потрібні

нові знання, ви хочете підтверджень, а я... — я раптом підвівся, здивувавши цим і себе, і всіх інших, хто був присутній. — Я вам цього надати не можу, — завершив я. — Пробачте. Погоджуючись на це, я думав, що ви... що ви хочете чогось іншого. Напевно, я помилився. Мені треба... подумати.

Ми всі мовчали.

Китайською мовою астма описується як задишка тварини, чиє дихання обтяжене хворобою. Тіло Фірсона було нерухоме, як статуя, поза ввічливо стримана, костюм у порядку, обличчя пuste, але дихання з його грудей виривалося зовсім тваринне.

— Яка від вас користь? — спитав він, і його слова були вимовлені з чемністю, яку виховували роками, з обережним самоконтролем, але рот, що видав їх, був готовий розірвати мені горлянку й ковтати кров. — Ви думаєте, що це неважливо, докторе Оґаст? Думаєте, що ви помрете й на цьому кінець? Весь світ перезапуститься, бам! — він ляснув долонею по столу так, що аж чашки в порцелянових блюдцях підстрибнули. — Ми, маленькі люди з маленькими життями, помремо й зникнемо, а все це... — йому не треба було робити жести, достатньо було провести поглядом навколо кімнати, — ...було лише сном. Ви що, вважаєте себе Богом, докторе Оґаст? Ви єдина жива істота, яка має значення? Ви вважаєте, що ваші страждання більші й важливіші через те, що ви їх пам'ятаєте? Ви думаєте, що важливе лише ваше життя, бо ви стільки прожили? Так?

Він не кричав, він не підвищував свій голос, але тваринне дихання прискорилося, а пальці напружилися, чинячи спротив бажанню щось розірвати. Я не мав нічого. Ні слів, ні ідей, ні виправдань, ні докорів.

Раптом він різко підвівся, неначе щось зламалося; вена на його скроні сіпалася під шкірою.

— Добре, — видихнув він. — Добре, докторе Оґаст. Добре. Ми обоє трохи втомилися, трохи розчаровані... Можливо, нам треба перепочити. Чому б нам не припинити сьогоднішню розмову, щоб ви мали можливість подумати? Гарзд, — вирішив він раніше, ніж я встиг відповісти. — От і домовилися. Чудово. Побачимося завтра.

Сказавши це, він покрокував геть, не додавши більше жодного слова й не озираючись.

Розділ 14

Мені треба було тікати.

Розуміння цього зростало в мені вже давно, а тепер я переконався в цьому остаточно. Якщо я залишусь, на мене не чекатиме нічого хорошого, тож треба було тікати. Просто крізь вхідні двері звідси не вийдеш, але іноді найкращими планами втечі є найпростіші.

Ну чому я за стільки років життя на Сході не дав собі клопоту навчитися хоча б трохи кунг-фу?

Зараз, коли я сидів у своїй кімнаті й чекав на сутінки, це питання було безглуздим. Там були охоронці. Вони не мали якогось однострою, але поки я там жив, я дізнався про ритми цієї будівлі достатньо, щоб розуміти, що будь-якої миті чергували щонайменше п'ятеро чоловіків, які непомітно тинялися, не впадаючи в очі й чекаючи на наказ. О сьомій годині кожного вечора на зміну приходили нові люди, які на той час зазвичай ще досі перетравлювали вечерю. Це робило їх більш недбалими, повільними й надто розслабленими. Місцевість, яку я бачив у вікно, заросла улексом і вересом, а чоловік, що привозив молоко, говорив із сильним північним акцентом. Іншої інформації мені не було потрібно. Я був доглядачем угідь, який виріс у цих краях; у першому своєму житті я жив і помирав на цій землі, тож знав, як виживати у вересових пустищах. А Фірсон, попри всі його ресурси та персонал, справив на мене враження міського хлопця, який не звик до полювання на природі. Мені треба лише опинитися за цими стінами.

Коли надворі почало сіріти й наближалася сьома година, я зібрав усе, що зміг здобути. Кухонний ніж, який я поцупив під час обіду, викрадені з кухні металеві кухоль і тарілка, коробка сірників, шматок мила, зубна щітка, зубна паста й дві свічки. Фірсон був обережний: більше нічого легко вкрати не вдавалося. Він дав мені папір для записування спогадів; на ньому я написав перед втечею два листи. Я загорнув усе в свою ковдру й прив'язав її до спини стрічками, зробленими з простирадла. О сьомій годині та п'ять хвилин, коли над вересовими пустищами почало згасати останнє світло, я прочинив двері кімнати й пішов сходами вниз, почуваячись при цьому дурною дитиною.

Охоронці мали бути й біля головних дверей, і біля дверей на кухню, але кілька з них спали на посту й нікому не спадала думка охороняти спальні самих охоронців. В одній з них я знайшов цупке пальто, кілька пар шкарпеток, а зверху на комоді лежали кілька монет. Потім я пішов до задньої частини будинку, де під одним з вікон був дах низького сараю. Спочатку я звисив ноги, балансуючи на краю, потім відпустив руки й гучно гепнувся на метал так, що аж кістки забриніли; потім чекав на реакцію.

Реагувати ніхто не став, тож я спустився з даху сараю на посипану гравієм доріжку, що звивалася навколо будинку. Бігти означало б оголосити про свою втечу, тож я пішов такою самою ходою, яку чув від охоронців. Серце моє тріпотіло на кожному кроці, аж доки я не вийшов за тисовий живопліт і не зміг, нарешті, побігти.

Я був у поганій фізичній формі; вона від початку була поганою, а ув'язнення її анітрохи не покращило. Але нести мені майже нічого не треба було, до того ж мені надавало сил дивне

збудження, згадка про звуки та запахи дитинства й пустищ. Весь маєток був огорожений стіною, яку я помітив під час прогулянок (під наглядом) у садку, але цю стіну будували радше для того, щоб не пускати чужих усередину, аніж ув'язнених на волю, тому я досить легко знайшов старий дуб, найнижчі гілки якого висіли над жовтою цеглою, схожі на абордажний трап. Я заліз на нього; струшуючи комах, що харчувалися гнилою деревиною, проповз уздовж гілки, як я багато разів робив це в дитинстві, й зістрибнув по інший бік стіни. Ось так я здобув свободу.

Але якби ж то все було так просто.

Я мав план, який складався з дрібніших планів, і кожний з них міг закінчитися по-різному, залежно від ходу загального плану. Зважаючи на відсутність у мене досвіду втечі від представників влади, я вважав шанси того, що мене спіймають, дуже високими, але якийсь час у мене був.

У будь-якому разі мені було потрібно з'ясувати, де я знаходжусь, а тоді вже стане зрозуміло, наскільки важкою буде решта мого плану.

Поміж берегами недоглянутих дерев виляся занедбана дорога, я йшов по ній на захід і впродовж кількох годин тричі ховався в лісі, коли чув, що їде машина. Навколо мене шурхотіли комахи, яким було цікаво, що я роблю; було б романтично сказати, що гукала сова, але вона була розумною й трималася далі від мене. За моєю оцінкою мою відсутність у будинку мали помітити через три години. Якщо не пощастить, то набагато скоріше.

Одразу за маленьким цегляним мостом через потік була розвилка. Два вибори: п'ять миль до Гокслі або сім миль до Вест Гілл. Попри те, що це був більш очевидний вибір, я обрав

Гокслі, бо це ближче. Я пішов паралельно до дороги. Моє лісове прикриття незабаром поступилося майже відкритим полям, оточеним низькими кам'яними стінами. Я йшов уздовж зораного боку й пригинався кожного разу, коли чув гуркіт двигуна, хоч як би далеко той не був. На небі висів півмісяць — оптимальна для мене фаза, бо світла від нього було рівно стільки, щоб я щось бачив, але не настільки багато, щоб було видно мене. Повітря, яке було таким спекотним удень, тепер охолонуло так, що з рота йшла пара. Земля була досі брудна після дощу, мої штани забрьохалися, а шкарпетки промокли так, що аж чавкали. Я знайшов Полярну зірку, Пасок Оріона, Кассіопею та Велику Ведмедицю. Кассіопея була високо, Ведмедиця низько, а це означало, що перше незвичайно швидке авто промчало повз мене трохи після півночі. Мені пощастило: вони помітили мою відсутність лише через кілька годин, тож тепер не мали іншого вибору, окрім як їздити з увімкнутими фарами по навколишніх дорогах, а я натомість міг керуватися зірками.

Гокслі виявився невеликим селищем з кам'яними будинками; він стояв біля хребта невеликої гори, де колись щось добували в шахтах. Я крався околицями, поміж домами, маленькими провулками, що виходили в поле. Попри те, що тут не могло жити більше, ніж чотириста душ людей, Гокслі мав на крихітному майдані воєнний меморіал, де були вказані імена тих, хто загинув у двох війнах. Біля нього було припарковано сріблясте авто з увімкнутими фарами, фігуру всередині не було видно. Машина зупинилася біля єдиного паба й вочевидь стурбувала його власника, який стояв на порозі та лаяв чоловіка, який завадив йому спати. Від майдану я непомітно пішов уздовж головної вулиці, де був єдиний бакалійний

магазин, в якому продавалися свіжі помідори та баранина, та поштове відділення, гордо пофарбоване яскраво-червоною фарбою. Дізнавшись, де воно знаходиться, я повернувся до околиць, заліз поміж не повністю прибитими дошками в перекошену клуню й заховався серед тюків сіна, іржавого візка та загубленого під час бійок півнячого пір'я.

Я не спав, але це не було проблемою.

Розділ 15

Упродовж свого життя в маєтку я звертав увагу на те, о котрій годині сходило сонце, тому чудово знав, коли це станеться сьогодні.

Я зачекав приблизно годину перед тим, як вилізи зі своєї схованки, і став першим брудним і притрушеним пір'ям чоловіком, що підійшов до поштового відділення Гокслі ще коли начальниця пошти — похмура жінка з червоним обличчям — тільки відчиняла двері. За ті монети, що я поцупив у охоронців, я купив два конверти та марки, а потім вручив начальниці свої листи.

— Ви дуже люб'язні, — сказав я, удаючи шотландський акцент, і в неї від подиву здійнялися брови.

Це була досить незграбна спроба конспірації, але якщо ті, хто мене ловитиме, цікавитимуться, я хотів би, щоб питання щодо моєї присутності тут було якомога непевнішим. Я переконався, що вона поклала мої листи в мішок, і пішов.

* * *

День був спекотний, яскравий і красивий.

Нехотя я позбувся краденого пальта, яке мені стало в пригоді холодної ночі. Я вирішив, що його надто легко впізнати, до того ж на ньому були надто помітні ознаки мого нічного вештання. Під ним я мав вигляд досить пристойного, хоча й дещо забр'юханого джентльмена.

Сріблясте авто, яке я бачив уночі, кралось по околицях Гокслі. Я сховався в дворі багатоквартирного будинку, де пахло милом і відхожим місцем. Повз мене прогуркотів дуже

дорогий автомобіль. Настав час знову йти безлюдною місцевістю, далі від небезпек доріг.

Керуючись майже випадковою примхою, я попрямував на північ, і впродовж кількох коротких годин завдяки теплу та денному світлу почував себе звільненим, доки мені не почали докучати жага, голод і неприємний стан зубів. Я шукав западину або таке місце, де досі росли не спилянні дерева, і за цими ознаками знайшов мілкий струмок, що тік по ковзких валунах, намагаючись стати річкою. Я вимив обличчя, руки, шию й багато випив. Почистив зуби й дивився, як виплунута біла піна діловито попливла за течією. Перерахувавши копійки, що залишилися в мене від вкраденого вночі, я замислився над тим, чи далеко до наступного міста та чи ретельно його патрулюватимуть. Я був застарий, щоб ставити пастки на кролів, тому зібрав свої речі й пішов далі.

До наступного села я прийшов опівдні.

Люди Фірсона впадали в око наче мухи на кінському оці. Там була пекарня, і запах дріжджів був майже нестерпний. Дочекавшись, поки люди Фірсона поїхали, я рішуче зайшов у двері й сказав, цього разу якомога більш освіченою вимовою:

— Хліб і масло, будь ласка.

Пекар рухався зі швидкістю льодовика й сушив голову щодо масла.

— А чи не задовольнить вас смалець, пане? — зрештою спитав він.

Смалець мене задовольнить, якщо з'явиться скоро.

— Ви не місцевий, пане? — спитав він.

Ні, я не місцевий; я прогулююсь і маю зустрітися зі своїми друзями.

— Чудова погода для прогулянок, пане.

Так, ваша правда. Сподіватимемось, що вона триватиме.

— А це, бува, не ваші друзі заїжджали до нас уранці, пане? Вони казали, що когось шукають.

Він говорив так повільно, так дружньо, що було дуже прикро почути в його голосі підозру та звинувачення.

А вони були схожі на мисливців?

Ні, ні, зовсім не схожі.

Що ж. У такому разі то не могли бути мої друзі. Дякую вам за хліб, за смалець, мені...

— Гаррі! — виявилось, що Фірсон теж уміє удавати аристократичну вимову.

Я завмер у дверях, тримаючи хліб під пахвою й на половину розпакувавши смалець. Фірсон відразу підійшов до мене і з невимовною приязню схопив мене в обійми.

— Я так турбувався, що ми розминемося з тобою! — вигукнув він, і луна від його голосу гасала по всій тихій кам'яній вулиці. — Слава Богу, що ти встиг.

Його машина була припаркована в двадцяти метрах звідти, схожа на ревучу тварюку з казкового лісу. Задні двері були вже відчинені, один з моїх безіменних охоронців — цілком можливо, що той самий, в якого я поцупив пальто — тримав їх відкритими. Я подивився на машину, подивився на Фірсона, а тоді, не маючи впевненості, але інтуїтивно відчуваючи, що це треба зробити, кинув хліб і з усієї сили вдарив Фірсона ліктем по носу.

Я мушу із задоволенням зазначити, що щось тріснуло, а коли я прибрав руку, на рукаві залишилися бризки крові.

На жаль, я не встиг пробігти й десяти метрів перед тим, як пекар із дивовижною для свого малорухливого фаху швидкістю завалив мене прийомом регбі й увівся на мою голову.

Розділ 16

Препарати.

Знову препарати.

Вони пристебнули мене до ліжка так само, як це робив доктор Абель, але на відміну від нього вони не мали медичного обладнання, а тому скористалися мотузками й ременями. Вони не били мене сильніше, ніж було достатньо для того, щоб здолати мій опір — рівно стільки, щоб я зрозумів, що мій єдиний вибір — коритися. Потім Фірсон сказав:

— Мені шкода, що дійшло до цього, Гаррі, справді шкода. Я сподівався, що ти зрозумієш.

Від скополаміну я сміявся; від темазепаму — засипав. Вони спробували амітал-натрій, і я не міг зупинити плач, хоча й не відчував великого смутку. З першою дозою барбітуратів вони помилилися, і моє серце мало не вистрибнуло через вуха. Вони скоригували дозу, а потім Фірсон сидів біля мене, а я пускав слину й лепетав якусь дурню.

Він казав:

— Ми не хочемо робити тобі боляче, Гаррі. Божечко, я ж не з таких, я зовсім не такий! Я на боці хороших. Я хороша людина, яка намагається зробити краще. Ми не хочемо робити тобі боляче, але ти мусиш розуміти, що це важливіше за тебе або мене, набагато важливіше.

Коли принесли з гаража кабелі з клемками, він наблизив своє обличчя до мого майже впритул і сказав:

— Гаррі, не змушуй мене робити це. Ну ж бо, ми можемо без цього! Ми можемо зробити все кращим, разом. Ми можемо зробити цей світ кращим!

Не дочекавшись моєї відповіді, вони вкололи мені антипсихотичні засоби й під'єднали кабелі до штепсельної розетки на стіні. Але один з них щось переплутав, до чогось доторкнувся і зазнав удару струмом сам: завив, як койот у мультфільмі, й підстрибнув на півметра. Їм довелося увести його, прикласти до його руки лід, і більше вони того дня електрикою не бавилися.

— Ну ж бо, Гаррі, — шепотів Фірсон. — Зроби правильно. Зміни, в дідька, світ! Зміни!

Я сміявся, насолоджуючись теплотою темазепамової хвилі.

Розділ 17

Складність — виправдання вашої бездіяльності.

Це завжди було мантрою Клубу Хронос, і я хочу, щоб ти це знав. У цьому немає шляхетності, немає зухвальства, немає справедливості, немає амбіційності, але якщо ти змінюєш перебіг історії, перебіг самого часу, це має бути священною клятвою, прибитою над дверима кожного осередку Клубу Хронос. Я сказав про це Фірсону, але він не зміг зрозуміти.

Я вже писав раніше про перебіг наших життів, про три стадії. На той час, коли Фірсон почав накачувати мене галюциногенами, стадія відмови від того, ким я є, у мене, напевно, вже завершилася. У тому стані я був ще дуже далеко від прийняття, але мені здається, що дослідити свою природу я своїм власним способом, у міру своїх сил, намагався. У третьому житті я звертався до Бога, в четвертому — до біології. До мого п'ятого життя ми ще повернемося, але в шостому житті я намагався дослідити таємниці того, чим ми є, через фізику.

Ти мусиш розуміти, що в 1930-ті роки я був хлопчиськом. І не просто хлопчиськом, а незаконно народженою дитиною чоловіка, цікавість якого до останніх досягнень науки була не більшою, ніж моя — до родоводу його улюблених коней. Я не знав нічого про революцію, якої зазнала наукова думка: ні про відносність, ні про ядерну фізику, ні про Ейнштейна, ні про Бора, ні про Планка, ні про Габбла з Гайзенбергом. Я мав дуже приблизне уявлення про те, що земля кругла, а яблуко, падаючи з дерева, тяжіє до маси вниз, але впродовж кількох століть моїх перших життів сам час здавався мені лінійним і нецікавим, як металева лінійка будівельника. Лише ближче до

1990-их я почав розуміти концепції 1930-их і те, яким чином вони впливають не тільки на навколишній світ, але й, можливо, на те, ким або чим є я.

У моєму шостому житті я вперше отримав науковий ступінь. Мені тоді було двадцять три роки, і річ була не в тому, що я мав до науки якийсь особливий хист, просто в мене була можливість пропустити велику кількість нудної фази освіти й одразу перейти до того, що мене цікавило. Мене запросили працювати над Манхеттенським Проектом, стати наймолодшим членом того колективу, і я багато ночей не спав, думаючи, чи не погодитися мені на цю пропозицію. Мене не турбувала етика: незалежно від моїх особистих почуттів бомбу буде зроблено, а потім скинуто. Скоріше цей проект був для мене захопливою можливістю познайомитися з найкращими вченими того часу, бути запертими з ними в одній кімнаті. Зрештою, саме перспектива того, що я буду запертим, що моє походження буде досліджено занадто ретельно, а також небажання наражатися на непотрібну небезпеку (тоді радіацію ще погано контролювали, а її вплив на тіло майже не розуміли) стримали мене, і більшу частину війни я працював, розробляючи напрочуд правдоподібні гіпотези щодо технологій нацистів, починаючи з механізмів бомб і двигунів ракет і закінчуючи важкою водою та експериментальним ядерним реактором.

З Вінсентом я познайомився у 1945 році. Війну тоді було вже виграно, але мій обід був досі обмежений картковою системою. Я розумію, що це інфантильність — досі бути розчарованим тим, якою прісною була їжа впродовж більшої частини моєї молодості, та як багато часу потрібно для того, щоб центральне опалення стало повсюдним. Тоді я викладав у Кембриджі й відчайдушно змагався за професорське крісло, для якого був

занадто молодий, і яке заслуговував набагато більше, ніж мій п'ятдесятитрирічний супротивник П. Л. Джордж, який був відомий здебільшого складністю своїх математичних помилок. Зрештою я не отримаю ту посаду. Моя невчасна відданість теорії Великого Вибуху та мої безпідставні твердження про корпускулярно-хвильовий дуалізм разом із моєю надзвичайно немодною молодістю робили мене не дуже популярним серед викладачів. Мені цілком справедливо докоряли за мої погляди, бо здебільшого вони базувалися на тому, чого ще не відкрили, й потребували доведення з використанням ще не винайдених технологій.

І саме ці безпідставні твердження, взагалі-то, й привели до мого порогу Вінсента.

— Докторе Оґаст, — рішуче сказав він, — я хочу обговорити теорію багатьох всесвітів.

Це був досить несподіваний спосіб вітання, і я зі смутком усвідомив, що впродовж кожної секунди, поки Вінсент стоятиме на моєму порозі, дбайливо розведений мною в каміні вогонь згідно з законами термодинаміки витрачатиме децицю тепла, яка нікого не втішить. Розуміючи, що він не збирається йти, та зваживши на те, що надворі сильнішав сніг, я супроти свого бажання запросив його зайти.

Вінсент Ренкіс. Під час нашої першої зустрічі він був молодий, йому щойно виповнилося вісімнадцять, але вже тоді він мав вигляд чоловіка середнього віку. Якимось чином йому вдалося попри карткову систему бути повнощоким, але не жирним, кругловидим, але не товстим; втім, мускулистим його ніколи не можна було назвати. Його русяве волосся вже рідшало на маківці, обіцяючи в майбутньому лисину, а двійко сіро-зелених очей визирали з обличчя, яке неначе зліпив із

занадто вологої глини зайнятий скульптор. Холоші його штанів уже тоді були закочені так, щоб утруднити дослідження його соціального походження, а ще на ньому був твідовий піджак, без якого я його не бачив ніколи, незалежно від пори року. З його ствердженням про те, що цей піджак витримає тисячу років, я ще можу змиритися, але його впертість щодо того, ніби закочені холоші потрібні для їзди на велосипеді, була повною нісенітницею, бо того вечора вулицями Кембриджа не проїхав би жодний колісний транспорт. Крекнувши, він важко всівся на гірше з двох крісел, що стояли біля каміна, і раніше, ніж я встиг всістися навпроти й спробувати повернути свої думки з теплої тиші до світу сучасної науки, він вигукнув:

— Дозволяти філософам застосовувати їхні банальні аргументи до теорії багатьох всесвітів — розхитувати цілісність сучасної наукової теорії!

Щоб виграти час на обдумування відповіді, я потягнувся до найближчого келиха та пляшки з віскі. Та частина мене, що була вчителем, мала спокусу стати адвокатом диявола, але вчитель програв.

— Так, — сказав я. — Я згоден.

— Теорія багатьох всесвітів не має жодного відношення до індивідуальної відповідальності за вчинки; це лише продовження досить спрощеної ньютонівської концепції про наявність протидії на кожну дію, а також концепції, згідно з якою немає стану абсолютного спокою та немає розуміння природи частинки без зміни об'єкта спостереження!

Схоже, ця тема його дуже сильно обурювала, тож я знову сказав «Так».

Його брови шалено рухалися. Він мав моторошну звичку говорити бровами та підборіддям, у той час як решта його тіла залишалася майже нерухомою.

— То навіщо ви витратили п'ятнадцять сторінок своєї останньої статті на обговорення етичних наслідків квантової теорії?

Я надпив з келиха й чекав, доки його брови опустяться на свій природний (не мінімальний) енергетичний рівень.

— Вас звати Вінсент Ренкіс, — зрештою сказав я, — і мені це відомо лише тому, що коли університетський швейцар закидав вам, що ви ходите по газону, ви представилися саме цим ім'ям, одночасно поставивши швейцара до відома, що в сучасному мінливому суспільстві його посада незабаром стане не тільки непотрібною, а ще й приводом для жартів. На вас тоді, якщо не помиляюсь, була та сама, що й зараз, оливкова сорочка, і я...

— На вас були синя сорочка, сірі шкарпетки, університетська мантия, ви мчали до брами, і я припустив, що ви спізнюєтеся на лекцію, бо було без п'яти, а більшість своїх лекцій ви читаєте в десяти хвилинах звідти.

Я ще раз подивився на Вінсента й цього разу вже свідомо звернув увагу на всі його риси, які несвідомо вже помітив. А тоді вже:

— Гаразд, Вінсенте, поговорімо про етику та науковий метод...

— Перше — суб'єктивне, друге — істина.

— Якщо ваші переконання такі непохитні, я не розумію, навіщо вам моя думка?

Куточок його рота смикнувся в короткій усмішці, і на мить він зобразив на лиці сором.

— Вибачте, — зрештою сказав він. — По дорозі до вас я трохи випив. Я знаю, що буваю... жорстким.

— Чоловік повертається в часі... — почав був я, і у відповідь на негайну відразу на обличчі Вінсента підняв руку й заспокійливо сказав: — Це просто припущення, розумовий експеримент. Чоловік повертається в часі назад і бачить, як події минулого розгортаються перед ним, як майбутнє. Він виходить зі своєї машини часу...

— Миттєво змінюючи минуле!

— ...і перш за все надсилає собі молодшому список переможців у перегонах. Що ми отримаємо?

— Парадокс, — упевнено проголосив Вінсент. — Він не має спогадів про те, що надсилав ці дані; він ніколи не вигравав гроші. А якби вигравав, то не збудував би машину часу й не повернувся б до минулого, щоб відправити собі ці дані, завдяки яким вигравав — це нелогічно.

— Що ми отримаємо?

— Неможливість!

— Будьте ласкаві, зробіть припущення.

Він шалено пирхнув, а потім вигукнув:

— Можливі три варіанти! Перший: тієї самої миті, коли він вирішить надіслати собі потрібні дані, він згадає, як отримав їх, і його особиста історія зміниться, таким чином він само-увічне власне існування, бо без виграшної інформації не зміг би збудувати свою машину часу. Парадокс у даному випадку полягає в тому, що ніщо не береться з нічого, а його ініціатива, його причинна подія насправді є наслідком, але ж навряд чи ми спиратимемося за такого сценарію на логіку. Другий: весь всесвіт руйнується. Так, це дещо мелодраматично, але якщо ми вважаємо час скаляром без відмінних значень, то я не бачу

іншого варіанта, і це велике марнотратство, зважаючи, що йдеться лише про вдалу ставку на перегонах. Третій: тієї самої миті, коли він вирішує надіслати собі дані, створюється паралельний всесвіт. У своєму всесвіті, в його особистій історії, він повертається додому, нічого не вигравши за все своє життя, а в паралельному всесвіті його молодша версія несподівано для себе стає мільйонером і живе далі щасливо. І що з цього виходить?

— Не маю жодної гадки, — безтурботно відповів я. — Я лише хотів перевірити, чи здатні ви мислити нестандартно.

Він обурено пирхнув і втупив погляд у вогонь. А потім:

— Мені сподобалася ваша стаття. За винятком тієї безхребетної філософії, яка на мою думку була майже теологією, ваша стаття була трохи цікавіша за звичайні публікації в тому журналі. Ось що я хотів сказати.

— Дякую. Але якщо ваша скарга полягає в тому, що в чистій науці для етики немає місця, то боюсь, що змушений не погодитися з вами.

— Авжеж немає! Чиста наука є логічним процесом дедукції та експериментального дослідження подій, які можна спостерігати — не більше й не менше. У ній не буває ні доброго, ні злого, а самі лише «правильно» та «неправильно» в математичному сенсі. Причиною етичних дебатів є те, що люди роблять з наукою, але справжній науковець не має перейматися цим. Залиште це політикам і філософам.

— Чи ви застрелили б Гітлера? — спитав я.

Він насупився:

— Ми ж нібито щойно погодилися, що існує ймовірність, що таке втручання в час може знищити Всесвіт?

— Але також ми зішлися на існуванні ймовірності альтернативного всесвіту, який ви можете врятувати від жахів війни, — відповів я. — Ми навіть припустили ймовірність того, що ви самі житимете в цьому мирі, якщо забути про парадокс.

Він постукотів пальцями по краю підлокітника, а потім різко сказав:

— Необхідно зважувати й на соціальні та економічні сили. Чи був Гітлер єдиною причиною війни? Як на мою думку — ні.

— Але напрямок, яким пішла війна?..

— У тому-то й річ! — вигукнув він, і його брови знов почали танцювати. — Якщо я вирішу застрелити Гітлера, звідки мені знати, що хтось інший, хто має менше бажання воювати посеред зими в Росії, брати в облогу міста мінімальної стратегічної цінності коштом сотень тисяч життів або бомбардувати Лондон замість його аеродромів — звідки мені знати, що цей інший, більш розумний мілітарист не з'явиться за тих умов?

— Ви стверджуєте, що складність виправдовує відмову діяти?

— Я стверджую... Я стверджую... — застогнав він, розчаровано опустивши руки з підлокітників. — Я стверджую, що саме ці гіпотетичні філософствування порушують цілісність вашої хорошої в інших відношеннях статті.

Він замовкнув, і якийсь час я насолоджувався мовчанням, бо був стомлений ще до його візиту. Вінсент дивився у вогонь і мав такий вигляд, ніби сидів тут у моєму кріслі все своє життя й був одним з предметів меблів.

— Хочете випити? — зрештою спитав я.

— А що ви п'єте?

— Віскі.

— Я вже й так забагато випив...

— Я не скажу швейцарові.

Коротке вагання, а потім:

— Дякую.

Я налив йому віскі, а коли він взяв його, я спитав:

— Скажіть мені, пане Ренкіс, що ви шукаєте в нашому храмі науки?

— Відповіді, — впевнено відповів він. — Об'єктивні, які можна виміряти. Що знаходиться під поверхнею цієї реальності? Що відбувається в світі, який ми не бачимо, глибше за протони та нейтрони, більше за галактики та сонця? Якщо час відносний і вимірювальним еталоном всесвіту стала швидкість світла, невже це все, чим є час? Змінною величиною в рівнянні швидкості?

— А я вважав, що молодь цікавиться лише сексом і музикою.

Він широко всміхнувся — це був перший прояв наявності в нього почуття гумору. А потім:

— Я чув, що ви висунулися на посаду професора.

— Мені її не дадуть.

— Авжеж, не дадуть, — дружньо сказав він. — Ви занадто молодий. Це було б несправедливо.

— Дякую вам за вашу підтримку.

— Спершу ви кажете, що не очікуєте на результат, а потім висловлюєте образу через те, що вашу думку поділяють.

— Ваша правда, це нелогічно. Ви справляєте враження дуже... прямолінійної людини... як для студента.

Він знизав плечима:

— Нема в мене часу бути молодим, у суспільства надто багато заборон для тих, кому не виповнилося тридцять.

Його слова зачепили мене за живе; це був дуже влучний опис минулих нудних років мого життя.

— Вас цікавить час?

— Складність і простота, — відповів він. — Час був простим, і є простим. Ми можемо ділити його на прості частини, вимірювати його, призначати за ним вечерю, випивати, поки він спливає. Ми можемо описувати його математично, виражати за його допомогою ідеї про доступний для спостереження Всесвіт, але якщо нас попросять пояснити його простими словами дитині — звісно, під простими словами я не маю на увазі обман — ми безсилі. Але найкраще, що ми, здається, вміємо робити з часом — гаяти його.

Сказавши це, він підняв свій келих, вітаючи мене, і випив його за раз, а я раптом відчув, що не маю настрою пити.

Розділ 18

Складність — виправдання відмови діяти.

Мені треба було кричати це Фірсонові, треба було прибити його вуха до дверей Клубу й змусити слухати записані в Клубі Хронос історії про катастрофи та хаос, від яких страждали цілі покоління. Але тоді я ще не міг знати, наскільки точною може бути моя оцінка його втручання; не міг я також передбачити, як далеко він може піти, щоб отримати більше відповідей, ніж я наважувався йому давати.

Тоді, в четвертому житті, коли Фірсон і його люди почали зрештою катувати мене, спочатку вони робили це невпевнено. Застосувати заради отримання результатів насилля вони були цілком готові, але боялися пошкодити цим те, що хотіли отримати. Я був унікальною знахідкою, шансом, який трапляється лише один раз, мій потенціал був досі недосліджений, і завдання будь-якої фізичної, а надто психічної шкоди було б гріхом, який їм не пробачать. Розуміючи це, я волав чимдуж, кашляв, пускав з рота піну й звивався у власній сечі та крові. Їх це так стривожило, що на короткий час вони припинили, але зрештою Фірсон наблизився до мене й прошепотів:

— Ми робимо це заради світу, Гаррі. Ми робимо це заради майбутнього.

І тоді вони почали знову.

Наприкінці другого дня вони затягли мене до душу й відкрили холодну воду. Поки вони поливали мене, я думав, чи можна розбити кулаком скло душової кабінки, і скільки часу

мені потрібно для того, щоб знайти осколок, яким я зможу перерізати собі зап'ястя.

На третій день вони діяли вже більш упевнено. Рішучість одного надихала іншого; давалася ознаки колективна ментальність: вони намагалися не підводити один одного. Коли вони бралися до діла, Фірсона ніколи не було в кімнаті, він завжди виходив на кілька хвилин раніше, а повертався через кілька хвилин після того, як усе закінчувалося. Того третього вечора на стелі наді мною бавилися рожево-червоні промені заходу сонця. Усі вийшли, а він сів біля мого ліжка, взяв мене за руку й сказав:

— Боже мій, Гаррі, мені дуже шкода. Мені дуже шкода, що ти це робиш. Хотів би я припинити це...

Я ненавидів його; я заплакав, притулився обличчям до його долоні й ридав.

Розділ 19

Я написав два листи.

Люба Дженні!

Я кохаю тебе. Я думав, що треба написати ще щось, що мають бути інші слова, але коли почав писати, то знайшов лише ці. Немає інших слів, окрім цих, немає іншої правди, що була би більшою, простішою або правильнішою. Я кохаю тебе. Мені дуже шкода, що я тебе налякав, я сильно шкодую про все, що було сказано й зроблено, і про все, що треба було сказати та зробити. Я не знаю, чи матимуть мої вчинки наслідки за межами цього життя, але якщо ти житимеш далі без мене, не вини себе за те, що ти почуєш, а живи довго, щасливо та вільно. Я кохаю тебе. От і все.

Гаррі.

На випадок, якщо її пошту перевіряють, я написав на конверті адресу друга. Другого листа було надіслано докторові Саймону Балладу, неврологу, який іноді бував моїм науковим опонентом, а іноді ми з ним випивали разом, і в певному сенсі, хоч ми ніколи про це й не говорили, він був моїм надійним другом. Там було:

Любий Саймоне!

Упродовж останніх місяців ви мали почути про мене багато такого, що могло посіяти у вашій душі сумніви. Цей лист лише поглибить їх, і за це я мушу просити вашого вибачення. Наразі я не маю можливості розповісти ані про те, що зі мною сталося, ані про справжній смисл мого до вас прохання, бо це всього лише лист із благанням про послугу. Вибачте, що я прошу вас зробити це, нічого не пояснюючи,

але заради нашої дружби, заради поваги, що була між нами, та надії на те, що ще настануть кращі часи, будь ласка, виконайте це прохання. Нижче ви знайдете текст оголошення, яке потрібно розмістити в газетах з великим накладом. В усіх газетах оголошення має бути надруковане в один день, одночасно. Байдуже, який саме це буде день, але чим скоріше, тим краще. Якщо я матиму можливість, я відшкодую ваші витрати й зроблю все можливе, щоб віддячити вам за вашу люб'язність і витрачений вами час.

Читаючи цей лист, ви сумніватиметеся в тому, що це слід робити. Ви питатимете себе про те, які мотиви керують мною, та чи несете ви відповідальність за мене. Не думаю, що цими кількома словами я в змозі переконати вас або змінити вашу думку. Я можу лише сподіватися на те, що вам вистачить того взаємного зв'язку, що існує між нами, та мого обіцяння, що мої наміри добрі й виконання мого прохання не матиме поганих наслідків. Якщо ж цього недостатньо, то я не знаю, що буде зі мною, тож можу лише благати вас виконати це прохання, як я ніколи не просив вас ні про що раніше.

Передавайте мої вітання своїй сім'ї, бажаю вам усього найкращого й знайте, що я залишаюсь вашим другом.

Гаррі.

А нижче того листа був текст власне оголошення:

Клубові Хронос.

Я Гаррі Огаст.

26 квітня 1986 року трапилася аварія в четвертому енергоблоці.

Допоможіть.

Цей текст було надруковано в розділі оголошень газет «Гардіан» і «Таймс» 28 вересня 1973 року, а три дні по тому його було вилучено з усіх архівів.

Розділ 20

Фірсон зламав мене.

Ми знову повертаємося до мого четвертого життя. Таке враження, що ми завжди повертаємося до нього; навіть коли я намагаюся уникнути цього, я знову стою перед ним навколішки, знову плачу в його руках. Боже, будь ласка, припини це!

Він зламав мене.

Я зламався, і це було полегшенням.

Я перетворився на автомат, що диктував заголовки газет і історії, які я колись чув, слово за словом, день за днем, згадуючи свої минулі життя. Іноді я переходив на мови своїх подорожей, змішував повідомлення про масові вбивства та про скинутих правителів із висловлюваннями Будди та уривками з догми Сінто. Фірсон мене не зупиняв і не виправляв, а просто сидів і слухав, а на магнітофоні оберталися дві великі бобіни, які кожні двадцять хвилин треба було міняти. Він майстерно користувався палицею та морквою: завжди був поруч під час «моркви», завжди відсутній під час «палиці», тож у моєму розумі, попри те, що я розумів, що відбувається, Фірсон став чимось на кшталт золотого янгола, який приносить тепло й звільнення від болю. Я розповідав йому все, моя ідеальна пам'ять стала моїм прокляттям, доки через три дні не з'явилася вона.

Попри наркотики та виснаження я відчув її прибуття: у вестибюлі здійнялася якась метушня. А потім владний голос гукнув: «Боже милосердний!»

Я був тоді у меншій з двох вітальнь, сидів, як завжди, згорблений біля магнітофона й бубонів нудні спогади про замах

на вбивство президента Рейгана. Вона увірвалася в мою кімнату хуртовиною довгих, майже середньовічних рукавів. Її хвилясте сиве волосся підстрибувало на голові, наче жива істота, що жила за власними законами. Рум'яна на її обличчі вкривали глибокі кан'йони зморшок, важкі персні на пальцях спалахували, коли вона змахувала руками.

— Ви! — гримнула вона Фірсонові, який інстинктивно вимкнув запис. — Геть!

— Хто ви в біса...

Вона обірвала його владним змахом долоні й гаркнула:

— Зв'яжіться зі своїм начальством, мерзотнику! Лишенько, що ви нарobili? Ви що не розумієте, наскільки все це тепер даремно?

Він розкрив був рот, щоб щось сказати, але вона його знову обірвала:

— Геть, геть, геть, ворухіться, телефонуйте!

Напевно, він вирішив, що на конструктивну бесіду тут годі й сподіватися, тому з нахмуреною пикою пішов геть, ображено грюкнувши дверима. Жінка сіла навпроти мене й досить неуважно тикнула в кілька з кнопок магнітофона, сміючись з його розміру та незручності. Я не відводив погляд від підлоги, сидів згорблено в позі переляканої людини, яка не здатна на надію й чекає на покарання

— Це ж треба, яка жахлива халепа, — зрештою сказала вона. — У вас кепський вигляд. Мене звати Вірджинія, якщо вам хочеться знати, а я бачу, що хочеться. Адже вам цікаво, так?

Вона розмовляла зі мною як із переляканим кошеням; я підвів на неї погляд і швидко оглянув браслети з бісеру та величезне намисто, що звисало майже до її пупа. Спершись на

руки, вона нахилилася до мене, подивилася мені в очі й не відводила погляд.

— «Клубові Хронос, — зрештою сказала вона. — Я Гаррі Огаст. 26 квітня 1986 року трапилася аварія в четвертому енергоблоці. Допоможіть».

Мені перехопило подих. Вона бачила моє оголошення... але його міг побачити й Фірсон. І будь-хто інший, хто читав ту газету, в якій Саймон розмістив моє оголошення. Це допомога чи помста? Порятунком чи пастка?

А втім, яка різниця?

— Через вас стільки проблем, — зітхнула вона. — Але це, звісно, не ваша вина, ягнятко. Тобто... Подивіться-но, в якому ви стані, вас можна зрозуміти, яка прикрість! Тепер, коли все позаду, вам знадобиться лікування від посттравматичного розладу, хоча я розумію, як важко вам буде отримати його. Вам на вигляд... п'ятдесят років? Отже, ви мали народитися в двадцятих... жах, у двадцятих стільки фрейдистів, самі лише бажання переспати зі своєю матусею. Втім, є чудовий чоловік у Фінчлі, дуже хороший, дуже співчутливий, і ніяких дурниць про сигари. А якщо ні, то на мій погляд дуже корисні місцеві священики, за умови що ви сповідаєтеся їм. Деяких з них це так лякає! Але в жодному разі, нізащо, — вона стукала вказівним пальцем по столу з такою рішучістю, що останній суглоб трохи прогинався у зворотному напрямку. — Нізащо не переконуйте себе в тому, що завдяки вашому великому досвіду вашу психіку не ушкоджено. Ви просто в жахливому стані, любий Гаррі, і шляхетне замовчування анітрохи вам не допоможе.

Тепер я не міг відвести від неї погляд. Невже це обличчя — це старе, вкрите макіяжем обличчя, над яким хитається маса вкритого лаком волосся — порятунком? Невже ця жінка з її

величезними пурпуровими рукавами, що постійно гойдалися, з її шифоною кофтою, з її підвісками, що брязкали, та з величеньким черевцем і була створінням зі загадкового Клубу Хронос? Мені було важко навіть думати, не те що загадки розгадувати.

— Вступної платні немає, — пояснила вона, ніби прочитавши мої думки, — але від вас очікуватимуть, що ви робитимете внески для наступних поколінь, бо так у нас заведено. Лише одне правило викарбуване в камені: можете робити все, що вам заманеться, за умови, що це не шкодить наступникам. Тож ніяких ядерних бомб на Нью-Йорк, будь ласка, або замахів на Рузвельта, навіть заради експерименту. З такою халепою ми просто не впораємося. Я сподіваюсь, що вас це цікавить, — додала вона у відповідь на моє мовчання, — і в такому разі нам слід зустрітись ще раз.

Вона нахилилася до мене через стіл. Я думав, що вона дає мені візитну картку, але натомість у її руці був маленький ніжик, що складувався в дерев'яне руків'я. Її очі блищали, голос став тихим.

— Чи вас влаштує... друга година дня, на Трафальгарській площі, 1 липня 1940 року?

Я подивився на ніж, потім на неї, потім знову на ніж. Вона зрозуміла й випросталася, досі посміхаючись.

— Особисто я надаю перевагу стегну, — пояснила вона. — У ванні це легше, але треба задовольнитися тим, що маєш. Бувайте, докторе Огаст, до зустрічі!

Сказавши це, вона весело пішла геть.

* * *

Я перерізав собі стегнову артерію тієї ж ночі, кров витекла з мене менше, ніж за чотири хвилини. На жаль, до ванни я для цього дістатися не зміг, але після першої хвилини я вже не помічав болю й навіть радів тому, на що перетворюється моя постіль.

Розділ 21

Смерть нас не лякає.

Нове народження — ось справжній жах. Нове народження та болісна тривога про те, що хоч як би не оновлювалося твоє тіло, твій розум це не рятує.

У третьому житті я дізнався про незаконність свого народження, коли стояв над домовиною Гарріет Оґаст і дивився на обличчя свого біологічного батька, який стояв по інший бік могили.

Я не відчув тоді ні образи, ні приниження. Хоча я не міг бути однієї крові з Гарріет і Патриком, я відчував до них вдячність за те, що вони виростили мене. А біологічного батька я розглядав спокійно, як розглядають зразок речовини, про яку підозрюють, що це радше плацебо, ніж ліки. Мене не цікавили ні причини, ні як це трапилось. Тоді я думав лише одне: а що як він теж такий, як я?

Мушу визнати, що мій допитливий погляд нічим мені не допоміг. Після смерті Гарріет мій названий батько дедалі глибше занурювався в самотність і горе, і я поступово брав на себе його обов'язки, повністю відмовившись від школи, щоб стати слугою-майстром на всі руки. Наближалася Велика Депресія, а родина Г'юнів у своїх інвестиціях розуму не виявила. Моя бабуся Констанс добре зналася на бухгалтерії, але також мала великий гонор, який призвів до конфлікту інтересів. Вона заощаджувала на паливі та на ремонтуванні маєтку, чіплялася за кожну копійку, але щорічно влаштовувала для всіх родичів і далеких друзів Г'юнів святкування, щоб ті могли приїхати й пополювати, і кожний такий захід легко поглинав удвічі більше

грошей, ніж їй вдавалося заощадити. Тітка Олександра вийшла заміж за приємного, хоча й досить непомітного державного службовця, а її сестра Вікторія продовжувала жити ексцесами та скандалами, які моя бабуся відмовлялася помічати. Холодні стосунки між моїм біологічним батьком і його дружиною утримували їх обох від великих витрат. Вона найчастіше жила в Лондоні, що їй дозволялося за умови, що вона витратила там власні гроші або гроші своєї родини; він більшу частину свого життя проводив у маєтку або нерозумно ліз у місцеву політику, а коли їм обом доводилося ділити дах і ліжко, вони робили це з такими самими непохитними самовладанням і палкою ретельністю, з якою бабуся влаштовувала щорічний бал. Поступово родина біднішала; спочатку перестали шукати заміну тим, хто звільнявся сам, а потім слуг звільняли вже незалежно від їхнього бажання. Мого названого батька залишили не тільки заради того, що він робив у маєтку, але й з жалості до його становища; а ще, як я почав розуміти, через певний борг Г'юнів за те, що Оґасти покійно виростили дитину.

Як і в першому житті, я відпрацьовував свій харч; взагалі-то, завдяки досвіду прожитих років, тепер від мене було навіть більше користі. Я знав ці землі майже краще за батька, а впродовж багатьох років навчився також ремонтувати двигуни, лагодити водогін, знаходити розрив кабелю, а в ті часи ці навички здавалися просто дивовижними, особливо для підлітка. Я зі шкури пнувся, намагаючись бути всюди й ніде, незамінним і непомітним, щоб позбутися монотонності життя та мати можливість спостерігати за родиною, яка біологічно була моєю. Моя бабуся практикувалася в мистецтві не помічати мене; тітка Олександра надто рідко бувала в маєтку, щоб бачити мене; а мій батько Рорі витріщався на мене, доки я не

перехоплював його погляд, але чим його погляд був спричинений — цікавістю чи виною — я не знаю.

Я дивився на цього стримано вдягнутого й вихованого стриманим чоловіка, на губі якого сиділи схожі на стару родинну домашню тварину вуса, і думав про те, чи був він таким, як я. Коли вони звільнили дворецького й зробили мене дешевшим аналогом слуги в будинку, я багато разів стояв позаду його крісла, яке було на чолі столу, й дивився, як він ріже погано приготовану курку на дедалі менші шматочки, не починаючи їсти, доки всі вони до останнього не ставали однакові. Я спостерігав за єдиним ритуальним поцілунком, який отримувала його дружина, коли приїжджала, а потім за ще одним, в іншу щоку — наступного дня, коли вона їхала назад до міста, оновивши свій гардероб. Я чув, як тітка Вікторія шепотіла йому, коли було холодно, що в неї є чудовий засіб проти болю в його стегні, яке йому під час війни злегка зачепило, хоча його уява малювала цю рану значно серйознішою. Тітка Вікторія знала дивакуватого чоловічка в Елнвікі, який знав іншого чудового чоловіка в Лідсі, який регулярно отримував з Лондона новомодну речовину діацетилморфін², а ця речовина — саме те, що йому, Рорі, треба. Я підгледів у щпарину дверей, як мій батько вперше прийняв цей засіб, бачив, як він тремтів і сіпався, а потім завмер, а слина з його роззявленого рота текла по обличчю й збиралася калюжею під його вухом. Моя тітка побачила, що я підглядаю, закричала, що я дурний безграмотний хлопчисько, дала мені ляпаса й різко зачинила двері.

² Героїн.

Через три дні поліція заарештувала її чоловічка з Елнвіка. Вони отримали написаний швидким, недбалим почерком анонімний лист. Згодом вони отримають ще один лист, написаний тією самою рукою, в якому попереджуватиметься, що пан Трейнор, який займався бокситами, любив торкатися хлопчиків, а ще в тому ж конверті було зізнання хлопчика Г., який підтверджував це. Експерти-графологи, якби до них звернулися, змогли би помітити схожість почерків дорослого аноніма та хлопчика. Сліди укусу на великому пальці пана Трейнора, якого привели в поліцію для допитування, були залишені дитячими зубами, але оскільки інших листів не надходило, йому просто запропонували поїхати геть.

У моєму першому житті мій біологічний батько якщо й виявляв якусь цікавість до мене, то я цього не помічав; принаймні, не було жодного разу, щоб він зробив це відкрито. У другому житті я був надто заклопотаний скоєнням самогубства, щоб звертати увагу на те, що відбувалося навколо, але в третьому житті моя поведінка стала достатньо іншою, щоб спричинити зміну і його вчинків. Зважаючи на подальші події моїх життів, це може здатися дивним, але найбільш близькими ми з ним були в церкві. Г'юни були католики. Їхнім коштом і для їхньої зручності була збудована каплиця, яку місцеві відвідували незалежно від свого віросповідання, просто тому, що цей храм був найближчий. Пастором там був надто зневажливий чоловік на ім'я преподобний Шефер, який відмовився від свого суворого гугенотського виховання заради більш видовищного католицизму. Це надавало виконанню ним своїх обов'язків певної радості, неначе звільнившись від тягара постійного носіння чорного одягу він вирішив натомість завжди вбиратися в пурпур. Ні я, ні мій батько не ходили до каплиці,

коли були великі шанси перетнутися з пастором, і через це ми були змушені перетинатися один з одним.

Про наші взаємини не можна сказати, що вони розцвіли. Наші перші кілька зустрічей у каплиці були мовчазні, ми вітали один одного лише поглядами, навіть не киваючи. Якщо моєму батькові спадало на думку питання, чим восьмирічний хлопчик займається в цьому Божому домі, він либонь вирішив, що причиною мого візиту є сум за матір'ю. А я тим часом питав себе, чи не було серед причин такої побожності батька дещиці вини. Для мене відвідання батьком каплиці було спочатку прикрістю, а потім дивиною, бо я саме розпочинав стереотипну подорож невігласа у спробі зрозуміти себе, намагався причаститися душею до якого-небудь божества.

Я міркував згідно зі звичайною схемою, якою міркують усі калачакри, тобто ті, хто мандрує по власному житті по колу. Пояснення тому, що зі мною відбувалося, я знайти не міг, і після усвідомлення того, що ніхто зі зустрітих мною людей не проживав своє життя знову й знову, логіка вимагала, щоб я вважав себе або примхою природи, або ж обраним силою, яку не в змозі був зрозуміти. У третьому житті я не мав наукових знань, окрім тих, які можна було отримати, прочитавши в глянцевих журналах 1970-их років передбачення ядерного знищення, тож не міг уявити жодного наукового пояснення своєї особливості. Чому саме я? Чому вся природа змовилася й поставила мене в таке становище, і чи не було в цій моїй мандрівці щось унікальне, щось особливе, що казало про призначення, а не просте випадкове зіткнення субатомних подій? Спираючись на вищесказане, я звернувся до найбільш популярного з доступних надприродних пояснень — шукав відповіді у Бога. Я прочитав Біблію від початку до кінця, але там

в описі відродження не знайшов нікого, схожого на себе; хіба що я був пророком або проклятим, але для вибору між цими двома опціями бракувало доказів. Я спробував вивчати інші релігії, але в той час і в тому місці про альтернативні вірування дізнатися було важко, особливо якщо ти дитина й від тебе очікують, що ти ледь здатний нашкрябати своє ім'я, а тому я радше через доступність, ніж через особливу схильність, почав звертатися до християнського бога; просто більше не було до кого. Тому мене можна було знайти в каплиці, коли я молився про відповіді на невимовлене питання, але одного разу...

— Я бачу, ти часто тут буваєш.

Батько.

Я думав: чи міг мій стан бути успадкованим? Але якщо так, то хіба мій батько не сказав би мені про це? Чи міг хто-небудь бути таким верхоглядом, настільки захопленим своїм гонором і своїм часом, щоб не заговорити зі своїм сином про такі жахливі речі? До того ж, якщо моя біда була успадкованою, то звідки була така повторюваність поведінки мого батька, адже знання наслідків мало призводити до змін?

— Так, сер, — автоматична відповідь, керована інстинктом. У дитинстві я зазвичай ввічливо підтверджую всі припущення дорослих, хоча подекуди вони бувають дурні, а дуже часто — неправильні. У тих небагатьох випадках, коли я намагаюся бунтувати, мене або принизливо ігнорують, як упертого, або, як це траплялося кілька разів, мої дії ставали приводом відшмагати мене. Втім, хоча «Так, сер» зберігає нейтральність, воно не надто корисне з точки зору продовження бесіди, тож якийсь час ми мовчали.

А потім:

— Ти молишся Богу?

Мушу визнати, банальність цього питання на кілька секунд спантеличила мене. Невже цей чоловік, половина генів якого є в мені, не вигадав нічого іншого? Заводячи ситуацію в ще глухіший кут, я відповів ще одним «Так, сер».

— Це добре. Тебе добре виховали.

У його голосі чулося вдовolenня, яке я через надмірний ентузіазм міг надто вільно інтерпретувати як батьківську гордість. Коли наша бесіда досягла таких глибин, мені здалося, що він зараз піде, тому я спитав:

— А про що молите ви, сер?

Промовлене дорослим, це питання було би нечемним, безтактним. Але з вуст дитини, нездатної зрозуміти можливі відповіді, воно могло бути навіть милим, і я виконав цю роль із якомога невиннішим виразом обличчя, який уже репетировав перед дзеркалом. Бо самий лише юний вік, на жаль, ніколи не гарантує наївності погляду.

Він надовго замислився — не стільки над питанням, скільки над сповіддю чужій людині — а потім усміхнувся й обрав безпечний варіант:

— Про те, про що й усі. Про хорошу погоду, гарну їжу та добробут моєї родини.

Напевно, моя ошелешеність цією відповіддю проявилася у виразі мого обличчя, бо його лице смикнулося від розуміння помилки; щоб приховати це, він ніяково скуйовдив мені волосся, і припинив це так само швидко, як і почав.

Це була моя перша змістовна розмова з моїм біологічним батьком, і її було важко назвати передвісницею змін на краще.

Розділ 22

Клуб Хронос — це влада.

Не треба обманювати себе, це правда.

Лінощі, апатія та відсутність цікавості — ось що стримує застосування його ресурсів. А ще, напевно, страх. Страх того, що було, і того, що буде. Неправдою буде стверджувати, що ми, калачакри, можемо жити не зазнаючи наслідків своїх вчинків.

У четвертому житті я наклав на себе руки, щоб утекти від Фірсона та його магнітофона, а в п'ятому житті я дійсно шукав психологічної допомоги, як порадила мені Вірджинія. Після народження я не відразу усвідомлюю, ким я є; це не короткий спалах, який відновлює всі спогади, а радше поступове згадування, яке починається на мій третій день народження й завершується перед четвертим. Гаррієт казала, що в перші роки свого п'ятого життя я багато плакав. Вона казала, що ніколи не бачила такої засмученої дитини. Тепер я розумію, що згадування моїх попередніх смертей певним чином було майже природною психологічною терапією, коли я проживав усе наново й усвідомлював, ким я є.

Як я вже казав, я шукав психологічної допомоги. Вірджинія мала рацію, кажучи, що від лікарів навряд чи її отримаєш, а від нашого священика, як я вже розповів, було мало користі. На той час, коли я згадав, хто я та звідки, я міг уже бачити ознаки хвороби Гаррієт і виснажене обличчя Патрика, чия дружина марніла в нього на очах. Рак — процес, над яким здорові не мають влади. Я був дитиною й не міг висловитися перед цими двома людьми, яких я зрештою, своїм повільним шляхом,

полюбив. Мені була потрібна допомога чужої людини, були потрібні засоби висловитися перед кимось іншим.

Я написав листа своєму батькові.

Можливо, мій вибір повірника здасться тобі дивним. Звісна річ, я не міг розповісти йому все, там не було навіть натяків на те, хто я такий насправді, не було про прожите майбутнє й згадок про мій вік. Натомість я твердим дорослим почерком писав листи, називаючи себе рядовим Гаррі Бруксом, який служив колись у підрозділі батька. Я написав це як вибачення, як сповідь, сказав йому, що він мене не згадає, але я його пам'ятаю й сподіваюсь на його розуміння. Я написав, що під час Першої світової потрапив у полон, вигадавши деталі цієї події на підставі прочитаних книжок і почутих байок. Я писав, як мене допитували, і в цьому себе не обмежував: побиття та страждання, приниження та втрати, маячня та наркотики; та мить, коли я спробував припинити все. Упродовж кількох місяців і багатьох листів я розповів йому все, змінюючи відповідно до легенди лише час і назви, а також описавши своє вдале самогубство як невдалий замах.

«Пробачте мені, — написав я в кінці. — Я не думав, що мене зламають».

Він не відповідав дуже довго. Я надав йому для надсилання відповіді абсолютно вигадану адресу, добре розуміючи, що віднести лист до відділення пошти доручать саме мені. Рядовий Гаррі Брукс виливав свою душу далекій людині, яка не відповідала, але я знав, що мені було потрібно не стільки отримати слова втіхи, скільки розповісти про те, ким я був. Сповідь була для мене всім, а відповідь — лише люб'язністю.

Але я все одно чекав на неї з дитячою пристрасстю, яку не можу повністю пояснити гормонами та біологією тіла. Я почав

розлючуватися за присутності свого батька, розуміючи, що він отримав листи рядового Брукса й прочитав їх, і дивуючись, як це він не плакав і зберігав крижаний спокій перед лицем моїх страждань. Мій гнів, напевно, було час від часу видно на моєму обличчі, бо моя бабуся звернулася до Гаррієт, вигукнувши:

— Ваш хлопець — малий розбишака! У нього такий жахливий погляд!

Гаррієт докорила мені за це. Але вона, як мені здається, краще за інших могла відчувати те, що було приховане в мені, про що я не наважувався казати. Навіть Патрик, який не цурався вербового прута, здавалося, бив мене в цьому житті менше, ніж зазвичай, а мій кузен Клемент, який зазвичай тероризував прислугу, ховався від мене в будинку.

А потім, нарешті, батько відповів.

Я вкрав цей лист зі срібної таці біля дверей раніше, ніж його побачили інші слуги, й побіг у ліс читати. Його почерк був обурливо схожий на мій. Як нестерпно було мені через те, що я успадкував так багато генетичних рис від цього розпещеного чоловіка! Але коли я почав читати, моя лють вщухла.

Шановний рядовий Г. Брукс!

Я отримав і з цікавістю прочитав ваші листи, і щиро дякую вам за мужність і стійкість, які ви виявили як під час пережитих вами випробувань, так і пишучи правду своєму офіцерові. Я хочу, щоб ви знали, що я не тримаю зла на вас через те, що ви могли розповісти ворогові, бо жоден не зміг би зазнати таких страждань і триматися більш мужньо. Я схвалюю вас, сер, і віддаю вам честь!

Ми бачили таке, про що не можемо розповідати. Ми з вами навчилися розмовляти мовою кровопролиття та насилля; слова більше не досягають достатньо глибоко,

музика — не більше, ніж пустий звук, посмішки чужих людей стають нещирі. Ми потребуємо розповісти й не можемо, не сміємо зробити це, хіба що посеред бруду та чоловічих криків. Ми не маємо рідних, окрім один одного, бо наша любов до матерів і дружин вимагає захищати їх від того, що ми знаємо. Ми належимо до братерства незнайомців, які знають таємницю, якою не можуть поділитися. Ми обоє зламані, розбиті, пусті та самотні. Лише заради тих, кого ми любимо, ми живемо, наче розмальовані ляльки в ляльковому будиночку цього життя. У них, у рідних, мусимо ми шукати своє призначення. У них уся наша надія. Я вірю, що ви знайдете тих, у кому ви знайдете сенс життя.

Навіки залишаюсь вашим щирим другом,

Майор Р. Е. Г'юн.

Прочитавши цей лист, я спалив його й розвіяв попіл за деревами. Більше рядовий Гаррі Брукс моєму батькові не писав.

Розділ 23

Пересуватися Лондоном під час бомбардувань — мистецтво. Деякі з правил очевидні: до Бетнал Грін і до станції метро Белгем ходити не слід, так само, як і до більшої частини Ваппінга, Сільвертауна й Айл-ов-Догз³. Чим далі на захід, тим спокійніше можна ходити вночі, сподіваючись, що в тебе не влучать, але якщо натрапиш на район, про який точно пам'ятаєш, що в сімдесятих тут були бетонні багатоповерхівки, треба накивати звідти п'ятами якнайшвидше.

Бомбардування впливають на життя в місті трьома способами. Перший з них очевидний: заблоковані вулиці, переповнені лікарні, виснажені пожежники, агресивні полісмени, важко знайти хліб. Неодмінною марудною частиною життя стає стояння в черзі, і якщо ви молодий чоловік, на якому немає однострою, то рано чи пізно ви опинитеся під мовчазним осудливим поглядом жінок, що вишикувалися для отримання тижневої порції м'яса, яке треба буде їсти повільно, по шматочку за раз. По-друге, є повільне руйнування, вплив якого на загальний настрій не такий помітний, але, можливо, навіть важливіший. Цей вплив починається непомітно, зі швидкого погляду вздовж розбитої вулиці, на якій ті, хто вижив уночі, коли загинули їхні рідні, сидять заціпенілі й приголомшені на зламаних рештках своїх ліжок. Можливо, для того, щоб зворушити щось безіменне у вашій душі, не потрібна навіть присутність людей, достатньо лише дитячої нічної сорочки, що висить на димарі після того, як її підкинуло вгору вибухом. А може це буде мати, яка не може знайти свою доньку, або

³ Райони Лондона.

притиснуті до вікон поїзда обличчя тих, кого евакуюють. Це смерть душі через тисячу порізів, а падіння небес — лише сміх ката, який іде за своїми справами.

А ще є неминуча мить шоку. Це день, коли твій сусід гине через те, що пішов лагодити велосипед у невдалий час у невдалому місці. Це письмовий стіл, на якому немає жодного документу, або пожежа, що повністю поглинула місце твоєї роботи, а ти стоїш посеред вулиці й думаєш: що я тепер робитиму? Є багато брехні про військовий дух: легенди про співи в тунелях метро та про тих, хто заради друзів, рідних і Британії продовжував жити далі. Насправді все набагато простіше. Люди жили далі тому, що це було єдине, що вони реально могли зробити за тих умов. Що, звісно, теж є свого роду досягненням.

Те, що першого липня 1940 року був такий чудовий день, здавалося знущенням. Якби не вітер, було би спекотно; якби не сонце, вітер був би надто холодний, але сьогодні ці дві стихії об'єдналися в ідеальній гармонії. Небо було ясно-блакитне, місяць вночі мав бути повний, тому чоловіки та жінки, які швидко перетинали площу, мали досить пригнічений вигляд; їхні губи тихо лаяли небеса й молили про туман із дощем. Я сидів на північному боці площі над сходами, що вели до товстих низьких фонтанів, і чекав. Я прийшов заздалегідь, майже за годину до призначеного часу, сподіваючись огледітися й знайти ознаки небезпеки, якщо мені це вдасться. Я був дезертир. Моя повістка прийшла в 1939 році, але, пам'ятаючи про призначену зустріч із Вірджинією, я втік, осоромивши цим Патрика та, цілком можливо, батька. Як і багато інших калачакр, у четвертому житті я звернув увагу на кілька корисних подій, у тому числі й на стереотипні — на переможців перегонів. Цими знаннями, побаченими в спортивному альманасі 1957 року, я

не заробив несусвітні гроші, але забезпечив собі певний вигляд добробуту й стабільності, який є таким важливим при співбесідах щодо прийняття на комфортні й стабільні посади. Я набрав вимову, яка була майже такою самою пародією на аристократичну, як у Фірсона, дозволяючи дещиці свого природного акценту спливати, коли мені було потрібно справити враження на потенційного роботодавця: ось як я важко працюю над своїм соціальним статусом. Насправді ж те, що я назвав своїм «природним акцентом», настільки спотворилося мандрівками, прожитим часом і вивченими іноземними мовами, що я часто ловив себе на тому, що пародіював своїх колег, несвідомо повторюючи їхні інтонації. З Патриком я розмовляв як житель Півночі, з бакалійником — як кокні, а зі своїми колегами — як чоловік, який мріє працювати на Бі-Бі-Сі.

Вірджинія ж, як виявилось, такими речами не переймалася.

— Привіт, дороженький! — вигукнула вона, і я відразу впізнав її, хоча минуло вже двадцять два роки відтоді, як вона пронесла мені в будинок на Півночі розкладний ніж. Зараз вона була молодша, трохи за сорок, але все одно вдягнута наче для вечірки, на якій будуть крутий джаз і щедрі чоловіки, й жодна деталь її зовнішності не вказувала на турботи теперішнього.

Я миттєво підвівся, ніяково й формально, на що вона не зважила й відразу схопила мене за плечі й згідно з модою, часи якої ще не настали, поцілувала мене в обидві щоки.

— Гаррі! — скрикнула вона. — Боже мій, який ти зараз молодий!

Мені було двадцять два роки, а вдягався я так, щоб виглядати на двадцять дев'ять, щоб мене вважали вартим довіри. Реально я був більше схожий на дитину, яка грається в

одязі свого батька, я ж бо ніколи не вмів користуватися своїм тілом. Вона взяла мене під лікоть і повела в напрямку Букінгемського Палацу, який ще не був ушкоджений тим бомбардувальником, що зрештою впаде на станцію «Вікторія», але до того було ще кілька місяців.

— Як усе пройшло? — весело спитала вона, ведучи мене вздовж Мелу наче сільського родича, що приїхав до міста на родинні свята. — Стегнову артерію важко перекрити, якщо вже порізав, і нервових закінчень там набагато менше. Я хотіла пронести тобі щось хімічне, але тоді довелося діяти поспіхом — така метушня!

— Чи була смерть єдиним варіантом? — непевно спитав я.

— Любий! — вигукнула вона. — Інакше вони б знову тебе спіймали й знову допитували, а якщо відверто, то навіщо нам це? До того ж... — непомітно штовхнувши мене в бік ліктем, вона мало не повалила мене, — якби ти не прийшов сьогодні, то звідки нам було знати, що ти дійсно один з нас?

Я повільно вдихнув, щоб заспокоїтися. Ця дуже дивна зустріч коштувала мені мого життя й двадцяти двох років очікування.

— Дозвольте спитати, впродовж найближчих п'ятнадцяти хвилин ви не збираєтеся швидко піти звідси? Я питаю про це тому, що маю питань на кілька сотень років, тож хочу знати, чи треба мені обрати з них найбільш важливі.

Вона грайливо плеснула мене по руці.

— Хлопчику мій, — відповіла вона, — ти маєш попереду цілі століття, впродовж яких зможеш питати про що завгодно.

Розділ 24

Клуб Хронос.

Ми з тобою так багато сперечалися через нього.

Ніхто не знає, хто його заснував.

А точніше, ніхто не знає, кому вперше спала ця думка.

Зазвичай його засновано у Вавилоні, приблизно за три тисячі років до нашої ери. Ми знаємо про це тому, що засновники зазвичай зводять у пустелі посеред безіменної долини обеліск, на якому пишуть свої імена та якісь послання наступним поколінням. Іноді це повідомлення є щирою порадою. «СТЕРЕЖИСЯ САМОТНОСТІ», «ШУКАЙ РОЗРАДИ», «НЕ ВТРАЧАЙ ВІРУ», тощо. Іноді, якщо засновники не відчують до своїх наступників особливої поваги, вони залишають брудний жарт. Сам обеліск також став чимось на кшталт предмету жартів. Час від часу одне з поколінь Клубу Хронос забирає цей обеліск і ховає в іншому місці, щоб наступники сушили голову, намагаючись знайти його. Тоді обеліск залишається схованим сотні років, доки на нього зрештою не наткнуться заповзяті археологи, і тоді вони теж залишають на його стародавній поверхні свої повідомлення, починаючи від «З ЧАСОМ УСЕ ЗНАХОДИТЬСЯ» й закінчуючи більш банальним «ТУТ БУВ ГАРРІ».

Сам обеліск завжди змінюється від покоління до покоління: в 1800-х ревні вікторіанці знищили його за занадто очевидну фаллічність його форми, ще один затонув і загубився на дні моря, коли його транспортували в Америку. Яким би не бувало його призначення, він залишається заявою минулих членів

Клубу Хронос усім майбутнім, що вони, калачакри 3000 року до нашої ери, були тут перші й нікому цим не поступляться.

Втім, подекують, що найперший засновник Клубу Хронос був зовсім не з глибокої давнини, що насправді це була жінка, яку звали Сара Шивон Ґрей, а народилася вона в 1740-их. Вона однією з перших почала активно шукати інших калачакр, збираючи впродовж багатьох сотень років і десятків життів дані про те, хто ще в її рідному місті Бостоні може мати схожу природу. Калачакри зазвичай трапляються приблизно один на півмільйона населення, тож те, що їй вдалося знайти кілька десятків, не можна недооцінювати.

І щодо цих кількох десятків Сара Шивон Ґрей швидко збагнула, що вони є не просто братерством у теперішньому часі, але й братерством, яке буде згодом і було колись. Дивлячись на своїх колег, вона збагнула, що якщо найстарішим було майже дев'яносто років, то дітьми вони стають на початку сторіччя, який вона не могла побачити, бо була замолода для цього; а якщо наймолодшому було лише десять років, він буде дідусем під час Американської громадянської війни, і таким чином відвідає майбутнє, в якому її ніколи не буде. Старому з минулого вона сказала: «Ось, що я знаю про майбутні події. Зароби на цьому гроші», і дійсно, коли вона знову народилася в 1740-х, той старий уже стукав у її двері й казав: «Вітаю, юна Саро Шивон Ґрей. Я скористався твоєю порадою й заробив золото, і тепер тобі, дівчинко, не треба буде ніколи працювати». Тоді вона зробила таку саму послугу дитині, яка доживе до громадянської війни, сказавши: «Ось золото, яке я інвестую. На той час, коли ти виростеш і постарієш, це буде великий статок, і тобі не треба буде працювати. А за це я прошу тебе лише про те, щоб ти зробив таку саму послугу будь-якому

іншому схожому на нас, з яким познайомишся в майбутньому, щоб вони теж мали безпеку та добробут у цьому складному світі». Ось так і поширився Клуб Хронос: кожне покоління інвестувало в майбутнє. А поширюючись у майбутнє, він також поширився й у минуле, діти цього часу зверталися до дідусів і казали: «Клуб Хронос — братство людей. Знайдіть старих у своєму дитинстві й передайте їм, що це добре». І кожне покоління починало шукати інших, схожих на себе, і за кілька циклів народження та смерті Клуб поширився не тільки в просторі, але й у часі, вперед у двадцяте століття й назад у Середньовіччя, смерть кожного з його членів поширювала звістку про нього до самої межі часу, в якому вони жили.

Авжеж, цілком можливо, що історія про Сару Шивон Ґрей є міфом, бо це було так давно, що ніхто з членів Бостонського Клубу не пам'ятав, а сама вона давно зникла. Втім, саме цю історію розповіла мені Вірджинія, посадивши мене в блакитне крісло під портретом давно померлого члена Клубу, що висів на стіні червоної кімнати Лондонської філії Клубу Хронос, і хоч доказів цієї історії немає, принаймні, Вірджинії вона дуже подобалася.

Так само, як Клуби Хронос не були обмежені в часі, у просторі вони теж не завжди фіксовані. Лондонська філія не була винятком.

— У районі Сейнт-Джеймс ми знаходимося вже кілька століть, — пояснювала Вірджинія, наливаючи новий келих чудового контрабандного бренді. — Але іноді ми опиняємося у Вестмінстері, час від часу в Сохо. У цьому винний керівний комітет у 1820-х! Їм так набридає бути в одному місці, що вони переносять будівлі, а нам доводиться тинятися навколо й шукати, куди цього разу подівся Клуб.

Наразі Клуб знаходився в кількох вулицях на північ від парку Сейнт-Джеймс, на південь від Пікаділлі, поміж ательє та палацами пристарілих багатіїв, а на вході мав єдину латунну табличку з написом «ЧАС ЛЕТИТЬ. КРАМАРЯМ НЕ ТУРБУВАТИ».

— Це жарт, — пояснила вона, коли я спитав. — Це ті, що жили в 1780-х. Усі завжди залишають іншим маленькі повідомлення. Одного разу я закопала в 1925 році капсулу з життєво важливим повідомленням для Клубу, який буде через п'ятсот років.

— І що в тій капсулі? — спитав я.

— Рецепт справжнього лимонного шербету, — побачивши вираз мого обличчя, вона розвела руки: — А ніхто не обіцяв, що бути в кінці плінних лінійних подій просто!

Я надпив бренді й ще раз оглянув кімнату. Як і багато інших будівель заможних частин Лондона, ця повертала вас до тих часів, коли кольори були насичені, смаки манірні, а камінні полиці мали виготовлятися з мармуру. Портрети чоловіків і жінок, гарно вдягнутих у шати своїх часів, прикрашали стіни, наче некрологи в крематорії: «Виявляється, колись вони будуть чогось варті. Хоч бийте, не втямлю, чому, а я з Пікассо цілувалася!». Меблі були м'які й дещо запилені, височезні вікна були перехрещені стрічками.

— Щоб заспокоїти місцевих, любий. Поблизу нічого не вибухатиме, але перевіряльники такий галас здійсмають.

У коридорах було тихо. Кришталеві люстри тихо брязкали, коли над нами пролітав літак, світло за цупкими шторами горіло в небагатьох кімнатах, нікого не було видно.

— Усі за містом, — безтурботно пояснила Вірджинія. — Більшість їдуть звідси ще до червня 1939 року. Річ навіть не стільки в бомбардуваннях, скільки в жахливому відчутті

пригніченості. Наші члени стільки разів проживали все це, що терпіти вже не можуть, а тому їдуть до гарніших, яскравіших місць із кращою вентиляцією, де їм не докучає ця війна. Багато хто їде до Канади, особливо з тих клубів, де справи гірші: Варшава, Берлін, Ганновер, Санкт-Петербург, інші. Один або двоє іноді залишаються тут заради пригод, але мені такого не треба.

То чому вона тут?

— Щоб не дати кораблю затонути, дорогенький! Зараз моя черга доглядати за нашими найновішими членами. Це я, до речі, тебе маю на увазі — ти наш перший новий член за шістсот років. Але також є кілька членів, які народжуються саме зараз, бо їхні матусі так розчулилися тим, що їхні хлопці їдуть воювати, що дещо втратили обачність. Хтось має залишатися тут і дбати про те, щоб їхнє дитинство не було надто важким. Дуже часто все можна вирішити грошима, але іноді... — вона обережно ковтнула з келиха, — хтось має бути організатором. Евакуація та інше. З батьками іноді буває дуже важко.

— То це і є ваше призначення? — спитав я. — Ви... дбаєте під час дитинства?

— Це одна з наших найголовніших ролей, — безтурботно відповіла вона. — Дитинство — найбільш обтяжливий час наших життів, якщо тільки не маєш схильності до жахливої смерті або до якоїсь спадкової хвороби. Ми маємо знання та досвід десятків життів, але якщо скажеш нудним лінійним дорослим, що їм варто вкласти гроші у виробництво гуми, бо вона стане хітом, то тебе лише поглядять по голівці та скажуть «Молодець, Гаррі, йди гратися своїм паровозиком». Також, багато з наших членів народжуються бідними, і дуже приємно знати, що є суспільство людей, які розуміють одне одного й

подбають про те, щоб у тебе була пара пристойних шкарпеток і зробиють так, щоб тобі не треба було кожного життя витратити кілька нудних років на школу. Річ не тільки в грошах, — задоволено завершила вона, — а ще й у товаристві.

У мене було сто питань, тисяча, вони вирували в моїй голові, але я не міг жодне з них сформулювати, тож обмежився невпевненим:

— Чи є якісь правила, які мені слід знати?

— Не пустуй із темпоральними подіями! — твердо заявила вона. — У минулому житті ти накоїв нам проблем, Гаррі — це не твоя вина, звісно, зовсім ні; ми всі в халепях бували — але Фірсон отримав достатньо інформації для того, щоб змінити хід історії, а ми не можемо цього допускати. І річ не в тому, що нам усе байдуже, просто ніколи не вдається передбачити все.

— Що-небудь ще?

— Не кривдь іншого калачакру. Нам насправді було би байдуже, що ти з ким робиш, за умови, що це не надто непристойно й не привертає увагу до нас, але ми пам'ятаємо, а це не годиться. Поводься гарно!

— Ви казали про внески...

— Так, якщо отримаєш можливість заробити непристойно величезну купу грошей, то залиш частину для нашого благодійного дитячого фонду. Майбутні покоління дуже за це вдячні.

Чи це все?

Ні, не зовсім.

— Це не те що б правило, любий Гаррі, просто порада, — пояснила вона. — Не кажи нікому, звідки ти та з якого часу. Принаймні, подробиці.

— Чому?

— Бо так тебе можуть убити, — весело сказала вона. — Тобто, я певна, що ніхто цього не захоче, бо ти ж, начебто, такий милий молодий чоловік, але раніше таке вже траплялося, а тому питати про народження вважається неввічливим. Не питай і не кажи — так у нас заведено.

І вона пояснила.

Розділ 25

Перший катаклізм почався 1642 року в Парижі.

Чоловіком, який створив цей катаклізм, був скромний джентльмен, якого звали Віктор Генесс. Як і решта уроборів, він проживав звичайні травматичні перші фази життя, доки місцевий Клуб Хронос не знайшов його, а тоді заспокоїв і пояснив, що насправді він не був ні проклятим, ні одержимим, наскільки про це взагалі щось було відомо. Бувши сином зброяра, він побачив найгірше, що було в Тридцятирічній війні — міжнародному конфлікті, який охопив усі звичайні ранньо-модернові соціоекономічні причини війни й перетворив її на хрестовий похід. Іменем війни людям дозволяють убивати, а іменем хрестового походу їм наказують знищувати. Можна не пояснювати, що більшість членів Клубу Хронос під час цього конфлікту вважають за краще переселитися до менш небезпечних країн, приміром, до більш стабільного центра Оттоманської імперії, султани якої в цю епоху хоча й бували безумні, але, принаймні, їхні мати зберігали здоровий глузд. Однак Віктор Генесс відмовлявся від цього, наполягав на тому, що залишиться в Священній Римській Імперії. Він був попереджений про небезпеку втручань і дав слово, що діє виключно як пасивний спостерігач, який документує все, що бачить. І дійсно, впродовж кількох життів нотатки Віктора Генесса були відмінним історичним джерелом, і навіть історики-калачакри не завжди розуміли, що мають справу з ретельними записами такого, як вони. Інші члени Клубу Хронос тривожилися; проблема була не в тому, що Генесс був нестабільний, а радше навпаки: він був надто спокійний, надто

зібраний. Документуючи все побачене, він рухався серед страждань, розрухи та відчаю наче туман серед дерев. Він не шукав компанії, не ставав ні на чий бік, не заводив знайомств, усував себе з небезпеки, якщо була така можливість, і навіть ті кілька смертей, що трапилися з ним під час війни — бо ніхто не може стовідсотково передбачити шалену жорстокість тих часів — він сприйняв зі спокійною смиренністю, кажучи згодом, що шкодував, що не підкупив ката, щоб той підклав пороху в полум'я, в якому його палили, або ж зауважував, що смерть від списа могла би бути набагато швидшою, якби йому розрізали печінку, а не просто проткнули живіт. Його колеги не знали, що їм робити, бо як пояснити людині, що її позірні стабільність і самовладання можуть бути ірраціональними, нелюдськими й навіть симптомами глибокого розладу, якщо єдиним твоїм доказом розладу є відсутність розладів? Згодом надзвичайна корисність Генесса як головного історичного джерела призвела до листування між ним і майбутніми членами Клубу Хронос. Питання до нього ставилися на початку 1800-их або в двадцятому сторіччі, передавалися в минуле від дитини 1850-их до дідуся, який мав стати дитиною в 1780-ому й передати питання дідусеві, що народжується в 1710-х, і так доки хтось із цього ланцюжка, не зможе поставити це питання Генессові особисто. А тоді він писав свою відповідь на якомусь тривкому матеріалі й довіряв Клубові Хронос доставити її адресатові в майбутньому та й узагалі нащадкам. Багато з нас, хто займався наукою, користувалися цим методом. Часто ним зловживають заради переваги в науковій кар'єрі, бо якщо для якогось століття немає джерел, завдяки ввічливим, але наполегливим питанням, переданим через покоління назад, можна не просто отримати відповідь, а навіть отримати її у вигляді автентичних

документів того часу, які не викличуть підозри колег. Це, звісно, за умови, що через кілька життів, коли послання прибуде, тебе ця тема досі цікавитиме.

Але Генесс за забезпечення відмінної документації своєї сучасності назначав певну ціну: він почав і сам ставити питання. Вперед у часі пересилалися листи або, якщо папір вважався недостатньо тривким для цього, послання вирізалось на камені й залишалось в домовленому місці, де його не мали зачепити війни, розширення міст і сільськогосподарська революція. Отже, він почав розпитувати про майбутнє й отримувати зіпсованим телефоном відповіді. Він дізнався про облогу Відня, про занепад Оттоманської імперії, про війну за іспанську спадщину, про революцію у Франції, про революцію в Америці, і навіть чутки про подальші події, коли погроми перетворювалися на масову різанину, і про світ, у якому свобода була багатством, а ім'ям Бога лякали дітей.

Усе це він сприймав із такою самою холодною байдужістю, з якою дивився, як на очах у матері ріжуть дітей і як чоловіки, вишикувавшись шеренгами на відстані менш як сорок метрів одна від одної, під заохочувальні вигуки своїх командирів поливали один одного свинцем. Людям це здавалося дивним, навіть дивовижним, але на той час усі спроби зрозуміти розум Віктора Генесса потонули у втомі та апатії, які так часто опановують калачакр.

А потім він одного дня поїхав до Парижа. Він не мав нічого, окрім слів, але їхньою силою зміг проникнути до двору французького короля.

— Я Віктор Генесс, — напевно, сказав він, — я прийшов до вас для того, щоб розповісти про майбутнє.

І одразу почав розповідати.

Коли його спитали: «Чому? Чому ти розповідаєш це саме нам?», він відповів: «Попри ваші громадянські конфлікти, ваша нація досі наймогутніша в Європі. Священна Римська Імперія слабка, король Іспанії слабовільний, Папа перед військовою силою безсилий, а мені потрібен сильний король. Я поділюся з вами знанням про ідеї, які з'являться пізніше, про мудрощі, яким ще не має назви. Я дам вам зброю, тактику, ліки; я забезпечу вас знанням про ваших ворогів і про інші країни, бо я мандрував і до Тихого океану, і до Індійського. Я обідав із Моголами та мандаринами, чув, як біжать води Конго, вдихав прянощі на східних базарах і їв м'ясо акули, витягнутої з-під льоду. Зробімо разом, ви і я, новий світ. Зробімо кращий світ.

І після цілком зрозумілого скептицизму король Франції послухався Віктора, і світ почав змінюватися. Віктор не мав ілюзій щодо природи свого проекту: проллється кров, і він розумів високу ймовірність того, що ця революція світового масштабу поглине всіх, хто її робив. Карл II помер раніше, ніж отримав змогу знову стати королем Англії, а Тридцятирічна війна була раптово закінчена інтервенцією об'єднаної французької католицько-гугенотської армії, яка мала нарізну вогнепальну зброю й застосовувала тактику Наполеона. Віктор розумів, що його можливості обмежені. Навіть за умов обережного життя він навряд чи міг прожити понад шістдесят років, тож не міг витратити час і сили на подорожі до Стамбула, Варанасі або Пекіна, не міг поплисти до колоній Нового Світу. Його стратегією було зосередити свої зусилля локально й спробувати змінити світ з Європи. Він розумів, що не зможе побачити кінець своєї революції — за його розрахунками було потрібно щонайменше сто двадцять років для того, щоб настала якась стабільність, тому для збереження свого спадку в цьому

зміненому світі він застосував два методи. Першим з них було шукати допомоги членів Клубу Хронос; побачивши, що він робить, вони розділилися майже навпіл на тих, хто його підтримував, і тих, хто був невдоволений ним. Тих, хто був готовий допомагати, він назвав авангардом майбутнього. Тих, хто відмовлявся, він ув'язнював у найглибших темницях, які міг знайти. Не вбивав — він наполягав на цьому — а ув'язнював, щоб вони могли прожити в цьому новому світі якомога довше й перед смертю, можливо, побачили його успіх.

На той час, коли він зрештою помер, карта Європи повністю змінилася. Франція правила від Лісабона до Кракова, від Кале до Будапешта. Оттоманська імперія просила миру й намагаючись заслужити повагу короля Франції відмовилася від своїх північноафриканських колоній; англійський парламент, не знаючи, до кого ще можна звернутися, запропонував корону Луї XIV, що швидко призвело до бунту, який новий монарх жорстоко придушив. Але найбільш руйнівною зміною історії світу була технологія. Ідеї народжують ідеї, і Віктор, здебільшого ненавмисне, своїм мінімальним знанням про майбутній прогрес розпочав процес, що змінив усю планету. У 1693 році відбулася перша експериментальна подорож парового потяга від Парижа до Версаля; у 1701 році броненосець знищив берберських піратів за дві з половиною години бомбардування Алжира. Армії знищувалися, держави перед лицем технологічного нападу капітулювали, але їхнє населення заради своєї віри, або батьківщини, або гордості, або рідної мови чинили опір, цей опір ставав їхньою ідентичністю, вони брали зброю своїх гнобителів і, як часто буває в історії людства, покращували її. А війна, як завжди, сприяла розвитку технологій — більше, швидше, міцніше — тож під час

бомбардування Едо в 1768 році їхні протиповітряні гармати змогли збити третину нападників, а коли зрештою в 1802 до бункерів дійшли перші слова підземного радіозв'язку, це були слова «Битися до останнього!»

Віктор Генесс не дожив до того, щоб побачити кінець своєї мрії, який настав 18 листопада 1937 року, коли група, відома як «Провісники Нового Світанку», змогла захопити пускову шахту на півдні Австралії й випустити три ракети, на які по всій планеті відбулися контрудари, спричинивши ядерну зиму. До 1953 року на планеті не залишилося жодної живої істоти й усе почалося від самого початку.

Розділ 26

Коли про ці події розповіли Вікторові Генессу, він не повірив.

Коли йому сказали, що про це повідомляли з майбутніх Клубів Хронос, він лише забажав отримати подробиці, щоб мати змогу виправити проблеми на самому початку.

Але Клуб Хронос мав дати ради значно більшій проблемі. З їхньої точки зору Віктор Генесс скоїв масове вбивство. Ішлося не про людство, бо це був лише тимчасовий наслідок, одне життя, в якому всі загинули. Його гріх був набагато більшим, бо його діяння призвели до того, що цілі покоління калачакр взагалі не народилися.

— Це не те що б правило, любий Гаррі, — пояснювала Вірджинія, — це радше порада. Не кажи нікому місце та час свого народження.

Того вечора в Лондоні я дивився на неї, коли вона хитала брендів в келиху, який тримала пальцями, а її погляд не зупинявся ні на чому, крім сонця, що ховалося за обрій, занурюючи місто в пільму.

— Смерть, — пояснювала вона, — може бути заподіяна двома способами. Я маю на увазі не ту марудну смерть, яку нас кожного життя змушують терпіти наші тіла; ні, не її. Я маю на увазі ту смерть, яка необоротна; смерть, яка важить. Перша смерть — Забуття. Забуття може бути спричинено хімічно, або хірургічно, або електрикою, і воно здатне повністю стерти розум. Ні імені, ні місця народження, ні першого поцілунку після Забуття не залишиться, а чим це є для нас, як не справжньою смертю? Новий аркуш, можливість знову стати чистим і невинним. Того, хто зазнав Забуття ми зазвичай

вбиваємо відразу, як переконаємося, що їхнього розуму вже немає, щоб вони не починали своє наступне дитинство навіть зі слабких спогадів про те, ким вони є. А коли вони проживуть одне життя й почнуть знову, в другому житті ми можемо відразу бути поруч із ними і допомогти, навчити їх, як призвичаїтися до того, ким вони є, без усіх цих божевіль і самогубств. Багато з нас зазнавали щонайменше одного Забуття, хоча, зважаючи на складність виконання, до нього не завжди вдаються. Мені казали... — бренді колихнувся вздовж стінки її келиха вгору, а потім повільно опустився, — що я раніше Забувала. Але всім дуже ніяково казати про це.

Якусь мить, лише секунду, поки брижі в її келиху перетворились на повний штиль, Вірджинія намагалася згадати те, що колись вирішила забути.

— Якщо не можеш згадати, що ти втратив, то і втрати немає, — зрештою пояснила вона. — Особисто я відчуваю велике полегшення. Разом зі спогадами стираєш з себе усі шрами попереднього життя. Стираєш вину. Я звісно, не стверджую, що мені є за що відчувати вину; просто мовчання колег, коли я їх питаю про це, навряд чи означає, що я забула щось гарне.

У коридорі цокав великий годинник. Незабаром залунають сирени, потім вони замовкнуть і місто прислухатиметься до низького гудіння бомбардувальників: це смерть прочищатиме горло, готуючись заспівати.

— Друга смерть, — продовжила Вірджинія, — це смерть через ненародження. Щодо цього в нас багато суперечок, бо це кидає сумнів на всі наукові теорії, які наразі існують про нашу природу. Було помічено: якщо калакчара стає в одному з життів жертвою аборту, не отримавши свідомість, то в наступному житті ця дитина взагалі не народжується. Це справжня смерть,

яка знищує і розум, і тіло; до того ж, на відміну від Забуття вона незворотна. Це не лікування розуму, це просто кінець. Тож тепер ти маєш розуміти, Гаррі, що такі, як ми, ніщо не цінують так сильно, як те, ким ми є насправді, хто наші батьки, коли й де ми народилися. Ця інформація може знищити тебе абсолютно. Звісно, одного дня ти можеш захотіти бути знищеним. Або забути. Розум намагається відтворити радість першого поцілунку, але натомість якимось чином із дивовижною чіткістю пригадує жах болю, раптове приниження й тягар вини.

Франклін Фірсон.

Я з хороших, Гаррі. Я, курва, хороший.

Мої пальці побіліли, міцно стиснувши келих з бренді.

Згадуючи той вечір, я питав себе: хто знає обставини мого народження? Навіть серед тих, хто живе виключно лінійним життям, таких мало: мій батько, мої названі батьки, мої тітки, моя бабуся Констанс і, можливо, кілька родичів матері, які мали підозри, але не знали деталі. Це були неминучі слабкі місця, обумовлені подіями, що передували моєму народженню, але позашлюбне походження забезпечило мені непоганий захист. Жодного офіційного документа про моє народження не існує, доки мені не виповняється сім або вісім років: тоді надмірно старанна шкільна староста помічає цю прогалину в своїх записах, і мені потрібно видалити її запис якнайшвидше після створення. Властивий 1920-им рокам сором незаконного народження, особливо в родині, в якій панували цінності минулого століття, сильно обмежував коло тих, хто обговорював моє походження, а після смерті ключових гравців не було жодної можливості розголосу мого походження без мого бажання. У ранньому дитинстві мені пощастило бути досить хирлявим аж до підліткового віку, коли я дещо запізно

зазнаю швидкого зростання, і це заважає визначати мій вік. Коли я дорослішаю, риси мого батька неначе спантеличуються, плутаючись із успадкованими від матері, тож, обираючи належним чином одяг, я можу переконливо виглядати на двадцять два або на тридцять дев'ять. Моє волосся може посивіти дуже швидко, але на мою фізіологію може вплинути стрес, отже визначити дату мого народження в зрілому віці знов-таки важко; а мої численні подорожі настільки спотворили мій початковий акцент, що зараз мені здається, що від нього не залишилося нічого, я просто пристосовуюсь до того, чого вимагають обставини, з легкістю, яка межує з підлабузництвом. Отже, недаліки мого звичайного життя, якщо можна так сказати, є просто знахідкою для збереження моїх таємниць, і коли Вірджинія розповідала про останні дні Віктора Генесса, я сидів у кріслі з дедалі більшим почуттям безпеки.

— Таким чином Віктор, — пояснювала вона, — підклав свиню майбутнім поколінням. Цілі покоління калачакр просто не народилися, а не народившись калачакрами один раз, вони більше не народжувалися ніколи. Світ продовжував бути таким, яким він був, експеримент Віктора було остаточно зупинено смертю, але ті, кому дивом вдалося врятуватися від майбутнього апокаліпсису, надсилали з майбутнього заклики до помсти, розповідали про цілі Клуби, які було знищено, про тисячі років історії та культури, які тепер потрібно відбудувати наново. Не кажучи вже, звісно, про досить передчасне знищення світу для звичайних людей, хто тоді жив, але ними, насправді, не дуже переймалися.

Я не ставив під сумнів такий світогляд, та й навіщо? Віктор Генесс наразив світ на чотириста років війни та страждань, а потім він помер, і все це нічого не означало, бо коли він знову

народився, все було таким самим, як завжди. Тепер я був у Клубі Хронос і майбутнє з минулим відділяли від мене лише кілька поколінь, я наче тримав у руці секрети власного існування. Усі її слова були лише розповідями.

— То були більш жорстокі часи, — пояснювала Вірджинія. — Люб'язностям там не було місця.

Ось такі панували настрої, коли семирічного Віктора Генесса знайшли в місті Лінц, де він уже готував другий замах на зміну природи Всесвіту. Його викрали й катували одинадцять днів. На дванадцятий він зламався й розповів про справжнє місце свого народження, про батьків, про свій дім. Поки тривали ретельні розслідування з метою перевірки наданої ним інформації, його тримали ув'язненим. Коли ж цю інформацію було підтверджено, Клуб Хронос зібрався обговорити, що робити з ним далі.

— Жорстокі часи, жорстокі часи! — вигукнула Вірджинія.

Вони вирішили, що просто вбити Віктора було недостатньо. Смерть, як я вже казав, нас не лякає — це лише плоть. Джерело того, чим ми є — розум, тож саме розум вони вирішили знищити.

Його ув'язнили, і не просто вирвали зі суспільства, а фізично знерухомили за допомогою середньовічної гамівної сорочки, що була зроблена цілком з металу. Йому відрізали язик, відрізали вуха, вирвали очі, а коли він після цього трохи одужав, відтяли кисті рук і ступні, просто щоб мати гарантію, що він нікуди не піде. А потім його годували силоміць крізь устромлену в його горло дерев'яну трубку, підтримуючи його життя в безмовному сліпому божевіллі. Їм вдалося робити це впродовж дев'яти років, але зрештою він похлинувся й помер — як кажуть, з усмішкою. На той час йому було двадцять років.

Але помста Клубу Хронос тривала й після смерті.

Знов народившись у тому самому місці, малюк Віктор Генесс був викрадений зі своєї колиски й знов ув'язнений. У чотири роки до нього почала повертатися свідомість, і члени Клубу Хронос, оглянувши його, дійшли висновку, що від його розуму залишилося достатньо, щоб вважати його відповідальним за скоєне. І все почалося наново: очі, вуха, язик, руки, ступні — і все це з хірургічною точністю, щоб випадково не вбити, але без болезаспокійливих засобів. Цього разу їм вдалося підтримувати його життя сім років; він помер, коли йому було одинадцять.

— Напрочуд важко злитися на когось упродовж кількох століть, — пояснювала Вірджинія. — Генесс помер, коли йому було одинадцять, але ж його кати після того жили ще тридцять, сорок, п'ятдесят років. Згодом пункт «Катувати Віктора Генесса» опускається в порядку денному дуже низько, надто якщо перед тим, як реалізувати цей пункт, треба ще померти; тож коли настає час знову виконати свій обов'язок, це вже здається тягарем.

Тим не менш, вони не відмовилися від цього й знов зібралися перевірити Генесса на ознаки минулої особистості. Але цього разу малюк Генесс хоча й народився з цілком здоровими руками, вухами та очима, користуватися ними був уже не в змозі, хоча з біологічної точки зору мав для цього все потрібне. Ще до того, як він отримав повну свідомість, його було оголошено калікою, і власні батьки думали віддати його на піклування церкви або, як пошепки казали пліткарі, на більш грубе піклування вулиці. То були важкі часи; жорстокі, як каже Вірджинія.

Клуб Хронос знову зібрався для обговорення цього питання й усі, окрім одного чоловіка, проголосували за те, щоб обірвати

життя Генесса остаточно, припинити вагітність його матері до того, як він народиться, і цим завершити помсту. Єдиним, хто голосував проти, був уробор на ім'я Кох, який...

— Ми звемо їх мнемоніками, — пояснювала Вірджинія. — Якщо коротко: вони нічого не забувають.

Думаю, вона побачила спалах у моїх очах, бо моє обличчя тоді було повернуте до неї. Якщо вона й зрозуміла причину моєї реакції, вона мала ласку не сказати про це.

— Зазвичай такі, як ми, через кілька сотень років починають забувати. Насправді це цілком зрозуміло: розмір мозку обмежений, тож природною частиною старіння є забувати щось. Особисто я у віці близько шістдесяти семи починаю страждати від старечого слабоумства, і мушу зазначити, що бути дитиною, яка згадує ті симптоми — дуже виснажливо. Психічні хвороби — смертельний ворог таких, як ми. Коли з тобою таке трапляється, Гаррі, будь ласка, звертайся до когось по допомогу.

— Я писав листи батькові, — зізнався я ледь чутним голосом.

— Чудово, блискуча ідея! Позитивний настрій. Звісно, однією з найбільших переваг ненадійної пам'яті є те, що ми зберігаємо здатність до подиву. А іншою — можливість залишити своє минуле позаду. Згодом ти побачиш, що хоча факти та цифри залишаються з тобою, особливо коли ти свідомо згадуєш їх, але шалені емоції, що колись вирували в душі, почнуть згасати. Не всі. Якщо ти пихатий, то виявлена кимось зневага назавжди залишиться з тобою, і якщо чесно, нічого з цим не можна зробити, окрім як забути. Якщо відрізняєшся надмірною слізливістю, то можеш вічно шкодувати про втрачене кохання, навіть коли мине кілька життів. Але з мого досвіду час лікує все. З часом людина

отримує свого роду нейтральність; коли після безкінечних повторів відчуваєш, що та зневага була не така вже й важлива, а те кохання було лише примхою. Ми маємо привілей бачити теперішній час крізь мудрість минулого, і якщо відверто, то через цей дарунок важко сприймати серйозно будь-що.

Кох був серед нас аномалією; калачакрою, який пам'ятав усе, у тому числі й те, що більшість забули.

— Мнемоніки зазвичай радше дивні, — сказала Вірджинія.
Серце моє, не тріпоти в грудях.

Я стільки здолав заради того, щоб знайти подібних до себе, аж ось і маєш; промовлене так невинно: мнемоніки *радше дивні*. У певних куточках Англії для представників певних кіл суспільства це найбільший гріх.

— Кох попросив слово, коли Клуб вирішував, що робити з Віктором Генессом, — пояснювала вона. — «Це не перший катаклізм, — казав він, — а другий. Ви цього не пам'ятаєте, бо відтоді минуло багато сотень життів і тисячі років. Якщо ви про нього щось і пам'ятаєте, то це лише нечітка темрява у ваших свідомостях, далекий спогад. Але я знаю про це, бо прожив це. За тисячу років до цього інший такий, як ми, вчинив так само, як Генесс; він кравав майбутнє, як ніж масло. Як довго ми житимемо, перш ніж дійдемо до одного з двох можливих висновків? Що якщо щось має змінюватися, то ми мусимо жертвувати й кинути виклик жорсткій системі, в якій живемо. А якщо не має змінюватися взагалі нічого, то ми мусимо постійно стежити одне за одним, безжально карати й жити далі, не каючись. Долю Генесса ви вже вирішили, але нехай мої слова будуть вам всім попередженням.

— Напевно, інші калачакри трохи злякалися, почувши це. Або ж — особисто я вважаю це більш імовірним — вони

поставилися до цих слів як до гри на публіку не дуже вихованого члена їхньої кліки з метою самозвеличення. У будь-якому разі рішення було ухвалене й сліпа, німа, глуха, скалічена дитина, що була Генессом, була вбита ударом шпаги крізь її крихітне серце. Потім його кат прожив до своєї смерті, а після смерті народився знову, приблизно за п'ятнадцять років до народження Генесса. Коли катові виповнилося чотирнадцять років, він поїхав до Лінца, де мав народитися Генесс. Він зміг влаштуватися слугою в будинку родини Генессів і спостерігав за матір'ю та батьком, зважаючи на всі подробиці, доки до народження Генесса не залишилося дев'ять місяців. Щойно вагітність матері стала помітною, кат обережно підсунув їй відвар тисової кори. На жаль, смак того відвару був такий огидний, що мати Генесса, ледь ковтнувши його, виплюнула, а тому вбивця Віктора Генесса вдався до огидного запасного плану — вийняв ніж, повалив жінку на підлогу й перерізав їй горло. Він залишився там, щоб переконатися, що вона мертва, потім помився, розпорядився про її поховання, залишив їй чоловікові трохи грошей і пішов собі.

— І таким чином Віктор Генесс більше не народжувався.

Розділ 27

Я мнемонік.

Я пам'ятаю все.

Не усвідомивши цього, ти не зрозумієш, які мені доводилося приймати рішення.

Спочатку я сумнівався в цьому й думав, що в мене не досконала пам'ять, а лише фантазія, можливість подумки перенестися до будь-якого місця та будь-якого часу й домалювати правдоподібні деталі.

Але дедалі більше доказів підтверджують це й змушують мене вважати, що зрештою на мене чекають бездіяльність і божевілля.

За сотні років і тисячі життів до мого народження один чоловік, якого звали Кох, сказав, що ми, Клуб Хронос, маємо або прагнути змінити світ, або жорстоко судити дії калачакр. Я питаю себе: що саме він побачив у своїх життях, що був такий певний в обраному шляху? Чи залишилася в нього здатність вибачати інших або себе?

* * *

І все це повертає нас до того, з чого ми розпочали.

Я помираю своєю звичайною смертю в теплій морфієвій імлі, а вона перебиває це з чарівливістю гримучої змії, що заповзла на пухову перину.

Їй було сім років, а мені — сімдесят вісім. Вона всілася на краю мого ліжка, звисла з нього ноги й оглянула датчик пульсу, що був підключений до моїх грудей. Побачивши, що я від'єднав автоматику сповіщення медперсоналу, вона намацала мій пульс і сказала: «Я мало не спізнилася, докторе Оґаст».

Христа сиділа на краю мого ліжка й берлінською верхньонімецькою розповідала мені про знищення планети.

«Світ добігає кінця. Це повідомлення надходило від дитини до дорослого, від дитини до дорослого, його передали в минуле з майбутнього, яке настане через тисячу років. Світ добігає кінця, і ми не можемо цьому запобігти. Тому тепер усе залежить від вас».

Розділ 28

— Подумай, — іноді вигукував Вінсент, мій колишній студент у Кембриджі. — Ідея подорожі в часі сама по собі є парадоксальною. Я будую машину часу (неможливо), мандрую в минуле (неможливо) й виходжу з апарата, скажімо, в 1500 році. Я ні з ким не розмовляю, нічого не роблю. Не пробувши в минулому й десяти секунд, я знову повертаюся (неможливо) і чого я досягнув цим?

— Майже нічого, сплативши забагато? — припустив я, наливаючи собі ще один келих віскі.

Якщо тоді, в шостому житті, мені й здавалося, що претендентові на професорське місце не годиться проводити більшу частину свого вільного часу в суперечках зі студентом замість того, щоб мовчки сидіти на засіданні серед рівних, ці думки швидко зникали в міру мого знайомства з Вінсентом. Повна відсутність у нього цікавості до мого соціального статусу сприяла і моїй байдужості до професорства; до того ж, з усіх моїх колег він здавався єдиним, хто виявляв хоч якийсь інтерес до занадто модернових ідей, якими я докучав ученим 1940-х.

— Упродовж тих десяти секунд, які він провів у минулому, наш неможливий мандрівник у часі вдихнув вісім літрів повітря, що складалося переважно з азоту та кисню, і видихнув вісім літрів повітря, в якому збільшився вміст двоокису вуглецю. Він постояв на якійсь брудній землі десь в чорта на зубах, і єдиною істотою, що спостерігала його появу, був горобець, який налякався й полетів. Під землею була єдина розчавлена квіточка.

— Ах, але ж та квіточка! — багатозначно промовив я, бо чув цю проповідь Вінсента не вперше.

— Ах, але ж той горобець! — парирував він. — Переполоханий горобець злітає, і сокіл, який був кинувся на нього, залишається без здобичі, а сокольничий змушений бігти за своїм птахом далі в поле...

— Де він захоплює зненацька дочку хазяїна, яка усамітнилася з сином м'ясника! — заявив я. — І побачивши це неподобство, кричить: «Ах ви мерзотники!», припинивши цим статевий акт, і донька так і не завагітніла...

— І не народила дитину!

— А та дитина, не народившись, не родила й сама...

— І сто поколінь по тому наш відважний мандрівник більше не існує, бо одну з його предків застукали з сином м'ясника й так далі, а не існуючи, він не міг полетіти в минуле, щоб завадити власному народженню, налякавши горобця, а отже народжується й може повернутися й завадити своєму народженню й... Чи припускаємо ми існування Бога? — раптом спитав Вінсент. — Чи є з цієї пастки інший вихід?

— Бог? — перепитав я.

— Чи вважаємо ми, — відповів він, знов опускаючи свою негнучку, але напрочуд рухливу фігуру в моє друге крісло, на подушках якого тепер постійно залишалися глибокі відбитки його тіла, — що цей парадокс має лише два рішення? Перше: не в змозі далі витримувати тягар свого існування, Всесвіт просто перестає бути. Або друге: Всесвіт трохи спантеличується, виправляється способом, що є за межами нашого розуміння, і в цьому випадку ця очевидна зацікавленість життям нашого мандрівника в часі означає існування свідомих структур і думки,

а це більше, ніж можна очікувати від простої мішанини матерії. Ми постулюємо Бога?

— Ми ж начебто дійшли висновку, що ця гіпотеза неможлива.

— Гаррі! — змахнув руками Вінсент. — Скільки часу ми тут сидимо?

— Чи вірно я розумію, що ти питаєш не про вимірювання часу, а про те, скільки часу минуло відтоді, як ти вперше прийшов до мене, щоб указати мені мої помилки?

— Кожного разу, — відповів він, — коли ми наближаємося до якоїсь хиткої непевності цього життя, кожного разу, коли постає питання «а що як?», ти тікаєш від дискусії, наче спаніель від кістки бульдога!

— Я не бачу сенсу обговорювати те, про що ми жодним науковим методом вимірювання часу не можемо отримати дані, які дадуть нам відповідь, — сказав я.

— Гравітацію ми теж не можемо вимірювати, жодним практичним способом, — парирував Вінсент, набувши похмурого вигляду. — Ми не можемо знати, наскільки вона швидка або чим вона є, але ти віриш у неї попри те...

— Завдяки спостереженим проявам.

— Отже, ти обмежуєш наші дискусії доступними приладами?

— Наукова дискусія мусить спиратися хоч на якісь дані, на якусь... хоч на поганеньку теорію; бо інакше ця дискусія не наукова, а філософська, — відповів я, — а це не мій фах.

Вінсент вчепився в підлокітники свого крісла, неначе цей важкий предмет меблів був єдиним, що не дозволяло йому люто схопитися на ноги. Я чекав, доки його спалах роздратування мине.

— Мислений експеримент, — зрештою сказав він. — На це ти, принаймні, погодишся?

Я милостиво змахнув рукою з келихом, мовляв, цього разу я, можливо, вислухаю нові ідеї.

— Інструмент, — зрештою сказав Вінсент, — для спостереження всього.

Я чекав.

Подальших пояснень не було.

— То що ? — зрештою спитав я. — Я чекаю на розвиток думки.

— Ми припускаємо існування гравітації не тому, що бачимо її або можемо помацати, або впевнені, чим вона є, а тому, що можливо спостерігати її наслідки, які можуть бути прогнозовані завдяки теоретичним моделям. Так?

— Та-ак, — визнав я, очікуючи пастку.

— З явищ, які ми спостерігаємо, ми робимо висновок про існування того, що ми не спостерігаємо. Ми спостерігаємо, як падає яблуко, і кажемо: «Це має бути гравітація». Ми бачимо рефракцію світла, що проходить крізь призму, й оголошуємо, що світло має бути хвилею — а з цього висновку робимо інші висновки щодо властивостей і впливу, амплітуди та енергії. Отже, доклавши трохи зусиль, можна теорією дістатися до самої суті речей, базуючись на досить грубих спостережених явищах, так?

— Ти хочеш запропонувати кращий метод, ніж науковий?..

Він похитав головою.

— Інструмент, — рішуче повторив він, — який дасть висновки... про все. Якщо візьмемо складову частку всесвіту, приміром, атом, і оголосимо, що вона має певні доступні для спостереження прояви — гравітацію, електромагнетизм, слабкі

та сильні ядерні сили — й оголосимо їх чотирма силами, на яких тримається Всесвіт, то хіба не має в такому разі бути теоретична можливість екстраполювати з цього єдиного крихітного об'єкта, в якому містяться основи всього, усю світобудову?

— Мене не залишає відчуття, що ми рухаємося назад, до Бога, — сказав я.

— Для чого існує наука, якщо не для всемогутності?

— Тебе цікавить відповідь з точки зору етики чи науки?

— Гаррі! — вигукнув він, різко схопився на ноги й почав крокувати взад-вперед у тому місці, яке я кілька місяців тому звільнив саме для цього. — Ти завжди ухиляєшся від питань! Чому ти так боїшся цих ідей?

Я сів у кріслі трохи пряміше, бо його обурення досягло майже незвичної сили. Було в тому, що він казав, дещо дивне, що змусило мене сповільнитися, зважити свої слова ретельніше, ніж зазвичай.

— Що ти називаєш «усім»? — зрештою спитав я. — Чи правильно я розумію, що твій... інструмент, як ти його називаєш... що окрім екстраполяції стану матерії в усьому всесвіті твій гіпотетичний, неможливий інструмент також екстраполює його минулі та майбутні стани?

— Так, це було б логічно!

— Дозволить тобі побачити все, що є, а також усе, що було, та все, що буде?

— Якщо час не є абсолют, то так, я вважаю, що це логічно.

Я заспокійливо підняв руки й неспішно міркував. Тривога в мені зростала, просочувалася крізь моє горло, намагаючись потрапити на язик, яким я рухав дуже обережно.

— Але самим лише спостереженням майбутнього ти змінюєш його. Отже, ми знову повертаємося до нашого

мандрівника в часі, який вийшов зі своєї машини й побачив минуле. Побачивши майбутнє ти або діятимеш інакше, або ж майбутнє буде повністю змінене тієї ж миті, коли ти про нього дізнався, змінене самим фактом, що його спостерігали, і ми знову повертаємося до парадокса, до всесвіту, який не може існувати, і навіть якщо цього замало, ми маємо спитати себе: як буде використане це знання? Що робитимуть люди, коли зможуть бачити як боги, і що...

Я відставив свій келих з віскі. Вінсент досі стояв посеред кімнати майже спиною до мене, опустивши руки; стояв струнко й напружено.

— Крім того, — тихо сказав я, — навіть якщо ми не перейматимемось тим, що люди отримують божественну могутність, я маю ще одне зауваження: про сильні ядерні сили, які ти згадував, науковці заговорять лише через тридцять років.

Мовчання.

Я підвівся зі свого крісла, наляканий нерухомістю Вінсента, напруженістю м'язів на його спині та плечах.

— Кварки, — сказав я.

Жодної реакції.

— Бозон Гіґза, чорна матерія, «Аполлон-11»!

Нічого.

— Вінсенте, — лагідно зітхнув я й простягнув руку до його плеча, — я хочу допомогти.

Він сіпнувся від мого дотику, і потік адреналіну, напевно, відчували ми обоє. Потім він наче трохи розслабився, опустив голову й розсіяно посміхнувся підлозі, кивнувши якийсь своїй думці.

— Я мав підозри, — зрештою сказав він, — але сподівався, що це не правда, — він різко розвернувся й подивився мені в очі. — То ти один з них? — запитав він. — Ти з Клубу Хронос?

— Ти знаєш про Клуб Хронос?

— Так, я знаю про нього.

— То чому ти не...

— А ти? Боже мій, просто дай відповідь, Гаррі!

— Я його член, — я почав затинатися. — Т-так, звісно, але це не...

Він ударив мене.

Думаю, мій подив був сильніший за мій біль. Я хоч і стикався раніше і з болем, і з насиллям, але в цьому житті моє існування було таким комфортним, що я майже забув про них. Якби я хоч трохи був готовий, я залишився би стояти, але від несподіванки упав спиною на купу книг. Я відчував у роті смак крові, а один з моїх зубів почав хитатися від дотику язика, хоча раніше ніколи не хитався. Подивившись на Вінсента, я побачив на його обличчі холод, змішаний — якщо мені не ввижалося — з дещицею жалю.

Потім він знову різко розвернувся, і цього разу я не встиг навіть здивуватися.

Розділ 29

— Шкода, що питати про це доводиться саме мені, — сказала вона. — Але якщо світ добігає кінця, то як ми можемо цьому завадити?

Дванадцяте життя.

Коли мені виповнилося шість років, я написав листа лондонській філії Клубу Хронос з проханням надати достатню суму грошей для переїзду до Лондона й стандартну рекомендацію Клубу, з якою мене запросять до престижної школи. Гроші за моїм проханням залишили в схованці, в селі Гокслі, де багато життів тому я під світлом місяця тікав від Фірсона.

Я написав Патрикові та Гарріет, яка помирала, листа, в якому бажав їм найкращого і дякував за витрачений на мене час. А потім поїхав. У Гокслі я взяв заховані під горіхом у бляшаній коробці гроші, яких було достатньо на проїзд до Лондона. Проходячи повз мене вулицею, пекар усміхнувся мені, і я всім нутром відчув Фірсона, у вухах лунали його кроки, й мені довелося спертися на стіну, дивуючись тому, що моє тіло відмовлялося забути те, що розум давно залишив позаду.

До Ньюкасла я доїхав на возі, а коли на вокзалі кондуктор спитав, хто мене супроводжує, я показав йому листа, яким мене запрошували до школи, і сказав, що в Лондоні на мене чекає тітка.

Роль моєї тітки в цьому житті виконувала Черіті Гезелмер.

— То ось ти де! — радісно гукнула вона, коли кондуктор обережно виводив мене з вагона. — Гаррі, негайно йди сюди!

* * *

Існує багато способів, якими дитину можна забрати в її лінійних батьків. Досить часто вживається згадана мною схованка, в яку кладуть достатню кількість грошей і потрібні документи. Завдяки цьому калачакра отримує все необхідне, щоб самостійно дістатися до найближчого Клубу Хронос, не розкриваючи про себе такої небезпечної інформації, як точне місце, де його або її виростили. Втім, все ж таки це трохи демаскує, бо звужує коло розшуку. Більш поширеним способом є розміщати схованку в такому місці, про яке отримувач знає, що батьки з великою ймовірністю повезуть його туди в дитинстві; таким чином необхідне отримується з більшою анонімністю. Єдиною небезпекою такого способу є мала ймовірність, що сім'я діятиме не так, як очікується.

Якщо ж особа не переймається анонімністю — а навіщо вона найбільш дружним та невинним з нас? — то використовується пряме втручання, і ніхто не вмів робити це так вправно, як Черіті Гезелмер. Маючи аристократичний ніс, голос оперної співачки та колекцію жорстких чорних корсетів, які вона не змінювала від життя до життя, вона для всіх батьків була втіленням злої директорки, і самого лише її погляду поверх напівкруглих скелець окулярів на ланцюжку було достатньо, щоби прості смертні починали тремтіти. Удаючись до улещувань, погроз, тероризування, переслідування, а іноді й просто до викрадення, вона звільняла дітей-калачакр від їхніх батьків заради спокійнішого життя своїх підопічних і висловлювала надію, що згодом хтось інший аналогічним чином дбатиме про майбутніх членів нашого Клубу.

Але її світогляд, попри все це, був досить патріархальним.

* * *

— Дуже приємно, що вони звернулися по нашу допомогу, — вигукнула вона, — але яку саме?

Дванадцятье життя.

Зібрання членів Клубу Хронос рідко можна побачити. Люди постійно приходять і уходять, але повні місцеві збори, на які було запрошено прикрашеними золотом картками з написом «порядок денний — кінець світу», траплялися рідко. Я був наймолодшим — шість років. Найстаршим був Вілбур Мон — вісімдесят два. Дитиною Вілбур зустрічався з Герцогом Веллінгтонським, а коли був молодим чоловіком, то перетинався в Лондоні з тими, хто воював за або проти французької революції. Тепер він мав стати нашим наступним посильним, бо незабаром мав померти й мав нагоду передати послання в 1844 рік: світ добігає кінця, і ми не знаємо причину. То що ж ми мали робити з цього приводу?

— Нічого! — заявив Філіп Гоппер, син девонширського фермера, чий смак до пригод змусив його шість разів померти в Другій світовій війні, двічі — в Корейській і один раз — у В'єтнамі, як старий військовий кореспондент, якого не брали в жодну армію. — Факторів забагато, інформація надто нечітка! Нам потрібно або більше даних, або взагалі нічого, бо так незрозуміло навіть з чого почати.

— Мені здається, — заговорила Аня, білоруська біженка, яка зазвичай залишала Білорусь у 1904 році заради більш комфортного життя за кордоном, — що йдеться про прискорення. Кінець світу прискорюється, у кожному житті він настає раніше. Це каже про те, що змінюється причина, і ми мусимо спитати, що є причиною зміни?

Усі подивилися на мене. Я був посильним, але водночас наймолодшим, а тому вважалося, що я найбільш обізнаний із сучасною наукою, якщо 1990-ті можна вважати сучасністю.

— У кожному житті, яке ми живемо, попри кожну нашу смерть світ навколо нас не змінюється, — сказав я. У 1917 році завжди заколот; у 1939 році завжди війна; Кеннеді завжди застрелюють, поїзди завжди спізнюються. Це лінійні події, змін яких від життя до життя ми не спостерігали. Єдиним змінним фактором є ми. Якщо світ змінюється, його змінюємо ми.

— Це проти правил Клубу Хронос! — обурено перебила мене Черіті, яку загальна картина ніколи не відволікала від деталей.

— Таким чином, — продовжив я, бовтаючи ногами, які не діставали до підлоги, — питання не в тому, чому світ закінчується, а хто це робить?

Розділ 30

Убити уробора важко, але мушу зауважити, що звичайного лінійного смертного вбити зазвичай ще важче, бо якщо просто завадити його народженню в одному житті, це не означатиме, що він не народиться в наступному. Його вбивати доведеться кожного життя, це перетвориться на таку саму рутину, як чищення зубів або обрізання нігтів. У цій справі потрібна регулярність.

Був 1951 рік, я жив у Лондоні.

Її звали Розмері Досет, їй був двадцять один рік і вона любила гроші. Я був самотній і вона мені подобалася. Я не удаватиму, що стосунки між нами були глибокі, але, принаймні, вони були досить чесні. Я не вимагав бути в неї єдиним, а вона не намагалася вимагати від мене більшого, хоча й бачила, що я чоловік досить заможний. Але одного разу вона не прийшла на зустріч; я пішов до її помешкання і знайшов її у ванні з перерізними зап'ястями. Поліція назвала це самогубством і швидко забула про чергову померлу повію, але я дивився й бачив. У праве зап'ястя лезо заглибилося надто сильно, перерізавши сухожилля; після цього Розмері не змогла б тримати бритву, щоб перерізати ліве зап'ястя, до того ж не було слідів вагань, натяків на сумніви, не було записки, не було ознак того, що вона підбирала потрібний кут леза або набиралася сміливості. Маючи в самогубствах певний досвід, у цьому випадку я бачив убивство.

Поліція розслідувати цю смерть відмовилася, тому я взявся за це сам. Знайти докази, якщо шукати, було до огиди легко. Відбитки пальців, один з них навіть у крові; у мадам, яка жила

нижче, був список усіх регулярних клієнтів Розмері; вона бачила, як хтось виходив, начебто Річард Лайл. Для того, щоб дізнатися, де він живе, достатньо було кількох ввічливих телефонних дзвінків; для отримання відбитків його пальців довелося познайомитися з ним у пабі, пригостити його пивом і вислухати його базікання, діапазон якого простягався від розмов о мистецтві, з яким він був знайомий у межах підручника, і до гучних зауважень щодо клятих паків і жовтошкірих. Він говорив занадто гладкою аристократичною вимовою людини середнього класу, яка брала уроки дикції. Через тридцять років така вимова стане пародійною, гумористи користуватимуться нею для висміювання сумного стереотипного чоловіка, який намагається набрати манер дворянина. За більш милосердного настрою я міг би відчутти співчуття до цього маленького чоловічка, який так прагнув, щоб його прийняли до себе ті, хто навіть не помічав його існування. А потім я забрав його келих з-під пива додому й перевірів його відбитки — вони збіглися з відбитком на крові у ванні, і на цьому моє співчуття скінчилося.

Я надіслав свої докази — келих, аналіз того, як розтікалася кров, відбиток пальця на крові — до Скотланд Ярда, детективові на ім'я Каттер, про якого казали, що він не повністю позбавлений уяви та розуму. Два дні по тому він допитав Лайла й на цьому, наскільки я зрозумів, усе скінчилося. А ще через два дні одна проститутка повісилася; на руках у неї були сліди спроб захисту, в її крові був хлоралгідрат. Але цього разу насторожений спілкуванням з поліцією Лайл діяв уже обережніше і відбитків пальців не залишив.

На той час я вже убив кількох людей, але жодного разу не скоював убивства. Я знав про сімох людей, убитих

безпосередньо мною; шестеро з них загинули у війні, а сьомий випадок був самозахистом. Також мої розрахунки свідчили, що я зробив свій внесок у загибель кількох сотень інших людей: або банальним ремонтом колеса бомбардувальника, або пропозицією більш надійного таймера, який згодом використовували в бомбах. Спитавши себе, чи стане мені сміливості для скоєння реального холоднокривного вбивства, я, на жаль, дійшов висновку, що стане. Я тішив себе тим, що мені, принаймні, цього соромно, але ця втіха була слабкою через упевненість у тому, що я все одно зроблю це. Я уб'ю Річарда Лайла.

Готувався я до цього обережно. Розрахувавшись готівкою, купив на вигадане ім'я човен — неслухняну бляшанку, нижня палуба якої смерділа білою пліснявою, що вкривала всі стіни. Я купив бензин і їжу, соляну кислоту та слюсарну ножівку, роблячи ці покупки в магазинах, які були якомога далі один від одного. Я купив рукавички та гумовий комбінезон, дослідив припливи в Темзі й нічний транспортний рух. Я здобув кілька мілілітрів бензодіазепіну, зняв кімнату навпроти того паба, в якому отримав відбитки пальців Річарда Лайла, і став чекати. Одного вівторка, ввечері, коли по вулицях стелився густий зелений смог, він прийшов до пабу, щоб випити. Я підійшов до нього, нагадав про наше знайомство й спитав, як його справи. Він був радісний, щасливий; блиск поту на його обличчі та гучність голосу відразу викликали в мене тривогу. Що він зробив, щоб отримати таку радість? Я розглядав його ретельно, шукав ознаки того, що щось не так, і відчув свіжий запах мила в його волоссі, побачив, які вичищені в нього нігті, який у нього свіжий і чистий, попри вечірню годину, одяг, і ірраціональна частина мого розуму, якій раціональна зазвичай затуляє пельку,

сказала, що я спізнився на кілька годин. Усередині мене спалахнула лють, і мій план, моя ретельно розроблена схема вмиль була забута. Я продовжував усміхатися. Коли паб зачинявся, ми вийшли вдвох на просякнуте вугіллям повітря й висіли один на одному, як найкращі друзі; наші шкіри чорніли від повітря, яким ми дихали. Але коли ми йшли непевною ходою вздовж однієї з тих довгих вулиць з маленькими будинками, що досі ховалися за вирвами Іст Енда, він подивився на небо й засміявся, а я вдарив його, потім ударив ще раз, а коли він упав, нагнувся до нього, схопив його за горло й заволав: «Де вона?! Хто був цього разу?» — і знову ударив його.

Через цей потік адреналіну, через мою приховану смогом і темрявою лють, усі мої плани — всі мої раціональні, продумані плани — були забуті. Коли мої кулаки били по його черепу, я майже не помічав болю в пальцях. Так само я не помічав і викидний ніж, який він устромив мені в живіт і підняв до лівої легені, аж доки, намагаючись вдихнути, я не збагнув, що не можу дихати. Його обличчя було схоже на фарш, але я помирав. Він зіштовхнув мене з себе, і я упав, наче м'який пудинг, у канаву; моє обличчя забризкало брудною водою. Він заповз на мене, його горло хрипіло, з його розбитого носа струменіла кров. За усвідомлення того, що в руці в нього ніж, наступило усвідомлення того, що він цим ножем робив, і я відчув три удари в груди. Після цього я вже не відчував нічого.

Розділ 31

Багато-багато життів по тому я сів у вітальні Клубу Хронос навпроти Вірджинії й сказав:

— Його звати Вінсент.

— Дорогенький, за такою ознакою людину не знайдеш.

— Він один з нас. Уробор. Я спитав його про Клуб Хронос, а він ударив мене й утік.

— Яка інфантильність!

— Він дуже цілеспрямований.

Вірджинія, коли їй цього хотілося, чудово вміла виявляти байдужість. Зараз вона цього хотіла. Вона витріщилася на стелю, неначе нічого цікавішого ніколи в житті не бачила, й чекала на продовження.

— Це повідомлення постійно надходить до нас від майбутніх поколінь — «світ добігає кінця», «світ добігає кінця». Але в усталеному курсі лінійних подій не змінюється нічого, окрім нас.

— То ти вважаєш, що цей... Вінсент... може бути тим «хто?», через якого трапляється «що?».

— Я... Ні. Не знаю. Я вважаю, що хтось схожий на нього, хто є таким, як ми, але не є одним з нас, шукає відповідь... не зважаючи на наслідки... Ось що я вважаю.

— Гаррі, — пробурмотіла вона, — судячи з твого вигляду, ти щось затіяв.

— Треба шукати аномалії, — твердо сказав я. — Клуб Хронос мусить шукати події, які не мають відбуватися в наш час, шукати зміни нормального розвитку. Здається, я знайшов одну аномалію.

— Де?

— В Росії.

Вона задумливо втягнула між зубами повітря:

— Ти вже звертався до їхнього Клубу? До Московського, Санкт-Петербурзького... чи тепер ми маємо звати його Ленінградським, хоч як би жахливо це не звучало?

— Я надіслав їм повідомлення через Гельсінкі. Завтра вранці я їду до Фінляндії.

— Якщо ти вже взявся розслідувати, навіщо ти мені все це розповідаєш?

Повагавшись, я відповів:

— Якщо зі мною щось трапиться, я хотів би, щоб ти передала мої сумніви іншим. Але...

— Тебе тривожить, що калачакра, який змінює усталені події, може мати інформаторів у Клубі, — вона зітхнула.

Мені стало цікаво, як давно їй спала ця думка та скільки інших калачакр думали про це. Невже ми всі настільки звикли до апатії та обману, що ніхто не дав собі клопоту порушити це питання? Невже ми всі сприймаємо зраду як щось звичайне? Втім, що можна з цим зробити, окрім як поширювати підозри без можливості щось виправити?

— Але мені, любий хлопчику, ти довіряєш достатньо, щоб поділитися своїми тривогами, — продовжила вона, трохи розігнавши смуток. — На відміну від Москви та Петербурга. Ох, Гаррі, твоя служба в розвідці не дуже допомогла твоїй репутації в суспільстві.

— Я і не знав, що маю якусь репутацію.

— Еге ж... Гаррі... — у її голосі промайнула нота, яка здалася мені щирою турботою. — Я розумію, що бути проінформованим, що світ добігає кінця, має бути дуже

захопливо. Для тебе це, напевно, дивовижна пригода. Повторення — це нудно; для протидії занепаду здібностей і волі необхідна стимуляція. Але проста, математична правда полягає в тому, що між нами та подіями, що відбуваються в майбутньому, існує майже безкінечний діапазон імовірностей і варіацій, і вважати, що ми в змозі зараз свідомо вплинути на них, не просто смішно, це навіть не по-дорослому. Я не маю заперечень щодо того, що ти збираєшся робити, Гаррі — врешті-решт, це твоє життя, і я знаю, що зараз ти своїми діями не осоромиш наш Клуб надто сильно — просто мені сумно бачити, що ти береш це так близько до серця.

Я замислився над її словами. Фізично вона була старша за мене, але після кількох смертей це рідко мало значення. Було цілком імовірно, що вона прожила більше життів, ніж я, але знов-таки, після кількох століть більшість уроборів виходили на плато, де час уже майже нічого не важив, а душа майже не змінювалася. Але для мене Вірджинія завжди була старшою; вона була жінкою, яка врятувала мене від Фірсона, яка привела мене в Клуб; для неї ці спогади згодом розтануть, і з плином часу наші взаємини, можливо, зміняться, але я пам'ятав усе так, ніби це було вчора.

Я згадав Христу, яка стояла біля мого смертного одра в Берліні.

У 1924 році я поїхав до Ліверпуля, щоб виконати те саме, що зробила вона. Чоловік, який помирав, був відомий як Керкбраєр Шотболт, він народжувався в 1851-му, а помирав зазвичай у 1917–1927 рр. Його найчастішим убивцею був іспанський грип, який забирав також трьох членів його сім'ї, дванадцятьох двоюрідних братів і сестер, і приблизно чверть жителів прибережного селища, в якому він інколи жив. «Не

можу позбутися цієї зарази! — чув я його скарги в тих небагатьох випадках, коли йому вдавалося вижити. — Клята пошесть переслідує мене всюди!»

Цього разу він уникнув грипу, передбачливо провівши останні роки війни на одному з островів Мікронезії, який ще не підписали на картах, але мовою корінного населення його назва означала «Сльозинка». Менш щасливим наслідком того, що він утік від грипу, було те, що він підчепив паразита, через якого нога в нього розпухла до жахливого розміру, не вміщала в шкарпетку, а найголовніше — з'явилися кісти на нирках і печінці, і вони спричинили сепсис, від якого цей чоловік і помирив, коли я з ним зустрівся.

Калачакри зазвичай впізнають один одного, коли побачать — це не обов'язково інстинкт, як свідчать мої стосунки з Вінсентом, а радше недоречність певних деталей і певні манери. Відвідування шестирічним хлопчиком у ліверпульському лазареті прикутого до ліжка чоловіка, який помирив від інфекції, якій лікарі не в змозі були дати ради, не могло не збудити певні підозри, через які навряд чи буде потрібне додаткове пояснення.

Бувши колись майже велетнем, на смертному одрі Шотболт зморщився, наче підгоріла шкварка. Здавалося, що кожний суглоб у нього вигнутий трохи сильніше, ніж було б зручно, жили напружилися, а сильні протибольові засоби лише прискорювали знищення печінки, від чого його шкіра набувала помітного різко-жовтого кольору. Його волосся випало, у тому числі й брови з віями; він доживав останнє на самоті. Розпухлі суглоби пальців виділялися на тлі ковдри, яку він міцно притискав до себе, борючись із глибоким болем, який не міг вилікувати жоден лікар.

Раніше я зустрічався з Шотболтом лише кілька разів, і хоча він мене не пам'ятав, калачакру в мені розпізнав миттєво.

— Ви що, з Клубу? — незадоволено буркнув він напрочуд сильним, як для людини, що на порозі смерті, голосом. — Скажіть їм, що якщо це ліки, то мені їх, трясця, не треба! Якщо опіум, то ґречно дякую, це саме те, що мені потрібно.

Я погортав документи, що були над бильцем його ліжка. Крапельниці постачали в його тіло здебільшого соляний розчин — жалюгідна спроба протидії зневоженості, спричиненій колапсом травних органів. Розчин був у важких скляних ємностях і трохи сочився з тріщини одного з гумових корків.

— О Боже, — застогнав він, побачивши, що я читаю. — Ви маєте медичну освіту? Терпіти не можу лікарів, а понад усе тих, кому лише п'ять років.

— Шість, — виправив його я. — І можете не перейматися, за тиждень ви помрете.

— За тиждень! Не можу я сидіти тут цілий тиждень! Ці виродки мені навіть почитати нічого не дають! «Вам не можна хвилюватися, пане Шотболт», кажуть вони. «Пане Шотболт, ви можете в горщик зробити?» В горщик зробити! Ви знали, що вони це так називають?! Мене за все життя ніколи так не принижували.

З манери говорити було зрозуміло, що переді мною був чоловік, для якого обурений лемент був звичною річчю в минулому й, напевно, так буде і в майбутньому. Я вирішив не сперечатися з цього приводу, а натомість, переконавшись, що попри введені йому медикаменти Шотболт досі майже тямить, я сів на край його ліжка та сказав:

— Я маю повідомлення.

— Сподіваюсь, що це не питання про клятву Королеву Вікторію, — буркнув він. — Ненавиджу цих професорів, яким цікаво, якого в неї розміру панчохи.

— Це не питання, — терпляче повторив я. — Радше попередження. Його передають від покоління до покоління, по краплині з майбутнього.

— Що ми нарobili цього разу? — бурчав він. — Забагато льоду й недостатньо вогню?

— Щось таке. Як виявляється — і мені трохи соромно казати вам це — але виявляється, що світ добігає кінця. Тобто, самим лише цим важко здивувати. Але кінець світу настає дедалі раніше. І це нас дещо спантеличує.

Шотболт трохи подумав про це, досі міцно стискаючи пальцями край ковдри. А потім вигукнув:

— Нарешті! Зможемо побалакати про щось новеньке!

* * *

Майже рівно тридцять років по тому я сідав на літак з аеропорту Хітроу до Берліна, міняв при проходженні митниць паспорти й прямував на схід, шукаючи дещо новеньке.

Розділ 32

Для вдалого обману треба дотримуватися певних правил, і моїм улюбленим з них є таке: кажи лише те, що знаєш. Йдеться не про те, що в брехню треба додавати правду, а радше про те, що ключем до правдоподібної брехні є добре попереднє дослідження предмету. Не можна сказати, що громадянину Заходу в 1956 році було неможливо потрапити на Схід — насправді це було набагато легше, ніж громадянину Сходу поїхати на Захід — але оголосити себе туристом означало привернути до себе безпосередню увагу, а це, на мою думку, могло мені завадити.

У своєму дванадцятому житті, після отримання повідомлення Христи, я взявся жити, як це називатимуть у 1990-х, «життям-портфоліо». Я багато подорожував, користуючись не дуже переконливим прикриттям бізнесмена, і водився з усіма секретними службами, які могли поширити мій світогляд щодо подій світового масштабу. У 1929 році, коли мені було одинадцять, я скористався обвалом ринку, придбав акції, і в 1933-ому вже був єдиним власником акцій однієї з найперспективніших інвестиційних компаній північної півкулі. Актор на ім'я Сайрил Гендлі отримував чималу зарплату за те, що виконував мою роль, бо було б недобре, якщо про директора великої інвестиційної компанії дізналися б, що йому лише п'ятнадцять років. Цей актор був саме таким, яким має бути директор: поважним, добре складеним, з вихованою вимовою, з витонченим смаком і з помітним, але не завеликим черевцем; комбінуючи багатозначне мовчання та шалений гнів, він добре працював аж до 1936 року, коли вжився у свою роль

занадто сильно: почав під час засідань акціонерів звільняти надійних співробітників. Я переніс компанію до Швейцарії, відкупився від Сайрила, придбавши йому будинок на Балі, і найняв досить молодого актора, щоб той виконував роль мого сина, який нещодавно подорослішав і очолив компанію; а його покірність оплачував не тільки значною зарплатнею, але й — цим я здивував навіть самого себе — регулярними уроками з економіки, фінансів і бухгалтерського обліку, завдяки яким я вже з 1938 року цілком покладався на його здатність керувати компанією майже без моїх втручань.

«Інвестуй в американську зброю, сталь, хімікати та бензин» — такою була єдина настанова, яку я йому дав у 1938 році, коли світ наближався до війни. «Позбався акцій збройних заводів «Шкода» та вивези весь іноземний персонал з Сінгапура».

Станом на 1948 рік фірма «Waterbrooke & Smith» — ці два прізвища я обрав, виключно тому, що вони не мали жодного до мене відношення — була однією з найбільш успішних компаній північної півкулі й мала розгалужені та подекуди нелегальні зв'язки в Південно-Східній Азії та в Африці й дедалі більше зацікавлювалася Чилі, Венесуелою та Кубою — щодо останньої я сумнівався. Компанія була успішна, неетична, а найголовніше — забезпечувала мене як безперервним потоком готівки (це другорядне), так і глобальною інформацією, причому мені для цього не довелося робити своє обличчя відомим.

До Росії мене відправила лише одна доповідь, одна з тих крихітних записок, які я отримував щотижня. Цей документ називався «Обмежений доступ до портативної радіостанції PJC/9000».

У ній аналітик коротко обговорював останні інвестиції компанії в засіб радіозв'язку, що вийшов на ринок Західної

Германії близько двох місяців тому, діапазон дії та якість сигналу якого були відзначені минулого тижня підписанням контракту з повітряними силами з метою устаткування їхніх станцій цим новим обладнанням. До рапорту додавалися технічні характеристики, гортаючи сторінки яких я не бачив нічого цікавого, аж доки мій погляд не зупинився на робочій частоті передавача. Вона приблизно на кількост тисяч герців перевищувала звичайні можливості цього часу, і хоча це не так вже й багато, як для радіочастоти, і само по собі не привернуло б увагу, але механізм, яким ця частота досягалася, ще не мав бути винайдений, а понад усе ще тринадцять років не мав бути в продажі.

Розділ 33

Якщо попросити когось описати Східну Німеччину 1950-их років, слово «мальовнича» навряд чи буде згадане. Друга світова війна не була ласкава; радянські танки, прокладаючи шлях до Берліна, ласкавими теж не були. Роки невизначеності перед виборами 1948 року, після яких визначеність стала надто визначеною, теж не були ласкавими, а початок 1950-х приніс зрештою безсумнівну сіру смиренність. Плоский ландшафт не залишав місця, де можна було б сховати жорстоку реальність економіки, в якій інтелектуалізм вважався буржуазним, праця була свободою, а братерство було обов'язком. Людям було обіцяно автомобілі, а тому з помпезністю картонних домовин було представлено неймовірно ненадійні маленькі чортопхайки, що стрибали на кожній вибоїні наче переполохані бегемоти, забиваючи голови людям, що тіснилися на задньому сидінні. Людям було обіцяно їжу, а тому ліси було знищено й посіяно пшеницю там, де жоден фермер не став би сіяти, у той час як потужні добрива бруднили малорухому воду північних озер, вкриваючи їх бурою піною.

Втім, попри все це, один або два бастіони традицій вижили, здебільшого через недогляд держави. Конфіскація Радянським Союзом після війни великої кількості промислового обладнання починалася з заводських верстатів й закінчувалася найменшими сільськими вантажівками, тож у сільській місцевості існували тепер популяції загартованих удовиць, які пробиралися по полях із косами в руках, покривши голови яскравими хустками й зігнувши спини під кошиками, в яких лежав їхній врожай. Кліп — і можна уявити, ніби це ідилічна

сільська картина. Але гляньте знову, і побачите голод в очах цих жінок і тягар, що зігнув їхні плечі.

Я їхав на зустріч із Даніелом ван Тілем. Купивши компанію, що була дистриб'ютором аномальної радіостанції, я отримав інформацію щодо її походження — на мій подив, це була Східна Європа, а автором ключового технологічного прориву був ван Тіль, колишній зв'язківець Вермахту, який у ніжному віці дев'ятнадцяти років став одним з небагатьох щасливців, хто втік зі Сталінградського «казана», кого врятували за його «видатні навички». Його евакуація була одним з небагатьох рішень, якими німецьке вище командування визнавало, що оточена на Волзі армія була приречена. Більш ніж десять років по тому ван Тіль був уже завзятим комуністом, який здобув подальшу освіту не тільки в Східній Німеччині, але й у Москві. А повернувшись після п'ятирічного навчання він оприлюднив розробки, які моя компанія визнала «революційними в галузі зв'язку», а на мою особисту думку вони ще не були завершені. Він був схожий на стародавнього архітектора, який раптово дізнався про колесо й скористався ним для будівництва піраміди, не здогадавшись, що за допомогою нього можна зробити й колісницю.

Я подорожував, представляючись Себастьяном Грюнвальдом — журналістом, який працював над статтею «Майбутні герої нашої Соціалістичної Революції». Ван Тіль жив у одному з небагатьох міст, які можна було назвати майже мальовничими, бо прийдешній приплив промисловості ще не досяг своєї найвищої позначки й не зруйнував сірі кам'яні будинки, маленькі звивисті вулички та чорну кам'яну каплицю, в якій дивовижним чином зберігся вітраж із зображенням Христа на горі. Ван Тіль жив разом із сестрою, яка з нагоди мого приїзду вбралася в найкращий вицвілий одяг і пригощала нас

домашнім печивом і австрійською кавою, коли ми з ван Тілем сиділи в його маленькій блакитній вітальні.

— Ця кава — подарунок з Відня, — пояснював він, коли я розкривав для інтерв'ю непотрібний мені записник. — Тепер життя в нас гарне. Усі в захваті від східнонімецьких виробів.

У ті часи тим людям, які виконували хоч трохи офіційну роль, усі завжди казали, що життя хороше. Причина та наслідок — хитрі речі; причина може не мати прямого зв'язку з наслідком, якщо наслідком є добробут і щастя під проводом уряду НДР.

Я ставив свої питання огортаючи їх якомога більшою кількістю не пов'язаної з ними балаканини.

Чи давно він цікавиться радіо?

Дуже, дуже давно, батько був радіолюбителем... він слухав радіо під час бомбардувань, отримував попередження, якщо сирени цього не робили...

Як цей успіх вплинув на нього?

Пишаюся, пишаюся бути німцем, пишаюся бути комуністом.

А чи пишається його сестра?

Чи шукає він дружину?

Що наступне зробить він для своєї країни?

Чи є в нього якісь інші інтереси та хобі?

Ні, авжеж ні, відданий своїй роботі, добрий робітник...

Що скажете про своє перебування в Росії? Напевно, це було неймовірно цікаво?

— Неймовірно. Неймовірно! — вигукнув він. — Такі гостинні, такі теплі — я цього від них не очікував. «Товаришу, немає німців і росіян; ми всі — комуністи!»

Розповідаючи про це, він імітував російський акцент, і його неприродність трохи спантеличила мене. Моя німецька майже

не гірша, ніж у німців, але відсутність практики дається взнаки навіть у мнемоників, тож налаштування вуха та голосу на місцевий акцент забирає час, не залишаючи місця для комедії.

А як щодо ідеї про цей пристрій? Звідки вона прийшла?

В очах Даніеля на мить спалахнула хитрість.

— Я працював з великими людьми, — розповідав він. — Нас усіх єднало прагнення до спільної мети.

Це було настільки відверте гасло, таке кліше, що я не зміг не всміхнутися, а він теж усміхнувся мені, визнаючи пустоту своїх слів і радіючи тому, який вони справили на мене ефект. Потім він забрав з моєї руки олівець, поклав мій записник на стіл і закрив його.

— У росіян, — сказав він, — тхне з рота й готувати вони не вміють. Але їхня наука — саме завдяки їй вони війну виграли.

— Ви, певно, жартуєте, — відповів я йому. — Чисельна перевага, могутність ідеології, промислова база...

— Лайно то все! Я знайомився там із людьми, з чоловіками та жінками, які працюють... Радянські люди бачили майбутнє, ось чому вони переможуть, ось чому вони завжди мали перемогти! Те, що зробив я... Крапля в морі.

То як щодо майбутнього? Яке саме майбутнє бачили росіяни?

— Хто ж вам розкаже, — він розсміявся й в іншому часі та іншому місці він міг би постукати пальцем по своєму носу. — Достатньо сказати, що завтра з'явиться сьогодні.

— Ну ж бо, — шепотів я, — ну ж бо! Зробіть послугу журналістові, який мусить задовольняти своє начальство. Назвіть мені ім'я, хоча б одне ім'я; когось із зустрітих вами в Росії, хто надихнув вас.

Він трохи подумав, а потім усміхнувся.

— Добре, — сказав він. — Але я вам цього не казав. Чоловік, якого вам треба шукати, який згодом змінить усе... Його звати Віталій Карпенко. Якщо ви коли-небудь потрапите до Москви, якщо коли-небудь зустрінете його, пам'ятайте: він змінить майбутнє.

Я усміхнувся й іронічно засміявся, знову розкрив свій записник і повернувся до решти заздалегідь приготованих порожніх питань. Коли я йшов від нього, ван Тіль потиснув мені руку, підморгнув і сказав, що я в своїй роботі натрапив на золоту жилу. Німеччині завжди потрібні люди, які розуміють великі ідеї.

Чотири дні по тому його знайшли повішеним за допомогою шматка старої конопляної мотузки на стародавніх кроквах його традиційного дерев'яного будиночка. У записці, яку знайшли на його столі, йшлося, що він зрадив свою країну, продаючи свої ідеї та душу, і не міг більше жити з цим горем. Це було оголошено самогубством, а синці на його руках і ребрах було названо випадковими, спричиненими вже після смерті, коли поліція знімала тіло.

Два дні по тому я назвався «Костя Прековський» і сів на вантажний корабель, що віз вугілля до Ленінграда. Один набір документів був у моїй кишені, другий був схований у подвійному дні моєї торби, а паспорт для виїзду вже чекав на мене в покинутій будці регулювальника за Фінляндським вокзалом. Я шукав Віталія Карпенка — чоловіка, який міг змінити майбутнє.

Розділ 34

Це не я перетинаю нічним поїздом Європу, а хтось інший.

Можливо, це відчувають усі мандрівники — я можу судити про це лише за своїм досвідом — але є посеред ночі така мить, коли чоловік може сидіти в пустому вокзалі, чекаючи на останній у довгій подорожі поїзд, і незалежно від особистого досвіду цього чоловіка він перестає бути «собою» і стає «кимось іншим». Можливо, в цьому пустому місці знайдеться ще хтось живий: зсугулений мандрівник, чиї очі надто втомилися, щоб читати книжку; урядовий «апаратчик», який повертається з невдалої зустрічі прямісінько до ранкової догани; двоє або троє незнайомих людей, які зібралися під білим ліхтарем, шипіння якого вдень не було чути через гуркіт поїздів, що мчали крізь станцію, але вночі це шипіння стало головним звуком Всесвіту. Коли потяг гальмує біля перону, дуже довго здається, що він ще далеко, а потім раптом він уже тут, і він був тут довше, ніж ти міг подумати. Важкі двері, відчиняючись, згинаються посередині. Туалети смердять сечею, сітки над пасажирськими сидіннями провисли від того, що занадто багато кілометрів утримували в собі забагато багажу. В останній поїзд до Ленінграда сідають троє, а не виходить ніхто.

Я сиджу біля вікна, у паспорті в мене несправжнє ім'я, в голові змішалися близько десятка мов, і я не певний, яка з них вискочить на язик; я дивлюся на своє віддзеркалення у вікні вагона й бачу там незнайомця. Це хтось інший їде нічним поїздом крізь Росію, на самоті з грюканням коліс під вагоном. Це в когось іншого обличчя занадто біле проти чорноти за

вікном. У когось іншого голова б'ється об холодне скло кожного разу, коли двигун різко набирає обертів або верещать гальма.

У такий час думки приходять не словами, а історіями про життя когось іншого. Дитина звернулася до чоловіка, який помирав у Берліні, і сказала, що світ добігає кінця, і ці слова не мали жодного сенсу. Смерть завжди приходила до нього раніше, вона завжди приходитиме надалі, і якщо відверто, то смерть цікавила б його анітрохи не більше, ніж незвичайний тропічний жук, якщо б через неї не доводилося знову переживати нудьгу дитинства. Бомби падали, люди помирали, то ж, якщо відверто, чому зміни в цій низці подій мусять щось важити, якщо все одно все закінчиться так само?

А потім ще раз.

Вінсент Ренкіс ударив Кембриджського професора, кулаком кулаком по щелепі, і за що? За два слова, промовлені з надією: Клуб Хронос.

Дитина викинулася з четвертого поверху притулку; мандрівний монах спитав у китайського шпигуна, як померти, а Вінсент Ренкіс вивчав дива Всесвіту і хотів більшого.

Яка від вас користь?

Чоловік, що їде до Ленінграда, чує в голові голос Франкліна Фірсона й на мить дивується, побачивши, як сіпнулося віддзеркалене у вікні обличчя. Що це? Біль від небажаного спогаду? Вина? Розкаяння?

Яка від вас користь, докторе Огаст? Ви думаєте, що все це був просто сон?

Суперечка з Вінсентом у моїй кімнаті в Кембриджі.

А також ми припустили ймовірність паралельного Всесвіту, який ви, можливо, врятуєте від війни. Ми навіть

припустили існування світу, в якому ви самі зможете насолодитися тим миром, якщо забути про парадокс.

Коли я маю оптимістичний настрій, мені хочеться вірити, що кожне прожите мною життя та кожний зроблений мною вибір мають наслідки. Що я не один Гаррі Огаст, а мене багато, я є розумом, що пурхає від одного паралельного життя до іншого, а коли я помираю, той світ існує далі без мене, змінений моїми вчинками, з відбитками моєї присутності.

А потім я озираюся на все те, що я зробив, а понад усе, зважаючи на мою особливість, на те, чого я *не зробив*, і ці думки пригнічують мене, і я відкидаю цю гіпотезу як необґрунтовану.

Яка від мене користь?

Або змінювати світ — багато-багато світів, кожний з яких зазнав зроблених мною виборів, кожний вчинок мав наслідки, кожна любов і журба мали сенс — або не робити взагалі нічого.

Незнайомець їде поїздом до Ленінграда.

Розділ 35

Історики часто забувають про облогу Ленінграда, зосереджуючись натомість на його південному колезі, Сталінграді. Відступ нацистів від Сталінграда зазвичай вважають переломом, тож ця зосередженість зрозуміла, але через неї легко недооцінити облогу, яку Ленінград — місто широких бульварів і стародавніх дзеленькаючих трамваїв — терпів упродовж восьмисот сімдесяти одного дня неослабної війни. Це місто раніше було домівкою царів, потім стало серцем революції, і мені було дивно, що хоч якась частка монаршого міста вижила попри зазнані удари долі, бо в передмістях і до самого центра міста перемагала архітектура прагматизму та швидкості, квадратів і прямокутників, сірого асфальту перед коричневими стінами. Радянську владу історія мало цікавила, якщо це не була історія її успіху, тож наче соромлячись вишуканих кам'яних будинків, що залишилися вздовж каналів у центрі, високі стіни старого міста завісили плакатами з гаслами «УСЕ ДЛЯ ПЕРЕМОГИ!», «НЕХАЙ ЖИВУТЬ КОМУНІЗМ І ЄДНІСТЬ У ПРАЦІ!» та іншими такими мудростями. Зимовий Палац почувався досить ніяково серед цих потворних добрих намірів, залишаючись пам'ятником минулій ері та свідченням про скинутий режим. Якщо б Зимовий Палац прославляли, це певним химерним чином прославляло б його колишніх мешканців, але його знищення означало б образу для тих чоловіків і жінок 1917 року, які боролися проти нього та проти всього, що він уособлював, тож і палац, і більша частина решти Ленінграда залишилися стояти, а кулі та морози лише дряпали їхні стіни.

Ленінградський Клуб Хронос, на мій подив, розташовувався не в одній з величних будівель старого міста, а в значно меншому, набагато скромнішому житловому будинку поза єврейським кладовищем, могильні камені якого давно заросли, а дерева вже звішувалися за паркан. Воротарка Клубу, яка виявилася однією з небагатьох його членів, представилася просто:

— Ольга. Ви, напевно, Гаррі? Це зовсім не годиться — ці чоботи неправильні. Не стійте там, заходьте!

Ользі був п'ятдесят один рік, сиве волосся сплетене в косу до пояса, плечі трохи вигнулися вперед, від чого підборіддя здавалося гострішим, ніж було насправді; колись вона могла бути вродливою молодою жінкою, від чиїх легких кроків прискорювалося серцебиття багатьох аристократів, але зараз, коли вона невдоволено бурчала на скрегіт труб, що йшли вгору вздовж сходового колодязя, вона була схожа на дитячий малюнок істоти, що зветься «стара карга». Зелена плитка на підлозі та вицвіла синя фарба на стінах були єдиними натяками на життєрадісність, а всі двері, що виходили на спіральні сходи, були надійно зачинені. «Щоб тепло не виходило!»

Це був березень, і хоча повітря було досі зимне, сніг починав танути, білість починала поступатися сірому та чорному, бо з-під накиданих вздовж дороги кристалічних куп з'являлися п'ятимісячні осади бруду, кіптяви та пилу. На дахах льоду вже майже не було, але купи відкинутого снігу втримували в собі холод і стояли пам'ятниками померлій зимі.

— У мене є віскі, — сказала Ольга, вказавши мені рукою м'яке крісло біля електричного каміна. — Але вам слід пити горілку й бути вдячним.

— Я питиму горілку й буду вдячний, — сказав я, полегшено сідаючи на м'які меблі.

— Ви розмовляєте російською зі східним акцентом, де ви вчилися?

— У Комсомольську, — зізнався я, — кілька життів тому.

— Вам слід розмовляти з західним акцентом, бо у вас м'якотілий вигляд, — докоряла вона. — Інакше люди питатимуть. А ваші чоботи... вони занадто нові. Ось, — через кімнату пролетів і приземлився мені на коліна блискучий металевий предмет — терка. — Ви що, ніколи раніше не бували в Росії? — питала вона. — У вас усе не так!

— З російським паспортом уперше, — визнав я. — З американським, британським, швейцарським, німецьким...

— Ні-ні-ні-ні! Все не так! Не годиться, все наново!

— Перепрошую, — бовкнув я, коли Ольга сідала переді мною з пляшкою горілки без етикетки та двома страхітливо великими склянками, — але я очікував, що в Клубі більше людей. Де решта?

Тим часом я взявся обробляти свої чоботи теркою.

— Кілька сплять нагорі, — буркнула вона. — Маша знову хлопця привела, я це не схвалюю. Іноді хтось заходить, якщо це по дорозі, але це єдине, що вони зараз роблять — заходять, якщо це по дорозі. Зовсім не так, як раніше.

При згадці про старі часи в очах Ольги з'являвся затуманений блиск, але його швидко відтісняла зосередженість на поточній справі: питті та докорах.

— Ваше волосся огидне! — вигукнула вона. — Як називається цей колір? Морквяний? Вам треба негайно перефарбуватися.

— Я хотів... — невпевнено почав був я.

— Документи, за якими ви в'їхали — спаліть їх!

— Я їх уже викинув...

— Не викидати, а палити треба! Палити! Навіщо я витрачаю час на людей, що лише приходять і створюють проблеми? Через те, що членів у Клубі майже не залишилося, бюрократія стала майже нескінченною!

— Вибачте, що питаю, але який зараз статус у Ленінградського Клубу? — поцікавився я. — Коли я був тут останнього разу, тут була гласність на всю котушку, а зараз...

Вона зневажливо пирхнула:

— Клуб у лайні, — пояснила вона, стукаючи в такт словам пляшкою по стільниці. — Ніхто не хоче тут залишатися — ніхто! У старі добрі часи завжди один або двоє пробиралися в партійну ієрархію, просто для того, щоб ті, хто тут народився, мали друга в суді, а зараз? «Це надто непевно, мадам Ольга», — скавчать вони. «Що б ми не робили, на чий би стороні не були, все одно стаємо жертвами чисток і розстрілів, це не варте таких зусиль». «І якщо ми не потрапляємо в чистку в 1930-их, то потрапляємо під час війни, а якщо не під час війни, то в часи Хрущова. Нам ця гра набридла». Хитрі засранці! Стійкості в них немає, ось у чому проблема! Або ж «Ми хочемо жити добре, мадам Ольга. Ми хочемо побачити світ», а я їм: «Ви росіяни. Ви можете сто життів прожити, і всю Росію не передивитися», — її голос сочився докором. — Вони не хочуть витратити час та сили на життя на рідній землі, вони всі тікають за кордон, емігрують, але все одно очікують, що за ними доглянуть, коли вони знов народяться. Шмаркачі!

Я здригнувся, бо черговий удар пляшкою мало не перекинув не тільки склянки, але й сам стіл.

— Я єдина, хто тут залишається, я єдина, хто дає собі клопоту доглядати за майбутніми членами! Ви знаєте, що я отримую гроші з інших клубів? Париж, Нью-Йорк, Токіо. Тепер у мене є правило. Берете одного з моїх членів — всі його грошові внески надсилайте мені! І всі погоджуються, — додала вона, — бо всі вони знають, що я права. Візитери, що приїжджають повітрішатися — єдина розвага, що залишилася.

— А... як щодо вас? — ризикнув спитати я. — Яка ваша історія?

На мить її підборіддя розслабилося й промайнув образ жінки, що ховалася в Ользі під кількома кофтами. Він зник так само швидко, як і з'явився.

— Білоруска, — сказала вона. — Мене розстріляли в 1928-му, — додала вона, трохи випроставшись при цьому спогаді, — тому що дізналися, що мій батько був князь, сказали мені, що я маю написати самокритичний документ, в якому оголосити себе буржуазною свинею, а потім працювати в колгоспі; а я відмовилася. Вони катували мене, щоб я зізналася, але навіть коли в мене була внутрішня кровотеча, я стояла й казала: «Я донька цієї чудової країни, я ніколи не братиму участі в мерзотах вашого режиму!» І коли мене розстріляли, то був мій зірковий час, — вона злегка зітхнула, згадуючи. — Тепер я, звісно, розумію їхню точку зору, — буркнула вона. — Треба пережити революцію, щоб помітити, як голодують селяни, які розлючені стають робітники, коли в них хліба немає, але тоді, коли вони мене розстрілювали, я була певна в своїй правоті. Хід історії! Я стільки лайна почула про хід історії.

— Якщо я правильно зрозумів, зв'язків у владі Клуб майже не має?

Це стане великою завадою. Одним з небагатьох уроків, які я засвоїв у секретній службі, було те, що в цей період ні в кого не було добрих інформаторів у радянській владі; причиною були в рівній мірі безкінечні чистки, про які розповідала Ольга, та брак зусиль щодо впровадження «кротів». Навіть «Waterbrooke & Smith» мала надзвичайно мало зв'язків у Росії, і я здебільшого сподівався на допомогу Клубу Хронос.

Потім Ольга широко посміхнулася.

— Зв'язки, — буркнула вона. — Кому вони потрібні? Це ж Росія! Тут не просиш людей про допомогу. Тут кажеш їм щось зробити. У 1961 році комісара, що живе через дві двері, заарештовують за те, що він на дачі на річці тримає хлопця-проститутку; той хлопець жив там десять років, отже, живе й зараз! У 1971 році в кінці садка м'ясника розриють могилу його дружини, яка «зникла» в 1949-ому, а він начебто не мав гадки, куди вона поділася. Через три роки начальника міліції заарештують на підставі доносу його заступника, якому потрібний більший будинок, бо його дружина знов завагітніла від коханця-сержанта... Ніщо не змінюється. Вам не потрібні зв'язки, вам потрібні гроші та компромат.

— І який корисний для мене компромат ви можете запропонувати? — спитав я.

— Головний фізик в Академії, — швидко відповіла вона. — Він цікавиться Всесвітом, хоче з'ясувати наше походження, тощо. Упродовж п'яти років він таємно переписується з професором астрономії Массачусетського Технологічного Інституту через взаємного друга в Стамбулі, який надсилає листи через свого двоюрідного брата, який то привозить мило на чорний ринок, то самогон вивозить. Політики в цьому немає, але цього достатньо.

— Ви цим фактом уже користувалися?

Вона знизала плечима:

— Бувало. Іноді він слухається, а іноді ні. Двічі його розстрілювали, тричі запроторювали в гулаги, але зазвичай, якщо все робити правильно, він співпрацює. Якщо помилитеся, то самі винні.

— Ну, що ж, — пробурмотів я. — У такому разі краще не помилятися.

Розділ 36

Шантажувати когось напрочуд важко. Це мистецтво полягає в переконанні жертви в тому, що будь-яка заподіяна нею собі шкода — бо ви, за визначенням, радше примушуєте її коритися, ніж умовляєте — буде меншою, ніж та шкода, яку зробите ви, якщо оприлюдните її секрети. Дуже часто шантажист погрожує надто сильно й не досягає нічого, окрім страждань. Необхідними умовами успіху є акуратність і — найважливіше — розуміння того, коли треба відступити.

Я неодноразово досягав мети, погрожуючи оприлюднити чийсь бруд, але проти тих, хто мені подобається, робити це значно важче. Професор Гулаков мені подобався. Він сподобався мені від тієї самої миті, коли цей неголений чоловік у товстому коричневому светрі з люб'язною посмішкою відчинив переді мною двері; подобався, коли пригощав мене слабко завареною кавою в чашці з китайської порцеляни, що була не товстіша, ніж ніготь, і запрошував мене сісти в кімнаті, де було багато поцуплених, випрошених і позичених книжок. В іншому житті я міг би радіти його компанії, обмінюватися з ним думками про науку та її можливості, розробляти гіпотези та дискутувати. Але зараз мета мого візиту була дуже конкретна, і він був лише засобом її досягнення.

— Професоре, — сказав я, — я шукаю чоловіка на ім'я Віталій Карпенко. Ви можете знайти його мені?

— Я такого не знаю, — відповів він. — А навіщо ви його шукаєте?

— Нещодавно помер його родич. Його адвокат доручив мені знайти Карпенко. Йдеться про певні гроші.

— Авжеж, я допоміг би вам, якби міг...

— Мені сказали, що Карпенко — науковець.

— Усіх науковців Росії я не знаю! — засміявся він, нервово колихаючи в чашці каву.

— Але ви можете його знайти.

— Ну, я... я міг би декого спитати.

— Конфіденційно. Як я сказав, ідеться про гроші, а його родич помер не в Росії.

Обличчя Гулакова сіпнулося — він почав розуміти, до чого йдеться.

— Мені казали, — спокійно продовжував я, — що ви маєте відносини із закордонними науковцями?

Його рука завмерла, але кава продовжувала колихатися, здіймаючи з дна чашки гранули.

— Ні, — зрештою сказав він. — Не маю.

— А професор у Массачусетському Інституті, хіба ви з ним не листуєтесь?

Я не переставав усміхатися, але подивитися в очі Гулакова не міг; натомість я не зводив погляду з його чашки.

— Від цього немає шкоди, — безтурботно додав я, — жодної шкоди. Адже наука не мусить обмежуватися політичними кордонами, так? Мені здається, що така впливова та здібна людина, як ви, легко зможе конфіденційно дізнатися про місце знаходження цього Віталія Карпенка, якщо захоче. Родина буде вам дуже вдячна.

Виконавши свою роботу, я відразу змінив тему і ще півгодини розмовляв про Ейнштейна та Бора, про нейтронну бомбу, хоча Гулаков у цій бесіді участі майже не брав. А потім я пішов, залишивши його самого міркувати над тим, що робити далі.

* * *

Гулаков не телефонував три дні.

На четвертий день телефон Клубу Хронос задзвонив, і на тому кінці почувся його переляканий голос.

— Костя Прековський? — спитав він. — Це професор. Я знайшов для вас дещо.

Він говорив повільно — занадто повільно — а ще чувся якийсь тріск, неначе підсилене шарудіння комахи.

— Ми можемо зустрітися через двадцять хвилин? У мене?

— До вас я за двадцять не встигну, — збрехав я. — Ви можете приїхати на станцію метро Автово?

Він мовчить; надто довго. Потім:

— Через півгодини?

— Побачимося там, професоре.

Я брав рукою пальто ще до того, як повісив слухавку.

— Ольго! — вигукнув я, і мій голос повернувся з пустих коридорів Клубу Хронос луною. — У вас часом нема пістолета?

* * *

Я ніколи не міг повністю зрозуміти лицемірство радянського метрополітену: складалося враження, ніби світ нагорі й світ під землею були з різних всесвітів і різних часів. Ленінградський метрополітен було відкрито менше, ніж рік тому, вже планувалося його розширення, і станції цієї єдиної блискучої гілки були палацами кришталевого декадентства. Вкриті плиткою платформи були прикрашені крученими колонами та мозаїками, найкращі з яких були тріумфом сучасного мистецтва, а найгірші — крикливими заявами про марнославство та его. У цій транспортній системі годинник показував не час до прибуття наступного поїзда, а час після

відбуття останнього, заохочуючи пасажирів вірити, що в цьому досконалому світі їм ніколи не доведеться чекати довше, ніж три хвилини.

Але з точки зору можливих спостерігачів цей новий засіб пересування міг бути невідомим фактором. Метрополітен мав бути для місцевих агентів проблемою, бо за ті кілька місяців, що минули від його відкриття, навряд чи вони навчилися, як у ньому діяти, а натовп завжди є другом анонімності. А ще одним її другом була російська потреба надягати для захисту від морозів великі теплі шапки та цупкий одяг. Коли йдеться про запобігання розпізнаванню обличчя, російська зима поступається лише суспільствам з надзвичайними релігійними вимогами до скромності.

Я прибув раніше призначеного часу, і вони теж. Їх було легко впізнати: чоловіки в темних пальтах, які не сіли в поїзд, коли той прибув. Вони були схожі на невпевнені, хитрі темні плями під сліпуче світлими стінами; вони розуміли, що з точки зору маскуванню поводитися не найкращим чином. Один намагався читати газету «Правда», інший із пильністю змії, що оцінює, чи зможе вона проковтнути козла, витріщався на схему єдиної гілки метро. Перетинаючи станцію вдруge, я також побачив жінку, яка маскувалася значно краще. Вона мала дитину у возику (я бачив у цьому як плюси, так і мінуси), а вдале акторське виконання уваги до малюка мало би посоромити двох інших спостерігачів. Я сів на поїзд, що їхав з Автово, проїхав дві зупинки, а потім поїхав назад. Цей маневр я повторював двічі, першого разу проїхавши за Автово, шукаючи на ньому професора. Зрештою він з'явився — він нервував сильніше за них усіх. Ніяково стоячи біля стіни й переносючи вагу з однієї ноги на іншу, він був схожий на людину, яка воліла

б ходити, але була не певна, що це доречно. Під пахвою він тримав обкладинкою від себе книгу «Фізичні основи квантової теорії» Гейзенберга. Коли я згадую про це, мені завжди цікаво, чи не була це з боку професора спроба попередити мене про спостереження. Такий вибір читива, виставлений напоказ, був безумовно дивний, тож можливо, він сподівався, що хоча б ця недоречність попередить мене про те, що щось іде не за планом. Хоч попереджав він мене, хоч ні, факти були такі: за професором стежили, але він міг мати потрібну мені інформацію. Проїжджаючи крізь Автово та їдучи далі, я міркував над своїм наступним ходом. Спроба отримати від нього інформацію зараз буде щонайменше небезпечною; а з іншого боку, якщо я не з'явлюся на зустріч, його скоріше за все заарештують і я втрачу свою найкращу можливість знайти Карпенка. Уроборам не завжди легко даються зухвалі рішення, бо ми надто розпещені необмеженістю часу, але ця нагода здавалася надто гарною, щоб від неї відмовлятися, а наслідки бездіяльності здавалися надто небезпечними. Я знову поїхав на станцію Автово, а коли потяг почав гальмувати перед платформою, насунув шапку на очі й закричав: «Тримай злодія!»

Ніякого злодія не було, але швидкий рух у натовпі часто компенсує цю нестачу. Я кинувся поміж пасажирами, розштовхуючи їх ліктями навсібіч, не зважаючи на стать і вік, а коли поїзд почав гальмувати й люди почали озиратися, я задер голову й закричав: «Він має пістолет!» Щоб ніхто не сумнівався, я вийняв власний пістолет і вистрелив один раз у стіну вагона. Двері відчинилися й паніка штовхнула людей на платформу.

У застосованому мною методі був певний недолік: оцінивши, звідки всі тікають, було легко зрозуміти, де

знаходжусь я. Але в певній мірі це було компенсовано хаосом, що охопив усю платформу, та стадною ментальністю навколишніх людей, які побачили, що всі тікають з вагона, почули крики «Пістолет, пістолет!» і зробили власні, не завжди розумні висновки. Сподіваюсь, що мені вдалося підсилити цей хаос, вбігаючи з опущеною головою в натовп і час від часу вигукуючи щось на кшталт «Боже, помилуй нас!» Ті конкретні слова навряд чи могли когось надихнути, але на сплеску емоцій ніхто їх не слухав. Мене штовхали, пхали, на мене натикалися, мої супутники виявляли до мене уваги анітрохи не більше, ніж я до них, коли зіпсував їм день, а я рухався разом із ними і потік натовпу ніс мене повз спантеличеного професора, який у надії на захист притулювся до стіни, але зойкнув від несподіванки, бо я схопив його за руку й потягнув за собою.

* * *

Усі станції мають вузькі місця, і хоча натовп хотів бігти, для цього бракувало простору, тож поки ми тиснули, просуваючись до виходу, я проштовхнувся до Гулакова, притиснув пістолет до його живота й просичав йому:

— Я знаю, що вони тут. Кажіть, де мені шукати Карпенко.

— Пробачте, — скиглив він. — Я не навмисно!

— Карпенко!

— Петрок-112! Він там!

Я відпустив його руку і знову ринувся в людський потік. Залишатися поруч із ним не було сенсу. Троє спостерігачів на платформі кричали, рухалися серед нас, знімали з людей шапки, гримали на пасажирів, щоб ті зупинилися, щоб зберігали спокій. Я побачив, що жінка облишила свій возик, тримала в руці пістолет і кричала на всіх, вимагаючи, щоб вони

зупинилися й пред'явили документи. На верхніх сходинках, що вели до зовнішнього світу, криків було більше; назустріч людській масі, що хотіла піднятися, спускалися міліціонери — хтось у формі, хтось у цивільному. Хоч якими гарними не були їхні силові структури, з цією транспортною системою вони працювати ще не навчилися. Коли я почув наближення потяга, до мене наблизився перший зі спостерігачів: чоловік із довгим обличчям, вдягнутий у пальто з хутровою підкладкою. Обернувшись до нього, я зобразив паніку й заволав: «У нього пістолет! Боже мій!», вдарив його щосили по носу, схопив за руку, що тримала пістолет, і викрутив її до стелі. Я почув постріл, відчув рух металу під пальцями, біля мене хтось закричав, жінка схопилася за свою ногу, а потім я вивернув пістолет з його руки й копнув його поміж ногами. Він незграбно впав на підлогу, натовп навколо нас розсунувся, наче пелюстки квітки, а я повернувся до поїзда, що прибув, сховав пістолет у кишеню й побіг до розкритих дверей.

* * *

Утікачем у Росії я був уперше.

Спочатку це було дуже захопливо, але згодом наближення ночі та сирий холод, що просочувався крізь черевики, нагадали мені, що жодне захоплення не може замінити регулярну гігієну та теплу постіль. Тепер мати документи Кості Прековського стало ще більшою небезпекою, ніж не мати їх взагалі — відсутність документів означала би бюрократичну затримку, в той час як прізвище Прековський означало миттєве ув'язнення або навіть смерть. Я кинув паспорт у повільну чорну воду каналу, купив нову шапку та нове пальто, а в комісійній книгарні погортав атлас Радянського Союзу, шукаючи Петрок-

112. Я його не знаходив. Я подумав, чи не піти мені до Клубу Хронос, але проблеми, які я можу накликати на Ольгу та її товариство, здалися нечемністю з оглядом на її гостинність, а до того ж я не був певний, що поява органів безпеки на Автово була зумовлена лише діями професора. Натомість я знайшов у атласі Петрок-111 і Петрок-113 — дві маленькі цяточки посеред пустоти на півночі країни — і вирішивши, що почати пошук з цих двох місць нічим не гірше, ніж з інших, дочекався, доки стихне дзеленчання останнього трамвая, і попрямував до Фінляндського вокзалу, щоб забрати свої документи для втечі. Раніше я залишив два набори документів у сигнальній будці, де колись якийсь чоловік (сподіваюсь, що в нього була хутряна шапка) проводив дні, перемикаючи стрілки, а тепер там зимували миші. Перший документ стверджував, що я Михайло Камін, член партії та промисловий радник, тобто людина, яка заслуговує на повагу й не потребує зайвої перевірки. Другий документ був фінляндським паспортом, в якому вже була в'їзна віза; його я приліпив до гомілки за допомогою гумових кілець і кіперної стрічки. Потім я провів холодну ніч у сигнальній будці, слухаючи, як піді мною, навколо мене, а одного разу навіть наді мною скреблися миші. Я чекав на схід сонця, щоб вирушити на північ.

Розділ 37

Я вже писав про свою досить нікчемну спробу вбити Річарда Лайла, здійснену приблизно за п'ять життів до того, як я сів на поїзд з Ленінграда, вже тоді розуміючи, що це може скінчитися тільки кров'ю. Лайл убив Розмері Досет і убив мене. Я маю підозру (хоча померши, звісно, не міг розслідувати це), що після моєї смерті він убив багатьох інших і його не спіймали.

Він убив мене у восьмому житті, а в дев'ятому я переслідував його. Це не було шалене переслідування справедливого месника або хитре полювання шпигуна, якого будь-якої миті можуть викрити. Я мав більш як тридцять років на те, щоб обдумати своє ставлення до нього, і за ці тридцять років ненависть охолонула до практичного, ділового вбивства.

— Я розумію, чому ти це робиш, але не певна, що можу виправдати це.

Акінлеє. Народилася приблизно в середині 1920-их, а в найстаршому своєму віці бачила, як літаки врізаються у Всесвітній Торговий Центр. «Я тоді подумала, — казала вона колись, — як прикро, що я не житиму достатньо довго, щоб побачити, що буде далі». Але коли вона розпитувала інших калачакр, наймолодших членів Клубу, які народилися у 1980-их та 1990-их, ті сумно хитали головами й казали: «Ви нічого не пропустили». Батько Акінлеє був нігерійським учителем, а мати — секретаркою з Гани, «яка керувала лікарнею, в якій працювала, і всі це знали, але вона була жінкою 1920-их, тож її все одно називали секретаркою». На відміну від усіх нас, Акінлеє не потребувала порятунку від дитинства. «Мої батьки люблять мене беззастережно, такої любові я не отримувала від

жодної іншої людини», — пояснювала вона. Коли наші шляхи перетиналися, ми завжди були коханцями, за винятком одного разу, коли вона експериментувала з гомосексуальністю («Просто, щоб перевірити, чи я не така») та ще одного разу, коли вона була одружена. Її чоловік був суданець; високий і худий, він височів, не домінуючи, у будь-якій кімнаті; він був лінійний, смертний і шалено закоханий.

«Я думаю розповісти йому правду», — повідала вона мені одного дня. Я розповів їй про Дженні, про жінку, яку я кохав, і про те, чим це скінчилося, і вона похитала головою й сказала: «Тоді краще не казатиму».

Пізніше я чув, що їхній шлюб був довгим, щасливим і нечесним до самої його смерті.

— Цей чоловік, якого ти хочеш убити, — сказала вона, — він убивав?

— Так, — твердо відповів я. — Але не в цьому житті, в минулому.

— Але впродовж його теперішньої пам'яті, а не твоєї, він уже убивав?

— Ні, — зізнався я. — Принаймні, я про це не знаю.

Ми зустрілися з нею 1948 року на Кубі. Вона в ці роки щойно розквітнула, їй було трохи за двадцять, і в тому своєму житті (не знаю, яким воно було за рахунком) вона займалася тим самим, чим займалася кожного життя, коли я зустрічав її: подорожі, шопінг, вино, ресторани та емоційно обтяжливі зв'язки з непідхожими чоловіками. Вона мала яхту. Місцеві часто витріщалися на те, як молода нігерійка з бездоганною англійською та ідеальною іспанською граційно йшла до своєї білої істоти, до оббитої шкірою хромованої акули, яку вона з веселим криком «Дайте мені дощу!» спрямовувала до

першого-ліпшого тропічного шторму. Я погодився побути з нею дві ночі у відкритому морі, взявши з неї слово, що зараз не сезон ураганів, і попередивши, що на мене чекають справи.

— Які ще справи? — капризно спитала вона.

— По-перше, я долучаюся до британської секретної служби, — відповів я, загинаючи пальці. — Потім хочу зустрітися з Елвісом до його смерті, а ще мені треба вбити чоловіка на ім'я Річард Лайл.

— Навіщо ти йдеш у шпигуни?

— Цікавість. Хочу побачити, чи є якась правда в теоріях змов, про які я постійно читаю в старому віці.

Небагато жінок уміють пити ром осудливо, але Акінлеє це вдавалося.

— Я не розумію тебе, Гаррі, — зрештою сказала вона. — Не розумію, що тебе спонукає? Ти маєш багатство, час, весь світ біля твоїх ніг, але ти постійно лізеш і лізеш у те, що тебе насправді не має турбувати. То й що, як Лайл убив кількох людей? Адже він помирає? Завжди помирає і не пам'ятає. До чого тут ти? Це помста?

— Ні. Начебто, ні.

— Ти ж не думаєш, що я повірю, ніби ти завдаєш собі такого клопоту заради кількох лінійних проституток?

— Думаю, так воно і є, — обережно відповів я. — Боюсь, я мушу це робити.

— Але ж проституток постійно вбивають! Донеси на Теда Банді, вистеж Менсона, знайди Зодіака⁴... Навіщо витратити свій час на цього одного чоловіка? Боже, Гаррі, це що, твій спосіб змінити щось по собі?

⁴ Відомі серійні вбивці.

— Але ж я не можу нічого змінити, — зітхнув я. — Я не втручаюся в ніякі значні усталені події. Тед Банді вбиватиме; Зодіак тероризуватиме Каліфорнію. Усе це було й, згідно з кредо Клубу Хронос, має повторитися.

— То навіщо ти вплутуєшся? Боже мій, просто сядь і розслабся.

Я відкинув голову назад, щоб побачити зірки, які саме з'являлися на небі.

— Трохи менше, ніж за двадцять років, людина ходитиме по Місяцю. Сотні тисяч людей без жодної розумної причини загинуть у В'єтнамі, дисидентів розстрілюватимуть, чоловіків катуватимуть, жінки плакатимуть, діти помиратимуть. Ми все це знаємо і ми... нічого не робимо. Я не пропоную змінити світ. Я не стверджую, що ми знаємо, як це зробити. Яким буде майбутнє, якщо цього не трапиться? Але ж ми мусимо робити... щось.

Вона докірливо цокала язиком.

Дивно, але цей слабкий звук посеред тихої ночі мене чомусь дратував. Я відвернувся, ще сильніше закинув голову назад і втупився в небо, роздивляючись сузір'я. Якщо чесно, то мої слова мені самому здавалися дещо пустими. Я нахвалював участь у долі навколишнього світу, але якою мала бути моя роль? Убивця чоловіка, який у цьому житті ще не скоїв убивства.

— Лінійні мають лише одне життя, — зрештою сказала вона, — і вони не дають собі клопоту щось змінювати. Це просто незручно. Лише деякі це роблять. Деякі... «великі» люди, або розлючені, або ті, кого так сильно принижують, що їм не залишається нічого іншого, окрім як давати здачі й змінювати

світ. Але ж, Гаррі, всіх цих «великих» людей поєднує одна спільна риса: вони майже завжди самотні.

— Це мене не лякає, — сказав я. — Адже я не великий чоловік.

— Ні, — відповіла вона. — І тому виходить, що ти просто вбивця.

* * *

Потім я йшов уздовж берега сам; море котилося хвилями на чорне каміння та білий пісок, а Акінлеє пливла до нової вечірки, до нової випивки, до нових пригод.

— Мене більше ніщо не дивує, — пояснювала вона, — окрім того, в чому зізнаються люди, коли налигаються.

Я ледве втримався, щоб не зітхнути. Мене зізнання людей і найпотаємніші секрети їхніх душ уже давно не дивували.

Я не мав жодного сумніву: Річард Лайл убиватиме.

Мені чекати, доки це відбудеться?

Я поїхав до Лондона. Розмері Досет працювала в Бетерсі, тож саме туди я й поїхав, знов до старих, сповнених димом закладів, розташованих серед сповнених димом вулиць. До секретних служб я пішов не стільки тому, що бажав дізнатися їхні історії, скільки заради навчання, а ще для того, щоб кинути виклик своїм розумовим здібностям. Тепер я користався цими навичками, вчився бути сірим, нічим у куті кімнати. Я спостерігав, як Розмері обирає собі клієнтів із делікатністю торпеди, що влучає в нафтовий танкер, і відчув дивну пустоту в животі, коли згадав, що було між нами раніше. Між нами були гроші — це я розумів добре — але коли ти самотній, такі стосунки дуже легко романтизувати. Я вистежив Річарда Лайла й спостерігав за тим, як спостерігав він. До його першого

вбивства залишалося ще кілька років, він був молодим чоловіком, манери якого, можливо, були трохи моторошні, але загалом непосвяченому спостерігачеві ніщо не підказувало, ким він стане згодом. Лайл був навіть певною мірою милий. Він спав із проститутками й завжди платив їм, мав репутацію пристойного, хоча й трохи дивакуватого хлопця. Зі своїми колегами він був у не дуже близьких, але дружніх стосунках, а коли я проникнув у його квартиру та обшукав її, то не знайшов там ні зображень смерті, ні засобів для катування — жодних ознак насилля. Найгірше, що було в тій квартирі — неминущий запах, що залишали по собі тушонка та цибуля. Його радіоприймач був налаштований на Бі-Бі-Сі, а книжки та журнали, яких було небагато, були здебільшого присвячені радощам життя за містом. Було легко уявити його пенсіонером, якому трохи за шістдесят, який іде селом, взутий у практичні чоботи, а біля нього весело підстрибує собака; трохи згодом цей добродій завітає до місцевого паба, де всі його зватимуть Річ або Дик, а хазяїн намагатиметься догодити. Я побачив це так чітко, майже так само чітко, як ніж у його руці перед тим, як він встромив його в мене посеред туману.

Але він цього ще не зробив.

Чи може бути врятованим навіть Річард Лайл?

Голос Вінсента, на той час мого студента, коли ми сиділи разом у моєму кабінеті в Кембриджі й пили віскі:

«Ось про що ти мусиш спитати себе: чи переважить добро, яке ти робиш якійсь людині, щоб здолати її проблему — неважливо, яку саме; скажімо, подагру... Чи переважить твоя допомога іншому в здоланні подагри ту шкоду, виснаження та відразу, яких ти завдаси собі в процесі допомоги? Я розумію, що це звучить не дуже шляхетно, Гаррі, але ж те саме

стосується й саморуйнування заради інших, бо ти після цього потребуватимеш зцілення, під час якого буде завдано шкоди іншим, і те саме буде з ними, і зрештою всі отримають більше проблем, ніж мали від початку, — якийсь час він замислено помовчав, а потім додав: — До речі, щодо подагри. Ти став би допомагати комусь, хто страждає від подагри?»

Два тижні по тому я простежив за Річардом Лайлом, коли той ішов до будинку Розмері Досет. Він пробув там годину й вийшов менш охайним і досить задоволеним. Вона стояла в дверях і посміхалася, дивлячись, як він зникає в темряві, а наступного дня я придбав пістолет.

Розділ 38

До цього я ще ніколи не скоював холоднокрівне вбивство.

Сидячи в квартирі Ричарда Лайла зимовим вечором 1948-го, коли лід починав уже шкрябати зубами по внутрішній стороні вікна, я чекав на повернення хазяїна і розумів, що я цілком здатен натиснути на гачок. Тож турбувало мене не стільки те, чи зможу я здійснити сплановане, скільки те, наскільки я впевнений в цьому. Я думав, що від такого стану розуму не дуже далеко до повної соціопатії. Чи буде доречним ридати? Схлипувати? Прикусити губу або нервово сіпатися? Я сподівався, що якщо не розум, то хоча б моє тіло матиме пристойність і продемонструє якийсь психосоматичний розлад, якийсь несвідомий прояв відчуття вини через те, що я мав зробити. Довгі часи я сидів і чекав у тиші та темряві, картаючи себе за відсутність докорів сумління. Цим я лише заважав виконанню спланованого, але навіть коли логічна абсурдність моїх думок стала для мене очевидною, мене засмутило, що навіть цей слабкий прояв сумління мав інтелектуальну природу. Я хотів би плакати посеред ночі в подушку, аніж ось так спокійно аналізувати власну моральну деградацію.

Я проникнув у квартиру Річарда Лайла о 21:12.

Він не повертався додому до 1:17 ночі.

Для нього це було досить типово, але дев'ята година була оптимальним часом, коли сусіди вже вдома, але їх ще не стривожать звуки мого вторгнення. Щоб не привертати нічию увагу, я не вмикав світло й чекав, поклавши пістолет на коліна, сидячи в кріслі у вітальні, яка була водночас спальнею, а завдяки низенькому столу ще й кухнею.

Коли він повернувся, він був напідпитку, але не в зюю.

Мій вигляд — чорні шкіряні рукавички та маленький пістолет зі звукоглушником — миттєво повернув йому тверезість. Коли на порозі з'являється смерть, раціональність або розум здатні здолати алкоголь.

Саме тоді, відразу, я й мав вистрелити в нього, але побачивши, як він стоїть у дверях — ключі досі хитаються на кільці, яке він надів на вказівний палець; коричнева вовняна жилетка надіта поверх зеленого светра; обличчя сіре від смогу — я заціпенів так само, як і він. Я не мав бажання розмовляти з ним, мені нічого було сказати, але щойно я торкнувся спускового гачка, він заговорив:

— Мені майже нічого вам запропонувати, але беріть усе, що хочете.

Повагавшись, я навів пістолет.

— Насправді ви не хочете це робити, — його голос був лише шепотом, його слова були банальні, адже я вже вирішив, що це саме те, що я хочу зробити, а якби навіть і не вирішив, то тепер це *треба* було зробити. — Будь ласка, — він упав на коліна, по його щоках текли сльози. — Я ніколи не робив нічого поганого.

Я подумав про це і натиснув на гачок.

Розділ 39

Мені подобаються російські поїзди.

Не комфортом, якого в них немає, ні швидкістю, яка теж майже відсутня, особливо якщо співвіднести її з розміром країни, яку треба перетнути. І тим більше не видом з вікон, який неминуче повторюється, бо Матінка Природа проголосила, що її шедеври можуть траплятися лише подекуди.

Мені подобаються російські поїзди, принаймні ті, якими я подорожував ранньою весною 1959 року, через багато століть після того, як холоднокровно застрелив Лайла; вони подобаються мені відчуттям єдності, яке навивають пасажиром вищеназвані тяготи. Напевно, все могло скластися інакше. Якщо взяти довгу, холодну, незручну, нудну поїздку у вагоні, в якому є лише одна проблемна, небезпечна або безумна особа, то цілком можливо, весь вагон принишкне й мовчатиме хоча б заради власної безпеки. Але візьміть таку саму подорож у компанії життєрадісних супутників, і побачите, що час спливатиме набагато швидше.

Коли я прямував під прикриттям нових документів на північний схід від Ленінграда, я мав надзвичайно життєрадісних супутників.

— Там, звідки я їду, — пояснював Петро, сімнадцятирічний хлопець, надзвичайно захоплений перспективою працювати одинадцять годин на день у ливарному цеху, — всі люди — лайно, вся земля — лайно, і навіть якщо вдобрювати її лайном, вона все одно буде лайном. Але там, куди я їду, там я буду кимось, там я щось робитиму, там я зустріну дівчину, яка захоче

бути зі мною, у нас будуть діти, а наші діти... їм не доведеться знати те лайно, про яке знаю я.

— Петро такий завзятий, — казала Вікторія, тихіша дев'ятнадцятирічна дівчина, яка хотіла вивчати політику сільського господарства. — Мої батьки пишатимуться мною. Моя мати навіть читати й писати не вміє!

Торохтіння маленької дерев'яної коробочки сповістило про появу Таніного доміно; ми посунулися від маленьких спітнілих вікон глибше у вологий інтер'єр вагона і робили ходи та плекали надії зі стратегічним плануванням і завзятістю Наполеона, який готував нову масштабну кампанію. Я не маю ілюзій щодо своїх супутників — їхній ентузіазм був наївний, мрії легковажні, а їхнє невідання про навколишній світ майже лякало. Мені було легко уявити, як через п'ятдесят років Вікторія скорбитиме по втраті Старих Золотих Комуністичних днів, так само як Ольга зараз скорбить по втраті царя; а Петро, дратуючись, гепатиме кулаком по стільниці й волатиме: «Війну виграли не ті падлюки, що зі Сталіним не погоджувались!» Чи є в невіданні невинність? А якщо є, чи маємо ми терпіти інших через цю невинність? Сидячи тоді в тому поїзді, коли вздовж стін здіймалася пара від нашого дихання, а вагон підстрибував на всіх стиках рейок наче молода газель, я не зміг знайти задовільної відповіді на це питання.

Після семи годин гри в доміно навіть мої супутники ставали мовчазними й дрімали сидячи, спираючись одне одному на плечі та шиї. Я сидів затиснутий поміж шевцем і солдатом, який повертався додому, і міркував, як мені діяти далі. Я шукав Петрок-112, і здавалося цілком імовірним, що ті, хто намагаються завадити мені знайти його, зможуть передбачити моє рішення. Зважаючи на це, непомітне проникнення може

бути проблематичним, навіть із моїми документами, тож найбільш розумним рішенням було б відступити й спробувати іншого разу.

Але ж ось яка проблема: коли саме настане той інший раз, і що як на той час, коли я сюди повернусь, цей слід уже охолоне? Як довго можу я дозволити собі чекати, чи готовий я втратити цей шанс? Я був утікачем, якого розшукували, чужинцем на чужині, а такого зі мною не було вже понад сто років. Незручність мого становища виявлялася в буркотінні мого шлунку й у болі в шиї, якою я постійно вертів, але я мав документи, пістолет і гроші, а збудження обставинами пригоди наповнювало мої вени адреналіном як ніколи раніше. Я розумів, що раціональне виправдання мого рішення хитке, але не бажав перейматися цим. Я вирішив продовжувати.

У кінці маршруту чекали правоохоронці. Місцеві хлопці, яким зателефонували; середній вік — двадцять три роки, середнє звання — рядовий. Здавалося ймовірним, що вони мають мій опис, але не мають фотографії. Я поцупив з розкритої торби одного зі своїх супутників недопиту пляшку горілки, прополоскав рот, втер трохи в шию та в долоні, наче парфуми, потім протер оковитою очі, доки не потекли сльози, а тоді став до черги, що виходила з поїзда. Сонце вже сідало; воно було схоже на маленьку розлючену кулю світла на сірому обрії, яка була достатньо тьмяна, щоб можна було на неї дивитися.

На платформі був жирний шар чорної грязі: в тіні — вкритий сніжною скоринкою, а на слабкому сонячному світлі — розталою.

— Ім'я!

— Михайло Камін, — пробурмотів я, важко дихаючи в їхні обличчя. — А мій двоюрідний брат уже тут?

Солдат оглянув мої документи — бездоганні, а потім моє обличчя — не зовсім бездоганне.

— Зніміть шапку!

Я зняв з себе шапку. Удаючи алкогольний ступор, легко переборщити; особисто я зазвичай лише підкреслюю те, що люди могли б і так помітити; у цьому випадку йшлося про раболіпство. Я смикав пальцями шапку, кусав нижню губу й позирав на солдата з-під своїх брів, зігнувши шию та сутулячи плечі, наче птах, що бредє по болоту.

— Яка мета вашого приїзду?

— Двоюрідний брат, — бурмотів я. — Вмирає, покидьок.

— Хто ваш двоюрідний брат?

— Микола. У нього такий великий будинок. Вам слід звернути на це увагу, бо він давно вже має цей великий будинок, а коли я прошу в нього про нічліг, він відмовляє.

Я подарував солдатіві ще один різкий пахучий подих і побачив, як він відсахнувся. Він повернув мені документи, гидливо скрививши носа.

— Геть звідси! — буркнув він. — Проспись!

— Дякую, товаришу, дякую, — бурмотів я, кланяючись і задкуючи від нього, наче мандарин від маньчжурського імператора. Ковзаючись і спотикаючись, я вибрався на брудну вулицю, забрьохуючи холоші штанів чорними плямами грязі.

Це місто, якщо його можна так назвати, звалося Плоскіє Пруди, і йдучи вздовж його єдиної малорухомої вулиці я думав, чи не є фронтони дерев'яних халуп, що повільно занурювалися в багнюку, самими лише фронтами без решти стін, такою собі радянською варіацією на декорації кінофільмів про ковбоїв; з-за одного з них будь-якої миті вибіжить з диким волянням козак, а розлючена дівчина-селянка гнатиметься за ним і

кричатиме: «Чорти б тебе забрали! Щоб ти провалився!» Але нічого такого не трапилося. Селище здавалося просто місцем зупинки поїздів, транзитним пунктом, збудованим для обслуговування людей, які подорожують до іншого пункту призначення. Дороги являли собою грязь, яку втрамбували сильніше, ніж решту; на ганку єдиного магазину висіла табличка з написом «ЯЄЦЬ НЕМАЄ», а старий ветеран на милицях, що стояв у дверях, як у більшості хороших фільмів про ковбоїв, мугикав знов і знов два рядки якоїсь забутої пісні, неначе пошкоджена платівка. Тим не менш, Плоскіє Пруді певним чином являли собою браму між цивілізацією та землею за її межами — просторами похилих дерев і зраного чорного багна, які сягали аж до небокраю. Єдиною спорудою, що привертала до себе увагу, була велика цегляна будівля біля залізниці, над якою повітря мерехтіло, а димарі кашляли в небо кіптявою: це був цегляний завод, що забезпечував матеріалом будівництво ще далі на півночі нових об'єктів, які мали захоплюючі назви на кшталт «Інститут-75» або «Комуна-32». Я дав хабар водію вантажівки, яка везла цеглу до Петрока-111, щоб той підвіз мене, а потім провів три темні, але теплі години сидячи між досі гарячими цеглинами, які торохтіли й ковзали туди-сюди, коли ми підстрибували на ямах єдиної, прямої як стріла дороги на північ. Після того, як найбільші з цеглопадів минули і я опинився посеред розкиданих будівельних матеріалів у відносній безпеці, стало можливим майже задрімати, згорнувшись у теплі каменів, аж доки вантажівка різко не зупинилася; кузов відкрився й ззовні долинув радісний крик:

— Петрока-111! Сподіваюсь, ви мали гарну подорож!

Хитаючись, я виліз з кузова цеглового. Супроводжуючи роботу теревенями, водій та його помічник почали викидати цеглу купою біля дороги, неначе хлопчик-листоноша, який жбурляє свіжу кореспонденцію до дверей нечемного сусіда. Кліпаючи очима на тьмяні вогні міста, я розрізнув житлові багатоповерхівки, один магазин, а над усім цим височів очисний завод, спалахи газового полум'я на якому були єдиними кольорами посеред чорноти ночі. Зірки над головою були схожі на численні крихітні краплини води, що замерзли на безхмарному небі. Я знайшов Полярну зірку, подивився на північ і спитав своїх супутників:

— А чи далеко до Петрока-112?

Вони засміялися:

— Ще дві години їхати, але вам туди їхати нема резону! Там самі лише солдати та науковці, товаришу.

Я ґречно подякував їм і попрямував до... напевно, це слід назвати бурливим серцем цього міста.

* * *

Шукати нічліг здавалося нерозумним, бо не було жодної причини вважати, що мене перестали розшукувати. Для ночівлі на вулиці ніч була занадто холодна: всі калюжі, що розтанули вдень, знову перетворювалися на підступну чорну кригу. Я побрів неосвітленими вулицями, то намагаючи стіни, то знаходячи дорогу в світлі газових факелів очисного заводу або сріблястих зірок на небі, і зрештою натрапив на місцевий бар. На ньому не було відповідної вівіски, він не заманював незнайомців, але це був той самий заклад, що з'являється в усіх містах, де нема чого робити; можливо, від початку він був приватним будинком, що просто забув зачинити свої двері для

чужих, але тепер він перетворився на маленьке тепле лігво з піччю посеред кімнати, в якому чоловіки сиділи й мовчки зосереджувалися на дуже серйозній справі — напивалися в дим самогоном. Моя поява привернула кілька поглядів, але не викликала жодного коментаря, тож я всівся ближче до груби й запропонував двозубій жінці, що керувала тут, кілька карбованців за чарку спиртного напою, який виявився ненабагато кращим за антифриз, і за тарілку рису з бобами.

— Я їду з двоюрідним братом побачитися, — сказав я. — Він помирає. Ви не знаєте кого-небудь, хто міг би підвезти мене до Петрока-112?

— Завтра, завтра, — пробурмотіла стара баба й додати їй до цього, схоже, було нічого.

Розділ 40

Мимохіть я заснув, а коли мене почали трусити, щоб розбудити, моя рука миттєво сунулася до кишені й намацала пістолет, бо мені здалося, що мене оточили озброєні люди. Але насправді наді мною стояв круглолиций чоловік із яскравими очима та з посмішкою, від якої рухалися його маленькі вуха.

— Це ви хотіли до Петрока-112, товаришу? Я вас відвезу!

Ціну він забажав грабіжницьку, а його транспортний засіб виявився колишнім штабним автомобілем Вермахту. Зазвичай мене здивувати важко, але на цей апарат я дивився ошелешено. Метал навколо дверей і крил проіржавів, став крихкий і оранжевий, з сидінь стирчали сплутані пружини та набивка, ззовні вони були оббиті залишками старих ковдр, але нацистську емблему спереду й по боках досі було чітко видно. Побачивши мій роззявлений рот, молодий чоловік засяяв від гордості й оголосив:

— Мій батько вбив двох полковників і майора, і навіть фарбу цим не зіпсував! — він стояв біля машини й демонстрував цю історичну подію: — Бах! Бах, бах! Револьверні кулі — от і все. Три постріли — три трупи. Батька було вбито в Польщі пострілом танка, але від нього нам залишилася ця машина. Хочете покататися?

Непримітним цей засіб пересування назвати було важко, але зате він був працездатний і прямував саме туди, куди мені треба.

— Дякую, — пробурмотів я. — На такому я ще не їздив.

* * *

Їдучи до Петрока-112, я сидів мовчки, зіщулившись проти пронизливого вітру й міркуючи над тим, що мені робити далі. Так далеко я зайшов понад усе через цікавість, бо насправді не мав чіткого плану, що я робитиму, якщо дістануся туди. Представники влади, вочевидь, будуть попереджені про мене, а екіпіровки для непомітного проникнення в мене не було, та й запас удачі, як мені здавалося, вже вичерпувався. Тож дедалі актуальнішим ставало питання, чи був я готовий заради отримання відповідей на свої питання померти? За таких обставин смерть у якійсь з її форм здавалася цілком імовірною, і я надав би перевагу швидкій та безболісній, аніж тривалим допитам на Луб'янці. Померти в цьому житті таким молодим здавалося жахливим марнотратством, тому я був рішуче налаштований не померати, доки не отримаю якомога більше інформації про Віталія Карпенка та Петрок-112. Отже, я камікадзе? Це єдиний вибір, що мені залишився? Я був готовий пройти через це, бо важливість отриманої інформації начебто переважувала нудьгу, що чекатиме на мене після смерті. Зваживши ситуацію, я зрозумів, що емоційно вже готовий, хоча раціональне підґрунтя досі було хитке. Це була пригода; небезпечна, зухвала, нерозумна авантюра, яких у мене було так мало.

Якщо Петрок-111 був містом одного коня, то Петрок-112, певно, був фабрикою, що виготовляла клей з трупа того коня. Паркан з сітки-рабиці оточив хаотично розташовані бараки та прямокутні бетонні будівлі — без вікон, безіменні, бездушні. Дорога підходила прямісінько до воріт, на яких висіло: «ПЕТРОК-112. ПРЕД'ЯВИ ПЕРЕПУСТКУ». Двоє охоронців у міліцейській формі тулилися в маленькій білій будці біля воріт і слухали радіо. Побачивши нас, один з них вибіг і крикнув, щоб

ми зупинилися. Мого водія він, схоже, знав — тепло поплескав його по плечу, але підійшовши до мене посуворішав. Пальці на ремені рушниці, що висіла за його спиною, напружилися, а в голосі почулося щось більше, ніж звичайна недовіра:

— Товаришу! Ваші документи!

Я вирішив, що якщо вже я смертник, то помиратиму красиво. Вийшовши з машини, я підійшов до солдата й відповів:

— Для вас я «товариш капітан»! Хто ви такий?

Він став струнко й подив у його очах був не менший, ніж мій подив тому, якою інстинктивною стала його реакція завдяки муштрі. Коли когось залякуєш, найголовніше — покладатися не на гучність голосу та непристойну лайку, а відпрацювати в собі тиху впевненість, з якої слухач зрозуміє, що кричатимуть на нього замість вас інші, якщо буде така потреба.

— Де ваш командир? — спитав я. — Він чекає на мене.

— Так, товаришу капітан! — гаркнув він. — Але я мушу перевірити ваші документи, товаришу капітан.

— Я Михайло Камін, внутрішня безпека.

— Мені треба побачити ваші...

— Ні, не треба, — тихо відповів я. — Вам треба дивитися документи колгоспників, що привозять зерно, кур'єрів, що приносять минулотижневу пошту, або п'яних єфрейторів. Вам треба дивитися документи людей, які не знають загальної картини. А ось чого вам не треба бачити, синку, — (перекласти повний сенс жаргону лондонських гангстерів на радянську параною не так легко, як може здатися), — так це документи людини, якої тут немає. Бо мене тут, курва, немає. Бо якщо б я, курва, був тут, ти би про це швидко пошкодував, зрозуміло?

Хлопець мало не тремтів від двох протилежних жахів, що охопили його: жаху перед відомим покаранням за невиконання наказу безпосереднього командира та жаху перед невідомими наслідками невиконання моїх наказів. Я зробив вибір замість нього.

— Я радий, що ти виконуєш свої обов'язки, синку, — додав я, стримуючи бажання надто сильно схопити його за плече, — але твої обов'язки поки що настільки дрібніші від загальної картини, що від самих лише думок про них мені примружити очі хочеться. Тож будь ласкавий, проведи мене до свого командира, не зводь з мене очей, але не змушуй мене стояти тут і морозити яйця, у той час як лайно летить у вентилятор. То що скажеш, хлопче?

Перекласти всі конотації слова «хлопче» в його найбільш зверхній формі, якою користуються червонопикі власники нерухомості непевного походження, було ще більшим лінгвістичним викликом, ніж «синку». Іноді проблему можна вирішити лише брутальною владністю, особливо якщо цю проблему від самого її народження тренували поважати грубіянів, що керували країною. Цей солдат знав, що було підвищення бойової готовності, авжеж знав, про це мені казали і його голос, і безліч інших деталей. Тож чи було такою вже несподіванкою, що хтось з органів безпеки прийшов для особистої бесіди з командиром? Невже іноземний агент так вчинив би? Можливо, моя версія здалася йому цілком вірогідною. А може, він просто був неспроможний думати.

— Ідіть за мною, товаришу капітан!

Він навіть честь мені віддавав перед тим, як повести.

Розділ 41

Колись я певний час працював у ізраїльському селищі, яке чимось нагадувало мені Петрок-112. Тоді в мене була пасторальна фаза, якій передували сто двадцять років насолоди вином, жінками та піснями. Досить дивно, але саме Акінлеє, королева веселощів, надихнула мене переїхати до Обіцяної Землі, де я сподівався віднайти в процесі важкої сільської праці чистішу людську природу. Саме та, хто висміяла моє прагнення вбити Річарда Лайла, жила тоді в Гонг-Конзі. Це був 1971 рік. Мені було п'ятдесят два роки і я питав себе, чи дійсно приймати героїн — погано?

— Невже ти не розумієш, як тобі пощастило? — питала вона, лежачи під зорями на кріслі з відкинутою спинкою, поки її безшумна покоївка готувала шприц. — Ти можеш робити зі своїм тілом таке, на що ніхто інший не наважиться. Ти можеш померти від щастя й знову повернутися, щоб знову вмерти!

— Вони чисті? — спитав я, оглядаючи голки на маленькій срібній таці.

— Боже, Гаррі, яка різниця?! Так, вони чисті. Я їх купую безпосереднього в Гонга, хлопця з Тріади.

— Як ти здибалася з Тріадою?

Вона знизала плечима:

— Вони тут керують усіма закладами, де можна гарно провести час. Якщо ти знаходишся в цьому містечку, маєш гроші та смак до веселощів, то не можеш з ними не здибатися. Ось, — вона зісковзнула з шезлонга й тихо сміючись зі своєї доброти закотила мені рукав.

З віком на моїх руках чи то вени стають синішими, чи то шкіра прозорішою, тож Акінлеє засміялася, побачивши, як кров випнулася на згині моєї руки, коли вона затигнула турнікет. Коли вона набрала в перший шприц бурштинову рідину, на моєму обличчі, певно, з'явилася тривога, бо жінка посміхнулася й грайливо поплескала по моїй шкірі.

— Гаррі! Невже ти ніколи цього раніше не робив?

— На той час, коли я мав для цього достатньо готівки та часу, — рішуче відповів я, — я вже кілька життів прожив із думкою, що це погано.

— Не треба слухати все, що лінійні кажуть, — докорила вона. — Ми не такі, як вони.

Шприцом вона користувалася вправно, я майже нічого не відчув.

Ейфорія — так, начебто, зветься це почуття, але відчувши його я прийшов до висновку, що визначення цього слова абсолютно непридатне, бо засноване на порівняннях, які анітрохи не стосуються цієї ситуації. Щастя, яке неможливо ні з чим порівняти; задоволення, яке неможливо зрозуміти; блаженство, мандрівка, звільнення розуму від тіла — всі ці слова по-своєму правильно описують процес, але вони нічого не значать, бо жоден спогад не в змозі їх відтворити, і жодна заміна не може імітувати їх. Тож навіть якщо знаєш, що таке ейфорія, вона залишається лише словом, яке асоціюється з прагненням, але не має жодного сенсу, коли відчуваєш її. Мої руки та ноги стали важкими, в роті стало сухо, але мені було байдуже, бо то був не мій рот. Я знав, що я не рухався, а час плинув, і я дивувався тому, що так довго не міг втелепати, що саме в цьому й полягає природа самого часу; мені хотілося мати записник, щоб занотувати ці думки — ці глибокі, красиві

думки, які я ніколи раніше не думав, і які — я був певний — призведуть до революції в житті людства. Я дивився, як Акінлеє зробила ін'єкцію собі, потім покоївці, яка лягла головою на коліна Акінлеє, наче віддане кошеня, а мені хотілося пояснити їм, що мені спала надзвичайна ідея про природу буття, що я побачив найдивовижнішу істину, і якби ж то я тільки зміг зробити так, щоб інші теж зрозуміли її!

Опіати придушують сексуальний потяг, але я знаю, що Акінлеє поцілувала мене. Ми вже не були молодими коханцями, але тієї миті це було неважливо, бо нашу любов, як ейфорію, неможливо було пояснити тим, хто її не зазнавав. Я пам'ятаю, що покоївка танцювала, і Акінлеє теж, і я танцював, а потім покоївка, танцюючи, рухалася вздовж палуби, кружляла та вертілася, доки не дійшла до носа корабля. Ми рушили до неї; мої ноги були надто важкі, щоб ходити, тож я поповз, лежачи на пuzі й хапаючись за палубу руками, а коли вигнув шию, побачив, як Акінлеє наблизила губи до шиї покоївки й почала шепотіти їй про таємниці Всесвіту. Потім покоївка знов засміялася, стала на поруччя, що йшло навколо корабля, широко розвела руки й перекинулася головою вниз у воду.

Її труп винесло на берег через два дні.

Коронер сказав, що це самогубство.

Її поховали в могилі без імені; родини в неї не було, тож ніхто не тужив. Акінлеє залишила той порт, не сказавши, як звали її покоївку. Через три години після того, як було засипано труну, я виїхав до Ізраїлю, а там найнявся робітником у селищі біля неспокійних Голанських Висот. Я не був євреєм і не мав до цієї держави політичної симпатії, але фермер запропонував мені можливість збирати йому влітку апельсини, а кращої пропозиції в мене не було. Впродовж кількох місяців я

прокидався на світанку й працював із кошиком за плечима, вечеряв хлібними коржами й нічого не читав, не дивився телевізор, не слухав радіо й не розмовляв ні з ким з-за меж селища. Мешкав я в дерев'яному бараці з низькими койками, разом із тринадцятьма іншими робітниками, а коли працював погано, то вислухував, як хлопчисько, докори фермера. У родині господарів поза мої очі шепотіли, що я маю якийсь психічний розлад; вони не розуміли, чому цей сивий англієць приїхав до залитих сонцем пагорбів чужої країни й цілими днями повзає в пилі та бруді. Іноді хлопчики з місцевих сіл приходили повитріщатися на нас. Ніхто з нас не виходив за межі селища сам, боячись нападу з боку тих родин, на чийй землі було збудовано селище. Іноді ми взагалі не виходили, а ховалися за високими кам'яними стінами від ворожого суспільства, що було від нас на відстані пострілу.

Я працював там до одного дня, коли дружина фермера сіла біля мене й сказала:

— Я вважаю, що вам треба відпустити це.

Вона була кремезною жінкою; на голові в неї була чорна перука, а на животі — чорний фартух.

— Я маю на увазі те, що ви в собі носите, — сказала вона. — Я не знаю, що це. Не знаю, звідки воно у вас. Але Гаррі, — коли вона говорила, її рука торкнулася внутрішнього боку мого стегна, — минуле є минулим. А сьогодні ви живете. Це найголовніше. Ви мусите пам'ятати, бо пам'ять — це те, чим ви є; але оскільки це те, чим ви є, ви мусите ніколи, ніколи не шкодувати. Шкодувати про своє минуле — шкодувати про свою душу.

Її рука просувалася вздовж моєї ноги вгору. Я схопив її за зап'ястя раніше, ніж вона завершила свою подорож, і обережно

поклав її жінці на коліна. Вона зітхнула й трохи відвернулася від мене.

— Це була лише мить, — пояснила вона. — У цю мить моя рука торкалася вашої, але ця мить минула, її більше не можна побачити, почути або відчути. І ця мить, коли я зверталася до вас, теж минула. Вона померла. Дозвольте їй померти.

Сказавши це, вона швидко підвелася, розправила фартух та спідницю на сідницях і пішла продовжувати роботу.

Тієї ночі я пішов звідти, не залишивши по собі нічого.

Розділ 42

За п'ятнадцять років до того, але через кілька століть, Петрок-112 нагадав мені ту ферму в Ізраїлі. Така сама тиша вночі, довгі низькі бараки з нарами для робітників, паркан, що відділяв їх від решти світу — ворожого, страшного світу темряви та нічних істот. Голанські Висоти стояли над нами монументом богів іншого племені, а в Петроку-112 замість них були гори голого бетону — храми нового, раціонального божества атомів і чисел.

Я крокував впевнено та швидко, як начальник, який відвідує свого підлеглого. Біля першої брами до цього бетонного каньйону, який простягався вглиб землі не менше, ніж над землею, чатували ще солдати. Вони подивилися на мене підозріло, але шанобливість мого ескорту послабила їхню пильність, і вони нічого не спитали.

Бетонні коридори під трубками люмінесцентних ламп; дороговкази всі закодовані: самі лише «Б1» та «Г2». Написи на стінах казали, що індикатори радіаційної дози треба носити повсякчас, але на місце ядерних випробувань це не було схоже. Плакат з тріадою науковця, солдата та щасливого робітника, які крокували золотими ланами вперед, а за спинами в них сяяло сонце, нагадував перехожим про велику мету. Було багато цивільних людей, вони змішалися з солдатами. Лабораторні халати були зверху, важкі ватні куртки — під ними, але це був не промисловий склад. Найважливіші приміщення були за важкими дверима з велетенськими літерами «СТОРОННІМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО».

Кабінет командира виявився маленькою кімнатою, що височіла над платформою, яка вела до зовнішнього світу. На чорно-білій світлині на його столі було зображено чоловіка, який тримав у руках дуже великий кулемет, а на плечах у нього висіли довгі кулеметні стрічки, наче гангстерський трофей. По радіо грали найкращі комуністичні хіти 1940-их: пісні, у приспівках яких було щось на кшталт «Ми крокуємо по крові наших братів і здійсмаємо своїх дітей до сонця», «На Батьківщині ми працюємо заради своїх коханих та своїх товаришів» та інші поетичні гасла. Сам командир був дивовижно худорлявим чоловіком; на його плоскому обличчі стирчав ніс, тіло було неначе з паличок і навряд чи могло стати таким без якогось жахливого медичного нещасного випадку. Коли ми ввійшли, його карі очі відірвалися від рядка телефонів, а помітивши мене, він гаркнув:

— Що це таке?!

Вирішивши продовжувати діяти нахабно, я поліз рукою в кишеню за документами, навмисно довго їх там шукаючи, й гаркнув у відповідь:

— Михайло Камін, товаришу, державна безпека! Вам телефонували.

— Вперше про вас чую.

— У такому разі вам потрібен кращий секретар, — гримнув я, — бо я, курва, вісім годин сюди їхав, і нехай мене чорти заберуть, якщо я витрачу ще хоч секунду на клятві пояснення! Ви отримали останній опис?

Погляд командира стрибнув з мене на рядового. Це був чоловік, якого найняли для того, щоб думати, який не дозволить нікому звертатися до нього без остраху. Я зрозумів, що його думки прямують туди, куди я їх не хочу

відпускати, а тому повернув їх назад, грюкнувши кулаком по стільниці й гримнувши:

— Ви що тут, усі вважаєте, що цей кріт сидітиме й чекатиме, поки ви впораєтеся зі своїм документообігом? Треба діяти негайно, доки його не попередили!

Тиранія має дивовижний вплив на незалежну волю індивіда. Очі командира раптово спалахнули увагою.

— Кріт? Вперше про це чую. Як, кажете, вас звати?

Я закотив очі (трохи занадто драматично), обернувся до рядового й гримнув:

— Геть звідси!

Він послухався, шаркаючи, як людина, яка не певна, що їй треба робити: розум каже одне, а ноги ведуть деінде. Я зачекав, доки двері зачинилися, а тоді нахилився над столом, подивився чоловікові в очі й сказав:

— Беріть слухавку й викличте мені Карпенка!

Вагання зникло, з'явилася рішучість.

— Я вас не знаю, — твердо повторив він. — Ви заходите, звинувачуєте мене в...

Я вийняв з кишені пістолет. Разом із ним вилізли документи Михайла Каміна, які непрофесійно заплуталися в глибинах мого пальта, але їх стук по столу майже не зменшив важливості моменту.

— Віталій Карпенко, — тихо повторив я. — Візьміть слухавку й покличте його сюди.

У його голові відбувся герць між героїзмом і прагматизмом.

Переміг, на моє щастя, прагматизм. Не знаю, щоб я робив, якби сталося навпаки.

Розділ 43

Мені ніколи не зрозуміти, навіщо люди йдуть на смерть. Для нас, калачакр, це відносно просто, бо єдиним суттєвим наслідком є лише нудність дорослішання. Авжеж, мені було шкода, що все йшло до того, що доведеться стрелити собі в лоб, щоб утекти з халепи, яку я собі так вправно створив, але набагато страшнішою перспективою були б арешт і допити — аби запобігти цьому, я був готовий потерпіти кілька років дитинства.

Але я бачив, як люди, для яких смерть була справжнім кінцем, ішли назустріч своїй кончині, не маючи на це жодної причини, окрім того, що їм наказали так зробити. На пляжах Нормандії, де трупи плавали у воді біля східців, по яких солдати виходили на берег, я бачив, як чоловіки бігли назустріч кулеметному вогню, ніби кажучи: «Дідько, ніколи не думав, що дійде до цього, але якщо вже дійшло, то що мені залишається робити?» Не маючи шляху ні назад, ні вперед, не маючи заздалегідь приготованого кращого плану, вони йшли до своєї смерті, робили ставку на те, що їхні шанси не можуть бути настільки поганими, але виявлялося, що можуть.

Стосовно ж мене все вказувало на те, що я тут помру через свої домисли. Через кристал у радіостанції, який на кілька років випередив свій час; через ім'я чоловіка, який бачив майбутнє; через таємницю, яку оберігали озброєні люди.

Командир зробив мені ласку й пояснив мені це.

— Ви тут помрете, — казав він мені, коли ми сиділи в його кабінеті й чекали Карпенко. — Не ускладнюйте своє становище.

Я вищирив зуби. «Не ускладнюйте» було вказівкою на те, що смерть має бути моєю головною турботою, а також це була фраза, яка асоціювалася в мене радше з Нью-Йоркським полісменом, аніж із командиром на секретній радянській базі. Моя легковажність здивувала його, його рідкі сірі брови смикалися над блідим обличчям.

— А ви дієте досить спокійно, — зауважив я, — як для людини, на яку націлили пістолет.

Він знизав плечима:

— Я мав свій час і прожив його добре. Але ви... Ви людина молода. У вас мають бути речі, які пов'язують вас із цим світом. Ви одружені?

— Це що, сповідь? — відповів я. — Спробую не відступати від стилю: мені подобається жити в гріху.

— А що ще вам подобається? Можливо, ви могли би втішитися цим знову.

— Це дуже приємна думка, — зітхнув я, — і я дуже вдячний вам за неї, але в житті буває мить, коли розумієш, що насолоди тіла задовольняють лише частково. Поки вони тривають, вони фантастичні, але приносять стільки емоційного багажу та сумнівів, що особисто я, якщо чесно, починаю підозрювати, що пов'язаний з ними смуток перевершує отримане задоволення.

На мій подив, він вигнув брови:

— Те, що ви не отримуєте належного задоволення, очевидно.

— Колись мені ці самі слова сказала професійна масажистка в Бангкоку.

— Ви не росіянин, — припустив він.

— Я розмовляю з акцентом?

— Жоден росіянин так не вчинив би.

— Яке жахливе звинувачення радянського духу!

— Ви не правильно мене зрозуміли. Ви не справляєте враження людини, яка вирішила скоїти самогубство, але також ви не схожі на людину, яка готова пожертвувати собою заради якоїсь великої ідеї. Я не бачу причин, чому ви це робите...

— То чому ви припустили, що я іноземець?

Він знизав плечима:

— Напевно, інстинкт.

А ось це вже було трохи моторошно. Інстинкт був одним із тих факторів, змінити або контролювати які я не міг.

— Товаришу, — продовжував він, — ви надто розумний, щоб робити це без причини. Невже ви дійсно не мали іншого шляху?

— Жодного, що був би таким само цікавим, — відповів я.

Це дослідження людської душі обірвав стук у двері. Я жестом велів командирові сидіти за столом мовчки, сховав пістолет у пальті й опустився на єдиний стілець, що був біля його столу.

Я кивнув, і командир крикнув:

— Заходьте!

Двері відчинилися. Чоловік, який зайшов до нас, у цей час щось говорив, він вочевидь почав говорити за кілька секунд до того, як пролунав дозвіл зайти.

— ...зараз дуже зайнятий і не мо...

Речення обірвалося.

Чоловік подивився на командира, потім на мене, потім широко посміхнувся.

— Отакої! — сказав він, і кожне його слово лунало так, ніби камінчик у ставок падав. — Яким вітром тебе принесло?

Розділ 44

Багато життів тому, того насиченого подіями літа, коли ми з Вінсентом Ренкісом уперше почали своє інтелектуальне знайомство, і ще до того холодного вечора, коли він дізнався про Клуб Хронос і залишив мене страждати від легких синців і важких сумнівів, ми плавали з ним на човні по річці Кем.

Мені ніколи не подобалося штовхати човен жердиною, я завжди дотримувався думки, що це один з найменш розумних способів пересування, а найголовніше, в Кембриджі некомпетентність того, хто це робить, цінилася не менше, ніж майстерність. Як для студентів, так і для деяких моїх колег гарна подорож річкою була неповною, якщо під час неї ніхто не натикався на міст, утворюючи затори, не сідав на мулисту мілину, не впускав у швидку течію свою жердину, або ж, в ідеалі, хоча б хто-небудь не падав у воду. Дуже схожої думки я дотримуюсь щодо гондол у Венеції, де віртуозність гондольєра переважається вартістю цього атракціону та відчуттям того, що ти певним наївним чином посилюєш кліше, яке багато років по тому допомагатиме іншим гондольєрам виманювати готівку в інших туристів.

— У цьому твоя проблема, Гаррі, — пояснював Вінсент. — Ти ніколи не розумів, як можна робити щось неповністю.

Я бурчав усю дорогу до берега річки, потім бурчав усю дорогу до човна; бурчав, коли ми стикалися зі студентами, бурчав, коли Вінсент відкривав свій плетений кошик, приготований саме для цієї okazji, діставав звідти пляшки з джином і тоніком та ідеально нарізані сендвічі з огірками.

— Сендвічі з огірками, — пояснював він, — життєво необхідні для виконання наших ролей.

— А які ми маємо ролі? — сумно спитав я.

— Ми — живі докази того, що раціональність та інтелект є рабами соціального тиску та приємного сонячного світла. Ми обоє, Гаррі, розуміємо, — вигукував він, з підкресленим ентузіазмом плюхаючи жердину в воду, — що цей спосіб гаяння часу для будь-якого науковця є напрочуд сміховинним; тим не менш, хоча я й не можу вигадати жодної раціональної причини, ми мусимо це робити.

Наші супутниці хихотіли.

Мені не подобалося, яких супутниць Вінсент обрав для цієї прогулянки. Познайомився я з ними лише на березі, і їхня присутність лише підсилила моє передчуття неминучої катастрофи. Одну з них звали Летиція, другу — Франс, але хто з них був ким, я так і не розібрався. Вони були вдягнуті в дуже пристойні застібнуті по саме горло літні сукні, волосся бездоганно вилося за їхніми вухами, але ця пристойність, на жаль, породила в них фривольність, бо вони розуміли — авжеж, розуміли! — що прогулянка на човні під сонечком разом із двома холостяками — це «саме те, що матуся не схвалить», і всі інші думки, які могли їм спадати під час нашої подорожі, були поглинуті цим одкровенням.

— Батько Летиції займається біохімією, — прошепотів мені на вухо Вінсент, — а на Франс поклав око Г'ю — надзвичайно огидне створіння, яке саме зараз має грати в теніс. Коли ми допливемо туди, Гаррі, боюсь, або тобі, або мені доведеться поцілувати Франс у губи так, щоб це побачив Г'ю; краще зробити це вчасно, бо інакше нам доведеться повторювати це знов і знов, доки він не побачить.

Я оголосив, що мені, як викладачеві, досить вже того, що мене побачать на річці разом зі студентами; не вистачало, щоб я ще й цілувався з ними. Вінсент виразно зітхнув, а коли ми допливли до кортів, він дійсно, як і обіцяв, ухитрився впустити жердину в річку й наполіг на тому, щоб я та Летиція погребли проти течії та повернули йому це знаряддя, а сам він тим часом зайнявся галасливою та важливою справою тимчасового зваблення Франс. Наш галас привернув увагу загалу, а вигляд низенького, трохи огрядного Вінсента, який чуттєво обіймав моторну Франс, цю увагу утримав, тож справу було зроблено.

Діставши з води жердину й витираючи замерзлі руки об штани, на свій подив я з'ясував, що сміюся. Коли саме абсурдність ситуації почала переважати моє невдоволення обставинами, я не знаю, але хоч як би я не намагався, але надалі зображати поганий настрій вже не міг. Навіть сендвічі з огірками — тонкі, прісні та забуті — розважали мене саме цими своїми якостями. Я турбувався, що Летиція, відчуваючи себе дещо покинутою, очікує, що я теж робитиму з нею щось чуттєве, і що моя відмова робити це призведе до чуток, ніби я насправді гей і що насправді цікавлюсь тілом Вінсента, а не його розумом.

— Дідько, ну хоч комусь я до вподоби, — сказав Вінсент, коли ці чутки досягли його вух. — Важка це в наші дні справа — покладатися при зваблюванні дівчат на інтелектуальні здібності.

Чи мав я тоді побачити ознаки?

Чи мав я помітити, ким був Вінсент?

Він був новинкою. Він був незвичайним, сміховинним, блискучим, похмурим і абсурдним. Він був ковтком свіжого повітря в нудному містечку. Коли той день добіг кінця, а наших

супутниць було повернено до холодних обійм їхніх родин незаплямованими, хоча й не зовсім нерозбещеними, ми сиділи в моїй кімнаті, допивали залишки джину (бо, на думку Вінсента, недопита пляшка — це набагато сумніше, ніж випита повністю) і вкотре розмовляли на вічну тему: про дипломну роботу Вінсента.

— Я не знаю, Гаррі. Ніщо мені не здається... достатньо важливим.

Достатньо важливим? Обертання зірок на небі, розщеплення атомів, з яких складається світ, викривлення променів світла в небі, поширення електромагнітних хвиль крізь наші тіла...

— Так, так, так, — махав він руками. — Це все важливо! Але десять тисяч слів дипломної роботи — це... Погодсья, це — ніщо. А на додаток ще й припущення, що я маю зосередитися на чомусь одному, неначе є можливість зрозуміти будову сонця без справжнього розуміння природи поведінки атомів!

Знову почалася давно знайома демагогія.

— Ми розмовляємо про теорію всього, — презирливо лементував він, — неначе це щось таке, що хтось колись просто відкриє. Неначе одного дня другий Ейнштейн прокинеться в ліжку й вигукне: «Mein Gott! Ich habe es gesehen!» — і все, Всесвіт стане зрозумілим. Мені образливо, дуже образливо думати, що рішення цієї задачі буде знайдене в цифрах, або в атомах, або у великих галактичних силах... нібито наші жалюгідні академіки зможуть на єдиному аркуші паперу викласти структуру Всесвіту. Ми ніби кажемо: « $X = Y$; одного дня з'явиться теорія всього, і тоді можна буде зупинитися. Ми переможемо — знаним буде все». Нісенітниця.

— Нісенітниця?

— Нісенітниця, безглуздя, — твердо наполягав він. — Можеш у словник зазирнути.

Тоді я висловив думку, що на короткий час доля Всесвіту може поступитися пріоритетом труднощам отримання диплома з відзнакою.

Він гучно видав непристойний, сповнений зневаги звук.

— Саме це, — вигукнув він, — і є найбільшою проблемою наукової спільноти!

Розділ 45

— Отакої! — сказав він. — Яким вітром тебе принесло?

Він був усього лише на кілька років старший від того, яким я його бачив востаннє кілька століть тому: досі моложавий чоловік, якому було лише трохи за тридцять. Якимось чином йому вдалося здобути сірі штани від костюма та добре доглянуті коричневі шкіряні туфлі, начищені до блиску. Завелика зеленувата гімнастерка була радше даниною радянському стилю, а рідка борода з тендітних кучерів була спробою здаватися старшим. Це був Карпенко, і це був Вінсент Ренкіс. Майже відразу за ним зайшли двоє охоронців з рушницями. Вони почали кричати, щоб я ліг на підлогу й поклав руки на голову, але він жестом змусив їх замовкнути.

— Усе гаразд, — сказав чоловік, якого вони знали як Карпенка. — Я дам цьому ради.

Вінсент Ренкіс, колишній студент, стовідсотковий британець із бездоганною російською, дивився й згадував. Тієї ночі, коли він ударив мене в Кембриджі, він зник зі свого житла. Я скористався всіма своїми ресурсами, щоб знайти його, але кожне з імен вело до пустоти, кожна лінія розслідування закінчувалася нічим. Я був змушений зробити висновок, що з юридичної точки зору Вінсента Ренкіса не існувало. Втім, те саме можна було сказати й про мене.

Якусь мить я не міг говорити, бо коли я побачив його, всі тактики та питання, які я готував заздалегідь, забулися. Він скористався цим; широко посміхнувся мені, а потім глянув на командира й сказав:

— Товаришу, можна нам залишитися у вашому кабінеті самим?

Командир подивився на мене.

— Я не заперечую, — промовив я заціпенілими губами.

Командир обережно підвівся, підійшов до Вінсента й затримався, повернув до нього голову й тихо, але чутно пробурмотів:

— У нього є пістолет.

— Усе добре, — відповів Вінсент. — Я розберусь.

Кивком голови він відіслав солдатів, потім обійшов навколо столу командира й упевнено всівся на великий стілець, склавши пальці перед підборіддям, а лікоть обперши на коліно.

— Привіт, Гаррі! — зрештою сказав він.

— Привіт, Вінсенте.

— Ти тут, напевно, через Даніела ван Тіля?

— Він указав мені напрямок.

— Зарозуміле людисько, — сказав Вінсент. — Мав надзвичайно бридку звичку казати всім навколо, що вони розумні, а це, звісно, було нічим іншим, як вимогою почути, що він теж розумний. Я сподівався на його допомогу у вирішенні певних проблем, але зрештою був змушений відпустити його. На жаль, цей малий поганець виявився достатньо розумним, щоб запам'ятати кілька технічних специфікацій. Треба було його ще кілька місяців тому вбити. А твій шлях сюди... через професора Гулакова? Він тобі сподобався?

— Так, дуже.

— Боюсь, його відправили на перевиховання.

— Прикро це чути. Ти тут, схоже, зброї не цураєшся. Багатьох мав убити для збереження таємниці?

Він нетерпляче пирхнув:

— Ти сам усе розумієш, Гаррі. Не можна ризикувати введенням у лінійний час занадто великої кількості нових технологій, не маючи можливості контролювати наслідки. Є ризик повернути до себе увагу, розхитати човен... Ну, ти з Клубу Хронос, ти все це чудово знаєш. До речі, щодо Клубу... — він недбало клацнув нігтем по нігтю. — Чи слід мені тепер очікувати, що на мене будь-якої секунди накинуться об'єднані сили Клубів світу?

— Клубам відомо про мої підозри, якщо ти цікавишся саме цим, і у випадку мого зникнення розслідування продовжать інші.

Він застогнав, закотивши очі.

— Це неймовірно марудно, Гаррі. Чого ніколи не розуміють про Радянський Союз, так це скільки тут бюрократії в середніх ешелонах влади. Добре бути генеральним секретарем — тоді люди не лізуть до тебе з паперами — але будь-хто нижчий за Політбюро мусить мати справу з величезною кількістю документів, на яку треба зважати, якщо вирішуєш закритися або переїхати в інше місце.

— Якось це не дуже ефективно, — визнав я.

— Політики, — презирливо сказав він. — Кожний постійно шукає матеріал, яким можна скористуватися проти іншого... Йдеться про те, Гаррі, що мені дуже не хочеться знову переїжджати на іншу базу. Як ти гадаєш, Клуб тебе знайде, якщо ти зникнеш?

— Можливо, — знизав я плечима. — А має статися саме це? Я зникну?

— Не знаю, Гаррі, — задумливо пробурмотів він. — А ти сам якої думки?

Наші погляди вперше перетнулися, і в тих очах уже не було студента; не було молодого чоловіка, який хотів покататися на човні по Кему з дівчиною на ім'я Франс заради того, щоб дошкулити суперникові; на мене дивився дуже старий чоловік, що жив у молодому тілі. Я вийняв з-за пальта пістолет, поклав його обережно на коліна, тримаючи палець біля гачка. Цей рух на мить відволік його погляд, а потім він знову подивився на мене.

— Сподіваюсь, це не для мене?

— Це на випадок, якщо повернення ускладниться.

— Авжеж — куля собі в мозок. Який ти рішучий. Хоча... — він трохи посунувся на стільці, плечі трохи смикнулися. — А про що реально ти зміг дізнатися?

Я зітхнув:

— Сподіваюсь, тобі буде не дуже важко розповісти мені, що тут відбувається?

— Зовсім ні, Гаррі. Насправді, я навіть сподіваюся на те, що зрозумівши це, ти долучишся до нас, — він підвівся й указав на двері. — Ходімо?

Розділ 46

Мій батько.

Я думаю про свого батька.

Про них обох, взагалі-то.

Думаю про Патрика Оґаста, який мовчазно сидить навпроти мене біля каміна й зрізає з яблука шкірку, повільно обертаючи фрукт.

Думаю про Рорі Г'юна, старого чоловіка, ліва нога якого опухнула, який одного нічим не примітного життя прислав мені в 1952 році лист, яким повідомляв, що відпочиває на Святому Острові й питає, чи не приїду я до нього? Я був тоді професором математики і був одружений з доктором англійської літератури на ім'я Елізабет. Ліззі хотіла мати дітей і винила себе за те, що не могла, як їй здавалося, народити їх. Я любив Ліззі як віддану компаньйонку та добру душу й залишався з нею до 1973-го, коли вона померла від кількох інсультів, які майже паралізували ліву половину її тіла, а в майбутніх життях більше не шукав її.

«Я на Святому Острові, — було в листі. — Чи не міг би ти приїхати до мене?»

— Хто цей пан Г'юн? — спитала Ліззі.

— Він був господарем будинку, де я виріс.

— Ви були близькі?

— Ні. Не в цьому житті.

— То якого біса він бажає побачити тебе?

— Не знаю.

— Ти поїдеш?

— Можливо. Наразі він уже має померати.

— Гаррі! — докорила вона. — Не можна так казати!

До Алнмаута поїзд їхав сім годин, бо в Ньюкаслі була зупинка для того, щоб замурзаний машиніст отримав заслужений відпочинок — посидів трохи на зелених дерев'яних лавках залізничної станції. Коли він зняв кашкет, на лобі залишилася чітка межа кіптяви, що була нижче кашкета, а коли він зняв окуляри, навколо його очей залишилися світлі кола. З протилежної платформи мені з материних колін радісно помахала рукою дитина. Я теж помахав їй. Дитинча махало мені всі ті п'ятнадцять хвилин, що ми залишалися на вокзалі, а я не хотів, але відчував обов'язок відповідати. На той час, коли ми поїхали, в мене від махання вже боліла рука, а від посмішки — губи; мене дедалі сильніше охоплювало почуття, що ця подорож — помилка. Я погортав газету, що лежала на моїх колінах, але кілька життів тому я її вже читав, і мене дедалі сильніше дратувала наївність репортажу про події, що лише розгорталися. Кросворд на останній сторінці теж розчарував мене — майже на всі питання я дав відповіді ще три життя тому, коли розгадував його під час перерви в засіданні Міністерства Закордонних Справ, і три життя тому я не зміг здолати те саме питання, на якому спіткнувся й зараз: «Дивись-но! Дорога, здається, повертає». Це слово мені було вгадати так само неможливо, як і кілька століть тому. Може, хоча б на одне життя, мені стати людиною, що пише скарги в газети?

Був приплив, який відрізав Святий Острів від суші, і дамбу було видно лише як лінію стовпчиків, що стирчали над поверхнею води. За перевіз я заплатив старому чоловікові з гребним човном, у якому було багато пасток для крабів і жодного краба. Під час усієї подорожі він не сказав жодного слова, а лише ритмічно веслував зі стабільністю

кардіостимулятора. Поки він гріб, над водою підіймався туман, який розмивав межу суші та моря й приховував залишки замка, яким було увінчано острів. На той час, коли ми допливли до берега, в тумані було видно лише кілька білих будиночків, що визирали з гребеня пагорба, на якому тужливо стогнала заблукала вівця. Цей острів ще не почав грати роль туристичної святині, в якій продають варення майже домашнього приготування та свічки майже ручної роботи, а мав натомість репутацію місця, куди їздять для того, щоб побути на самоті, щоб забути, ба навіть померти й ляжати під старим кельтським хрестом. Знайти мого батька було неважко: чужинців у селищі всіх добре знали. Мене послали до кімнати нагорі будинку пані Мейсон — веселої рожевощокої жінки, яка могла зламати курячу шию двома пальцями, і яка не вірила в цю новомодну Національну Службу Здоров'я, тим більше, що в садку в неї ріс агрус, а в шафі на кухні стояв настій шипшини.

— Ви до пана Г'юна прийшли? — привітно спитала вона. — Я заварю чаю.

Вгору сходами, що були спроектовані зрубати голову кожному, чий зріст більший, ніж у семирічної дитини, потім крізь дерев'яні двері з кованою клямкою, до кімнати з маленьким каміном біля стіни й кількома погано намальованими картинами — оточені бузковими квітами озера. Маленьке одномісне ліжко й крісло-гойдалка біля каміна. У кріслі під ковдрами вгадувався Рорі Едмонд Г'юн, який помирив точно за розкладом. Починаючи від жовтого відтінку його нерівних нігтів і закінчуючи слабо пульсуючими венами на його худій шиї, він справляв враження чоловіка, якому мало чим можна було допомогти, окрім як дати щось

проти болю та заспокоїти. Яким з цих двох засобів мав бути я, було очевидно.

Я сів на край ліжка, поставив валізу на підлогу, а коли його очі почали кліпати, намагаючись розклеїти повіки, я сказав:

— Вітаю, пане Г'юн.

Коли я бачив його востаннє? Теплою травня 1925 року цього життя, коли я, як завжди, згадав нарешті достатньо, ким я є, і твердою рукою написав листа в Клуб Хронос, щоб мене звільнили від нудьги дитинства. Черіті Гезелмер, матрона Клубу, відповіла негайно, поставивши Патрика та Гарріет до відома, що якийсь щедрий вчений пропонує оплатити освіту та проживання бідних юнаків, і мене висунуто як кандидата. Було названо суму, а потім я звільнив своїх названих батьків від почуття вини за мій від'їзд радісними криками про те, що це буде дуже цікаво, що я мріяв про можливість стати кращим, що я часто писатиму додому, хоча вони обоє ледве вміли читати. Вони впакували мій непоказний одяг в одну торбу й посадили у візок названого батька, щоб відвезти мене на вокзал, і тоді Рорі Г'юн вийшов зі свого будинку, щоб подивитися на мій від'їзд; він стояв у дверях і нічого не казав. У деяких життях, коли ми виконували цей ритуал, він підходив до мене, тиснув руку й казав бути хоробрим; але цього разу цього не трапилося, і я не знаю, що саме в моїй поведінці змінило його дії.

Це було майже тридцять років тому. Під час тих рідких випадків, коли я повертався на Північ, щоби провести мовчазне Різдво з Патриком або бути присутнім на похованні Гарріет — це незмінна подія мого дитинства — мого батька там не було. Він завжди був відсутній у справах, або відпочивав на водах, або поїхав до міста, чи чим він там займався за відсутністю фаху. Але тепер він сидів переді мною близький до смерті,

самотній у будиночку на острові, і ніщо в ньому не казало про багатство та владу, він був лише старим слабким чоловіком біля каміна.

— Хто ви? — пробурмотів він голосом, що був такий само слабкий, як і його тіло. — Що вам треба?

— Це Гаррі, сер, — відповів я, і до мого голосу мимохіть проникла повага, з якою я звертався до нього в дитинстві. — Гаррі Оґаст.

— Гаррі? Я писав тобі листа.

— Саме тому я тут.

— Я не думав, що ти приїдеш.

— Ну... Я приїхав.

Я прожив уже сотні років; яким чином цей чоловік досі міг змусити мене казати пусті банальності, знову відчувати себе дитиною, яка ховається від погляду хазяїна?

— У тебе все гаразд, Гаррі? — спитав він, коли мовчання поміж нами стало надто нестерпним. — Ти заможний?

— Я живу непогано, — обережно відповів я. — Викладаю математику.

— Математику? Чому?

— Бо вона мені подобається. Цей предмет... захоплює мене, а вибрики учнів завжди цікаві.

— У тебе є... діти?

— Ні. Немає.

Він буркнув, і мені почулося щось схоже на задоволення. Долоня змахнула в напрямку вогню — наказ покласти ще дровину. Я покійно нахилився над жаровнею, поколупав у ній кінцем дровини, а тоді кинув дровину в полум'я. Коли ж я випростався, він дивився просто на мене тим самим обличчям, що колись стане моїм, і хоча його тіло помирало, його розум

досі був живий. Коли я повернувся до ліжка, він схопив мене за руку й пильно подивився мені в очі.

— У тебе є гроші? — тихо допитувався він. — Ти заможний?

— Я вже сказав вам, пане Г'юн, я викладач...

— Я чув, що ти багатий. Мої сестри... будинок... — на його обличчі промайнув біль і рука відпустила моє зап'ястя, неначе їй раптом забракло сил триматися. — Незабаром нічого не залишиться.

Я обережно сів на край ліжка.

— Вам потрібна... позика, пане Г'юн?

Я говорив дуже повільно, щоб у голос не просочився мій гнів, який ставав дедалі сильнішим. Невже чоловік, який навіть не визнавав мене своїм нащадком, через двадцять сім років викликав мене лише для виконання функції банку?

— Депресія... — бурчав він. — Війна... Новий уряд, земля, часи... Констанс померла, Вікторія померла, Олександра змушена працювати в крамниці... У крамниці! Клемент успадкує титул, але він усе пропиває... Все, все зникло. Ми продали половину землі, щоб сплатити іпотечні проценти, і це не кажучи вже про саму іпотеку! Вони заберуть будинок і поселять там профспілку, — він мало не плювався, — працівників банків та їхнє поріддя, адвокатів і бухгалтерів. Вони пустять з молотка все — все, анічогісінько не залишиться. Усе зникне. Усе коту під хвіст.

Мені було важко залишатися нерухомим, бо коліно заніміло; мені хотілося схрестити руки на грудях, закинути ногу на ногу, неначе всім моїм м'язам закортіло висловити зростання ворожості.

— Ви хотіли щось мені сказати, пане Г'юн?

— Тобі завжди подобалася Олександра, так? — спитав він.
— Вона була ласкава до тебе, коли ти був дитиною, так?

— Вона була добра, — визнав я. — Напевно, навіть добріша, ніж я знаю.

— Клемент — огидна мала потвора, — гірко додав він. — Ти чув, що в нього було три дружини? Він хоче все продати й переїхати до Каліфорнії.

— Пане Г'юн, — повторив я, цього разу твердіше, — я не розумію, чого ви очікуєте від мене.

Він підвів очі, і на краю нижньої повіки забриніла рідина. Як це часто буває з чоловіками, які відмовляються плакати, усвідомлення своїх сліз змусило його заплакати ще сильніше, горе змішалось зі соромом, і навіть коли сльози вже текли по його щоках, він вчепився в бік крісла, відмовляючись визнавати їх існування.

— Ти не можеш дати всьому померти! — проскиглив він. — Адже це й твоє минуле, Гаррі — будинок, землі. Ти ж розумієш, так? Ти теж хочеш їх зберегти.

— Як каже один поет, «часи — вони міняються», — твердо відповів я. — Втім, можливо, він цього ще не сказав, але час виправить цю нестачу. Мені шкода вас, пане Г'юн. Мені шкода, що Олександра зазнає труднощів; вона завжди була доброю. Але Клемент навіть дитиною був нахабою, а будинок завжди був потворним кам'яним пам'ятником марнославству та трагедії. Констанс була тираном, позірність цікавила її більше, ніж правда; Вікторія була наркоманкою; Лідія — невинною душею, яку ви катували поза...

— Як ти смієш! — його тіло здригнулося, неначе він хотів підвестися й ударити мене, але сил йому забракло, тож він залишився сидіти й тремтіти; сльози на щоках, що зашарілися,

висихали. — Як ти смієш? Як ти смієш говорити про них так, наче... неначе ти знав... наче... Ти був дитиною, ти кинув нас! Кинув і не повернувся. Як ти смієш...

— Скажіть мені, — обірвав я його. Його голос був обуреніший, але мій був сильніший. — Коли ви гвалтували мою матір, вона кричала?

Усередині нього була лють, вона була готова розітнути мої слова, але натомість, схоже, мої слова розітнули йому груди й прип'яли його до крісла, наче метелика. Переконавшись, що він залишився сидіти, я додав:

— Одного разу я зустрів жінку на ім'я Пруденс Кренніч, яка допомагала народженню дитини в жіночій вбиральні вокзалу в Бервіку-на-Твіді, у переддень Нового року. Мати померла, але я знайшов її родину й вислухав її мати — свою бабусю — вона розповіла мені історію Лізи Ледмілл, яка поїхала на південь шукати кращої долі й померла на руках чужих людей. У випадку травм холод є ворогом: він сповільнює згортання крові, і в постраждалих зростають шанси померти від кровотечі. Можливо, якщо б я народився влітку, моя мати вижила б. Авжеж, ніхто крім вас і Лізи ніколи не знатиме, чи ви дійсно згвалтували її, але вона була молодою самотньою жінкою в будинку злого господаря, який вважав, що його дружина зраджувала йому; який і сам, напевно, зазнав психологічних травм, коли був на фронті. Напевно, ви схопили її за руку й поцілували, грубо й гучно, щоб ваша дружина знала, що ви зробили це. Напевно, вона була перелякана, не розуміючи, що грає роль пішака у вашому шлюбі. Ви кажете їй, що в неї немає іншого вибору; вона благає вас не робити цього. Ви кажете, що так усім буде легше, що якщо вона закричить, то всі домочадці знатимуть, її виженуть, не давши ані грошей, ані рекомендації,

й усі вважатимуть її шльондрою, тож краще бути покірною, краще мовчати... Напевно, ви можете казати собі самому, що якщо вона не кричала, це не було ґвалтуванням. То чи кричала вона, коли ви її завалили? Вона кричала?

Пальці, якими він вчепився в крісло, стали блідо-жовтими, його тіло досі тремтіло, але, як мені здавалося, не від люті.

— Були часи, — продовжив я, вже спокійніше, — коли я хотів дізнатися про вас більше. Одного разу я написав вам листа, розповівши про бачені мною жахіття, про скоєні мною гріхи, про біль, якого я зазнавав. Мені був потрібен небайдужий незнайомиць, хто був зобов'язаний кровним зв'язком зрозуміти, але не судити. Я думав, що є можливість, що ви все одно будете мені батьком. Тоді ви відповіли мені як солдат солдатові, але тепер я розумію, що насправді ніколи не був для вас сином. Нащадком — можливо; байстрюком, ознакою ганьби, нагадуванням про помилки, відплатою в людській формі; але сином — ніколи. Думаю, ви ніколи не мали в собі того, що потрібно, щоби бути батьком.

Я взяв свою валізу, підвівся й повернувся до дверей.

— На мить я подумав, — продовжив я, — що ви хочете запропонувати мені, як кровному синові, успадкувати Г'юн Хол. А ви, певно, вважали, що я можу бути небайдужим до маєтку, що на відміну від Клемента я бажатиму зберегти його. Або ж, через своє низьке походження я можу бути настільки приголомшений цим подарунком, що якимось чином перетворю його на пам'ятник на вашу честь. Зважаючи ж на реальність, я мушу сказати вам, що якщо ви зараз віддасте мені будинок разом із землею, а також будинок, у якому мене виростили Патрик і Гаррієт, я зруйную все вщент, жодного камінчика на місці не залишу, перетворю все на... на

розважальний центр для банківських робітників і їхніх дітей, або ж на казино для збочених, а може просто залишу територію пустою, щоб земля сама забрала те, що їй належить.

Я розвернувся, щоб піти.

Коли я взявся за ручку дверей, він покликав мене:

— Гаррі! Ти не можеш... Це твоє минуле, Гаррі. Це твоє минуле.

Я пішов і більше не озирався.

* * *

Два житті по тому я насправді став власником маєтку Г'юнів. Причиною стало відвідування похорону моєї бабусі Констанс. Мені тоді було двадцять два роки. До того разу я ніколи не бував на її похороні, ніколи не хотів. Тітка Олександра, яка багато років тому врятувала моє життя й наполягла на тому, щоб мене всиновили, і яка завжди, в кожному житті рятувала мене, тоді заговорила зі мною біля могили, і ми певним чином зблизилися. Вона була найсильнішою з родини, вона бачила, звідки вітер віє, і дозволяла йому себе нести. Я не знаю, що вона сказала моєму батькові, але за три місяці до своєї смерті він змінив свій заповіт і я успадкував маєток. Я залишав його незмінним, жодної цеглини не змінив; перетворив його на добротинний фонд лікування психічних захворювань. Після моєї смерті, під наглядом Констанс він, звісно, знову став таким самим, яким був раніше, але мені подобається уявляти, що десь, у якомусь світі, якого я не бачу, маєток Г'юнів щось змінив.

Розділ 47

Пліч-о-пліч із Вінсентом ми йдемо по російській військовій базі.

Бачили б ви мене зараз, пане Г'юн!

Повівши мене на прогулянку по утробі своєї бази, він дозволив мені залишити пістолет. Яка йому була різниця? Якщо я його вб'ю, я не досягну цим нічого, а якщо я в цей кульмінаційний момент уб'ю себе — це теж не дасть мені нічого, крім роздратування необхідністю знову прожити пубертат. Люди поступалися йому дорогою, мигцем кидали на мене сумнівні погляди, але ніхто його не зупиняв. Цей молодий чоловік у старому піджаку вочевидь був тут авторитетом, користувався пошаною, змах його руки відчиняв усі двері й заспокоював озброєні патрулі.

— Я радий, що це ти, — зауважив він, коли ми прямували вглиб і повітря ставало дедалі більш холодним і вологим. — Коли я збагнув, що дещо з моїх технологій потрапило на відкритий ринок завчасно, я сподівався, що Клуб Хронос буде надто заклопотаний чаюванням, щоб звернути на мене увагу. Я здивувався, що хтось взагалі це помітив, але мені приємно, що з усіх людей помітив це саме ти, Гаррі. Ти зараз Гаррі?

Я знизав плечима:

— «Гаррі» нічим не гірше за інші. А як щодо тебе? Як ти став Віталієм?

Він байдуже махнув рукою:

— Кілька життів я намагався використовувати американську промисловість, — буркнув він, — але в тому середовищі тримати будь-які технологічні інновації в секреті майже

неможливо. Якщо не бізнесмен або жадібний науковець, то якийсь армійський генерал або представник Держдепартаменту забажають знати, скільки я можу виготовити та коли це буде. Жахливо груба нація, ці американці. У Сове́тах, принаймні, культура створена для секретності.

Що далі ми йшли, тим холодніше ставало, а товщина кабелів у коридорі зросла так, що зрештою стіни стало майже не видно за трубами та дротами, товстішими за мою руку.

— Як тобі жилося після нашої останньої зустрічі? — жваво питав він. — Отримав тоді професорство?

— Що? Так, зрештою. Але лише після того, як Фрейд Гойл погрожував ударити мене.

— Лишенько, яка войовнича була в тебе наукова кар'єра!

— Якщо чесно, впродовж усього того життя лише ти та Гойл були близькі до фізичного насилля.

— Приємно чути, що я в гарній компанії. Ось, надінь краще ось це.

Він простягнув мені тонкий прозорий значок. Я оглянув його — простий датчик радіації; такий примітивний, що міг лише сказати, що тебе опромінено, але не про те, наскільки все погано.

— Вінсенте, я вважав тебе надто розумним, щоб будувати Сове́там ядерні заряди, — докорив я. — Чим саме ти займаєшся?

— О, будую ядерні заряди, — сказав він, недбало відкриваючи замок на металевих дверях розміром з маленький палац. — Але я дбаю про те, щоб розумні люди не реалізовували весь свій потенціал, а в кінцевій технології є маленькі помилки, тож якщо цей пристрій і злетить, він зробить

це згідно з історичним розкладом. Я певний, що зміну в перегонах озброєння помітили б навіть у Клубі Хронос.

— І ніхто не ставить тобі питань?

— Як я вже казав, — весело відповів він, — у Советів дивовижна система.

Упродовж цієї розмови двері зсувалися вбік зі швидкістю льодовика. Тепер вони були вже відчинені, і Вінсент зайшов у цю печеру заліза й електрики. Усі кабелі та труби приміщення неначе сходилися сюди, а повітря було набагато теплішим, ніж у темних коридорах, якими мене привели сюди. Дзижчали та гуділи вентилятори, що були більші за гвинти «Титаніка», а в центрі стояла обеліском машина. Якщо американцям могла би спати думка якось прикрасити своє творіння, то Вінсент зі своєю командою надавали перевагу чистій, практичній функціональності: деталі були грубо зварені, внутрішність не була прикрита, кабелі були помічені білою стрічкою та ручкою, а спалахували лише ті вогники, яким відчайдушно, невідкладно треба було спалахнути. Це було схоже на майстерню якогось бога технологій, у якого термозбіжні трубки скінчилися ще до того, як він взявся до роботи. Чоловіки та жінки з маленькими білими значками метушилися під масивною тінню цієї істоти, тягали по підлозі драбини, щоб долізти до якогось непомітного порту доступу, що був високо над пірамідальною основою.

— Що скажеш? — привітно спитав Вінсент.

Я відчув у кишені вагу пістолета й відповів якомога спокійніше:

— Це залежить від того, на що я дивлюся.

— Гаррі, — докірливо сказав він, — ти мене розчаровуєш.

Його розчарування було запрошенням поміркувати. Я знехотя погодився.

— Гарзд, — зітхнув я. — Ти вочевидь маєш твердотільні комп'ютери, які не існуватимуть ще років п'ятнадцять; он там я бачу систему рідинного охолодження, яка теж навряд чи з'явиться раніше, ніж через сімнадцять років. Радіаційні значки та вкриті свинцем стіни натякають на наявність джерела радіації, але йдеться вочевидь не про реактори, бо води для їх охолодження тут недостатньо... Якщо тільки технології твоїх реакторів не випереджають час щонайменше на п'ятдесят років.

— Реакторів немає, — погодився він. — Але щодо радіоактивного джерела ти правий.

— Радіоактивність помітна, — продовжував я, — але не настільки сильна, щоб ти одягнув людей у захисні костюми. З великої кількості сигнальних проводів, що виходять з машини, можна припустити, що ти не тільки подаєш усередину енергію, але й виводиш звідти дані; а з цього можна зробити висновок, що це радше спостереження за експериментом, ніж повноцінний технологічний процес. Отже, мій висновок... Ти щось досліджуєш, напевно субатомне, користуєшся технологіями, що випереджають час, на секретній базі посеред СРСР і... Що мене збиває з пантелику, так це те, що тобі ця ситуація, схоже, подобається.

Він дійсно аж саяв від гордості, дивлячись на свою машину.

— Авжеж, подобається, Гаррі, — сказав він. — З інформацією, яку ми отримуємо від цієї машини, ми зможемо змінити все.

— Все?

— Все, — повторив він, і з шалу в його очах я зробив висновок, що він дійсно може в це вірити. — Хочеш допомогти?

— Допомогти?

— «Допомагати», — сказав він, — це дія, протилежна до «заважати».

— Навіть якщо б уся ця справа не порушувала все, що захищає Клуб... — на це він відреагував непристойним звуком. — Я навіть не знаю, чому ти пропонуєш мені допомагати.

Він поклав руку мені на плечі й пригорнув мене до себе, як давно загубленого друга. Це дійсно той самий чоловік, який багато століть тому поцілував Франс і відправив мене в нокдаун за те, що я калачакра?

— Гаррі, — твердо сказав він, — як ти дивишся на те, щоб збудувати квантове дзеркало?

Розділ 48

— Квантове дзеркало... — почав він.

— Фігня, — прокоментував я.

— Квантове дзеркало...

— Нісенітниця.

— Квантове дзеркало! — Вінсент починав дратуватися, розлючуватися — так само, як часто бувало під час наших бесід.

Це знову Кембридж.

Знову спогади.

Здається, впродовж усього мого знайомства з Вінсентом мої думки завжди повертаються до тих добрих часів, до тих днів, що передували ускладненням і кінцю світу.

— Ти готовий вислухати? — суворо спитав він.

— Якщо передаси мені ще шматочок курки та картопельку, то я сидітиму тихо й навіть матиму зацікавлений вигляд, — відповів я.

Він поклав мені в тарілку великий шматок курятини й величезну купу картопляного пюре.

— Квантове дзеркало, — почав він знову, — це теоретичний пристрій для екстраполяції матерії.

— Коли ти кажеш «екстраполяція»...

— Хіба ти не збирався сидіти тихо? Їж мовчки.

— Я їм, — відповів я, демонстративно набираючи повний рот пюре.

— Візьмімо, приміром, Дарвіна.

Я спробував не розбриzkати пюре, і заслужив цим ще один невдоволений погляд.

— Він пливе на острів, що відрізаний від решти планети, і спостерігає там за живими істотами та способами їхнього життя. Усе це бачили до нього, усе це бачитимуть після нього, але для Дарвіна, який спостерігає навколишній світ, усе це є початком логічної екстраполяції. «Подивіться, — каже він, — як тварини пристосовуються до свого оточення. Погляньте на птаха, який так досконало пірнає зі скелі за рибою; подивіться, який він схожий на іншу тварину, що живе за тисячу миль звідси, яка могла би бути тим самим видом, якби в неї не виріс довгий дзьоб, бо її типова здобич живе в печерах. Подивіться на черв'яка, на комаху, на те, як повзе по морському дні краб». А з усього цього...

— Передай-но мені підливочки.

Він передав підливу, не замовкнувши ні на мить.

— А з усього цього виходить найчудовіша з теорій — теорія еволюції. Екстраполяція, Гаррі. Зі спостережень за дрібними істотами він відкрив дивовижні речі. А ми, як фізики...

— Фізик тут лише я. А ти — досі студент, і я не знаю, чому я терплю твою компанію.

— Ми, як фізики, — вперто продовжував він, — ми... мій рецепт підливи кращий за твій... ми не дивимось на тварин або на поведінку птахів; нашим матеріалом, нашим об'єктом спостереження є атом. Що як ми зможемо взяти цю найпростішу річ і зробити з нею те саме, що зробив Дарвін? Від протона, нейтрона та електрона ми можемо дедукцією дійти до сил, що тримають їх разом, що тримають разом увесь космос, весь час, і таким чином *віддзеркалюють* природу самого буття...

— Квантове дзеркало! — підсумував я, мелодраматично змахнувши виделкою. — Вінсенте, — поспішив я додати, доки

його обурення не стало більшим за моє, — саме це наука і робить.

— Це те, чого вона прагне досягнути, — виправив він, — але інструменти, якими ми обмежені — тривимірні предмети, які ми можемо бачити у видимому спектрі, людський мозок — вони геть недостатні для вирішення цієї задачі. Для розуміння матерії нам потрібен абсолютно інший прилад, абсолютно інший спосіб спостереження складових частин реальності, і з цього спостереження може розгорнутися весь Всесвіт. Що ти на це скажеш?

Я подумав над цим.

— Я вважаю, що це дурниця, — сказав я зрештою.

— Гаррі...

— Ні, постривай, не перебивай мене. Навіть якщо відкинути теоретичні ускладнення, економічні труднощі та наукові проблеми, я вважаю, що це дурниця з філософської точки зору, з тієї самої, яка тебе так дратує своєю ненауковою природою. Я вважаю, Вінсенте, що людський рід не здатний повністю збагнути весь Всесвіт.

— О, але ж...

— Стривай, зажди хоч хвилину! Я вважаю, що те, що ти описав, цей абсолютно неможливий пристрій, який якимось незрозумілим мені методом зробить революцію в нашому розумінні Всесвіту й створить теорію, яка буде здатна відповісти на всі питання, починаючи з «як?» і закінчуючи набагато складнішим «навіщо?», цей твій дивовижний пристрій є нічим іншим, ніж саморобним божеством. Ти хочеш зробити собі машину всемогутності, Вінсенте? Хочеш зробити себе Богом?

— Не себе, Боже мій, не себе...

— Знати все, що є, що було, що могло бути...

— Це мета науки! Гармата є лише гарматою, це люди користуються нею не...

— Ну то гаразд. Дамо людському родові всемогутність!

— «Бог» — це такий обтяжливий термін...

— Твоя правда, — сказав я більш різко, ніж хотів би. — Називай це «квантовим дзеркалом», і тоді ніхто не запідозрить масштаб твоєї амбіційності.

— Можливо, ти маєш рацію, — відповів він, знизавши плечима. — Можливо, Бог ніколи не був нічим іншим, ніж квантовим дзеркалом.

Розділ 49

Я спитав його:

— Чи можна мені якийсь час подумати?

— Авжеж, — безтурботним голосом відповів він.

— Ти не проти, якщо я залишу собі зброю? — додав я.

— Авжеж, ні. А ти не проти провести цей час замкненим у камері? — спитав він. — Бо внизу багато чутливої апаратури, яку ти можеш кров'ю забрьохати, якщо вирішиш прострелити собі мозок.

— Це було б дуже прикро, — погодився я. — Показуй дорогу.

Мене провели до однієї з камер ув'язнення. Я припустив, що без них не може обійтися жодна секретна дослідницька установа. Там було холодно, ліжка були бетонні, вбудовані в стіну. Вінсент пообіцяв, що принесуть ковдри і свого слова дотримався. Також мені принесли густий гарячий суп з галушками. Охоронець нервово штовхнув усе до мене по підлозі, не зводячи очей з пістолета, що лежав біля мене. Я ввічливо усміхнувся йому, але ні пари з вуст.

Квантове дзеркало.

Вінсент Ренкіс, Віталій Карпенко, чи як його насправді звати, дійсно намагався зробити квантове дзеркало.

Весь час і весь простір, усе, що було або могло бути — всі вони лежать перед тобою, наче карта буття. Машина, яка могла з єдиного атома екстраполювати дива Всесвіту.

Пояснити, як ми з'явилися.

Чому ми з'явилися.

Навіть ми, навіть калачакри.

Я сидів і думав.

Думав про Кембридж і про наші суперечки під смажену курку.

Про Акінлеє, яка вводила голку під мою шкіру.

Про Річарда Лайла, чиї груди були прострелені раніше, ніж він зміг скоїти свої злочини.

Про Ліззі, яку я любив, і про Дженні, яку я любив зовсім інакше, але не менш і не більш чесно. Повзаю біля ніг Фірсона; Вірджинія: «Особисто я надаю перевагу стегну»; Рорі Г'юн на похоронах моєї бабусі та вираз батькового обличчя, коли я залишив його помирати. Стою біля могили Гаррієт знов і знов, життя за життям, дитиною, нездатною взяти за руку свого названого батька, Патрика Оґаста, який змарніє зсередини, хоча його тіло житиме далі.

Яка від вас користь?

Світ добігає кінця.

Тепер усе залежить від вас.

Вона кричала?

Це твоє минуле, Гаррі. Це твоє минуле.

Ви що, вважаєте себе богом, докторе Оґаст? Ви що, єдина важлива жива істота? Думаєте, якщо ви все пам'ятаєте, то ваші страждання більші й важливіші? Ви вважаєте, що ваші страждання більші й важливіші через те, що ви їх пам'ятаєте?

Ну то гаразд! Дамо людському родові всемогутність!

Яка від вас користь?

Ви що, бог?

* * *

Схоже, я думав над цим майже цілий день.

Закінчивши, я почав гупати по дверях камери. Їх відчинив той самий охоронник, що приносив галушки; його очі постійно поглядали на пістолет у моїй руці.

— Привіт, — сказав я, простягаючи йому свою зброю. — Скажіть Карпенкові, що я згоден.

Розділ 50

Одного разу я познайомився з калачакрою на ім'я Фідель Гусман. Це було 1973 року; я поїхав до Афганістану, щоб побачити великих Будд, поки Талібан не прийшов до влади й не зруйнував їх. Подорожував я як громадянин Нової Зеландії (це один з найкращих паспортів для подорожей), а паралельно намагався покращити свою пуштунську. Мені було п'ятдесят п'ять років і значну частину того життя я провів, розшукуючи залишені в каменях повідомлення попередніх членів Клубу Хронос. Це була така гра, жарт, який залишили для майбутніх членів Клубу у 45 році нашої ери, і до якого, якщо я його відкопаю, я зможу додати своє ім'я перед тим, як зарити його на новому місці, залишивши майбутнім поколінням новий набір загадкових підказок — щось на кшталт міжнародної меморіальної капсули для тих, кому нудно. Якщо гравці були щедрі, вони також залишали приховані скарби — щось таке, що не гниє. Поки що найбільш великодушним внеском у гру була втрачена до тих пір праця Леонарда да Вінчі, закопана калачакрою з Італії часів Відродження в закоркованій винній пляшці під вітарем Святої Анжеліки в найвищому районі Альп. Майже всі залишені підказки були розпусними віршами, тож пошуки й знахідка заповіданого артефакта були вельми цікавими. Саме через ці ігри я понад усе й мандрував навколо світу, і саме під час мого відвідування афганських Будд з'явився Фідель Гусман.

Його наближення можна було побачити за милю: великий чоловік з товстою шиєю їхав на даху однієї з вантажівок, колона яких здіймала жовту куряву вище за власні радіоантени. Коли

він в'їжджав у містечко, люди розбігалися, боячись бандитів, бо саме на бандитів вони й були найбільш схожі. Я не намагався сховатися (у білошкірого новозеландця посеред Афганістану не так вже й багато можливостей загубитися) і дивився на цього прибульця, який мав європейську зовнішність, і на його озброєний автоматами Калашникова багатонаціональний супровід, як турист міг би дивитися на офіцера поліції, що став йому на заваді.

— Гей, ти! — гукнув він дуже поганою урду, махаючи рукою, щоб я підійшов до його машини.

Якщо її колір колись і відрізнявся від кольору літньої землі, тепер цього було не зрозуміти. Двигун клацав, не в змозі охолонути в таку спеку, а з машин уже виймали сковорідки, які клали на капоти, щоб приготувати другий сніданок — у вогні потреби не було. Я підійшов, тихо рахуючи їхню зброю й оцінюючи, ким є ці люди, які так грубо обірвали мій огляд пам'яток. Найманці та крадії — вирішив я, бо єдиною подобою однострою були червоні пов'язки, які можна було знайти на кожному. Чоловік, який мене покликав, був вочевидь їхнім ватажком. Він мав велике усміхнене обличчя, а під ним — колючу бороду.

— Ви не місцевий... Ви з ЦРУ? — запитав він.

— Я не з ЦРУ, — втомлено відповів я. — Просто приїхав подивитися на Будд.

— На яких Будд?

— Будди Баміанської долини, — підказав я, з усіх сил намагаючись не видати зневагу, яку відчував до невігластва цього бандита. — Вирізьблені в кам'яній брилі.

— А, точно! — згадав чоловік з автівки. — Я їх бачив. Добре, що ви зараз приїхали — через двадцять років їх уже не буде!

Я здивовано відсахнувся й ще раз подивився на цього смердючого, вдягнутого в лахміття та вкритого пилом чоловіка. Він вищирився, приклав долоню до чуба і сказав:

— Що ж, приємно з вами познайомитися, хоч ви й не агент ЦРУ.

Зістрибнувши з вантажівки, він попрямував геть.

Несподівано для самого себе я вигукнув:

— Площа Тяньаньмень!

Він зупинився, потім розвернувся на каблуках, наче танцюрист. Досі щирячи зуби в поблажливій посмішці, він розвальцем повернувся до мене й зупинився так близько, що я майже відчував липкість його тіла.

— Дідько, — зрештою сказав він. — На китайського шпигуна ви теж не дуже схожі.

— А ви не схожі на афганського бойовика, — зауважив я.

— Ну, це тому, що я тут лише проїздом, прямуючи до іншого місця.

— До якого саме?

— До будь-якого, де є події. Ми ж бо люди війни — нею ми займаємося і робимо це добре; і в цьому немає сорому, бо вона почнеться навіть без нас, але з нами... — його усмішка стала ширшою. — З нами вона, можливо, відбудеться трохи швидше. Але що тут робить такий милий старий пан як ви, та ще й з розмовами про географію, га?

— Нічого, — знизав я плечима. — Просто в голові чомусь таке слово з'явилося. Як «Чорнобиль» — просто слова.

Брови Фіделя сіпнулися, хоча посмішка не зникла. Потім він розсміявся, ляснув мене по плечу так, що я мало не втратив рівновагу, відступив на крок, щоб оглянути мене, а потім голосно заревів:

— Ісусе, Йосипе та Свята Маріє!

— Ви б ще Майкла Джексона покликали!

* * *

Ми їли разом. Сім'ї, в будинку якої ми їли, було багатозначно сказано, що вони прийматимуть гостей, але люди Фіделя, принаймні, принесли свій хліб і кидали в дітей корки від пляшок, які ті захоплено збирали як сувеніри. Мати стояла у дверях — стежила крізь синій серпанок бурки, щоб ми не розбили її посуд.

— Я народжуюся в 1940-их, — пояснював Фідель, відриваючи від кістки великими потертими зубами шматки смаженої баранини, — і це лайно, бо я пропускаю багато цікавого. Хоча зазвичай я не проти поїхати до затоки Свиней і, звісно, до В'єтнаму. Багато часу я також проводжу в конфліктах Африки, але там треба здебільшого місцевих лякати, а яке в цьому мистецтво? Дайте мені, в дідька, справжню війну; хіба я вам психопат, щоб дивитися на те, як діти плачуть! О цій порі стає цікаво в Ірані та Іраці, хоча Іран після шаха вже не тішить. Кувейт — непогано; балканське лайно я теж спробував, але там також лише «Убий цивільного, убий цивільного, тікай від танка!», але ж я, курва, професіонал, нащо ви мені це лайно сунете?

— То ви солдат у більшості життів? — спитав я.

Він відірвав ще один шматок м'яса.

— Ага. Мій батько — вояк. Напевно, саме від нього я це й отримав... багато дитячих років провів на Окінаві, а люди там... Боже мій... в них є щось... Щось таке... Наче залізо всередині, це треба бачити. Я плачу членські внески в Клубі, — додав він, вирішивши пояснити, — але все це сидіння на одному місці,

самі лише секс та політика... Господи, політика, усі ці «той сказав триста років тому ось це» та «той спав з ось такими, але потім хтось помер і почав сильно ревнувати» — я всього цього не можу терпіти. Я навіть не знаю, може так лише в тому Клубі, де я виріс? У вас інакше?

— Я небагато часу в Клубі проводжу, — ніяково визнав я. — Я легко відволікаюся.

— Як для безсмертних, члени Клубу дуже непослідовні. Знаєте, одного разу вони мене вбили завеликою дозою. А я такий: Ісусе, мені ж лише тридцять три, а тепер знову вчитися не какатися? Якого біса?

— Я зазвичай покінчаю з собою в старості, — зізнався я. — Коли мені близько сімдесяти, я завжди захворюю одним і тим самим...

— Мені, курва, можете про це не розповідати, — застогнав він. — Дрібноклітинний рак у шістдесят сім років — бах! Знаєте, я пробував палити й пробував не палити. Я намагався вести здоровий спосіб життя, а все одно цю кляту хворобу отримав. Одного разу я спитав у медика: «Чому так?» Знаєте, що він мені відповів? «Ну, таке трапляється». Трясця йому!

— То чому війна? — обережно спитав я, вирішивши не розповідати про свою медичну кар'єру.

Він пильно глянув на мене поверх кістки ягня, що вже подекуди біліла.

— Ви багато воювали? На вигляд ви достатньо старий, щоб брати участь у Другій Світовій.

— Я бачив кілька війн, — визнав я, знизавши плечима, — але зазвичай намагаюся триматися далі від них. Вони надто непередбачувані.

— Бля, чувак, але ж саме в цьому й сенс! Ви народжуєтеся, знаючи все, що трапиться впродовж вашого життя, до останньої клятої подробиці, і ви такий: «Нумо лише дивитися»? Та хай йому грець! Нумо жити, нумо дивуватися! Мене підстрелювали, — його розпирало від гордості, — сімдесят чотири рази, але лише дев'ятнадцять з тих куль були смертельні. А ще я потрапив у вибух ручної гранати, наступав на мину, а одного разу, коли ми билися з В'єтконгом, мене заштрикали на смерть загостреною бамбуковою палицею, можете собі таке уявити? Ми робили зачистку ділянки джунглів, яка, курва, навіть назви власної не має, і там усе смерділо, бо хлопці з повітряних сил засмажили геть усе зліва й усе справа, заганяючи партизанів у зону відстрілу, як вони її називали, і Бог свідок, ми їх там відстрілювали, і я почувався наче володар світу; тобто, я знав, що кожна секунда може бути моєю останньою, а навколо мене це дзижчання, це дивовижне дзижчання! І я його навіть не чую, навіть не бачу цього чувака, а він тільки — хоп! — і з'явився, з-під землі вигулькнув, а я стріляю і кулями йому живіт порвало, він має померти незабаром від кровотечі, але його це навіть не сповільняє — стрибає до мене й бах, бах! Цьому чуваку не більше шістнадцяти років було, тож я подумав: дідько, це варто було побачити!

Він жбурнув обгризену кістку за двері триногому собаці, а той схопив її та покульгав гризти. Витираючи руки об сорочку, чоловік широко посміхнувся мені й сказав:

— Ви, хлопчики з Клубу Хронос, так боїтеся щось змінити. Проблема в тому, що ви розм'якли. Ви звикли до комфортного життя, а найголовніше в комфортному житті те, що жоден, хто до нього звик, ніколи не ризикуватиме хитати човен. Вам треба

навчитися трохи жити; простим життям. Кажу вам, немає більшого кайфу!

— Як на вашу думку, ви коли-небудь змінювали перебіг лінійних подій? — запитав я. — Чи ви особисто коли-небудь впливали на результат війни?

— Ні, бля! — захихотів він. — Ми лише клятні солдати. Ми вбиваємо когось, вони вбивають наших, а ми у відповідь убиваємо їхніх — усе це, курва, нічого не означає, зрозуміло? Це лише цифри на сторінці. Коли ці цифри стають достатньо великими, товстуні, які цим лайном керують, сідають і кажуть: «Отакої, а зробімо те, що давно вже треба було зробити?» Я не загрожую розвитку історії, друже; я лише вогонь у печі. І знаєте, що в цьому найкраще? — просяявши, він підвівся на ноги й жбурнув у кут хати жменю зім'ятих банкнот, наче кістку собаці. — Усе це не має значення. Жодна куля, жодна краплина крові — нічого, бля, анітрохи не важить.

Він був пішов, але зупинився на порозі, вищирив зуби; одна половина його обличчя була в тіні хатини, а друга — на сліпучо-білому денному світлі.

— Гаррі, якщо тобі колись набридне твоє археологічне лайно, знайди мене на тонкій червоній лінії.

— Щасти тобі, Фідель, — відповів я.

Він посміхнувся й вийшов на світло.

Розділ 51

— Так, — сказав я Вінсентові. — Я згоден.

Ми сиділи в кабінеті командира бази «Пэтрок-112» (командир тактовно залишив нас самих) і я чекав: склав руки, закинув ногу на ногу й дивився на Вінсента, а той дивився на мене.

Зрештою, Вінсент сказав:

— Дозволь поцікавитися, чому? Бо після попереднього вироку «Фігня» це досить дивовижна зміна думки.

Шукаючи натхнення, я подивився на стелю й помітив на ній тонку чорну вервечку комах, які вишикувано йшли від місця кріплення світильника.

— Я міг би сказати, — відповів я, — що причиною є наукова задача, цікавість, бажання пригод, а також те, що на мою думку з цього все одно нічого не вийде, а отже й шкоди не буде. Я міг би сказати, що це повстання проти Клубу Хронос, проти їхньої політики сидіти й нічого не робити, а лише пити, трахатися та вживати наркоту по всьому світові, тому що більше зайнятися нічим й ніколи нічого нового не з'явиться. Я міг би тобі сказати, що минуле є минулим, що ніщо не має наслідків, що я втомився від життя, в якому будь-яка моя дія має сенс лише для мене самого, і що після багатьох років я задубів зсередини, став пустим, порожнім, що я дрейфую від ситуації до ситуації наче привид, що відвідує стару могилу, шукаючи пояснення причин своєї смерті, і в цих своїх пошуках я не знайшов нічого. Нічого, що мало б сенс. Я міг би тобі сказати, що я поділяю твої прагнення. Що я теж хочу бачити очима Бога. Адже зрештою йдеться саме про це? Ця машина, це «квантове дзеркало», що б

це в дідька не означало на практиці... це просто науковий інструмент, як і будь-який інший, але це науковий інструмент, який дасть відповіді на «чому», «що», «як»... на все. Дізнатися про все. Чому ми існуємо? Звідки ми беремося? Калачакри, уробори. Впродовж усієї історії люди намагалися зрозуміти, чим вони є та чому вони існують. То чому калачакри мають бути іншими? Я багато віддав би за те, щоб мати таке знання, але поки що ніхто не давав мені навіть натяку на відповідь, навіть натяку на спосіб її отримати. А ти, принаймні, маєш план.

Я знизав плечима й відкинувся на спинку крісла.

— Або ж, якщо ближче до суті, я можу просто сказати, що це нове зайняття, щось таке, що може по справжньому змінити спосіб мого життя. Тож до біса все інше!

Вінсент задумався.

Потім посміхнувся.

— Гарзд, — сказав він. — Мене це влаштовує.

* * *

Навіть зараз, знаючи, що я роблю, я не можу брехати.

Десять років я присвятив розробці квантового дзеркала.

Для калачакри десять років за великим рахунком — ніщо, але ж ніхто, навіть ми, не живе за великим рахунком. Три тисячі шістсот п'ятдесят днів, плюс-мінус кілька перерв на відпочинок, і кожна мить була... одкровенням.

Впродовж дуже багатьох років я не працював по-справжньому, на повну силу. У своїх попередніх життях я іноді працював — лікарем, професором, науковцем, шпигуном — але ті посади були лише способами досягти бажаного, шляхом до знань і розуміння навколишнього світу. А тепер, взявшись працювати над неможливим проектом Вінсента, я був схожий

на випускника університету, який нарешті дав волю отриманим знанням, застосовував їх за призначенням, і я вперше за свої життя зрозумів, як воно буває, коли твоя робота стає твоїм життям.

Я був щасливий і дивувався тому, що зовсім недавно не розумів, що саме це і є щастям. Умови роботи були далекі від розкішних, адже Вінсенту все-таки доводилося вдаватися до поступок, зважати на те, в якій державі ми знаходилися, але виявилось, що для мене це не було проблемою. Ліжко було тепле, ковдри товсті, їжу важко було назвати смачною, але голод після важкого дня вона вгамовувала. Двічі кожного дня Вінсент з криком «Важливо підтримувати зв'язок з природою, Гаррі!» наполягав на тому, щоб ми виходили з-під землі подивитися на сонце (частіше — на його відсутність) і відчуті пронизливий вітер з Арктики.

Він не припиняв цього навіть узимку, і я провів багато годин, жалюгідно щулячись від холоду, коли моє волосся, брови та сльози примерзали до шкіри, а Вінсент походжав туди-сюди й вигукував: «Як нам буде гарно, коли ми повернемося всередину!»

Я міг би відповісти йому на це дуже в'їдливо, якби не був надто замерзлим, щоб говорити.

До мене ставилися як до свого, бо саме так ставився до мене Вінсент. Ніхто мене ні про що не питав, ніхто не розмовляв з колегами про страх, який змушував їх мочати, але з плином часу з мого професійного та соціального життя ставало зрозуміло, що Вінсент зібрав навколо себе дивовижно розумних помічників.

— П'ять життів, Гаррі! — радісно вигукував він. — Ще п'ять життів, і ми його закінчимо!

Цим довгостроковим планом, заради виконання якого треба було п'ять разів померти, він поділився лише зі мною. Ми досі були так далеко від досягнень, яких хотів Вінсент, так далеко навіть від отримання обладнання, за допомогою якого можна було б почати вивчати питання про «як» і «чому» — про кожне «як» і кожне «чому» — що не було сенсу навіть згадувати про це. Натомість ми працювали над складовими, кожна з яких сама по собі була революційною для того часу, а їхнім призначенням, за словами Вінсента, було «Допхати двадцяте століття до двадцять першого!»

— Я маю намір розробити до 1963 року внутрішній інтернет, — пояснив він, — а з мікропроцесорами розібратися до 1969-го. Якщо пощастить, ми витягнемо обчислювальну техніку з кремнієвої ери ще до 1971 року, і якщо не порушимо розклад, то отримаємо нано-обробку до 1978-го. Помираю я зазвичай, — додав він з легким жалем, — до 2002-го, але за допомогою знань, які ми здобудемо в цьому житті, в наступному я сподіваюсь отримати мікропроцесори ще до завершення Другої світової війни. Наступного разу я думаю оселитися в Канаді — канадськими мозками я давно не користувався.

— Це все, звісно, дуже добре, — зауважив я одного тихого вечора, коли ми сиділи й грали в нарди в його кімнаті, — але з твоїх слів про намір скористатися в наступному житті відкриттями цього життя виходить, що ти розраховуєш згадати всі деталі, всі технічні параметри, всі діаграми та рівняння.

— Звичайно, — безтурботно відповів він. — Я згадаю.

Я впустив гральну кістку й сподівався, що моя незграбність не справила враження навмисно поганого кидка. Затинаючись, я спитав:

— То ти мнемонік?

— Хто? — не зрозумів він.

— Мнемонік — так у Клубі називають людей, які все пам'ятають.

— Ну, в такому разі я, напевно, мнемонік. Тебе це дивує?

— Ми... Ви зустрічаєтесь дуже рідко.

— Я так і думав. Але мушу сказати, Гаррі, що твої спогади про часи, коли ти був науковцем, бездоганні. Ти дуже посилив наш колектив.

— Дякую.

— Але ти, як я розумію, теж забуваєш?

— Так, забуваю. Я навіть забув, чий зараз хід — твій чи мій?

Чому я збрехав?

Багаторічна звичка?

Або, можливо, згадав Вірджинію, її розповідь про іншого знаменитого мнемоніка — Віктора Генесса, творця катаклізму, який теж усе пам'ятав і скористався цим для знищення світу. Можливо, саме це.

Світ добігає кінця.

Христа в Берліні.

Це не мало значення.

Це не має значення.

Смерть завжди повинна приходити, і якщо нагородою за наші дії буде відповідь — величезна, красива відповідь на найдавніші питання, чому ми є, звідки ми взялися — то це була ціна, яку варто було сплатити.

Так я переконував себе на самоті, у темряві російської зими.

* * *

Ми з Вінсентом вдосконалювалися в мистецтві збереження таємниці. Ми обоє знали про розвиток теорії та технологій

впродовж двадцяти-тридцяти наступних років. Ми обоє мали бездоганні спогади про одні й ті самі речі, хоча я завжди виправдовував це талантом до цифр. Нам було потрібно впроваджувати нові ідеї таким чином, щоб надзвичайно розумні люди, яких зібрав навколо себе Вінсент, робили потрібні наукові та технологічні прориви, вважаючи, що роблять це самостійно. Це перетворилося на свого роду гру, на змагання між нами — хто зможе підштовхнути хіміка до відкриття певної сполуки, або фізика — до нової концепції. Велетенський масштаб проблеми в певному сенсі давав і переваги: оскільки загальна задача була надто складна, щоб її осягнула одна людина, ми розбивали її на менші частини. Нам був потрібен електронний мікроскоп, про можливість створення якого ми обоє знали, але жоден з нас його не вивчав і навіть ніколи не користувався ним. Нам був потрібен прискорювач частинок, про який, знов-таки, ми обоє знали, але ніколи не створювали. Іноді самого лише обговорення нової концепції було достатньо, щоб спровокувати несподівані сплески винахідливості в наших дослідників, які, захопившись безперервною низкою успіхів, не мали часу замислитися над тим, чому відбуваються ці одкровення.

— До кінця цього життя, — твердо заявив Вінсент, — я маю намір отримати технологію 2030 року, якою б вона не була. Це гарний комуністичний підхід — завжди має бути довгостроковий план.

— А тебе не турбує, — запитав я, — що буде з цією технологією після твоєї смерті?

— Нема ніякого «після моєї смерті» — похмуро відповів він.

Я хотів би сказати, що це питання турбувало мене більше, ніж це було насправді. Я згадав нашу дискусію про саму

природу калачакр. Чим ми є, як ми живемо? Чи дійсно ми є лише свідомостями, що перелітають від одного з нескінченної кількості паралельних всесвітів до іншого, змінюючи їх своїми вчинками? Якщо так, то з цього витікало, що наші дії все-таки мають наслідки, хоч ми й не можемо їх побачити, бо десь існує всесвіт, в якому Гаррі Оґаст на свій п'ятдесят п'ятий день народження повернув ліворуч, а не праворуч, а десь є всесвіт, в якому Вінсент Ренкіс помер, залишивши по собі пострадянську Росію, що мала технології, які випереджали свій час на багато десятиліть.

* * *

Світ добігає кінця.
Христа в Берліні.
Світ добігає кінця.
Це має бути через одного з нас.

* * *

— Світ добігає кінця, — сказав я.

Це було 1966 року, коли ми мали незабаром випробувати перший холодний ядерний реактор Вінсента.

Технологія холодного ядерного синтезу, на мій погляд, могла би врятувати планету. Відновлюване джерело енергії, основними відходами якого є водень і вода. На вулицях Лондона в ці роки обличчя людей досі чорніли від диму. Сірі хмари здіймалися над промисловими димарями моєї батьківщини, нафта вкривала зіпсовані береги біля місця, де затонув контейнерний корабель, а через двадцять років люди помиратимуть від дихання димом, що виривався з ушкодженого четвертого енергоблока в Чорнобилі, а сотні

тисяч інших людей пізніше називатимуться «ліквідаторами»: солдати, які скидали радіоактивні ґрунти в шахти, будівники, які заливали бетоном уран, пожежники, які кидали лопатами пісок на гаряче ядерне паливо навіть тоді, коли їхню шкіру пощипував підступний дотик радіації. Усе це мало колись настати, і навіть тоді холодний ядерний синтез досі буде лише мрією; але ми з Вінсентом уже були готові змінити світ.

— Світ добігає кінця, — сказав я, коли генератори набирали потужність, але через гудіння машин він навряд чи почув мене.

Випробування реактора було невдале.

Виявилося, що одну з найбільших мрій науковців двадцятого століття ми не зможемо здійснити цього життя. Виявилося, що навіть ми з Вінсентом не були всесильні. Знання не заміняє винахідливість, а лише прискорює її.

— Світ добігає кінця, — сказав я, коли ми стояли на оглядовій галереї та спостерігали за тим, як наш апарат розбирають.

— Що ти кажеш? — пробурмотів він, не в змозі зосередитися через розчарування та необхідність тримати себе в руках.

— Світ добігає кінця. Моря киплять, небеса падають, і все це прискорюється. Розвиток лінійного часу змінюється, і це через нас. Це ми винні.

— Гаррі, — докорив він, — не будь таким мелодраматичним.

— Це повідомлення, яке впродовж поколінь передавалося від дитини до старої людини на порозі смерті. Майбутнє змінюється, і не на краще. Це через нас.

— Клуб Хронос завжди був таким нудним.

— Вінсенте, а що, як це ми?

Він косо глянув на мене, і я зрозумів, що він таки почув мене, почув попри гудіння машин і звуки приладу, який одного дня породить прилад, який породить прилад, який здобуде знання про Бога, відповідь на всі наші питання, розуміння Всесвіту як цілого.

І він сказав:

— То й що?

Через чотири дні, коли з дедалі більшої кількості результатів експерименту з термоядерного синтезу ставало очевидно, що ми зазнали невдачі, але досі з імовірністю 99,3 відсотка залишилися живими, я попросив відпустку.

— Авжеж, — сказав він. — Я тебе розумію.

Мене підвезли на армійській машині до Петрока-111; з Петрока-111 інший автомобіль довів мене до Плоских Прудів, і я збагнув, що не залишав лабораторію Вінсента десять років. Час не був добрим до краєвиду: кілька дерев, що були тут раніше, зникли, залишивши по собі на землі потворні пні, а за ними на великих бетонних стінах оголошувалося, що тут люди роблять хліб, тут вони працюють зі сталлю, а тут не було написано взагалі нічого, крім попередження, що будь-кого, хто наблизиться до цих стін після восьмої вечора, буде застрелено. З Плоских Прудів поїздом поїхати можна було лише раз на день, а наявністю готелів цей населений пункт похвастати не міг. Мій водій привів мене до дому своєї матері. Вона пригостила мене тарілкою гарячих бобів із консервованою рибою та розповіла всі плітки села, з яких вона, схоже, була найбільшим знавцем, а можливо й авторкою. Я спав під іконою святого Себастьяна, який загинув, розстріляний стрілами, і якого католицька іконографія зазвичай зображала вмираючим у спідній білизні, але тут на ньому була золота тканина.

Поїзд, яким я повертався до Ленінграда, був мовчазний, у ньому не було балакучої молоді, як коли я їхав на північ. Один чоловік віз кілька ящиків курей. Через чотири години подорожі нерівні рейки — їх було більше, ніж я пам'ятав — підкинули один з ящиків у повітря і в'язень із білим пір'ям і червоними очима провів на волі дев'ять славних хвилин, гасаючи по всьому вагону, поки міліціонер, в якого лущилася шкіра, а на щелепі були ознаки меланоми, не простягнув одягнену в рукавичку руку й не схопив птаха за шию. Шия помітно розтягнулася, а істоту, що мала такий вдячний вигляд, який могла мати лише тварина, чий мозок має розмір горіха, повернули хазяїнові з ящиком.

Коли я зрештою вийшов з поїзда в Ленінграді, небо було чорне, а по старих косих дахах стукотів дощ. Офіційно мене ніхто не зустрів, але коли я вийшов з вокзалу в пошуках нічлігу, двоє чоловіків у пальтах з високими комірами пішли за мною й залишилися стояти на вулиці біля готелю; в тіні, де на бруківці танцювала стрімка вода. Впродовж тих кількох днів, що я провів у місті, я добре познайомився зі своїми спостерігачами, яких було шестеро, і яких я подумки охрестив Борис-1, Борис-2, Худий, Жирний, Захеканий і Дейв. Дейв заслужив своє ім'я дивовижною зовнішньою схожістю з Дейвом Ейтоном, ірландським лаборантом, який одного разу зіпсував склянкою сірчаної кислоти мій халат, випросив на складі новий, впродовж ночі пришив до нього моє ім'я й навіть спробував відтворити на спині та рукавах плями чорнил і хімікатів, які робили мій халат неповторним. Моє співчуття за докладені ним зусилля було сильнішим за гнів, тож і тепер радянський Дейв заслужив мою повагу доброзичливим виконанням своїх обов'язків. Інші — особливо Борис-1 та Борис-2, які були віддзеркаленнями один

одного в одязі, поставі та навичках — намагалися вести приховане спостереження, і цим постійно привертали до себе мою увагу. Натомість Дейв робив мені ласку, спостерігаючи досить відверто, а коли я проходив повз нього, то навіть посміхався мені через вулицю, визнаючи марність своїх зусиль. Мені здавалося, що за інших часів мені сподобалася б компанія Радянського Дейва; цікаво, які історії ховалися під лаком його вихованості, що змусило його стати агентом?

Протягом кількох днів я просто удавав туриста, наскільки це тоді було можливо. В одній з небагатьох кав'ярень міста (які навряд чи заслуговують цієї назви), в якій шеф-кухар спеціалізувався на стравах з цвітної капусти, я з подивом здибався з командою школярів з Великобританії, за якою доглядали всюдиусці радянські наглядачі.

— Ми тут за культурним обміном, — пояснив один з хлопців, із сумнівом колупаючи ложкою в своїй тарілці з цвітною капустою. — На сьогодні нас обіграли в футбол, в хокей, у плаванні та легкій атлетиці. Завтра має бути морська екскурсія, тож, напевно, нас переможуть у веслуванні.

— Ви спортсмени? — спитав я, глянувши на дебелі постави деяких з товаришів хлопчика.

— Ні! — вигукнув він. — Ми вивчаємо мову. Я погодився поїхати, бо сподівався, що нам дозволять подивитися на Зимовий Палац. Вчора ввечері Говард обіграв одного з їхніх хлопців у шахи, і через це здійнявся великий галас. Його попросили більше так не вихвалитися.

Я побажав їм удачі, отримавши у відповідь криву посмішку та ввічливу подяку.

Тієї ночі біля дверей до мого номеру на мене чекала повія. Вона сказала, що її звати Софією, і що їй уже заплатили. Вона

зізналася, що є шанувальницею Булгакова та Джейн Остін, і запитала, чи не буде ласкава така освічена людина, як я, розмовляти німецькою, бо їй треба покращити свою вимову. Цікаво, чия це була ідея: радянського Дейва чи Вінсента? Не побачивши на ній очевидних ознак фізичного насилля або хвороби, я щедро заплатив їй за компанію.

— Ким ви працюєте? — спитала вона мене, коли фари машини, що проїхала вулицею, описували дугу на стелі, наче на циферблаті сонячного годинника — спалахнули, проповзли й зникли.

— Я науковець.

— Який саме науковець?

— Теоретик, — відповів я.

— З теорії чого?

— Усього.

Спочатку її це розсмішило, а потім їй стало ніяково через те, що їй здавалося смішним те, що мене не смішило.

— Коли я був молодий, — вирішив пояснити я, — я звертався по відповіді до Бога. Не почувши від нього нічого, я почав шукати відповіді в людях, але всі вони казали лише: «Розслабся, йди за рухом».

— «Йди за рухом»? — спитала вона своєю рідною російською про американський вислів, який я сказав німецькою.

— Не опирайся неминучому, — вільно переклав я. — Життя є, поки не закінчиться, то навіщо перейматися? Не кривдь нікого, спробуй не отруювати запрошених на вечерю гостей, будь чистим у словах і вчинках... Що ще? Просто будь порядною людиною в порядному світі.

— Усі люди порядні, — тихо відповіла вона, — з власної точки зору.

Вона була тепла на дотик, а моя втома надала моїм словам повільної впевненості та ваги, яких я уникав, коли був більш пильним, бо вважав їх занадто вагомими для ввічливої розмови.

— Люди не знають відповідь, — тихо підсумував я. — Люди... просто хочуть, щоб їм дали спокій і не турбували. Але я не можу заспокоїтися. Ми всі питаємо себе: «Чому я?», «Який сенс?» Але рано чи пізно люди облишають це й кажуть: «Це просто збіг», «Сенс мого життя — моя кохана жінка», або «Сенс мого життя — мої діти», або «Розібратися з цим»... Але для таких, як я... Цього замало. Наші вчинки мусять мати наслідки. Але я не бачу їх. Тому я мушу дізнатися. За будь-яку ціну.

Софія якийсь час мовчала, думаючи про це. А потім сказала «Ідіть за рухом». Ці незнайомі слова вона вимовила обережно; усміхнувшись, вона повторила їх ще раз:

— Ідіть за рухом. Про пристойних людей, що живуть пристойним життям, ви кажете так, ніби це не має жодного сенсу. Але послухайте. Ця «порядність» — єдине, що має значення. Мені байдуже, що ви, пане Науковець, можете вигадати машину, що робить усіх чоловіків добрими, а жінок — красивими, якщо під час роботи над цією машиною ви не зупинитесь, щоб допомогти старій жінці перейти вулицю. Мені байдуже, що ви здолаєте старіння або припините голод, або покладете край ядерним війнам, якщо при цьому ви забудете про це, — вона постукала пальцями по моєму лобі, — або про це, — вона притиснула долоню до моїх грудей, — бо навіть якщо тоді ви всіх врятуєте, всередині ви будете мертвим. Люди мають бути перш за все порядними, і лише потім — геніями, бо

інакше ви не допомагаєте людям, а просто обслуговуєте машину.

— Це не дуже комуністична точка зору, — зітхнув я.

— Ні, це дуже комуністична точка зору. Комунізму потрібні хороші люди; люди, чиї душі, — вона притулилася міцніше до моїх грудей, потім зітхнула й зовсім відсунулася, — добрі інстинктивно, а не зусиллям. Але саме цього нам зараз найбільше бракує. Заради прогресу ми з'їли свої душі, і тепер ніщо не має значення.

* * *

Вона пішла невдовзі після опівночі. Я не питав, куди й до кого. Вимкнувши в кімнаті світло, я чекав на ту мертву годину ночі, коли розум занурюється в позачасове заціпеніння безголосії думки. Це час, коли самотньо всім: кожному пішоходові, який перевальцем йде по почорнілих каменях, кожній машині, що мчить безлюдними вулицями. Це абсолютна тиша, коли двигун зупиняється посеред нерухомого, вкритого льодинами моря. Надівши пальто, я прослизнув крізь задні двері, оминув Бориса-1 та Захеканого й зник у ночі. Для того, щоб не боятися темряви, треба кинути їй виклик, різко здіймати погляд на тих небагатьох, що йдуть неподалік, щоб їм здавалося, що ви, на відміну від них, не боїтеся. У таку мить було легко згадати Річарда Лайла, вулиці Бетерсі та мертвих дівчат біля дверей. Ленінград був збудований як російське європейське місто царем, який подорожував світом і вирішив взяти частинку світу з собою додому. Чи подорожував світом Брежнєв? Це питання мене здивувало тим, що я не знав на нього відповіді.

Ріг. Вулиці Ленінграда здебільшого прямі та чіткі; влітку тут запах водоростей з млявої води каналів і божевілля від білих ночей; взимку — спочатку ейфорія від першого чистого снігу, а потім нудьга, коли настають справжні морози. Я йшов, керуючись спогадами, звернувши на кілька разів більше, ніж було потрібно, бо хотів переконатися у відсутності можливих переслідувачів, але зрештою прийшов до маленьких дерев'яних дверей Клубу Хронос.

А точніше, до того місця, де колись були маленькі дерев'яні двері Клубу Хронос. Відсутністю дверей я був шокований настільки, що на мить подумав, що помилився. Але ні, огледівшись по сторонах, я переконався, що це було те саме місце; саме на цьому прямокутному клаптику землі колись стояв Клуб, а тепер з позбавленою смаку брутальністю п'ятдесятих було зведено бетонний постамент, на верху якого дивний вигин каменю перетинала залізна поперечина, а викарбуваний у камені напис проголошував:

**У ПАМ'ЯТЬ ПРО НАЙБІЛЬШУ ЖЕРТВУ, ПРИНЕСЕНУ ПІД ЧАС
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941-1945 рр.**

Більше не залишилося нічого.

* * *

Шукаючи під час біди дружньої підтримки, члени Клубу Хронос залишають одне одному сигнали. Записи в довідниках; повідомлення, залишені позаду стійки сусіднього паба; каміння, закладене в землю для майбутніх поколінь, щоб ті збирали його й замислювалися; натяки на те, куди можна піти, написані на чорному залізі ринв, що звисали з дахів. Ми ховаємося, але сам факт нашого існування є настільки абсурдним, що нам не треба ховатися надто сильно. Впродовж

наступних трьох днів я жив у місті життям нешкідливого туриста: ходив, дивився, вечорами читав у себе в номері, а вночі прослизав повз своїх опікунів, щоб шукати підказки Клубу Хронос — хоч якесь свідоцтво про його долю. Я знайшов лише одне: надгробний пам'ятник на місцевому цвинтарі: «ОЛЬГА ПРУБОВНА, 1893–1953. Вона воскресне».

Нижче був набагато довший текст, написаний (це ж треба) санскритом. Ось його переклад:

«Якщо на моєму могильному камені розміщено це повідомлення, моя смерть була наглою та насильницькою. Стережіться, щоб і вас це не спіткало».

Розділ 52

Дилема.

Залишитися чи піти?

Які висновки можна зробити зі знищення Ленінградського Клубу Хронос?

Ніякий наївний оптимізм не міг позбавити мене думки, що за цим, імовірно, якимось чином стоїть Вінсент.

Ніякий самообман не міг переконати мене, що до цього не маю причетності я сам — своїм мовчанням, своїм зникненням, своїм долученням до того, чому від початку збирався протистояти.

То що тепер, коли я дізнався правду — цю застару правду про події, які відбулися кілька років тому за моєю спиною? Чи змінює це щось? Чи змінює це дивовижність нашого дослідження, захопливий масштаб Вінсентової уяви? Хіба не правда, що проект, за який ми взялися, що відповідь, яку ми шукаємо, є важливішими за якусь дрібницю в теперішньому, за крихітні зміни в майбутньому? Було абсурдно — безсумнівно абсурдно — дозволяти таким речам впливати на мої рішення, але я чудово розумів, що мої рішення вже зазнали впливу, і якщо я повернусь, то вже не буду тим, ким був раніше.

Я повернувся.

Тікати з Росії було би проблематично; я був цілком впевнений, що так само, як і кілька років тому, найпростішою втечею була би смерть. Навіщо привертати увагу до своїх планів спробою грубої фізичної втечі? Від чого тікати? З якою метою? Були питання, на які мені були потрібні відповіді, і якщо пошук відповідей призведе до моєї кончини, ця смерть трапиться тоді,

коли вирішу я, коли буде зібрано всі можливі деталі повної картини. Планування та питання — ось що я взяв із собою в дорогу назад до Петрока-112.

— Гаррі! — я тільки переступив поріг, а він уже чекав на мене, розчервонівшись від ентузіазму. — Гарна відпустка, добре відпочив? Чудово! Мені наразі дуже потрібен твій мозок. Коли ми розв'яжемо цю задачу, це буде краса, просто краса!

Вінсент Ренкіс — чи він спав хоч коли-небудь?

— Півцарства за кишеньковий калькулятор, — додав він, тягнучи мене коридорами. — Як ти вважаєш, чи не стане марнуванням часу розробка кишенькового калькулятора? Мені здається, що час, збережений його наявністю, значно перевищить час, витрачений на приведення технологій до потрібного рівня, але ж розрахунки продуктивності такі ненадійні. Скільки десятиліть залишилося до появи консультантів з менеджменту? І скільки, цікаво, десятиліть вони потім існуватимуть?

— Вінсенте...

— Ні, не знімай пальто, нема на це часу. Я категорично наполягаю, зараз критичний момент.

— Але потім, — рішуче обірвав його, — нам треба буде поговорити.

* * *

Навіть дивно, наскільки оце «потім» може обтяжувати розум. Я знав усі цифри, що були переді мною, знав рішення всіх написаних на дошці рівнянь, але був майже не здатний зосередитись на них або сказати що-небудь. Інші жартували, що моя відпустка розслабила мене, що в мене забагато думок про гарних дівчат і випивку. Я кивав і посміхався, а трохи

згодом, зваживши на мою розсіяність, вони перестали жартувати й взялися працювати без мене.

Потім мала бути вечеря, але Вінсент, який мало не лускався від енергії, виявився надто зайнятим.

А коли настав вечір, він думав, чи не спробувати попрацювати вночі.

На той час, коли я зміг-таки переконати його, що це погана ідея, ми встигли вже розпочати, і лише о другій ночі я схопив його за рукав, відтягнув його від дошки й вигукнув:

— Вінсенте!

Назвати його англійським ім'ям за присутності інших було рідкісним порушенням протоколу. Його очі швидко оббігли навколо кімнати, щоб побачити, чи хтось почув, але якщо й так, ніхто цього не виказав.

— Так, — відсутнім голосом пробурмотів він; частка за часткою його увага поверталася до мене. — Ми збиралися поговорити, так? Ходімо до мого кабінету.

* * *

Кабінет Вінсента був водночас і спальнею, і ця спальня була такою самою камерою, як у всіх: маленька, без вікна, з гудінням водогону та вентиляційних труб, що проходили над головою. Окрім односпального ліжка єдиними меблями там були два дерев'яні стільці та невеликий круглий стіл, недостатньо високий, щоб під ним можна було зручно помістити коліна. Вінсент указав мені на стілець, а сам, поки я сідав, дістав з-під ліжка й поставив на стіл пляшку солодового віскі та дві чарки.

— Я імпортував його через Фінляндію, — сказав він, — для особливих випадків. Твоє здоров'я! — він підняв чарку і я цокнув її, а потім, ледь намочивши губи, поставив її на стіл.

— Пробач мені мою наполегливість, — відразу почав я, бо з Вінсентом завжди легше говорити відверто. — Але, як я вже казав, нам треба поговорити.

— Гаррі, — коли він сідав зручніше навпроти мене, його голос звучав майже стурбованим, — у тебе все гаразд? Здається, я вперше бачу тебе таким нетерплячим.

Я відштовхнув склянку трохи до центру столу й спробував хоч якось упорядкувати свої думки. Моє бажання поговорити з Вінсентом дещо переплутало список питань, що я хотів обговорити, і тепер я намагався зібрати наново в горнилі поточної миті той врівноважений план, що я склав у поїзді.

Зрештою:

— Ти знищив Ленінградський Клуб Хронос.

Він завагався, на його обличчі промайнув подив, а потім він відвернувся. Після цього дивно тваринного руху він спрямував погляд у глибини віскі, міркуючи над моїм звинуваченням.

— Так, — зрештою сказав він. — Це я. Вибач, Гаррі. Я трохи відстав від подій; споглядачі доповіли мені, що ти туди не ходив, — раптова усмішка. — Я мав передбачити, що вони не визнають свою некомпетентність, якщо ти втечеш з-під їхнього нагляду. А як тобі Софія, сподобалася?

— Вона була дуже мила.

— Я знаю, що казати таке жахливо, але я вважаю, що іноді треба просто розслабитися. Так, я знищив Ленінградський Клуб Хронос. Чи хочеш ти сказати ще що-небудь?

— То ти хочеш сказати, що це було зроблено заради мене? Щоб завадити моїм колегам вистежити мене, щоб приховати зраду?

— Авжеж, заради тебе. І чи не здається тобі, що слово «зрада» дещо лайливе? Клуб Хронос зацікавлений лише в

нескінченно повторюваному теперішньому часі, а ми з тобою працюємо над чимось набагато більшим. Адже ти про них теж такої думки?

Говорячи, він долив мені віскі, хоча я його ледь надпив. Потім він надпив зі своєї чарки. Якщо він сподівався, що я зроблю те саме, він мав розчаруватися.

— Невже тебе це непокоїть? Це було просто приховування слідів. І якщо ти наполягаєш на використанні слова «зрада», мушу нагадати тобі, виключно в інтересах академічної точності, що я членом Клубу Хронос ніколи не був. Ти був. Отже, зрада, про яку ти кажеш, була повністю твоєю, твоїм вибором, зробленим вільно й свідомо. Якщо ти сумнівався в тому, що ми тут робимо, і в помилковості політики Клубу, ти мав можливість прострелити собі голову ще десять років тому. Ти маєш можливість зробити це сьогодні.

— Приєднатися або померти?

— Гаррі, — докорив він, — не користуйся в суперечках зі мною словами лінійних смертних. Сама ідея, що їхні філософія та мораль можуть бути застосовані щодо будь-кого з нас, є не просто абсурдною, а й нерозумною. Я не кажу, що ми повинні жити без норм, просто прийняття моральних правил смертних — майже такий самий хиткий вибір, як жити взагалі без правил.

— Закони смертних людей, етика та мораль життя формувалися впродовж тисяч років.

— А закони, за якими живемо ми, Гаррі, були створені впродовж віків, і їх дотримання не вимушено страхом.

— Що трапиться тут, коли тебе не стане? — тихо спитав я. — Що буде з чоловіками та жінками, які тут працюють, з нашими... колегами?

Його пальці по черзі стукнули по краю чарки; лише один раз.
А потім:

— Я бачу, що ти розумієш, якою буде відповідь, і вона непокоїть тебе. Мені шкода, Гаррі; я навіть не уявляв, що ти стаєш таким рефлексивним.

— А чому ти не кажеш це вголос? — спитав я. — Тобі соромно, чи ти просто надто делікатний?

Знову рух пальцями — наче піаніст розігрівав їх перед концертом.

— Люди вмирають, Гаррі, — зітхнув він. — Це фундаментальний закон Всесвіту. Сама природа життя полягає в тому, що воно має закінчитися.

— Окрім нас.

— Окрім нас, — погодився він. — Усього цього... — він указав мізинцем навколо кімнати, — після того, як ми помremo, більше не буде. Неначе й не було ніколи. Кохані, смерть яких ми бачили, народяться знову, і ми будемо пам'ятати, що вони були коханими, але вони нас не знатимуть, і нічого не матиме значення: ні хто жив, ні хто помер. Важать лише залишені ними ідеї та спогади.

(Ви що, вважаєте себе Богом, докторе Огаст? Ви єдина жива істота, яка має значення?)

(У глибині моєї душі є чорна безодня, падіння в яку не має меж.)

— Я вважаю, що ми повинні зупинитися, — сказав я.

Тепер він поставив чарку на стіл, відхилився назад, закинув ногу на ногу, руки склав на коліні: викапаний стурбований шкільний вчитель, що намагається не виказати схвильованому учневі свій неспокій.

— Гарзд, — зрештою сказав він. — Але чому?

— Я боюсь, що ми з'їмо свої душі.

— Поетична відповідь мене не влаштовує.

— Ця... машина, — обережно сказав я, — ці ідеї, які ми досліджуємо, або спогади, які ми створюємо, якщо тобі так більше до вподоби. Ця теорія всього, відповідь на всі наші питання, вирішення задачі існування калачакр... Це гарна ідея. Це найколосальніша ідея, яку я коли-небудь чув, а ти, Вінсенте — єдиний з усіх зустрітих мною людей, хто має водночас і уяву, і волю втілювати її. Вона фантастична, і ти теж фантастичний, для мене велика честь, що я працював над цим.

— Але, — підказав він, і сухожилля на його горлі напружилися.

— Але в ім'я прогресу ми з'їли свої душі, і тепер ніщо інше для нас не важливо.

Тиша.

Я спостерігав, як тонкі лінії його сухожиль здіймають шкіру.

Потім він єдиним рухом допив вміст своєї чарки й поставив її, дзенькнувши, на стільницю.

Тиша.

— Світ добігає кінця, — зрештою зітхнув я. — Це повідомлення надходило від дитини до дорослого, від дитини до дорослого, його передали в минуле з майбутнього, яке настане через тисячу років. Ця ідея так само завелика для розуміння, як і ті питання, на які ти намагаєшся знайти відповіді. Але за нею стоять люди, життя, які зараз знищуються та губляться. І це зробили ми. Світ добігає кінця.

Тиша.

А потім він — так само раптово, як допивав чарку — підвівся, пройшов через кімнату, розвернувся на місці, склав

руки за спиною, наче вчитель, яким йому слід було стати, і сказав:

— Я маю сумнів у тому, що він єдиний.

Я вигнув брови, чекаючи на неминуче пояснення.

— Ми руйнуємо не єдиний світ, Гаррі, — докірливо сказав він, — а лише один зі світів. Ми не монстри-науковці, що злетіли з катушок. Те, що ми вплинемо на течію часу, беззаперечно — ми не можемо не впливати на перебіг історичних подій — але йдеться лише про один світ, який може змінитися. Ми живемо, помираємо, а потім усе стає таким, яким було від початку, і ніщо з того, що ми робили, більше не має значення.

— Я не згоден. Ми змінюємо життя людей. Для нас це може не мати значення, можливо це навіть... дрібниця в масштабі всього Всесвіту. Але навіть у масштабі Всесвіту, навіть лише в цьому сторіччі існують мільярди людей, для яких це має велике значення, і хоч ми й маємо більше часу, ніж вони, в масі їх усе одно більше. Наші вчинки... важать. Ми маємо відповідальність не тільки за великі справи, але й за дрібніші, просто тому, що на цьому має існувати весь світ навколо нас, світ свідомих живих істот. Ми не боги, Вінсенте, і наше знання не дає нам право удавати їх. Боги — не те, чим ми маємо бути.

Він обурено пирхнув, здійняв руки й рушив навколо маленької кімнати так, ніби його тіло було змушене не відставати від рук. Я стояв і дивився, як він ходить.

— Так, — зрештою сказав він. — Я згоден з тим, що ми не боги. Але те, що ми робимо, Гаррі, воно зробить богів, дасть нам бачення творця; це дослідження може відімкнути нескінченність. Ти кажеш, що ми завдаємо шкоди. Але я цього не бачу. Через Клуб Хронос надіслано повідомлення? Це нічого

не означає, ми з тобою обоє розуміємо, що жодні математичні формули та жоден історичний аналіз не можуть показати, що до цього призвели наші прилади — надто багато різноманітних факторів. Ти вважаєш, що людство обов'язково знищить себе знанням, я правильно тебе розумію? Це дуже песимістичний погляд, як для людини, яка стає на захист короткого життя.

— Вигадане тобою квантове дзеркало має певні теоретичні наслідки. А що як...

— «А що як», «а що як», «а що як»!.. — різко сказав він, обертаючись на місці, щоб змінити напрямок руху. — А що як ми завдаємо шкоди майбутньому? А що як наші дії змінюють життя? «А що як», «а що як», «а що як»! Я вважав тебе холоднокровою людиною, для якої «а що як» є теоретичною анафемою, — зморшки на його нахмуреному обличчі поглибилися й раптом він повернувся й ударив долонею по стіні. Потім він трохи постояв, чекаючи, доки відлуння різкого звуку розчиниться в тиші. Не дивлячись на мене, він сказав: — Ти потрібен мені в цьому, Гаррі. Ти більше, ніж просто асистент, більше, ніж просто друг. Ти блискучий. Твої знання, твої ідеї, твоя підтримка... Я можу розкрити таємниці буття, нашого буття, всього лише за кілька життів. Мені потрібно, щоб ти залишився зі мною.

— Ця праця, — зізнався я, — була найзахопливішим часом за всі мої життя. І колись це може повторитися. Але тут, зараз, поки ми не розуміємо повністю наслідки... Я вважаю, що ми повинні зупинитися.

Він не відповідав, тому я квапливо продовжив:

— Якщо ми поговоримо з Клубом Хронос... — презирливе ричання, зневага до самої ідеї, — ми можемо надіслати вперед у часі питання до тих, чий уявлення про технології можуть бути

кращими за наші. Ми можемо подивитися, чи має наше дослідження вплив на час, на людей...

— Клуб Хронос застійний! — прогарчав він. — Вони ніколи не зміняться, ніколи не розглядатимуть можливість розвитку, бо це загроза їхньому комфорту! Вони відразу схоплять нас, Гаррі, а може навіть спробують стерти. Такі люди, як ми з тобою, є загрозою для них, бо ми не можемо задовольнятися вином, сонцем і нескінченним, безглуздим, покірним повторенням!

— У такому разі не повідомлятимемо Клубові, — відповів я. — Залишмо послання в камені. Ми попросимо, щоб відповідь передали крізь час назад. Ми можемо не розкривати свої імена, а коли дізнаємося...

— Тисячі років! — презирливо сказав він. — Сотні поколінь! Ти готовий чекати?

— Я розумію, що ти працював над цим довше, ніж я...

— Впродовж десятків життів, століть мого життя, від першої самосвідомості в дитинстві до дня смерті саме це, Гаррі, є моїм призначенням, — він обернувся й подивився на мене так, що я міг би здригнутися, але опанував себе. — Ти ж не зупинятимеш мене, Гаррі?

Благання та загроза?

Можливо.

Всередині щось напружилось.

— Я завжди залишатимусь твоїм другом, Вінсенте, — відповів я. — Ніким іншим.

Чи могла та частина душі, що зіщулилася в мені від цієї брехні, зіщулитися і в ньому? Чи ми обоє побачили один в одному неправду тією глибокою частиною розуму, що не потребує думки?

Якщо й так, то він відмахнувся від цього почуття, неначе змахнув рукою малознайомій людині, яку побачив на іншому боці людної вулиці. Він знову опустився на стілець, взяв свою пусту чарку, нахмурився, побачивши, що всередині нічого немає, й знову поставив.

— Чи можу я попросити тебе подумати впродовж якогось часу? — спитав зрештою він. — Можливо, тиждень? Якщо за тиждень ти не зміниш своєї думки...

— Авжеж!

— ... ми що-небудь вигадасмо. Якщо ти підеш, Гаррі, я буду вбитий горем, чесно, але я можу зрозуміти, якщо... між нами стоїть... совість.

— Що ж, почекаймо тиждень, — відповів я, знизавши плечима. — Врешті-решт, після всього, що ми зробили, поспішати було б лицемірством.

* * *

Через півгодини я був у своїй кімнаті, і не минуло й десяти секунд після того, як двері зачинилися, як я почав збирати до дорожньої сумки найтепліший одяг і думати про найкращий спосіб втечі.

Розділ 53

Я коли-небудь розповідав тобі про те, як мене викрали аргентинські бандити? Я був тоді бізнесменом, хоча правильніше буде сказати, що я отримував прибуток від компанії, в якій працювали інші люди, а більшість своїх доходів я передавав Клубові Хронос, згідно з базовими принципами цієї установи. Я жив у Аргентині й досить наївно вважав, що я не дуже помітний і нікого сильно не турбую.

Викрали мене, коли я їхав на машині до ринку. Діяли вони не дуже професійно: ударили мою машину збоку, від чого вона перекинулася, і я мало не загинув. Але обійшлося: я вивихнув плече, зламав два ребра і вважав за щастя те, що не трапилось нічого гіршого.

Коли я виповз з уламків своєї машини, двоє чоловіків у лижних масках вийшли з пікапа, який зіштовхнув мене з вибоїстої дороги, схопили мене під обидві руки, закричали ламаною англійською «Замовкни, замовкни!» і затягли мене в кузов свого авто. Вся ця ескапада тривала не більше двадцяти п'яти секунд.

Я був надто поранений і спантеличений, щоб чинити опір, і впродовж переїзду лежав долілиць і з руками на потилиці, хоча за кращих обставин, або якби я був більш підготовлений, я зайнявся б вивченням своїх викрадачів. З того, що дороги ставали дедалі гіршими, а вологість стрімко зростала, я розумів, що ми прямуємо в ліс, тож не сильно здивувався, коли ми врешті-решт зупинилися на нічим не примітній маленькій круглій галявині, а потім мене кинули на земляну підлогу, в якій кишіли якісь личинки. Мені зв'язали руки, наділи на голову

мішок, від якого сильно тхнуло смаженою кавою, і потягли мене через ліс. Пройшовши з ними лише кілька миль, я спіткнувся й розтягнув щиколотку, як це часто трапляється, коли по нерівній дорозі ведуть спантеличеного, пораненого полоненого з закритими очима. Здійнялася суперечка щодо того, що тепер зі мною робити, і зрештою вони змайстрували зі сучкуватих гілок ноші, які кололи мені спину всю дорогу, поки мене несли на них до їхнього табору. Там, на мій превеликий жаль, лижні маски було знято, а мене грубо пристебнули іржавим ланцюгом до забитого в землю стовпа. Біля моїх ніг поклали сьогоднішню газету й сфотографували мене з нею; підслухавши базікання викрадачів, я дізнався, що за мене вимагатимуть викуп — 300 тисяч доларів.

Моя компанія могла б заплатити вдесятеро більше, але слухаючи своїх викрадачів, які ще не зрозуміли, що я знав іспанську, я дійшов висновку, що навряд чи житиму достатньо довго, щоб зайнятися аналізом співвідношення витрат і вигід. Оскільки вони вочевидь вважали мене слабким іноземним бізнесменом, я грав саме цю роль: стогнав від того, що плече та щиколотка починали набрякати. Велика акторська майстерність мені не була потрібна, бо вони пристебнули до стовпа саме розтягнуту щиколотку, і дуже швидко тіло під металом почало пульсувати гарячим болем. Зрештою, зрозумівши, що від мертвого заручника користі не буде, вони розв'язали мене й дали милицю, щоб я міг ходити, а хлопчик п'ятнадцяти років відвів мене до найближчого струмка, щоб я вимив обличчя та шию. Він мав автомат Калашникова — універсальну зброю всіх бюджетних воїнів — але був ледве здатний тримати його й навряд чи вмів правильно стріляти. Я перекинувся в струмок, а коли він підійшов перевірити, що зі мною, вдарив його по

скроні милицею і продовжував бити, доки він не припинив опиратися, а тоді втопив його в мілкій воді, сівши йому на спину й натиснувши з усією силою та всією своєю вагою ліктем на його потилицю.

Оглянувши довкілля та свою ушкоджену ногу, я прийшов до висновку, що вдала втеча малоймовірна, а оскільки я тут майже напевно помру, то нехай це, принаймні, трапиться в такий спосіб, який я оберу сам. Тому я пошкутьгав назад до табору, готуючись сконати з честю. Дещо соромно, але перший охоронець, на якого я натрапив, саме відійшов під дерева до вітру, і хоча мій професіоналізм вимагав, щоб я просто зламав йому шию та й годі, я вирішив, що спецназівець з мене не вийшов. Натомість я вистрелив у його сідниці, а поки він кричав і на його крики збігалися решта, я ліг на живіт і вистрелив по колінних чашечках першого, хто вибіг до мене.

На мій подив, більше ніхто не з'являвся.

А потім хтось гукнув ламаною англійською:

— Ми не хочемо битися з тобою!

Я відповів іспанською:

— У вас немає іншого вибору.

Пауза: вони обмірковували отриману інформацію. Потім:

— Ми залишимо карту та воду — чисту воду! І їжу. Ми залишимо вам карту, воду та їжу. І зачекаємо одну добу. Це дасть вам час, щоб дістатися до машини. Ми не будемо стежити! Візьміть карту!

Я крикнув у відповідь:

— Це дуже люб'язно з вашого боку, але якщо ви не проти, я б краще продовжив битися, дякую.

— Ні, ні, не треба! — гукнули вони у відповідь і, чесне слово, я починав уже сумніватися в серйозності їхнього ставлення до

свого фаху. — Ми зачекаємо одну добу й підемо. Більше вас не турбуватимемо. Щасти вам!

Я почув якийсь рух серед листя, перекидання чогось металевого, кроки людей, що йшли геть.

Певно, я пролежав там півтори години, очікуючи на кінець. Ліс заворушився. Мурахи заповзли мені під сорочку й хотіли були мене з'їсти, але я був їм не до смаку, тому вони поповзли далі. Поруч у підліску проповзла змія, але вона злякалася мене сильніше, ніж я її. Почали опускатися сутінки, а в таборі було тихо. Не було чути навіть того чоловіка, якого я позбавив колінних чашечок. Можливо, я влучив йому в стегову артерію. А може, його біль став надто нестерпним. Зрештою нудьга та згадка про те, що смерть для мене не є найстрашнішим, змусили мене підвестися. Тримаючи однією рукою автомат, а іншою — милицю, я покульгав до табору.

Там і справді нікого не було.

Карту, флягу з водою та бляшанку тушкованих бобів було акуратно покладено на центральному столі, а біля них лежав папірець.

На папірці англійською мовою від руки було написано:

«Дуже-дуже просимо вибачити».

Оце і все.

Я поклав флягу на плече, карту — в кишеню, і почав повільно кульгати назад до цивілізації.

Ким би не був той бандит, він сказав правду. Більше я з ним ніколи не зустрічався.

Розділ 54

На жаль, моя втеча з аргентинських лісів, як я підозрював, не мала жодного шансу бути в одній лізі з Петроком-112. Авжеж, просто вийти за межі об'єкта не становило жодної проблеми, бо в охоронців не було жодної причини сумніватися в мені; до того ж, ніщо не може викликати таку довіру, як дружнє обличчя, ввічливе вітання та чоловік, що прямує за своїми (напевно, дуже важливими) справами. Але подальше пересування там, у великому назовні, стане більш ускладненим. Оскільки шанси бути спійманим були високі, я вирішив, що надзвичайно важливо знайти простий спосіб самогубства. Залишалось вирішити лише одне: чи ризикнути пересуватися малонаселеною територією, спробувати перетнути величезний простір північної Росії, покластися на цю безмежність для збиття з пантелику неминучих переслідувачів, або ж скористатися транспортом і спробувати загубитися в російській транспортній мережі, крастися до західних кордонів через міста та селища? Більш звичним для мене був другий варіант, але його я відкинув. З Петрока-112 вело замало транспортних шляхів, попереду буде забагато вузьких місць, що можуть бути перекриті одним телефонним дзвінком, і навіть якщо якимось чином я дістануся до населеної території й загублюся в натовпі, я сумнівався, що державні кордони або міжнародні угоди завадять пошуку. Я знав надто забагато, являв собою завелику цінність і був занадто великою загрозою таємниці проекту Вінсента.

Отже, на мене чекала спроба вижити в тундрі. Я мав досвід здобування їжі в дикій місцевості, колись читав чужі сліди і

ховав свої. Але зараз на мене чекали не родючі землі північної Англії, в яких я виріс, а ворожа пустеля на тисячі миль. Самогубство досі залишалося однією з альтернатив, але смерть від голоду мене не влаштовувала.

Чи був у мене час на планування?

Час на те, щоб приготувати їжу, знайти потрібне знаряддя?

Я сумнівався в цьому. Було щось у погляді Вінсента... Він знав не гірше за мене, що я більше не його людина. Я не сумнівався, що чоловік, який знищив Ленінградський Клуб Хронос, рано чи пізно дасть ради будь-якій загрозі його безпеці. Мені треба накивати п'ятами раніше, ніж він зможе вжити заходів проти мене, і часу в мене мало.

Я зібрав до купи лише те, що було мені потрібно для виживання. Гроші мені були непотрібні, так само як і змінний одяг, за винятком сухих шкарпеток. Папір для розпалювання, сірники для вогню, електричний ліхтар і запасні батарейки, складаний ніж для різання деревини, металевий кухоль, що був у моїй кімнаті, пластиковий пакет з мого кошика для сміття, голка та нитка. Я швидко, але обережно зібрав речі, повісив мішок на спину й попрямував до лабораторії, щоб взяти невеличкий чорний магніт та трохи мідного дроту, а також привітно помахати рукою лаборантові, бо мене там часто бачили, коли я заходив за чимось. Я зламав замок і зайшов до продуктового складу, а там взяв усю солону їжу, яку знайшов, і складав її в свій мішок, доки мене не перервав шум у їдальні, через який я був змушений швидко сховатися. Коли шум припинився, я повернувся нагору й пішов холодними коридорами Петрока-112 до арсеналу. Мені стане в пригоді легка зброя. Цього разу ніяких Калашникових; пістолет згодиться. Арсенал охоронявся, але сержант, що чатував, знав

мене й посміхався, коли я підходив нього, аж доки моя рука не затиснула його горло, а удар бляшанкою сардин по скроні не вибив з нього свідомість. Я обмацав його ремінь, але ключів не знайшов. Вилаявшись, я розвернувся до дверей арсеналу. Людська непритомність зазвичай буває двох видів — тимчасова та остаточна — і я сумнівався, що удар сардинами дасть мені більше, ніж кілька хвилин. Чи стане мені часу на зламування замка? Я вирішив спробувати. Дістав поцуплений у лабораторії дріт і складаний ніж; лаявся на незграбність своїх пальців і кусав губу кожного разу, коли замок зісковзував у початковий стан. Клацання, оберт — за дверима темрява. Я ступив усередину, ввімкнув світло і...

— Привіт, Гаррі!

Прямо там стояв Вінсент: він абсолютно спокійно спирався на ящик з гранатами. На мить я завмер під його поглядом, наче спійманий на місці злочину крадій — пізно вже заперечувати, нема шансів благодати або тікати. Я сказав:

— Час, що потрібен мені, щоб зарядити...

— Ні, — погодився він. — Не встигнеш.

Він не рухався, не намагався зупинити мене. Я зітхнув. Зрештою, не маючи кращих варіантів, я мусив спробувати. Я схопив найближчий пістолет, зняв його з запобіжника, вийняв пустий магазин, простягнув руку по набої, що лежали на полиці нижче, схопив повний магазин, встромив його в рукоять, відчув, як він клацнув, підвів пістолет, щоб вистрелити — не у Вінсента, а в себе — аж раптом піднесені до моєї спини кілька тисяч вольтів паралізували моє тіло, потім у мене почалися конвульсії, а потім не було нічого.

Розділ 55

Товстий м'який костюм, м'яке крісло, оббиті м'яким матеріалом стіни.

Як мені вдалося так довго працювати тут і не знати про це приміщення?

Яскраве світло та крапельниця. Голка крапельниці встромлена у вену в моїй руці. Рука прив'язана зап'ястям до крісла. Я подумав, чи не варто спробувати висмикнути голку з вени? З точки зору довгострокової перспективи — напевно, ні. Рука по лікоть була зафіксована ременями. Також ремені були на ногах, на щиколотках, на грудях і навіть на лобі. Усе було зроблено для того, щоб унеможливити будь-яку смерть, окрім хіба з божої волі. Мені спала думка, що зараз у мене, напевно, найкраща за дуже довгий час постава, і через неї мені було дуже незручно.

Вінсент сидів переді мною й нічого не казав.

Усе було написано на його обличчі.

Не гнів — просто сум.

Я замислився, чи не був Вінсент в одному з своїх життів вчителем початкової школи? Ця роль йому б чудово пасувала.

Зрештою я сказав:

— Припустімо, що я відмовлюсь їсти та пити. Як довго ти сподіваєшся тримати мене живим, вводячи поживні речовини силоміць?

Він ледь не здригнувся, подумавши про грубість того, що йому доведеться зробити.

— Через кілька років голодувальники з Ірландської Республіканської Армії житимуть понад шістдесят днів. Але я

сподіваюся винайти кращий спосіб підтримувати твоє життя, ніж пхати в горло трубку.

Настала моя черга здригнутися. Шістдесят днів — це дуже довго, якщо ти в'язень, в перспективі якого немає втечі, а є лише тривале болісне вмирання. Чи стане мені волі відмовлятися від їжі, коли я помиратиму від голоду? Я не знав. Я ніколи не перевіряв це. Чи зможе мій розум відмовитися від життя, коли моє тіло благатиме про нього? Я подумав, що це залежатиме від того, яким саме буде те життя та чого воно буде варте.

Мовчання.

Я не можу згадати, щоб раніше між нами було коли-небудь мовчання, принаймні, за винятком тих моментів, коли ми обоє були чимось захоплені або розмірковували над чимось. Було таке враження, що немає потреби спілкуватися, немає причин промовляти всі ті очевидні речі, говорити які вимагає виховане суспільство. Мені навіть здалося, що цим мовчанням ми в будь-якому разі сказали все це один одному, і саме тоді, коли в моїх думках скінчилося те, що я мав сказати Вінсентові в нашій уявній бесіді, і я почав усе повторювати, він підвів голову й оголосив:

— Я мушу знати твоє походження.

Це питання приголомшило мене, хоча я мав бути готовий до нього.

— Навіщо? — спитав я раптово пересохлим ротом.

— Не для того, щоб убити тебе, — він посміхнувся. — Боже милосердний, я б цього не зробив, Гаррі. Ніколи, клянусь. Але мені потрібно, щоб ти знав, що я його знаю. Мені треба, щоб ти розумів, що може трапитися аборт, і ти ніколи не народишся. Мені потрібно, щоб ти це знав, щоб ти зберігав мої секрети. Я

розумію, що друзями ми більше ніколи не станемо, але решта... важливіше.

Я замислився над тим, що впливало з його слів; не про своє життя — загроза для нього була цілком очевидна — а про Вінсента. Він був молодший за мене, народжувався пізніше, а тому ідея, що він міг якимось чином бути для мене загрозою, завадити моєму народженню, була неможливою, якщо тільки в нього не було помічників. Хтось зі старшого покоління, хтось, хто жив би в 1919 році, готовий отруїти мою матір до моєї появи. Союзник у Клубі Хронос? Співучасник у його мрії, яким я бути вже не міг?

Він спостерігав за мною, безсумнівно вгадуючи напромак моїх думок, а зрештою додав:

— Я не хотів би отримувати цю інформацію силою, Гаррі. Але якщо я буду змушений, я зроблю це.

Я різко повернувся до теперішнього часу, зосередився на реальності.

— Ти катуватимеш мене? — запитав я.

Не було сенсу оминати слова, ходячи навколо, і мене трохи втішило, що він здригнувся від цієї думки. Але те, як швидко він її прийняв, тішило менше.

— Так, якщо буду змушений. Будь ласка, не змушуй мене.

— Я не змушую тебе, Вінсенте; це рішення цілком твоє. Просто я хотів би зняти з себе будь-яку моральну відповідальність за цей конкретний вчинок, поки ти не розпочав.

— Ти же знаєш, що всі ламаються, Гаррі. Всі.

Спогади. Франклін Пірсон, ридання біля його ніг. Усі ламаються — це правда. Я теж зламаюсь. Я розповім про своє походження.

Або збрешу і помру.

— То що це буде? — весело запитав я й здивувався запаморочливій байдужості своїх слів. Спогади про Фірсона котилися разом із моїми думками наче спокійне море, що відтікало від берега перед цунамі, а я котився разом із водою, не в змозі щось контролювати. — Ти плануєш скористатися хімією? Мушу попередити, проти мене вже застосовували протипсихотичні засоби, і це призводило до несподіваних наслідків. Психологічний тиск? Ні, навряд чи. Якщо моє тіло може витримати лише приблизно шістдесят днів, то... я не хотів би переоцінити свою психічну стійкість, але загалом час грає не на твою користь. Електрика — найкращий вибір, але це ризик для серця. Адже ти знаєш про моє серце? А як щодо екстремального холоду? Або екстремальної спеки? Або їхньої суміші. Широко вживаним є позбавлення сну, але...

— Припини, Гаррі.

— Я просто розповідаю тобі, як це буде.

Він зміг не відвести свій погляд від мого, а мені виявилось легко не відводити свій. Це було вперше, коли я бачив, як він благає.

(Я на боці хороших, Гаррі! Я, курва, захисник демократії!)

— Просто скажи мені, Гаррі. Скажи мені, коли ти народжуєшся, і не буде потрібно вдаватися до цього.

(Божечко, я ж не з таких, я зовсім не такий, але ти мусиш зрозуміти: це важливіше, ніж ти або я).

— Сподіваюсь, що ти не проти, якщо я знову спитаю тебе, чому ти скористався словом «потрібно»? — не знаю, хто це сказав, але голос був схожий на мій, хоча й трохи сп'янілий. — Ніхто тебе не примушує тебе робити це зі мною. З твого боку це цілком добровільний вибір.

— Усі ламаються, Гаррі.

— Я знаю. Але ж ти не можеш дозволити собі перевіряти, як довго це триватиме в моєму випадку. Отже, Вінсенте, — я з насолодою вимовив його англійське ім'я. — Тобі краще поспішити.

Ще мить він вагався, а потім благання скінчилися.

Його погляд став жорсткішим.

(Зміни, в дідька, світ! Зміни!)

Я чув голос Франкліна Фірсона. Колись давно він позбавив мене болю й погладив моє волосся, а я любив його за це, як дитина любить давно загублену матір; я був зламаний, а він був правий. З його незбагненої, безглуздої точки зору він був правий. Тоді я помер, і того світу могло б ніколи більше не бути, якби його не робила реальним моя пам'ять.

Злегка похитавши головою, Вінсент підвівся, щоби піти.

— Ти що, не власними руками це робитимеш? — гукнув я навздогін. — А як же моральна відповідальність?

— Подумай про це один день, — відповів він. — Лише один день.

І він пішов.

Розділ 56

Один день.

Один день на те, щоб уникнути долі, яка набагато гірша за смерть.

Один день у стьобаному м'якому костюмі, прив'язаним у м'якій кімнаті до м'якого крісла.

Треба шукати недоліки системи, будь-які недоліки, байдуже які.

Крісло прибито до підлоги, крапельниця вводить у мене поживні речовини, від споживання яких я б відмовився. Оббиті м'яким матеріалом двері, за ними вартові. Саме вони й були найслабкішою ланкою. Відмовившись брати надалі безпосередню участь, Вінсент залишив процес відкритим для мого впливу. Я не сумнівався, що він наказав охоронцям не розмовляти зі мною, але іноді навіть недооцінений солдат СРСР змушений виявляти ініціативу.

Я смикався й вертівся, намагаючись докласти сили до голки, аж доки вона не висмикнулася й не розірвала мені шкіру, залишивши велику червону подряпину. Я не став їх кликати, нічого не сказав, а просто дозволив крові стікати й створювати на білій оббитій підлозі великі яскраво-червоні плями. Ремені не дозволяли моїй голові повиснути, але я повністю заплющив очі й чекав, спробувавши надати своєму обличчю відсутній вигляд. Минуло непристойно багато часу, перш ніж охоронці зазирнули до мене й побачили, як по кріслу збігає цівочкою кров. Вони відразу вбігли до кімнати й відбулася ніякова розмова про те, що їм тепер робити й чи треба кликати на допомогу.

— Він знепритомнів? — спитав один. — Скільки крові він втратив?

Той, що був старший за віком і, як я сподівався, за званням, оглянув мою руку.

— Це лише подряпина! — вигукнув він. — Він висмикнув голку.

Я розплющив очі й із задоволенням побачив, як він перелякано відстрибує від мене.

— Панове! — сказав я. — Вам, напевно, наказано не спілкуватися зі мною, тому дозвольте говорити прямо й відверто. Я знаю вас усіх, я знаю ваші імена, ваші звання, ваші біографії та звідки ви. Я знаю, що ви, солдате, досі живете зі своєю матір'ю, а ви, сержанте, маєте дружину в Москві, яку не бачили вже три з половиною роки, і доньку, світлину якої гордо носите в кишені й показуєте в їдальні всім присутнім кожної вечері. «Вона мій скарб», — пояснюєте ви. «Вона мій спадок». Я маю до вас питання, лише одне питання і воно таке: вони нічого не знають? Абсолютно нічого про те, чим ви займаєтесь? Дуже важливо, щоб ви подумали про це, дуже важливо згадати всі подробиці всіх бесід, що ви коли-небудь мали з ними, бо якщо вони знають хоч що-небудь таке, що може порушити секретність цього об'єкта, то вони, панове, будуть наступними. Ваша дружина, ваша мати, ваша донька — їм не можна нічого знати. Анічогісінько. Це все, що я хотів вам сказати, а тепер, якщо ваша ласка, наліп'їть мені на руку пластир, і я продовжу очікувати на катування та неминучу страту, дякую.

Вони швидко пішли й не принесли мені пластир.

* * *

Не знаю, скільки минуло годин — може двадцять, а може дві — але Вінсент повернувся. Поки він говорив, сержант, з яким я мав розмову, стояв у дверях і нервово визирав з-за плеча свого начальника.

— Ти подумав? — нетерпляче спитав Вінсент. — Ти щось вирішив?

— Авжеж, вирішив, — безтурботно відповів я. — Ти мене катуватимеш, а я, щоб припинити це, розповідатиму тобі нескінченну кількість речей, які, на мою думку, ти хочеш почути.

— Гаррі, — його голос був тихий, нетерплячий, розпачливий, — це не мусить відбуватися так. Скажи мені про своє народження й тобі нічого поганого не зроблять.

— А ти думав про точку неповернення? Про ту мить, коли зроблені тобою ушкодження мого тіла стануть настільки великими, що мені все стане байдужим, що я не вважатиму вартим казати будь-що? Ти, напевно, сподіваєшся, що не досягнеш цієї миті, поки ламатимеш мою волю.

Він відхилився від мене; його обличчя стало жорсткішим.

— Це робиш ти, Гаррі. Ти сам робиш це з собою!

Сказавши це, він пішов. Сержант залишився в дверях, і на мить наші погляди перетнулися.

— Вам нічого сказати? — спитав я, коли двері зачинялися.

* * *

Вони почали вже через кілька хвилин. На мій подив, розпочали вони з хімікатів, зі звичайної схеми: частковий параліч, блокування руху моєї діафрагми, щоб я задихався, щоб повітря в моїх легенях, в крові та в голові ставало важким, як свинець. Якись рухи все одно були можливі, бо дозу було вміло

підібрано, тож упродовж години, а може й довше, а може й менше, я роззявляв рот, хапав ним повітря, по моєму обличчю та по спині тік піт, і я почував себе на межі темряви, але не перетинав її. Вінсент залучив професіонала. Цей низенький чоловік з акуратними вусами розклав перед собою в лотку своє знаряддя, щоб мені було добре його видно, і наче атлет під час тренування приділяв трохи часу для відпочинку перед тим, як спричинити новий напад болю. Наприкінці кожного відпочинку він питав мене: «Яке ваше походження?» і терпляче чекав на мою відповідь, сумно хитаючи головою, коли я відмовлявся її давати. Далі на мене чекала фізична нудота, що змушувала мене кричати не стільки від болю, скільки наче тварина, яку заперли всередині власного скелета, від жару, що зростав і зростав, а моє сприйняття стискалося, зіщулювалося, звужувалося, й зрештою я не сприймав уже нічого, крім власної жахливо логічної маячні.

А в дверях стояв сержант, він дивився — завжди дивився — а коли мій кат зробив перерву й пішов по склянку води, сержант зайшов, намацав мій пульс, подивився в мої зіниці й прошепотів:

— Вона знає, що я їхав поїздом до Плоских Прудів, до кінця лінії. Чи це забагато?

Я просто посміхнувся й дозволив йому відповідати на своє питання самому.

Десь між нудотою та удушенням зайшов Вінсент і взяв мене за руку.

— Шкода, Гаррі, — сказав він. — Мені дуже прикро.

Я спробував плюнути в нього, але в роті було сухо. Він знову пішов.

* * *

Автомобільний акумулятор вони принесли, як мені здається, задовго до того, як мали скористатися ним. Просто, щоб привернути мою увагу, такий собі експонат. Першим пунктом порядку денного були позбавлення сну та надзвичайна спека — варіація на тему моїх очікувань. Якась людина, що надихалася стереозвучанням та мала схильність до потойбічних звуків, створила звукову доріжку, в якій техноритм змінювався криками катованих, а потім — мальовничими описами жорстокості та насилля; і все це було на кількох різних мовах. Коли траплялася небезпека, що від цього галасу та жаху я заціпенію й почну засипати, охоронці заходили й трусили мене, щоб я прокинувся, лили мені на обличчя крижану воду, а під час спеки це було жахливо.

— Ви хороша людина, — сказав я сержантові, коли той вкотре будив мене. — Ви знаєте, як вчинити правильно.

— Пий, Гаррі, пий. — це голос Вінсента, шепіт у раптовій тиші.

Я розумів, що він поклав на мої губи вологу ганчірку, і я жадібно пив, доки моя свідомість не повернулася, і тоді я виплюнув воду, виплеснув суміш слини та води на підборіддя та груди.

Того дня, коли мій кат видирав мені нігті з пальців на ногах, його вуса були особливо охайні. Я уявляв, що він, коли лягає спати, закриває собі обличчя сіткою, щоб вуси так чудово стирчали.

— Ви хороша людина, — сказав я сержантові, коли той прибирав з-під моїх ніг клейонку, на якій був коктейль з

вирваних нігтів і чорної крові. — Коли на моєму місці опинитеся ви?

Він озирнувся через плече, щоб переконатися, що кат, який у черговий раз пішов відпочити від своєї важкої праці, ще не повернувся, а потім нахилився ближче до мене:

— Я можу принести вам отруту, — прошепотів він і подивився мені в очі. — Це все, що я можу зробити.

— Цього достатньо, — відповів я. — Більшого ніхто не зможе зробити.

Отрута виявилася щурячою, але пацюки та люди мають багато спільних генетичних рис. Її було достатньо. Мій кат, як не дивно, не зрозумів, чим спричинені мої симптоми, аж доки мої нирки вже не були сильно зіпсовані; навіть я міг зрозуміти, що поступове жовтіння моєї шкіри не може бути реакцією на те, що маленькі кістки в ступнях моїх ніг розчавлювали одну за одною лещатами. Коли ж мій мучитель второпав це, я так зареготав, що аж крісло тряслося, а по щоках від полегшення потекли сльози.

— Ти ідіот! — верещав я. — Неук! Тупиця!

Мене відстебнули від крісла й кат устроїв мені в горло два пальці, щоб визвати блювоту, але для цього було вже пізно. Саме таким мене й побачив Вінсент: я лежав на підлозі й трусився від сміху в калюжі з блювоти та крові. Той сержант напружено стояв у дверях. Відвернувшись від мене, Вінсент глянув на ката, потім на сержанта, й миттєво зрозумів, що трапилося. На його обличчі спалахнув гнів, потім він знову повернувся до мене. Побачивши вираз його обличчя, я засміявся ще сильніше, але Вінсент, на мій подив, не накинувся на сержанта, не став лаяти ката, а лише вказав рукою на обох підлеглих і гримнув:

— До лазарету його!

Мене перенесли в лазарет.

Мені навіть дали знеболювальні засоби.

Проголошуючи мій діагноз, лікарка втупила очі в підлогу. Коли до мого ліжка підійшов Вінсент, від мого сміху, послабленого зменшенням кількості гормонів, залишилася саме лише усмішка.

— Це було дуже швидко, — зрештою сказав він. — Не думав, що ти зможеш вигадати спосіб померти раніше, ніж за п'ять днів.

— Минуло менш ніж п'ять днів?

— Два з половиною.

— Божечко!

Потім я додав:

— Той сержант — хороша людина. Йому не подобалося те, що ти робив. Якщо ти його розстріляєш, можеш спочатку попросити в нього пробачення? Від мого імені.

Хмурячись, Вінсент гортав сторінки моєї медичної картки з марною надією знайти спростування того, що врятувати мене було вже неможливо. Я вже перестав блювати, перестав тремтіти, лихоманка минула. До лікарів мене принесли вчасно, щоб ті завадили серцевому нападу, але моїм ниркам був гаплик, на печінку чекало те саме, а цього було достатньо. Мені навіть не треба було дивитися в медичну картку, щоб знати, що це так.

— Його буде переведено до іншого підрозділу, — спокійно відповів Вінсент. — Непотрібними вбивствами я не займаюсь.

Я мало не засміявся знову, але через слабе дихання зміг лише захрипіти.

— Тепер уже зрозуміло, що бажаного я не отримаю, тому ми, звісно, спробуємо зробити твою смерть якомога комфортнішою. Тобі що-небудь принести?

— Я б не відмовився від морфію.

— На жаль, ти вже отримуєш максимальну дозу.

— Який сенс тепер берегти мене?

Його губи сіпнулися, він відвів погляд. Мені перехопило подих. Що ще? Що ще можна було зробити зі мною за той короткий час, що мені залишився?

— Вінсенте, — пробурмотів я, мимохіть понизивши голос, — що ти надумав робити?

— Мені дуже прикро, Гаррі.

— Ти весь час це кажеш, і я певний, що кожний з тих залишених мною по собі нігтів вдячний тобі за співчуття. Що ти затіяв?

Не дивлячись мені в очі, він сказав:

— Мені потрібно, щоб ти забув.

На мить це приголомшило мене і я не знав, що сказати. Він похитав головою й мені здалося, що він зараз знову вибачатиметься. На мить мене охопила спокуса спробувати вдарити його, якщо він дійсно це зробить, хоча мені навряд чи стало б на це сил. Але він натомість просто пішов і не обертався; навіть тоді, коли я знову почав кричати.

* * *

Більшу частину мого помирання мені давали знеболювальні, і це було великим полегшенням. Препарати придушували не тільки біль, але й думки про те, що чекає на мене попереду. Я знаю, що бачив сни, але мало не вперше не міг їх потім згадати; запам'ятав лише те, що вони були швидкі та

гарячі, а реальність втручалася у вигадані моїм мозком історії: поколювання на шкірі перетворювалося на лапки комах, жар у животі — я ніс власні кишки в торбі, а кров на ступнях блудний мозок інтерпретував як повільне поглинання мого тіла величезною змією, по тілу якої з кожним новим ковтком ішла схожа на синусоїду хвиля. На ту мить, коли її ікла дійшли до моїх грудей, ступні моїх ніг були вже глибоко в її шлунку, і кісточки пальців один за одним розчинялися в повільній пульсації кислоти.

Вони робили все в останню мить. На той час, коли вони були готові зайнятися мною, я вже міг дихати лише киснем, і життєві показники продовжували падати. До мене вкотили новий пристрій, зібраний з бозна яких відходів розуму божевільного науковця. Він потребував власного блоку живлення, бо простих 230 вольтів цієї крихітці не вистачало. Відбулася сварка з метою з'ясувати, чи треба заземляти пересувне ліжко, на якому я лежав, але доктор обірвав її, гримнувши: «Ви наче діти!» Він сказав, що металеві кайданки, якими я був пристебнутий до ліжка, чудово проводять струм, і що всі мають ставитися до процедури як до кардіопульмонарної реанімації, і якщо когось ударить струмом, то самі винні.

Мені здавалося, що я брикався, кричав, благав і опирався, але насправді, напевно, я був такий знесилений і розслаблений ліками, що міг хіба що гарчати та іноді верещати від обурення. Закріплювати електроди на моєму черепі їм довелося липкою стрічкою, а змусити мене тримати останній електрод у роті могло стати для них занадто складною задачею, якби той доктор, що виявив неабиякі знання про електрику, не дійшов до ще однієї, не менш геніальної ідеї — ввести мені медикамент, що паралізує. Відключення мозку, на їхню думку,

могло завадити тому, що вони намагалися зробити; я був вдячний одному з асистентів, який ліпкою стрічкою затулив мої нерухомі віки заплющеними. Мені залишилися лише звуки. Спочатку були три фальстарту: першого разу не вийшло, бо згорів запобіжник; другого разу невдача була через те, що під час заміни запобіжника від'єднався один з кабелів. Тож коли вони зрештою таки спрямували в мій мозок кілька кіловольт з метою стерти звідти всі прояви моєї особистості, це вже було трохи схоже на чорну комедію.

Я почув, як лікар казав:

— Чи можемо ми, нарешті, зробити цього разу все правильно? Ніхто його не торкається? Добре, отже...

І на цьому все скінчилося.

Розділ 57

Я лише один раз був присутній при Забутті.

Це було 1989 року, в приватній палаті лікарні Св. Миколая в Чикаго. Мені тоді було сімдесят років і почувався я, на власну думку, непогано. Діагноз «множинна мієлома» мені зробили лише за кілька місяців до цього, і це було напрочуд пізно, а за кілька років до цих подій мій ентузіазм щодо непомітності звичайної повільної та незручної смерті призвів до того, що я почав піклуватися про своє здоров'я сильніше, ніж зазвичай. Я був навіть членом тенісного клубу — раніше зі мною такого не було в жодному з життів — а ще я три місяці на рік викладав у школі в горах Марокко математику, напевно, намагаючись отримати спілкування з дітьми, яких сам ніколи не матиму.

Мій візит до цієї надзвичайно ввічливої палати в надзвичайно ввічливій лікарні на краю ввічливого передмістя Чикаго, де гордо майорів американський прапор, а свіжі квіти клали кожного дня біля ліжка кожного пацієнта, відбувся не за мого бажання. Мене сюди викликали, а жінка, що надіслала цей виклик, помирала.

Акінлеє.

Я не бачив її від тієї ночі в Гонг-Конзі, коли її покоївка вибігла у воду, а сама вона втекла до світанку.

Мене змусили надягнути стерильний халат і вимити руки спиртом, перш ніж дозволили зайти до її палати, але робили вони це без ентузіазму. Ушкодження були вже необоротними. Яким чином жінка, в крові якої залишилося так мало білих кров'яних тілець, досі залишалася живою, мені було невтямки;

заходячи в двері палати, в якій вона незабаром помре, я дуже чітко бачив, як наближалася смерть.

Її волосся випало, залишивши на голові рябу шкіру, під якою вгадувалися грубі кістки, схожі на переплутані тектонічні плити. Раніше я ніколи не бачив її без волосся й лише зараз збагнув, наскільки схожою була форма її черепа на яйце. Сказати, що її очі були запалі, було б неправдою; просто кожний грам плоті, кожна м'яка риса на її обличчі зникли, залишивши лише покритий тонким шаром м'язів череп, з якого стирчали залишки носа, вух, губ, а очі були схожі на кульки на новорічній ялинці. Фізично вона була молодша від мене, але в той час і в тому місці я був бадьорим молодиком, а вона — стародавньою жінкою, що помирала на самоті.

— Гаррі, — прошипіла вона, і я навіть без медичної освіти зміг би почути в її голосі хрипіння та нерівне дихання. — А ти не поспішав.

Я підсунув до її ліжка вільний стілець і обережно сів, від чого мої кістки заскрипіли, попри регулярні тренування.

— Ти маєш гарний вигляд, — додала вона. — Тобі пасує старий вік.

У відповідь я лише буркнув — іншого доречного звуку не знайшов.

— Як почувашся, Акінлеє? Мені майже нічого не сказали.

— Ох, — зітхнула вона, — вони не знають, що казати. Це перегони: що вб'є мене раніше. Усе через імунну систему. І перш ніж ти скажеш мені, що СНІД — хвороба способу життя, думаю, мені слід сказати, що ти ідіот.

— Я не збирався казати...

— Знаєш, інші дивляться на мене так, ніби я — зло. Неначе все це... — вона, напевно, хотіла змахнути рукою, але змогла

лише злегка сіпнути кінчиками пальців. — Ніби воно якимось чином є наслідком відсутності моралі. А не того, що клятий дешевий презерватив порвався.

— Ти вигадуєш, буцімто я сказав би це.

— Та невже? Можливо. У тебе все гаразд, Гаррі, як і завжди. Неповороткий старий пердун, але все гаразд.

— Скільки тобі залишилося? — спитав я.

— Б'юсь об заклад, що мене доконає пневмонія; напевно, два дні. Якщо не пощастить, то тиждень.

— Я залишусь. Я забронював номер у готелі неподалік...

— Замовкни, Гаррі, мені не потрібне твоє співчуття. Це просто помирання!

— То навіщо ти мене викликала?

Вона заговорила швидко та без виразу — ці слова були приготовані заздалегідь.

— Я хочу забути.

— Забути? Що забути?

— Усе забути. Геть усе.

— Я не...

— Гаррі, не придурюйся. Ти іноді робиш це для того, щоб співбесідник розслабився, але на мою думку це зневажливо. Ти чудово зрозумів, що я маю на увазі. Ти стільки сил докладаєш до того, щоб стати своїм... як на мене, це нав'язливо. Навіщо ти це робиш?

— Ти покликала мене сюди, щоб спитати про це?

— Ні, — відповіла вона й трохи посунулася в ліжку. — Але якщо ти вже прийшов, то дозволь сказати тобі, що твоя сміховинна переконаність у тому, що якщо тебе вважатимуть гарною людиною, то й тобі буде гарно, є дурною та наївною.

Чорти забирай, Гаррі, ну що з тобою трапилося, від чого ти став таким... безколірним?

— Я можу піти...

— Залишся. Ти мені потрібний.

— Чому саме я?

— Тому що ти такий обов'язковий, — зітхнула вона. — Тому що ти такий безколірний. Зараз мені це потрібно. Мені треба забути.

Я нахилився вперед, склавши руки будиночком.

— Ти хочеш, щоб хтось відмовив тебе від цього?

— У жодному разі.

— Тим не менш, я відчуваю певний обов'язок спробувати це.

— Заради Бога, невже ти думаєш, що можеш сказати мені щось таке, чого я вже сама собі не сказала?

Я нахилив голову, посмикав шов на своєму лікарняному халаті, провів уздовж нього пальцями, роблячи «стрілку» на рукаві. Потім:

— Я розповів своїй дружині.

— Котрій з них?

— Моїй першій дружині. Першій жінці, з якою одружився. Дженні. Вона була лінійна, а я — ні; я розповів їй, і вона мене кинула. І з'явився один чоловік, він хотів дізнатися про майбутнє, а коли я відмовив, він повівся не дуже чемно, і я захотів померти; померти справжньою смертю — чорнотою, що зупиняє темряву. Ось чому... Це відповідь на твоє питання. Чому я... уникаю конфліктів. Бо все інше, що я робив, не дало помітних результатів.

Вагаючись, вона посмоктувала нижню губу, закотивши її за зуби. А потім:

— Дурник. Можна подумати, що інші люди знають, як жити правильно.

* * *

Забуття. Воно, на мою думку, заслуговує на написання з великої літери, бо чимось схоже на смерть. У спробі відмовити Акінлеє я розповів їй усе те, що вона й сама знала. Для нас смерть розуму більша за смерть тіла. Буде біль. Буде страх. І навіть якщо потім вона не відчуватиме втрату знань, свідомості та душі — бо саме це означає Забуття — навіть якщо вона не шкодуватиме про те, що вони щезнули, бо не матиме спогадів про те, що зникло, нам — тим, хто був її друзями — буде дуже гірко бачити, що вона пішла, хоча тіло й житиме далі. Я не став додавати свій останній аргумент: забути — це втекти. Сховатися від відповідальності за все те, що вона зробила й ким вона була. Не думаю, що це зауваження могло перехилити терези.

Вона ж на всі мої слова сказала:

— Гаррі, ти добрий чоловік, який намагається зробити якнайкраще, але ми обоє знаємо, що я бачила та робила такі речі, з якими неможливо жити. Я зачинила своє серце й обрізала все те, що ти так мило звеш душею, бо з'ясувала, що не можу більше жити ні з серцем, ні з душею. Зроби це для мене, Гаррі, і тоді, можливо, я зможу знов отримати їх.

Я припинив свої спроби відмовити її. Я не мав більше бажання продовжувати.

Наступного ранку я пішов до Чиказького Клубу Хронос, щоб взяти там усе потрібне, і залишив повідомлення іншим членам Клубу про те, що Акінлеє більше не пам'ятатиме, ким і чим вона є; і що в її оновленому стані нам слід доглянути за нею, але втручатися лише за потреби.

Технологія зразка 1987 року лише трохи перевершувала ту, якою Вінсент скористався, коли стирив розум мені. Він користався знаннями про майбутнє, але Клуб Хронос знав набагато більше. У плин історичних подій ми не втручаємося, але коли йдеться про наше виживання, Клуби майбутнього діляться своїми знаннями з Клубами минулого. Подейкували навіть, буцімто в 1870-х роках хтось так хотів забути, що зробив потрібний пристрій на паровому двигуні, але доказів правдивості цього твердження я ніколи не мав і, певно, не матиму.

Наш пристрій використовував хімію та електрику, його вузли були націлені на певні ділянки мозку. На відміну від апарату Вінсента, наш пристрій не потребував притомності мозку, і коли я вводив у кров Акінлеє останнє заспокійливе, у мене було почуття, що я чиню вбивство.

— Дякую, Гаррі, — сказала вона. — Через кілька життів, коли я при звичаюся, відвідай мене, добре?

Я пообіцяв, що відвідаю, але вона вже заплющила очі.

Після цього процес тривав лише кілька секунд. Коли все скінчилося, я побув із нею ще трохи: сидів біля її ліжка й спостерігав за даними приладів. Вона не помилилася: в перегонах хвороб, що намагалися вбити її, перемогти мала саме пневмонія. За інших обставин я би просто дозволив їй померти, але Забуття мало ще один дуже важливий крок — треба було переконатися, що забуто все. Це трапилося через три дні після шоку, о пів на третю ранку. Я прокинувся від крику. Я не відразу впізнав мову — еве, діалект, яким я не говорив кілька століть. Моє знання еве було в найкращому випадку посереднє, але його було достатньо, щоб взяти Акінлеє за руку та прошепотіти:

— Заспокойся. Ти в безпеці.

Якщо вона й зрозуміла мене, то нічим це не виявила, а лише відсахнулася від мене й знову покликала на еве своїх батьків, родину, щоб хтось прийшов на допомогу. Вона не розуміла, що відбувалося, подивилася на своє тіло й здригнулася від болю. Мати, батько, Бог — вона благала всіх.

— Я Гаррі, — сказав я. — Ти мене знаєш?

— Не знаю! — хрипіла вона. — Допоможіть мені! Що відбувається?

— Ти в лікарні. Ти хвора, — я шкодував, що знав цю мову погано, бо зміг сказати це лише словом «помираєш».

— Хто я?

— Ти дізнаєшся про це.

— Мені страшно!

— Я знаю, — пробурмотів я. — Це лише для того, щоб переконатися, що все спрацювало.

Я усипив її знову, доки вона не спитала про що-небудь ще. Дитиною, народившись знову, вона може згадати цю зустріч і подумати, що це був сон, тож краще не давати їй більше спогадів, ніж було потрібно. Коли наступного ранку медсестри прийшли поміняти Акінлеє постіль, вона була мертва, а мене не було.

Розділ 58

Ліжко в шпиталі.

Я прокидаюся.

Біля мене хтось є.

Вінсент; він спить, накрившись рукою й поклавши голову на матрац, на якому лежу я.

Я прокинувся після свого Забуття, після власної зустрічі зі смертю розуму, і я...

досі був собою.

Досі собою.

Досі був Гаррі Оґастом і пам'ятав...

Усе.

Якийсь час я лежав, не наважуючись ворухнутися, щоб не розбудити Вінсента, а в голові моїй вирували думки. Я досі був в'язнем бази «Петрок-112». Я досі був для Вінсента загрозою. Я досі помирав, моє тіло розчиняла отрута, яку я випив, але мій розум... мій розум був досі моїм. Так само, як я перевіряв Акінлеє, Вінсент захоче перевірити мене. Коли я прокинусь, він шукатиме ознаки того, що десь у моїй голові досі залишився Гаррі. Я цього не видам.

Певно, якась частина мене ворухнулася, бо Вінсент різко прокинувся й підвівся. Побачивши, що мої очі розплющені, він одразу нахилився й оглянув мене, як доктор пацієнта, шукаючи в моїх очах реакцію. Я думав, чи не заговорити мені, чи не повернутися до рідної мови, до свого природного голосу, як це зробила Акінлеє, але вирішив, що це стане зайвим ускладненням. Натомість я розкрив рот і видав бездумне

тваринне збентежене виття, вдавати яке було анітрохи не важко, бо моє тіло роз'їдали отрута та біль.

— Гаррі? — Вінсент тримав мене за руку так само, як я тримав Акінлеє, а на його обличчі була турбота. — Гаррі, ти мене чуєш?

Він говорив російською, а я у відповідь лише вив голосніше. Зрозумівши, він перейшов на англійську:

— Як ти почуваєшся? Тобі недобре?

Він удавав стурбованого друга. Обурення цим мало не змусило мене відповісти, але мені залишалося вже так мало часу, так мало життя, що не слід було його розтринькувати. До того ж, поки я був непритомний, всередині мого тіла померло ще більше клітин, тож тепер мені було до снаги лише нахилитися за край ліжка й виблювати зі шлунку суміш крові та шлункової кислоти. Сподіваюсь, що перед тим, як Вінсент відскочив, трохи потрапило і на його туфлі. Голова боліла, наче по ній хтось бив, а ще хтось, певно, облямував мої повіки застібками-липучками, тріскіт яких тепер лунав у моїй голові щоразу, як я намагався подивитися. Моє ліве око постійно зсовувалося ліворуч за власної ініціативи, збиваючи з пантелику мій мозок, який знов і знов марно намагався об'єднати два зображення, дати ладу суперечливим даним органів чуття. Бідолаха Вінсент; для нього все склалося якнайгірше — замало часу залишалося до моєї смерті, щоб перевірити, чи залишився я собою. Він обрав зухвалий тест. Відскочивши від мого ліжка, він махнув рукою двом солдатам і гримнув російською:

— Візьміть його!

Вони взяли мене під руки й потягли з ліжка. Мене поволокли вздовж коридору — змусити мене йти в такому стані було неможливо — а потім поставили мене на коліна в душовій

кімнаті, де ціле життя тому я мав зв'язок із дружньою лаборанткою на ім'я Ганна. Вінсент зупинився в дверях і гаркнув англійською:

— Вбийте його!

Що мені було робити? Продемонструвавши розуміння наказу, я б видав, що досі здатний розуміти мову. А з іншого боку, якщо я ставитимуся до неминучої смерті надто спокійно, це може викликати підозру, що від моєї свідомості щось залишилося, якесь розуміння того, що за таких умов смерть — це полегшення. На щастя, моє хворе тіло зробило все без моєї участі; після того, як його протягли коридорами й так безцеремонно кинули, воно слухняно здригнулося конвульсіями, які на мій погляд, у будь-якому разі були останньою стадією перед сконом, тож я навіть не помітив, коли в мій мозок влетіла куля.

Розділ 59

Моє тринадцяте життя почалося...

так само, як і завжди.

Бервік-на-Твіді, жіноча вбиральня. Після пережитої драми я трохи сподівався прокинутися сином короля. Якщо в цьому Всесвіті й була якась форма божественного суду, до цього калачакри вона вочевидь не поспішала.

Усе як завжди. Мене віддали Патрикові та Гаррієт, а вони ростили мене як рідного. Пам'ять почала повертатися до мене в три роки, і як мені потім сказали, я був дивовижно тихою та непримітною дитиною. Коли мені виповнилося чотири роки, я згадав уже майже все, а на свій шостий день народження був готовий відправитися в світ і оголосити всім членам Клубу Хронос просту правду про плани Вінсента та про те, що він згоден заради них зробити.

Я написав до Лондона — Клубові Хронос та Черіті Гезелмер — розповівши їм усе. Вінсент Ренкіс, квантове дзеркало, Росія — все. Я вирішив, що на тяганину з обережним відокремленням мене від родини немає часу, тому повідомив Черіті, що вкраду потрібні мені гроші, напишу собі відповідного супровідного листа від імені дорослого й попрямую до Ньюкасла, щоб пояснити їй усе особисто. Усе, що їй було потрібно — дочекатися моєї телеграми й зустріти мене на вокзалі. Як стало зрозуміло пізніше, цей поспіх, можливо, врятував мені життя.

Я не отримав відповіді, але ж і не чекав на неї, бо коли йшлося про малих калачакр, на Черіті завжди можна було покластися. Я украв з шухляди стола Рорі Г'юна кілька шилінгів,

написав власноруч дуже багатослівного та красномовного листа, яким інформував читача про те, що носій цього листа прямує до школи в Лондоні, а дорослим людям слід усіляко допомагати йому в цій справі, а потім взувся в свої найкращі (взагалі-то, єдині) чоботи, взяв мішок із поцупленим і попрямував до Ньюкасла. Скористатися транспортом з села було неможливо — надто легко було будь-кому спитати моїх батьків, чи дійсно вони дали мені дозвіл на цю пригоду — тож я пішов уночі пішки й дістався (уяви собі!) до Гокслі, куди я кілька сотень років тому тікав від Франкліна Фірсона та його зацікавленості майбутнім. Пред'явивши свій супровідний лист і щиро повідомивши поштарці, що я сирота, якого відправили до Лондона, я отримав не тільки подорож у кузові її старої вантажівки разом із двома тисами та лінивим лабрадором, а ще й хліба зі смальцем, щоб не зголодніти в дорозі.

У Ньюкаслі я пішов відразу до телеграфу. Відправити телеграму було нелегко, понад усе через те, що стіл був для мене занадто високий, але добрий адвокат, який стояв у черзі, підняв мене до віконця, щоб я тонким дитячим голосом твердо пояснив суть своєї подорожі, продемонстрував лист і оголосив, що маю чекати тут на свою тітку. Після деяких вагань моє повідомлення відіслали, а начальник станції спитав, чи маю я де переночувати. Коли я сказав, що не маю, він поцокав язиком і сказав, що не годиться такому малому подорожувати самому, і що буде краще викликати поліцію, але його дружина наказала йому дати мені спокій, потім за її наказом мені принесли ковдру та горщик супу, а мені вона сказала, що я можу залишитися у квитковій касі, поки вона виглядатиме мою тітку. Я подякував їй — у першу чергу тому, що вгамовувати

нескінченну цікавість дорослих до шестирічного хлопчика, який подорожує до Лондона сам, було б надзвичайно нудно.

Я чекав.

Після відправлення телеграми мені ніколи не доводилося чекати на Черіті в Ньюкаслі довше одинадцяти годин, і навіть той рекорд був спричинений сильним снігопадом, що завадив її подорожі. Через вісім годин дружина начальника станції спитала мене, чи я маю куди піти, чи може знаю когось, а начальник станції знову цокав язиком і казав, що він точно викличе поліцію, бо все це неправильно, що це за дивина така? Я попросився до туалету й виліз через заднє вікно, поки вони чекали мене за дверима.

Наступного дня я чатував на пагорбі, з якого було видно залізничний міст і можна було швидко добігти до вокзалу. Кожного разу, коли з півдня підповзав потяг, я прокрадався на край платформи й шукав Черіті.

Черіті не приїхала.

Мушу визнати, що я був спантеличений. За весь час мого знайомства з Клубом Хронос Черіті була взірцем надійності; якщо вона не могла приїхати сама, то прислала когось замість себе. А тепер... Я не знав, що й думати. З-під мене висмикнули надійну опору — милицю, спираючись на яку я шкутильгав через найважчу частину свого життя. Може, написати їй ще раз?

Обережність підказувала мені, що цього робити не слід. Було забагато питань без відповідей, забагато невідомих небезпек. Вінсент хотів дізнатися про місце мого народження, але оскільки я був старший від нього, ставало очевидним, що в нього має бути колега, хтось старший від нього і від мене, хто був здатний убити калачакру в утробі. Розуміння цього раптом зробило життєво важливим зберігання моєї найбільшої,

найважливішої таємниці; ні Вінсент, ні його можливі таємничі союзники не мусять дізнатися про те, звідки я. Моя голова не знала спокою. Чи не забагато я відкрив у своєму листі до Черіті? Я не ставив собі за мету приховати місце свого походження; ми з нею вже так добре відпрацювали процес вилучення мене з дитинства, що я не відчував потреби щось пояснювати. А як щодо минулих життів? У своїх попередніх листах із проханням забрати мене я надавав адреси — жодного разу це не була моя справжня адреса, а лише місця, що були недалеко від маєтку, де я міг перевіряти пошту. Чи можуть ці листи викрити, де я жив? Щонайменше, вони дуже сильно звуть коло пошуків. Не багато часу треба на те, щоб знайти на такій обмеженій території хлопчиків приблизно мого віку.

Втім, чи є про мене згадки в яких-небудь документах? Незаконність мого народження, що впродовж більшої частини життя була для мене прокляттям, раптом стала благословенням, бо цілком імовірно, що про моє існування немає жодного офіційного свідчення. Мій біологічний батько мене не визнає, а названий батько лютує через папери анітрохи не менше, ніж коли свічки паляться без потреби. Чи дасть хтось собі клопоту довести, що я колись жив?

Я згадав своє перше життя, коли це мало для мене значення; згадав, як намагався отримати пенсію, як уперше платив страховий внесок, як бюрократи були спантеличені моїм існуванням. Навіть ім'я, що я дав собі, було несправжнє. Гаррі Огастом я був не більше, ніж Гаррі Г'юном; з суворої точки зору закону я був сином Лізи Ледміл, яка померла 1919 року й не дала мені імені, якщо не зважати на кілька складів, які вона прошепотіла на підлозі вбиральні.

Але одне було зрозуміло: я не помер.

Мене не знищили до того, як я народився.

Якщо Вінсент намагався знайти мене в цьому житті, якщо він посилав союзника, який був старший від мене, а може й не одного, то визначити моє справжнє місце народження їм вочевидь не вдалося, а я навряд чи надав Черіті для цього достатньо інформації.

А як щодо Черіті?

Що спіткало її? Чому вона не приїхала?

Саме це питання понад усе й визначило мої подальші дії. Я потайки повернувся до вокзалу й сів на перший поїзд до Лондона.

Квиток я не купив.

Шестирічного за безквитковий проїзд ніхто до суду не притягне.

* * *

Знову в Лондоні.

Лондон 1925 року був містом на межі змін. У Стоук Ньюїнгтоні⁵ в день мого прибуття мер відкрив нову поїлку для тяглових коней, щоб ті не страждали від спраги, а через кілька годин після церемонії в цю поїлку врізалася автівка, водій якої втратив контроль на повороті. Усі розуміли, що насуваються зміни, але оскільки ніхто не знав, якими саме будуть ці зміни, суспільство неначе колихалося, балансувало над прірвою, однією рукою вчепилося в старе, а другою штовхало вперед нове. Вуличні торговці овочами та фруктами воювали проти магазинів, лейбористи — проти лібералів, а Торі тим часом знехотя змирилися з неминучими реформами, але

⁵ Район у Лондоні.

дипломатично сподівалися, що найбільш суперечливі заходи проштовхнуть їхні суперники. Символом цієї епохи були рівні права; жінки, які раніше боролися за політичну рівність, тепер звернули свою увагу на соціальну рівність: на право палити, пити та гуляти так само, як чоловіки. Нічого з цього моя бабуся Констанс не схвалила б; втім, насправді вона нічого не схвалювала ще з 1870-их.

Хлопчиком цими вулицями пройти було легко. У провулках і біля борделів досі було багацько зграй малолітніх крадіїв, а Голборн⁶, попри свої претензії на імперську пишність, досі був лише фасадом без нутрощів. Я рухався впевнено, копи на мене поглядали, але не зупиняли; я прямував вглиб міста, до Клубу Хронос. Від просякненого вугіллям повітря біле каміння почорніло; навіть новіші будівлі вже були вкриті ініціалами та повідомленнями, які нашкрябали на цьому бруді. Але ж ось той провулок, де був Клуб Хронос, де того теплого літнього воєнного дня я вперше зустрівся з Вірджинією і ми розмовляли про час і про правила, сидячи поміж вкритими проти пилу меблями. Ось двері, але немає вивіски. Немає латунної таблички. Нічого немає.

Я все одно постукав.

Двері відчинила покоївка, на якій був накрохмалений фартух і чеpecь, який на три чверті складався з рюшів.

— Так? — суворо спитала вона. — Чого тобі треба?

Я інстинктивно збрехав:

— Ви купуєте апельсини? — спитав я.

— Що? Ні! Геть звідси!

⁶ Район у Лондоні.

— Дуже прошу, мадам, — крикнув я. — Найкращі апельсини Хронос!

— Іди геть, розбишако! — гаркнула вона й, щоб було зрозуміліше, злегка копнула мене ногою й зачинила переді мною двері.

Я приголомшено стояв посеред вулиці й дивився в пустоту.

Клубу Хронос не було. Я почав гарячково шукати знаки, натяки або повідомлення, залишені в залізі або камені — хоч якусь підказку, куди він дівся — нічого. Різко розвернувшись, я зазирнув у стічну канаву, шукаючи хоч якусь подобу натяку, аж раптом побачив, що нагорі смикнулася завіса.

Моє серце завмерло.

Авжеж.

Дурень, дурень, дурень!

Авжеж, навіть якщо ти знищив Клуб, ти залишиш когось спостерігати за тими, хто з'являться не сіло не впало й питатимуть про Клуб Хронос!

Що ж, не сіло не впало з'явився я, виявивши розум дурної дитини, вигляд якої я мав.

Я не намагався чинити опір, не спробував подивитися, хто дивився на мене з-за брудної коричневої завіси на верхньому поверсі. Я просто насунув щільніше капелюха й побіг.

Розділ 60

Я не мав вибору.

Я повернувся до Бервіка.

Назад до маєтку Г'юнів, назад до Патрика та Гаррієт, до Рорі та Констанс. Назад до місця свого походження; туди, де все це почалося.

Я повернувся через чотири дні після втечі: брудний, втомлений, замурзаний. Дитина-крадій, яка втекла, але виявила, що тікати їй нікуди. Побачивши мене, Гаррієт заплакала, притиснула мене до себе й колихала мене в обіймах, ридаючи, доки мій одяг не став сірим від її сліз. Патрик відвів мене за будинок і відшмагав там так, як ніколи за всі життя. Потім він потягнув мене до будинку господарів і змусив мене, скривавленого, просити вибачення в пана Г'юна та всієї родини, а той сказав, що мені пощастило, що мене взагалі не вигнали голодувати як шибеника, і що відтепер я муситиму працювати кожен день і кожну ніч, доки не відшкодую їм збитки, бридка невдячна дитина.

Я приймав биття та приниження мовчки. Я не мав іншого вибору. Розкіш, до якої я звик упродовж минулих життів, висмикнули з-під моїх ніг. Мені було шість років. Мені було сімсот п'ятдесят років. Мене шукали.

Г'юни відмовилися платити за те, щоб я ходив до школи, а принижений моєю ескападою Патрик не став їх про це просити. Цього життя Гаррієт почала помирати раніше, і я картався думкою, чи не була в цьому моя вина. Я залишався біля її ліжка до самого кінця, давав їй поцуплений у тітки Вікторії маковий сік, мовчки тримав її за руку. Напевно, це моє пильнування

дещо поліпшило мене в очах Патрика, бо на її похоронах він уперше після моєї втечі подивився мені в очі, а після цього бив мене менше.

Вражена смертю Гаррієт, не бажаючи дивитися на те, як її невизнаний племінник росте зовсім диким, моя тітка Олександра потайки взялася вчити мене літер. Я, звісно, знав усе, чому вона мене вчила, але був такий вдячний їй за компанію, за розмови, за отримані від неї книжки та заохочування, що підігрував їй — це була маленька компенсація за її великий дарунок. Через п'ять місяців про це дізналася Констанс, і лайку між ними було чути аж на ставку. Олександра виявилася сміливішою, ніж я вважав, бо після цієї сварки її візити до мене навіть почастишали. Вона була вражена тим, як швидко я вчився, але оскільки своїх дітей не мала, то й не могла збагнути, наскільки аномальною була швидкість мого розвитку. Чим більшою частиною мого життя ставала вона, тим меншою частиною ставав Патрик; коли мені виповнилося дванадцять, ми з ним майже не розмовляли і не відчували в цьому потреби.

Я чекав, бо іншого вибору не було аж доки я не виросту достатньо, щоб виглядати дорослим. Коли мені виповнилося п'ятнадцять, я вирішив, що тепер мені вдасться удавати дорослого. Половина успіху в цьому залежить від манер, а я безумовно мав достатню інтелектуальну дорослість. Я пішов до Олександри, попросив у неї невелику суму грошей, написав їй листа з подякою за її доброту, а ще одного листа Патрикові зі схожим змістом, а наступного дня поїхав звідти, не озираючись.

Переді мною стояла історична задача. Мені треба було дізнатися про долю Клубу Хронос, але при цьому не видати, що я вижив. Здавалося вірогідним, що незалежно від того, що

трапилося з Клубом, ті, хто про це знає, ховатимуться. Також здавалося вірогідним те, що яким би не був вплив Вінсента, навряд чи він простягнувся в минуле далі, ніж на кілька поколінь. Лондонський Клуб Хронос має бути в минулому, якщо не в двадцятому столітті, то в дев'ятнадцятому, або ж, принаймні, у вісімнадцятому, а навіть якщо Вінсентові якимось чином вдалося приховати свідчення про минуле, мали бути інші філіали, в інших містах, на які він не вплинув. Я мусив знайти їх.

Я розпочав свою розвідку в бібліотеці Університету Лондона. Охорона тут була майже відсутня, і мені було досить просто удавати з себе студента, проходити до читальної зали й брати з полиць томи, присвячені соціальній історії Лондона. Також я почав дуже обережно намацувати зв'язки з іншими містами. Телеграми до вчених у Парижі та Берліні — не до самих калачакр, а до тих, хто міг мати інтерес до суспільства; я питав, чи не чули вони про Клуб Хронос у себе. Париж не відповів нічого, Берлін теж. У відчаї я відправив повідомлення далі. Нью-Йорк, Бостон, Москва, Рим, Мадрид — усюди тиша. Про Пекінський Клуб Хронос я знав, що там зараз надто неспокійно, щоб відповідати на запити, бо значну частину 1920–1940-х років він переховується, відсилаючи своїх членів до більш щасливих і надійних клубів. Зрештою я отримав відповідь від колекціонера дрібничок з Відня, який повідомив, що 1903 року організація, що звалася Клуб Хронос, давала банкет для послів і їхніх дружин, але в сум'ятті Першої світової війни той клуб зачинився й більше не відновлювався.

У Лондоні я переглядав книжки з історії і зрештою знайшов у «Лондон Газетт» посилання на Клуб. У 1909 році керівники Клубу Хронос закрили свій заклад «через відсутність зацікавлених у членстві». Це було майже все, що я зміг знайти.

1909 рік.

Ця дата була для мене підказкою та, певною мірою, полегшенням. Клуб Хронос існував до кінця дев'ятнадцятого століття, а з цього виходило, що ким би не були спільники Вінсента, надто далеко в минуле вони досягти не могли. Дитина, що народилася в 1895 році, до 1901 року стане з точки зору розуму достатньо дорослою, щоб вистежити калачакр у місцях їхнього походження й завадити їхньому народженню. До 1909 року це вже мали помітити, загроза Клубові мала стати очевидною; організація, що мала захищати своїх членів, раптово перетворилася на пастку, на небезпеку для всіх, хто звертався по її допомогу.

Але все одно, навіть якщо Лондонська філія зазнала особливої уваги, я не міг повірити масштабові цих подій, вони були глобальні. Ніхто, навіть Вінсент, не зміг би дізнатися про місця походження такої кількості уроборів і знищити їх, географія його діяльності була занадто великою. Щойно ця думка спала мені, навздогін спала ще одна: для того, щоб убити членів Клубу, Вінсентові необов'язково було знати про їхнє походження, йому було достатньо змусити їх забути. Цього б цілком вистачило: цілі покоління Клубу Хронос поринуть у безлад. Знайти дорослих членів Клубу Хронос було досить просто, і я не міг навіть уявити, яких заходів вжив проти них Вінсент минулого життя, бо я помер занадто рано, щоб побачити це. Він міг мати щонайменше сорок років на те, щоб вистежити всіх калачакр на Землі й стерти їхні думки або, як він хотів зробити зі мною, визначити точку їхнього походження. Кожний з цих способів був би руйнівним і потенційно завдав би шкоди в глобальних масштабах.

Якщо все дійсно було так, мені потрібно було знайти когось, хто вижив, хто міг би підтвердити мої підозри.

Я попрямував до Відня.

Розділ 61

Віденський Клуб Хронос розташований (а точніше, колись був розташований) на краю міста з видом на Дунай, великі хвилі якого здіймаються, натякаючи на потужну підводну течію. На час мого прибуття це місто було лише розкішним місцем відпочинку літніх аристократів колишньої Австро-Угорської Імперії, якими через кілька років правитимуть Гітлер зі своїми уповноваженими, а потім Сталін зі своїми. Але поки що вони танцювали, грали музику й намагалися не думати про те, що ще не настало.

Я приїхав до Відня з дуже простої причини: з усіх Клубів, про які я дізнався під час своїх розвідок, це був єдиний, в якому старше покоління розпустило товариство напозір з власного бажання. У Лондоні всі сліди Клубу Хронос було стерто, з інших міст на мої запити не відповідали, але тут, у Відні, була слабка надія на те, що ті, хто розпустив Клуб, залишили в камінні якусь підказку. Щось таке, що Вінсент міг пропустити.

Я видавав себе за дослідника австрійської історії й говорив німецькою з легким угорським акцентом, чим невимовно тішив хазяїв квартири, яку знімав. Я користувався хабарями, обманом, крадіжками та найдавнішим трюком найстаріших калачакр — напрочуд точними передбаченнями переможців перегонів. Поки я працював — нишпорив по території колишнього Клубу, продирався крізь місцеві архіви — я питав себе: чому Забуття в моєму випадку не спрацювало?

Мені спадала лише одна проста відповідь: бо я мнемонік, як і Вінсент. Але в такому разі... чи знає про це Вінсент? Геноцид, якого зазнали такі, як я, недвозначно свідчив як про обізнаність

Вінсента, так і про те, як далеко він був готовий зайти заради своїх амбіцій, але скільки він реально знав про мене? Він мав приблизне уявлення про мій вік і, можливо, про географію мого походження, але не міг бути певним, що моє ім'я справжнє, так само як не міг бути впевненим у тому, чи запам'ятав я щось. А це може стати мені в пригоді, якщо я не дозволю викрити себе. Бути спійманим під час розкопування історії Клубу Хронос — однозначне розкриття того, що Забуття не спрацювало. Але якщо я збережу інкогніто, я зможу бути невідомою скалкою у Вінсентовій сідниці.

З цими думками я прожив нескінченну послідовність змінюваних ролей. Я не залишався ніде довше кількох днів, регулярно змінював одяг, мову, голос. Волосся фарбував так часто, що воно швидко перетворилося на крихку сіру масу, а підроблювати документи навчився так вправно, що отримав від мафії пропозицію роботи у Франкфурті. Я не залишав по собі слідів: світлин, слів, листів, імен, документів; свої знахідки зберігав виключно в пам'яті, вигравав рівно стільки грошей, скільки мені було потрібно, близьких друзів не мав. Я не надіслав жодного листа до маєтку Г'юнів і начебто не сказав під час своїх пошуків жодної правди про себе. Хоч я й вирішив стати для Вінсента Ренкіса ангелом помсти, він про це не мав знати.

На це мені знадобилося три місяці — на два більше, ніж я очікував. Керівники Клубу Хронос обережно приховали всі сліди, але один з них, Теодор Гіммель, залишив у своєму заповіті примітку про те, що в його могилу треба покласти залізну скриню. Це була крихітна дивна клаузула в документах чоловіка, який помер більш як тридцять років тому, але цього було достатньо. Я прокрався посеред ночі на кладовище й при

світлі ліхтарика копав до домовини Теодора Гіммеля, поки не почув скрегіт металу.

Там дійсно була залізна скриня, чорна та іржава, яку поховали згідно з заповітом. Кришка її була приварена, тож усередину я зміг зазирнути лише через три години роботи слюсарною ножівкою.

Усередині був камінь із надписами трьома мовами: німецькою, англійською та французькою. Літери були крихітні, їх було втиснуто в кожний вигин каменя, а повідомлення було таке:

Я, Теодор Гіммель, який належить до тих, кого звать уроборами — зміями, що кусають себе за хвіст — залишаю це послання для майбутніх таких, як я, кого може цікавити моя доля. У дитинстві мене врятовував від тягот життя Клуб Хронос, який переносив мене зі злиднів у достаток, запропонував товариство та комфорт. Старим чоловіком я прагнув робити те саме для молодших поколінь таких, як я, і це стосується не тільки цього життя, а й багатьох попередніх. Але в цьому житті цьому не судилося статися.

Аж до року Господа Нашого 1894-го діти нашого кшталту народжувалися так, як слід. Але починаючи з цього злочасного року дедалі більше з нас народжувалися без пам'яті про те, ким вони є, а декотрі взагалі не народилися. Схоже на те, що в попередньому житті невідомі особи спіймали їх і знищили їхні розуми, їхні душі, вмістилища великих знань і характеру, що накопичувалися впродовж сотень років. Це гріх проти навчання, гріх проти людства, гріх проти таких, як ми, і я бачив багатьох своїх друзів, колег і членів родини, яких знову опустили до дітлахів. Для них не буде Клубу Хронос, і я можу лише співчувати тим подорожам,

які на них чекають у наступному житті, коли вони знову проведуть через страждання відкриття себе.

Якщо ви це читаєте, знайте, що я помер, а Клуб Хронос у цьому житті зруйновано так, що нема що відновляти. Не шукайте його, бо це пастка; не питайтеся про таких, як ви, і не вірте їм. Оскільки так багато людей втратили так багато спогадів, так багато людей були повністю знищені до свого народження, це може бути лише зрада.

Прошу вас повернути цей камінь у могилу для тих, хто може його знайти, і помоліться про те, щоб Клуб Хронос відновився в наших наступних життях.

Я прочитав це лише один раз, у світлі ліхтарика, а потім, згідно з проханням, повернув камінь у могилу.

Розділ 62

Мені треба було знайти Вінсента Ренкіса.

Я розумів — і це мене бісило — що зробити це буде не легко, а ще сильніше мене бісило те, що в цьому житті активні пошуки можуть наразити мене на значно більшу небезпеку, ніж у наступному. Якщо мене спіймають цього життя, це стане достатнім доказом того, що Забуття не спрацювало, і не було жодного сумніву, що наступного разу Вінсент не припуститься помилки й не дасть мені випити отруту, доки я не розкрию місце свого походження. Крім того, якщо я стану надто помітною та могутньою фігурою, тоді не тільки калачакри, а ще й лінійні зацікавляться моїм походженням, а цей секрет був зараз найціннішим, що я мав.

Враховуючи все це, я вперше за всі свої життя став професійним злочинцем.

Спішу додати, що моєю метою було накопичувати не багатства, а радше зв'язки. Мені було потрібно знайти уроборів, які досі були живі, які досі пам'ятали, які вижили в чистці Вінсента, але Клубом Хронос я скористатися для цього вочевидь не міг. Так само я не міг скористатися й законними методами, бо по моїх запитах мене можна було вистежити, тому я розробив для себе кілька шарів безпеки, які мали завадити поліції або будь-кому іншому дізнатися про те, ким я є насправді. Я почав з відмивання грошей, користуючись тим, що був добре знайомий із більшістю банківських закладів і знав наперед, куди розумно або нерозумно вкладати гроші. Друга світова війна певною мірою завдала шкоди й злочинності; мої клієнти втратили багато великих бізнесів і цілі галузі

зменшилися до підприємств чорного ринку, над яким я не мав контролю, але в післявоєнні роки вже було чим пожитися. Я був трохи розчарований тим, як легко здобув потрібні навички, і яким безжалісним швидко став. Клієнтів, які не слухалися моїх порад або хизувалися своїм статком так, що це могло привернути увагу до мене, я відразу кидав. Зв'язки з тими, хто надто наполегливо допитувався, хто я, розривав. А тих, хто слухався мене й задовольняв мої суворі вимоги, я нагороджував щедрими дивідендами. За іронією, дуже часто підставні компанії, через які я пропускав гроші, мали такий успіх, що починали приносити більше прибутку, ніж нелегальна діяльність, на якій їх було засновано, і тоді мені доводилося або закривати їх, або відрізати від криміналу, щоб не впадати в око податківцям тієї країни, де вони базувалися. Я ніколи не керував бізнесом особисто, натомість висилав правдоподібних підставних осіб: так само, як це було багато років тому з компанією «Waterbrooke & Smith». Я навіть наймав Сайрила Гендлі, свого кишенькового актора з минулого життя, щоб той взяв замість мене участь у кількох зустрічах. Передусім через те, що цього разу я не давав йому пиячити, він добре дотримувався сценарію, аж до одного дня 1949 року, коли банда дилерів у Марселі, керуючись революційними приводами, атакувала нараду, на якій він був присутній, застрелила всіх, хто чинив опір, а решту повісила на крані як попередження суперникам про те, що тепер це їхня територія. Кримінальний синдикат, проти якого було спрямовано цей удар, мстився кров'ю і вогнем, але марно. А я зняв з їхніх банківських рахунків усе до останнього сантимата, доніс на всіх бухгалтерів і підставних осіб, хто коли-небудь працював із ними, розкрив очі закону на їхні компанії-ширми, а коли

здалося, що це лише розлютило їх до ще більшої дурості, я отруїв собаку їхнього ватажка.

На записці, що огортала шию собаки, було написано: «Я дістану тебе де завгодно та коли завгодно. Завтра це буде твоя донька, а післязавтра — дружина».

Наступного дня він поїхав з міста, але перед цим пообіцяв за мою голову невимовно високу ціну, яку не зміг би заплатити. Жоден вбивця не отримав цю винагороду. Жоден вбивця не знав, де шукати.

У 1953 році я вже мав інформаторів і зв'язки по всій земній кулі. А ще я мав дружину на ім'я Мей. Її я зустрів під час одного з прильотів до Таїланду; вона хотіла візу до США. Я забезпечив її цією візою та оселив у комфортабельному будинку в передмісті Нью-Джерсі, де вона вивчила англійську, відвідувала світські заходи, займалася благодійністю й завела собі дуже ввічливого молодого коханця Тоні, якого дуже любила, але з поваги до мене завжди гнала з дому до мого повернення. В обмін на ці невеликі витрати я отримував регулярну їжу дивовижної якості, компанію, коли в ній була потреба, та репутацію філантропа. Бо насправді я не знав, що мені робити з надлишком грошей, які я отримував, тож позбавлявся від компрометуючого статку за допомогою анонімних пожертвувань. Мей у цьому була неперевершена; перш ніж дозволити мені здихатися чергової суми грошей, вона відвідувала контору кожного потенційного отримувача й ретельно перевіряла все, чим вони займалися. Іноді мої прибутки ставали настільки непристойними, а Мей була така прискіплива, що мені доводилося робити анонімне пожертвування тим, кого вона не схвалила; просто, аби не марнувати час. Ми ніколи не кохали одне одного, навіть не потребували цього. Ми мали те, чого хотіли, от і все, і до кінця

свого життя вона була віддана водночас і Тоні, і мені; вірила, що мене звати Джейкоб і що я з Пенсильванії. А якщо й сумнівалася в цьому, то ніколи не питала про це.

Усе це було дуже добре, але найголовніша мета моєї діяльності була досі прихована навіть від моєї дружини. В міру розгалуження кримінальних контактів зростав мій доступ до різної інформації, і в 1950-их я вже мав полісменів, держслужбовців, губернаторів і генералів якщо не в своїй кишені, то на відстані простягнутої руки. Зважаючи на те, що мої питання до них були прості й нечисельні, вони, напевно, раділи, що на них наїжджав саме я, а не хтось інший. Запити мої зазвичай стосувалися або якоїсь будівлі, або якогось імені; таким непрямым чином я рознюхував, яка доля спіткала той чи інший Клуб Хронос і його членів: хто жив, хто помер, хто Забув. Іноді мені щастило: у 1954 році я випадково натрапив на Філіпа Гоппера, сина девонширського фермера, який у цьому житті успадкував бізнес свого батька і тепер (мене це трохи потішило) виробляв з молока своїх жирних корів девонширський вершковий крем. Те, що він працював на батьковій землі, казало про відсутність у нього пам'яті, бо я ніколи за всі свої життя не бачив Філіпа за роботою, але відчувши жагу до пригод я взяв собі та Мей квитки на літак до Англії, купив їй солом'яного капелюха, показав їй Лондонський Тауер, а зрештою ми сіли на поїзд, що прямував на південний захід, де ми чудово провели відпустку, гуляючи по стрімчаках, шукаючи скам'янілості й трохи набрали ваги на фруктових кексах. І лише в передостанній день, ніби випадково, ми з Мей ішли повз ферму Філіпа Гоппера, перелізли через її огорожу й підійшли до дверей котеджу спитатися, чи не можна тут купити трохи його знаменитого вершкового крему.

Двері відчинив сам Філіп, і від першої ж секунди я не мав жодного сумніву, що він утратив пам'ять. І річ була не тільки в поверхневих деталях, в його сильному сільському акценті, в повній відсутності впізнання при погляді на мене та в презирстві, що промайнуло на його обличчі, коли він почув мій удаваний американський акцент; була помітна глибока відсутність. Утрата часу, досвіду, знань — утрата всього того, що робило цього чоловіка тим, ким він колись був. Як і багато інших уроборів, у своєму минулому житті Філіп Гоппер був схоплений невідомими, які стерли з його пам'яті суть того, ким він був.

Він продав нам вершкового крему, і попри сором я мушу визнати, що ми його весь з'їли ще до того, як наступного ранку наш поїзд прибув до Лондона.

Розділ 63

Я прийшов до висновку, що наступне моє життя буде сповнене хаосу.

Лежачи біля Мей у нашому скромному заміському будинку, який було придбано за гроші контрабандистів і аферистів, я подовгу дивився на тіні листя, що гойдалися на стелі, і міркував про речі, розділені століттями.

Ті калачакри, чиї спогади стерто, прокинуться в такому самому сум'ятті та божевіллі, в якому в перші свої життя був я. Зазвичай після Забуття члени Клубу Хронос з'являлися в другому житті, щоб захистити перелякане дитя від найгірших травм цього досвіду, щоб стати поводитирями в ці найскладніші з часів. Але зважаючи на те, що Вінсент знає імена багатьох калачакр, зробити це тепер означало б ризик видати нас усіх — скільки б нас не залишилося — чиї спогади збереглись. Але що буде, якщо ми цього не зробимо? Майбутні покоління Клубу Хронос впродовж сотень років залежали від захисту членів двадцятого століття, від їхньої допомоги. Що їм робити без закладених нами підстав?

Я прийшов до висновку, що якось вони з цим розберуться, бо іншого вибору в них немає. Більш нагальне питання було тут і зараз: що робитиму я, один з тих, хто має привілей досі пам'ятати свою природу, коли в наступному житті притулки цього світу наповняться чоловіками та жінками, розуми яких пошматував Вінсент?

Мені треба було знайти Клуб Хронос, який не зачепила чистка Вінсента Ренкіса, достатньо було лише одного Клубу, члени якого досі пам'ятали, ким вони є.

У 1958 році стало очевидним, що єдиним Клубом, який міг відповідати цим критеріям, був Пекінський.

* * *

Для подорожі до Пекіна цей рік був не найкращий. З Рухом Ста Квіток було швидко й вправно покінчено, коли комуністичний уряд Китаю зрозумів, що дати культурну свободу й отримати культурну похвалу — не одне й те саме; тепер починався Великий Стрибок Вперед, в якому заради прогресу Китаю його громадяни жертвуватимуть інструменти та метал, час та енергію, життя та сили. Разом із цим настане голод, від якого загинуть від вісімнадцяти до тридцяти мільйонів людей. Людині Заходу проникнути в цю країну було майже неможливо, але я мав достатньо кримінальних контактів у Росії, щоб отримати прикриття радянського вченого, якого послали в Пекін ділитися промисловими технологіями та покращувати своє володіння китайською.

Розмовляти мандаринським діалектом з російським акцентом надзвичайно важко. З усіх мов, які я вивчив, мандаринська відняла найбільше часу, і необхідність відтворювати відповідні тони, водночас удаючи з себе радянського науковця з поганою дикцією сильно мене напружувала. Зрештою я вирішив, що російський акцент важливіший за точність вимови, і це призвело до багатьох іронічних усмішок, а також до прізвиська «Професор Сінг-Сонг», яке дуже швидко стало ім'ям, за яким мене всі знали.

Попри те, що формально я був союзником з дружньою державою, мої пересування Пекіном були сильно обмежені. Це було місто, яке зазнавало бурхливих змін, але вся країна була в такому стані, що зміни ці були жахливо несистематичні. Цілі

райони забудови періоду Цін було знесено за раз, попри те, що ресурсів на заміну знищеного житла не було. Будівництво великих хмарочосів розпочалося, але не могло бути закінчене, тож дах робили над чотирма поверхами, неначе кажучи, що саме таким план і був від самого початку. Всюди були плакати, і ця пропаганда була однією з найкольоровіших і, як на мене, найбільш наївною з усіх, які я коли-небудь бачив. Починаючи з традиційних штампів комуністичного правління — зображення щасливих сімей, які на тлі червоного неба працюють у добре доглянутому полі — і до більш незвичайних кампаній на кшталт того, що утримання квітів у горщиках сприяє зростанню моралі, або заклики дотримуватися особистої гігієни заради блага нації — все це нагадувало мені шкільний проект, твори якого розвісили по всьому місту. Тим не менш, не можна заперечити завзяття більшої частини пропаганди, принаймні у виконанні найгучніших китайців, які фонтанували тогочасною риторикою з пристрасстю проповідників, і які, напевно, вважатимуть через кілька років Культурну Революцію найкращим часом свого життя. Це нагадало мені стару істину: для розквіту тиранії достатньо співучасті хороших людей. Скільки мільйонів хороших людей у тодішньому Китаї, — думав я, — мовчазно спостерігали за тим, як галаслива та енергійна меншість крокує зі співами до голоду та розрухи?

Вдень я вчив суворих щирих молодих технократів усьому, що міг згадати про російську промислову догму тих часів. Я навіть малював вигадані графіки та діаграми, розповідав про неіснуючі сталеливарні заводи та про способи мотивації робітників, а наприкінці лекцій отримував питання на кшталт:

«Професоре Сінг-Сонг, а хіба нагороди бригадирам заради підвищення виробництва не заохочують ідеологічну слабкість? Хіба бригадири не мають бути рівними зі своїми робітниками?»

На що я відповідав так: «Наглядач — слуга своїх робітників, бо саме вони, а не він, є виробниками. Але в будь-якій організації має бути очевидний лідер, бо інакше ми не матимемо засобів зібрати інформацію про успіхи та невдачі, і не зможемо розраховувати на те, що загальні рішення будуть втілюватися на найнижчих рівнях. Щодо нагороди бригадирів за успіх, наш досвід каже, що якщо цього не робити, мотивація бригадирів і робітників знижується, і наступного року вони, можливо, працюватимуть гірше».

«Але ж, професоре! Хіба не буде адекватною реакцією на це кампанія з індоктринації правильного мислення?»

Я посміхався, кивав і казав пусті, незначущі, брехливі слова.

* * *

Я наполіг на тому, щоб моє перебування в Пекіні було не довшим, ніж три місяці. Я вважав, що не зможу підтримувати свою легенду довше, й хотів мати ефективний спосіб відступу на випадок, якщо мене викриють. Також я встановив зв'язки з тріадами в Гонг-Конзі, і за моїм запитом вони, хоча й боялися, вислали на північ команду з п'ятох чоловіків, які були готові будь-якої миті допомогти мені. Ні самі чоловіки, ні навіть тріада не думали, що їхніми ресурсами в Пекіні користуватимусь особисто я; вони вважали, що я, як завжди, діятиму через підставних. Коли я зустрів їх уперше, мене стривожило, як сильно вони вирізняються в натовпі, вони досі мали залишки гонконзького блиску: нові туфлі та чисті штани, м'яка шкіра; а від одного навіть пахнуло дорогим лосьйоном. Я вилаяв їх на

суміші російської та мандаринської, але трохи заспокоївся, почувши, що мандаринською вони розмовляють чудово, хоча й з хунанським акцентом. Поки я працював, вони відправилися шукати Клуб Хронос, обережно поширюючи кримінальними нетрями Пекіна одне тихе питання за іншим, бо з пійманими злочинцями уряд розправлявся досить дико.

Пекінський Клуб Хронос.

Навіть уже поїхавши туди, я досі вагався, чи звертатися до нього, бо в двадцятому сторіччі вони мали серед Клубів світу досить сумнівну репутацію. Впродовж більшої частини часу свого існування Пекінський Клуб приємний і надійний, його навіть можна назвати туристичною принадою, бо тим, хто міг до нього дістатися, пропонувалися такі стабільність і розкіш, якою інші Клуби не могли похвалитися аж до 1890-их. Але починаючи з 1910 року цей Клуб поступово закривається, стаючи таким, яким у 1950-их був Ленінградський — підпільним Клубом, що був здатний хіба що підтримати свою молодь. До 1960-их від Пекінського Клубу залишається лише проказана шепотом чутка, і кілька разів, попри всі заходи безпеки, він ставав жертвою Культурної Революції. У Радянській Росії від такого роду атаки на розкіш та інтелігенцію можна було відкупитися або шантажувати нападника, але тут під час безумства цих місяців навіть калачакри не могли точно передбачити, що трапиться.

Також цей Клуб зазнав у двадцятому сторіччі інших проблем, здебільшого ідеологічних. Його члени завжди дуже пишалися Китаєм, своїм народом, і впродовж кількох життів більшість калачакр билися на тому чи іншому боці під час довгої громадянської війни. Але зрештою більш прагматичні члени приходять до розуміння, що їхні дії ходу історії це не змінять, і

деякі з них їдуть звідти, ображені та невдоволені долею, що чекала на їхню країну. Ті, хто залишається (а таких багато), часто розриваються між національною гордістю, розумінням більшої картини, якого бракує багатьом їхнім лінійним сучасникам, та тим самим ідеологічним запалом, який так часто знищує цей Клуб. Коли ти день у день бачиш лише транспаранти, що нахваляють славу комунізму, і весь твій інтелектуальний світ зумовлюється цими гучними гаслами, проти яких у тебе немає жодного захисту, ти поступово стаєш схожим на в'язня, для якого стіни його камери стали його життям. Ось так може бути з Пекінським Клубом Хронос і його членами — запальні, пристрасні, люті, віддані, вигнані — у двадцятому столітті вони мають сумнівну репутацію. Мені сказали, що в двадцять першому столітті природа цього Клубу знову змінюється, він знову стає місцем розкоші та безпеки, але я до тих часів не доживаю.

Знайти Пекінський Клуб нелегко навіть у кращі часи.

Ці часи були, напевно, найгіршими для пошуку, але я не мав іншого вибору.

Я витратив на це два місяці, і вже починав зазнавати тиску колег з університету, які почали шепотіти, що професор Сінг-Сонг не дотримується доктрини. Насправді ж та доктрина, якої я дотримувався, була абсолютно правильна для часу, в якому ми жили, але я недооцінив, як швидко часи змінюються, а найголовніше — наскільки важливіші інтерпретації твоїх суперників, ніж правда, яку ти кажеш. За моїми розрахунками, до депортації мені залишалось кілька тижнів, і мені пощастить, якщо це буде всього лише депортація.

Тож коли я отримав повідомлення, це було дуже вчасно. Воно мало вигляд маленького складеного аркуша паперу, який

мені підсунули під двері. Там було російською: «Зустрівся з другом. Зайдете на чай о шостій, під ліхтарем?»

«Під ліхтарем» було кодом, що позначав маленьку чайну, одну з небагатьох чайних, що досі залишалися в Пекіні, які не були закриті здебільшого заради партійної еліти та іноземних учених — таких, як я — щоб ті могли насолодитися обслуговуванням люб'язних молодих жінок, які за невеличку додаткову стимуляцію ставали ще більш люб'язними. Мадам цього закладу завжди була в звичайному білому одязі, але її волосся було перетворене на велику корону з металевих паличок і самоцвітів, і я жодного разу не бачив, щоб її посмішка зникла з круглого личка хоча б на секунду. Щоб продемонструвати свою відданість Великому Стрибку Вперед, всі металеві стільці, на яких раніше сиділи відвідувачі, було пожертвовано промисловості, і тепер гості сиділи на підлозі, на подушках. Цей хід заслужив великого схвалення з боку партійних секретарів, які там пили, а згодом один з цих секретарів, чиї коліна вже не витримували сидіння на землі, подарував закладові двадцять лакованих дерев'яних стільців.

Я зустрівся зі своїм інформатором — одним з хлопців тріади — на розі вузького провулка, де була ця чайна. Ішов дощ — важкий північний дощ, який приносить вітер з Маньчжурії, і який змушує черепицю на вигнутих дахах торохтіти від кожної важкої краплі. Коли я наблизився, чоловік почав іти, а я пішов позаду приблизно в п'ятдесяти кроках від нього й перевіряв, чи за нами ніхто не стежить. Через десять хвилин він сповільнився, щоб я зміг його наздогнати, і ми пішли під його парасолькою по вулицях, якими струменіли потоки води.

— Я знайшов солдата, який відведе вас до Клубу Хронос, — прошепотів він. — Він каже, що піти можете тільки ви.

— Ви йому вірите?

— Я перевіряв його. Він не належить до Народно-Визвольної Армії, хоча й носить їхню уніформу. Він просив сказати вам, що це його сьоме життя. Він сказав, що ви зрозумієте, що це означає.

Я кивнув:

— Де мені з ним зустрітися?

— Сьогодні, о другій ночі, Бейхай.

— Якщо я не зв'яжуся з вами впродовж дванадцяти годин,
— відповів я, — ви маєте поїхати звідси.

Він кивнув.

— Щастя вам, — прошепотів він, злегка потиснув мені руку й зник у темряві.

* * *

Парк Бейхай. Навесні тут важко зрушити хоч на крок через великий натовп людей, що приходять милуватися новими квітами та листям на деревах. Влітку поверхню озера затавгує лататтям, а взимку біла буддистська ступа розчиняється серед вкритих інієм дерев.

А о другій годині ночі 1958 року це підходяще місце, щоб потрапити в халепу.

Я чекав біля найзахіднішого входу до парку й спостерігав за тим, як дощ просякає мої шкарпетки. Я шкодував, що не бачив Бейхай за щасливіших часів, і вирішив, що якщо доживу до початку 1990-их, то повернуся сюди як турист і робитиму те, що роблять туристи, напевно, обравши для подорожі який-небудь незагрозливий паспорт — норвезький або данський. Бо хіба знайдеться настільки нестямна ідеологія, яка знайде щось погане в Норвегії?

Пустою вулицею в моєму напрямку їхала машина; авжеж, вона була для мене. На вулицях Пекіна було досить мало автомобілів, тож я не дуже здивувався, коли саме навпроти мене автівка зупинилася, двері відчинилися й зсередини пролунала чітка, розбірлива російська: «Сідайте, будь ласка».

Я сів.

Усередині машини смерділо дешевими сигаретами. Спереду сидів водій; на пасажирському сидінні — ще один чоловік, на лоб якого був насунутий військовий кашкет. Я ж повернувся до третього чоловіка, який відчинив мені двері. Він був маленький, сивий, одягнений у гарні сині туніку та штани. В одній руці він тримав пістолет, а в другій — мішок, який теж смердів димом.

— Прошу вибачити, — сказав він і надів мішок мені на голову.

Ця поїздка не була комфортна.

Дороги залишали бажати кращого, а ресори, певно, приварив муляр, який ненавидів свій новий фах. Кожного разу, коли ми наближалися до людних місць, мене ввічливо просили сховати голову вниз, що вимагало значної зміни пози, бо спинка переднього сидіння була майже впритул до моїх колін. Виїзд за місто, на вільні дороги, я відчував за зміною звуку двигуна; тоді мені ввічливо казали, що я можу сісти й розслабитися, але не знімати з голови мішок.

Впродовж нашої подорожі по радіо передавали записи народної музики та обрані уривки найкращих промов Мао. Мої супутники, якщо можна їх так назвати, мовчали. Я не знав, як довго тривала наша поїздка, але коли ми зупинилися, почув перше ранішнє цвірінькання птахів. Досі не дозволяючи мені дивитися, мене вивели з машини. На вогкому ранковому вітерці

шаруділо листя, під ногами чавкала грязь. Крок вгору, на дерев'яний ґанок, потім шурхіт відсунутих вбік дверей, і той самий ввічливий голос озброєного чоловіка з машини питає, чи не проти я зняти туфлі. Я не заперечував. Мене швидко та професійно обшукали й повели за руку до іншої кімнати. Там був слабкий запах копченої риби, а коли мене незграбно підвели й посадили на низький дерев'яний стілець, я відчув праворуч від себе тепло, а до запахів приміщення додався зелений чай.

Нарешті з мене зняли мішок; подивившись навколо, я виявив, що знаходжусь у надзвичайно традиційному квадратному приміщенні. Єдиними прикрасами цієї кімнати були низький дерев'яний стіл і два стільці, на одному з яких я сидів, але переді мною було велике вікно з видом на маленький зелений ставок, над поверхнею якого, відчуваючи наближення світанку, літали комахи. Зайшла жінка, яка вправно тримала на таці повний чайник; поставивши на стіл дві порцелянові чашки, вона налила мені чаю. Другу чашку вона теж наповнила й поставила навпроти мене, хоча пити з неї поки що було нікому. Я посміхнувся, подякував і випив свій чай за раз.

Очікування.

Чекав я, напевно, п'ятнадцять хвилин: сидів на самоті з чайником і чашкою, в якій холонув чай.

Потім за спиною знов почувся шурхіт зсунутих дверей і зайшла інша жінка. Вона була молода, близько п'ятнадцяти років, на ній були сандалі з очерету, сині штани, стьобана куртка, а у волоссі — єдина квіточка бузку. Лише злегка посміхнувшись мені, вона вправно сіла навпроти, взяла свою

чашку з чаєм, провела нею під носом, щоб вдихнути вже холодний аромат, а потім обережно надпила.

Вона подивилася на мене, а я певний час дивився на неї. Зрештою вона сказала:

— Мене звати Юнг. Я маю визначити, чи треба вас убити.

Я вигнув брови, чекаючи на продовження. Вона обережно поставила чашку на тацю, вирівнявши її розташування відносно чайника та моєї чашки. Потім поклала долоні на коліна й продовжила:

— Цей Клуб Хронос зазнав нападу. Його членів викрадали, їхню пам'ять стирали. Двох було знищено до їхнього народження, жалоба ще не скінчилася. Ми завжди жили непомітно, але зараз відчуваємо загрозу. Звідки нам знати, що ви не є для нас загрозою?

— Звідки мені знати, що ви не є загрозою для мене? — відповів я. — Я теж зазнав нападу. Мене теж мало не знищили. Той, хто за цим стоїть, мусить мати доступ до Клубу та його знань. Цей напад готувався сотні років, можливо тисячі. Мої підстави для недовіри не менші, ніж ваші.

— Хоч як би там не було, це ви нас шукали, а не ми вас.

— Я шукав єдиний Клуб Хронос, який, наскільки я знаю, досі вцілів. Я приїхав об'єднати наші ресурси, визначити, чи маєте ви більше інформації, ніж я, бо це може допомогти мені вистежити того, хто стоїть за цим.

Вона мовчала.

Десь у глибині моєї душі спалахнуло роздратування. Я терпів дуже довго — тридцять дев'ять років — і пішов на великий ризик лише тим, що показався цим людям.

— Я розумію, — продовжував я, намагаючись не дозволяти своїм почуттям проникати в голос, — що викликаю у вас

підозру, але проста правда полягає в тому, що якби я був вашим ворогом, я не став би повністю віддавати себе у ваші руки. Так, я багато зробив для того, щоб приховати, ким я є насправді, але це виключно для того, щоб захистити точку свого походження від того, хто намагається знищити нас. Я можу поділитися з вами певними даними щодо того, ким може бути наш спільний ворог; сподіваюсь, що ви повірите, що у ваших інтересах також поділитися інформацією.

Вона мовчала досить довго, але на цей час моє самовладання вже ледве стримувало роздратування, і я боявся, що якщо скажу ще що-небудь, то зірвусь. Несподівано вона підвелася, злегка вклонилася й сказала:

— Зачекайте, будь ласка, мені треба розглянути це питання глибше.

— Моє прикриття — російський учений, — відповів я. — Якщо я затримаюсь тут надовго, сподіваюсь, ви забезпечите мені можливість виїзду, якщо буде така потреба.

— Авжеж, — відповіла вона. — Ми не створимо вам непотрібні незручності.

Сказавши це, вона пішла так само різко, як прийшла.

Кілька секунд по тому до кімнати повернувся усміхнений чоловік з пістолетом.

— Вам сподобався чай?— спитав він, знов надіваючи на мою голову мішок і допомагаючи мені підвестися. — Найголовніше — правильний окріп.

* * *

Мене висадили в тому самому місці, де й знайшли — біля парку Бейхай. До початку моєї лекції залишалось півгодини, тож я побіг по вулицях як божевільний, спізнившись зрештою

на дві хвилини. Мої студенти хихотили, не докоряючи мені за спізнення, а я, не зменшуючи темпу, прочитав їм лекцію про колективізацію та про переваги хімічних добрив, а потім відпустив їх на три хвилини раніше й побіг ще швидше, ніж з парку, до найближчого туалету. У цих шпигунських справах ніхто не згадує про сечовий міхур.

* * *

Я чекав чотири дні.

Чотири нестерпні дні, під час яких я чудово розумів, що моє алібі перевіряють, що кожную деталь моєї легенди розглядає Пекінський Клуб Хронос. Я був певний, що вони нічого не знайдуть. Між собою та професором Сінг-Сонгом я зробив стільки запобіжників, що на їх розплутування знадобиться ціле життя. На п'ятий день, коли я вийшов з університету, з тіні дверей мене покликали:

— Професоре?

Я обернувся.

Там стояла дівчина, з якою я познайомився в будинку біля ставка; вдягнута вона була в хакі, на плечі в неї висіла торба. У мішкуватих одностроевих штанах вона була ще більше схожа на дитину.

— Можна з вами поговорити, професоре? — запитала вона.

Я кивнув і указав рукою вбік вулиці.

— Мені треба взяти свій велосипед, — сказав я.

Ми спокійно йшли по вулицях міста; моя іноземна шкіра та мій незвичайний ніс як завжди привертали до себе погляди, а наявність дівчини біля мене цьому лише сприяла.

— Мушу похвалити ретельність вашої підготовки, — тихо казала вона, поки ми йшли. — Усі документи та свідки кажуть,

що ви є саме тим, ким себе звете; це велике досягнення, зважаючи на те, що це неправда.

Я знизав плечима, обводючи поглядом вулицю, шукаючи на ній тих, кого наша розмова цікавить занадто сильно.

— Мені знадобився час на те, щоб зробити це як слід.

— Можливо, саме ці ваші навички врятували вас від нападника? — припустила вона. — Можливо, саме таким чином ви врятувались від Забуття?

— Я помер до Вотергейту, — відповів я. — Підозрюю, що це зіграло важливішу роль.

— Дійсно. До 1965 року не було жодних ознак того, що щось не так. Саме того року почали зникати члени Клубу. Спочатку ми вважали, що їх просто вбивають, залишаючи тіла в безіменних могилах — таке вже траплялося раніше, коли уряд виявляв до нас завеликий інтерес... і траплятиметься, напевно, й надалі. Але коли ми померли й повернулися до життя, ми виявили значно страшніші речі. Тим, кого викрадали, перед смертю знищували пам'ять, а таку форму смерті наш Клуб не може ігнорувати. Тут, у Пекіні, ми втратили одинадцять членів через Забуття й двох через смерть до народження.

— Судячи з того, що я дізнався про інші Клуби, — тихо відповів я, — це досить типова історія.

— Є певні закономірності, — додала вона, кивнувши. — З убитих до народження ніхто не мав народитися раніше 1896 року. З цього виходить, що вбивця занадто молодий, щоб діяти раніше. Зважаючи на те, що свідомість і пам'ять повертаються у віці чотири-п'ять років...

— Наш убивця народжується приблизно в 1890 році, так, — пробурмотів я.

Вона знову стримано кивнула. Ми повернули за ріг. Назустріч нам рухався натовп студентів, які поспішали на лекції. Кілька груп крокували разом, несучи велетенські транспаранти «СТУДЕНТИ, ЄДНАЙТЕСЯ ДЛЯ ВЕЛИКОГО СТИБКА ВПЕРЕД!» та інші ознаки майбутнього лиха.

— Вбивства до народження спрямовані перш за все проти старіших членів Клубу, — продовжувала вона. — Таке враження, що за мету поставили знищення найактивніших членів, які мали можливість втрутитися на початку двадцятого століття. Авжеж, їхнє вбивство впливає на майбутні покоління, які вражені цією втратою значно сильніше, ніж якщо б убили, приміром, вас або мене.

— Ви занадто суворі до себе, — спробував я трохи розрядити напругу, але вона ніяк не відреагувала.

— У 1931 році спостерігається швидке прискорення вбивств до народження. Якщо до цього втрати Клубу дорівнювалися приблизно шести особам на рік і відбувалися здебільшого в Європі та Америці, то в 1931-му не народжується десятеро, троє з яких в Африці, а двоє — в Азії.

— Вбивця подорослішав, — припустив я, — і став більш активним? — але ще до того, як мої губи закінчили вимовляти ці слова, я відкинув це припущення на користь іншого — простішого й більш очевидного. — До вбивств долучається інший калачакра, який народжується пізніше.

Я зітхнув. Авжеж, я знав, хто це.

— Це видається більш імовірним, — погодилася вона. — Рік, у якому спостерігається сплеск убивств, каже про народження близько 1925 року.

Так, цілком імовірно, що Вінсент народився саме цього року.

— Як щодо актів Забуття? — спитав я. — Чи є в них якісь закономірності?

— Вони почалися 1953 року, першим був Ленінградський Клуб Хронос. Спочатку ми припустили, що цей Клуб зазнав політичного переслідування лінійними, але в 1966 році було завдано ударів по Москві та Києву: вісімдесят відсотків членів цих Клубів викрадено, їхню пам'ять стерто, тіла знищено.

— Вісімдесят відсотків? — я не зміг приховати своє приголомшення. — Так багато?

— Виконавець вочевидь стежив за діяльністю Клубу впродовж довгого часу, збираючи інформацію про членів. До 1967 року зазнають удару більшість Клубів Європи, п'ять Клубів в Америці, три Клуби в Азії. Тих членів, хто вберігся, відправлено в підпілля, всі Клуби оголошено закритими до 2070 року, бо на той час нападник, як вважається, вже помре. Наступним поколінням залишені повідомлення в камені, що попереджають їх про небезпеку. Відповіді від них поки що не отримано.

Поки дівчина розповідала, в моїй голові вирували думки. Я знав, що ситуація погана, знав, що Вінсент простягнув свої щупальці далеко, але настільки? Масштаб його діяльності був таким, який я навіть не вважав можливим.

— До 1973 року напади на нас сповільнюються завдяки вжитим нами заходам захисту, але ті, хто ставився до своєї безпеки недостатньо серйозно, досі ризикували зазнати Забуття. У 1975 році Пекінський Клуб Хронос видав останній бюлетень, в якому рекомендував усім, хто вижив, негайно покінчити з собою, щоб уникнути переслідування в цьому житті. На жаль... — куточок її рота сіпнувся, можливо від суму, — ми не передбачили, що після масового Забуття наш ворог вдасться

до знищення багатьох з нас до народження. Ми вважали, що проти нас діє лінійне агентство, можливо, якийсь уряд, що дізнався про наше існування. Ми не розуміли, що вбивця може бути одним з нас. Втрати були надзвичайні. Ми намагалися з'ясувати, хто на нас нападає, хто нас убиває, але цей... злочин... був спланований, організований і виконаний з рішучою жорстокістю, яка приголомшила нас. Напевно, ми були самовдоволені. Ми були ліниві. Більше нас зненацька не захоплять.

Якийсь час ми йшли мовчки. Я досі був надто вражений, щоб говорити. Скільки я пропустив завдяки своїй ранній смерті? І в якій мірі глобальна атака Вінсента на Клуби Хронос була наслідком моїх дій, моєї відмови співпрацювати та погрози викрити його перед усіма? Атака вочевидь планувалася дуже довго, але хіба я не був частково відповідальний за те, що її було розпочато?

— Смерті до народження, — зрештою сказав я. — Якщо вони відбуваються починаючи з 1896 року цього життя, ви мали п'ятдесят років на розслідування. Вам вдалося щось знайти?

— Це було важко, — визнала вона. — Наші ресурси обмежені. Ті, хто загинув... Ми не знали точки їхнього походження, ми робимо висновок про те, що їх убито, лише з того факту, що вони не народилися. Але ми досягли певного прогресу й звузили список підозрюваних. Певним чином... — крива посмішка, в якій не більше гумору, ніж у гробниці. — Втрата життя серед нас спрощує визначення вбивці. Обмежений час, обмежене місце — є лише кілька кандидатів, хто міг це зробити.

— Ви маєте імена? — спитав я.

— Маємо, але перш ніж я все вам розповім, професоре, що ви хочете запропонувати мені?

Я мало не почав розповідати їй усе.

Про Вінсента Ренкіса, про квантове дзеркало, про наше сумісне дослідження.

Але ні. Занадто небезпечно, бо звідки ще можна було отримати цю інформацію, якщо не від мене?

— Як щодо великої організованої кримінальної мережі, яка охоплює весь світ? — запропонував я. — Яка здатна знайти будь-кого й будь-де, купити все за будь-яку ціну? Це вас задовольнить?

Вона замислилася.

Це задовольнить.

Вона назвала мені ім'я.

Розділ 64

Після зробленого за проханням Акінлеє Забуття я зустрічався з нею кілька разів. Одного разу, в першому ж її новому житті, я пішов до школи, де вона вчилася, потиснув її руку й спитав, як вона живе. Вона тоді була розумною, перспективною дівчинкою-підлітком. Акінлеє сказала, що збирається переїхати до міста й стати секретаркою. Це була найвища мета, яку в ті часи могла мати маленька дівчинка — височенна башта надії — тож я побажав їй удачі в цьому.

Наступного життя я знову відвідав її, цього разу тоді, коли їй було сім років. Вона привернула до себе увагу Клубу Аккри (які в будь-якому разі стежили за тією територією) тим, що її батьки вважали свою дочку божевільною. Вони спробували все, від викриків знахарів до наспівів імамів, але все одно, — плакали вони, — Акінлеє, їхня донечка-кралечка, була божевільна. Клуб Аккри оголосив про небезпеку того, що Акінлеє накладе на себе руки.

Я поїхав побачитися з нею, поки це не трапилося, і дізнався, що її віддали під опіку лікаря, який приковував своїх пацієнтів до ліжок кайданами. Епілептики, шизофреніки, матері, які бачили смерть своїх дітей, чоловіки з відрубаними кінцівками, які божеволіли від інфекцій та суму, хворі на церебральну малярію діти, які смикалися в агонії — усіх їх тримали в одній палаті й лікували, даючи щопівгодини ложку сиропу та ложку лимонного соку. Я так розлютився на того лікаря, що поїхавши звідти, вимагав, щоб Клуб Аккри знищив цей заклад.

— Те саме відбувається будь-де в цій країні, Гаррі, — скаржилися вони. — Просто такі часи!

Оскільки вгамувати мене не вдавалося, вони знехотя знесли ту будівлю й збудували на тому місці нову лікарню, де один психіатр з повноцінною кваліфікацією доглядав за тридцятьма пацієнтами, але впродовж перших трьох місяців їхня кількість зросла до чотирьохсот.

Коли я приїхав відвідати Акінлеє, вона була замала для свого віку через брак харчування. Вона дивилася на мене шаленими очима.

— Допоможи мені! — ридала вона. — Боже, допоможи мені, я одержима демоном!

Семирічна дівчинка хиталася від розпачу; одержима демоном.

— Ти не одержима, Акінлеє, — відповів я. — Ти здорова. Ти є собою.

Тієї ж ночі я забрав її до Аккри, до Клубу Хронос, члени якого привітали її як стару подругу, якою вона для них і була, і пригостили її найкращім частуванням за всі життя, які вона пам'ятала; вони познайомили її з розкішшю, сказали, що вона здорова й ласкаво прийняли в Клуб.

Багато років по тому я зустрів Акінлеє в клініці в Сьєрра-Леоне. Вона була висока та красива, мала освіту лікаря й носила у волоссі яскраво-пурпуровий шарф. Вона впізнала мене, згадавши зустріч у Аккрі, й запросила мене на терасу попити лимонаду й поговорити про минуле.

— Мені кажуть, що я вирішила забути своє життя, — сказала вона, коли ми сиділи й дивилися, як сонце сідає за верескливим лісом. — Кажуть, що мені набридло бути такою, якою я була. Дуже дивно знати, що всі ці люди знали мене впродовж століть, але для мене вони все одно чужі. Але я кажу

собі, що вони знали не мене, вони знали попередню мене; ту мене, яку я забула. Ти знав ту мене, Гаррі?

— Так, — відповів я. — Знав.

— Ми були... близькі?

Я подумав над цим.

— Ні, — зрештою сказав я. — Не дуже.

— Але... знаючи ту мене, як ти вважаєш, я... тобто, вона... вона правильно вчинила? Вона була права, що вирішила забути?

Я подивився на неї — на молоду, красиву, повну надій; згадав стару Акінлеє, яка помирала на самоті, яка сміялася, коли її покоївка пішла в глибини гонконзької затоки.

— Так, — зрештою сказав я. — Думаю, ти була права.

Розділ 65

Моє тринадцяте життя.

У Пекіні мені повідомили ім'я. Носій цього імені був підхожого віку, жив у підхожій частині світу й мав доступ до потрібної інформації — тобто, мав усе необхідне для вбивства великої кількості калачакр до їхнього народження. Про мотив цієї особи мені не сказали нічого; не було жодної версії про те, що могло підштовхнути носія цього імені до таких дій, але після довгих і ретельних роздумів я почав боятися, що це все-таки правда.

Наприкінці тижня я непомітно залишив Китай і три дні по тому був уже в Нью-Джерсі: біля дружини, її коханця, серед товстих килимів, за товстими цегляними стінами.

Я не поспішав. Я вів розслідування так, як це може робити лише злочинний геній: хитро, жорстоко, з нещадною корупцією. Дати та місця, часи та чутки, уривки розповідей і печатки в паспорті; наче хороший історик, я бачив, що дати збігаються, що в переміщеннях цієї особи є логіка, тож цілком можливо, що я дійсно знайшов того, хто винен у цих вбивствах.

Я не жалів сил, часу та грошей. І зрештою, витративши свої ресурси майже повністю, я знайшов те, що шукав. У лютому 1960 року я поїхав до Південної Африки, до вбивці.

* * *

До ферми ми попрямували, коли на землю опустилися сутінки.

Знак біля воріт проголошував, що це «Ферма Мерід'ю», місце жорсткої коричневої землі та жорстких апельсинових дерев. Тоді була найспекотніша пора літа, і коли ми їхали до

вогнів ферми, наша вантажівка торохтіла по піщаній дорозі, що від посухи перетворилася на камінь. Жовте сяйво в крихітних вікнах було єдиним джерелом світла серед темної пустоти під величезним, вкритим зірками небом. За інших часів і в іншому місці це могло би тішити зір, але я, семеро найманців і інженер їхали цією дорогою під безмежним Всесвітом на зустріч із цілком обмеженим набором можливих варіантів. Мої найманці наділи маски; я теж. Коли ми під'їхали до ферми, собака почав лаяти й люто стрибати по двору, наскільки його пускав ланцюг. Двері відчинилися, і на тлі світлого прямокутника з'явився чоловік з дробовиком, який погрожував нам на африкаанс⁷. Мої люди вилізли з вантажівки, взяли в руки зброю й крикнули йому у відповідь, що його оточено. Поки він думав, чи це правда, троє чоловіків обійшли будинок ззаду й жбурнули всередину газ, який засліпив двох мешканців — чорношкіру покоївку та білу дружину чоловіка. Побачивши, що їх спіткало, фермер опустив рушницю й попросив помилування, а коли йому зв'язали руки й потягли на другий поверх, поклявся, що коли-небудь помститься.

Фермера ми зачинили у ванній кімнаті, покоївку пристебнули біля нього наручниками до рукомийника, вікна широко розкрили, щоб провітрити приміщення після газу.

Жінку фермера ми залишили внизу. Вона була стара, їй було щонайменше сімдесят років, але колись я бачив її старішою. Спека та сухість цієї країни зробили її шкіру твердою, як камінь; в тілі не залишилося й крихти тієї огрядності, що завжди асоціювалася в мене з її старістю. Поки я нишпорив по будинку,

⁷ Мова в Південній Африці, якою розмовляють нащадки голландських колоністів.

шукаючи що-небудь підозріле, найманці зав'язали їй очі, наділи за спиною наручники й змусили сидіти на пошарпаній канапі у вітальні. Сімейні фото; щасливі фермер та його дружина: тут вони на своєму першому тракторі, там — відпочивають на морі. Дрібнички, що нагадували про минуле та про відвідані місця, подарунки від сусідів — вишитий вручну напис «Дружба та любов». Рахунки, які свідчили про те, що торгівля апельсинами на разі є не дуже прибутковим бізнесом. Листівки від далекої родички, яка ввічливо повідомляла, що в неї все гаразд і вона бажає їм усього найкращого. Під мийкою знеболювальні засоби — придбані нещодавно, вживалися швидко. Один з мешканців цього будинку помирав, і я міг здогадатися, хто саме. Я подивився на підпис: ліки були виписано для «Пані Дж. Лілл, ферма Мерід'ю». Мені стало цікаво, що означає це «Дж.», бо в іншому житті я знав її за іншим ім'ям — Вірджинія. Вірджинія, яка врятувала мене від Франкліна Фірсона; Вірджинія, яка привела мене до Клубу Хронос; Вірджинія, яка тепер зрадила нас усіх, убивала нас у материнських утробах. Якби я дав Вінсентові ще хоч краплиночку інформації, вона б і мене вбила до того, як я народився.

Я повернувся до вітальні, де мій технік уже наполовину зібрав привезене нами устаткування. Найманцям було наказано не розмовляти, але коли я зайшов, Вірджинія підвела голову й напружилася, ніби дивилася крізь тканину пов'язки на очах туди, де під моїми черевиками скрипіли дошки підлоги.

— Ви не хочете грошей? — спитала зрештою вона на африкаанс.

Я сів перед нею навпочіпки й дуже тихо відповів:

— Ні.

Її брови сіпнулися під пов'язкою на очах, намагаючись знайти, звідки лунав голос. Потім її плечі трохи опустилися, голова понурилася.

— Ви, певно, відплата, — зрештою сказала вона. — Я все думала, скільки вам часу на пошуки знадобиться.

— Досить багато, — відповів я, а потім поторохтів коробкою зі знеболюваними засобами, щоб вона почула, і додав: — Ми мало не впустили тебе цього разу.

— Це через нерви, — відповіла вона. — Досить буквально. Вони помирають від периферії всередину. Або я задихнуся на смерть, або моє серце зупиниться майже відразу після того, як мене паралізує нижче шиї.

— Мені прикро це чути.

— Ви, певно, хочете знати про день мого народження? — швидко додала вона. — Тепер, коли ви знаєте, що це я, вам буде легко його дізнатися. Будьте ласкаві, обійдіться без тортур; моє серце все одно їх довго не витримає.

Я мимохіть посміхнувся й сказав:

— Усе гаразд. Мені не потрібен твій день народження.

— Я не можу надати вам ніякої інформації, — твердо сказала вона. — Мені дуже шкода, любий, але я дійсно не можу. Ба я навіть і не знаю майже нічого.

— Щонайменше, ти мушиш знати, навіщо ти це зробила, чому ти вбила стількох?

Вагання. А потім:

— Ми робимо дещо більше. Ми робимо дещо краще. Ми робимо... свого роду бога, напевно. Так, гадаю, саме це ми робимо. Щось на кшталт божества.

Квантове дзеркало. «Достатні технології, Гаррі, та ще кілька життів, і ми збудуємо машину, яка розв'яже всі загадки

Всесвіту». Дивитися на все очима Бога — як легко спокушала ця ідея.

Мій технік був готовий. Він глянув на мене, чекаючи на схвалення; я кивнув йому й відійшов. Від дотику першого електрода Вірджинія здригнулася.

— Що в-ви роб-бите? — запиналася вона, не в змозі повністю стримати свій страх.

Я не відповів. Коли наступний електрод притиснули над її правим оком, вона не витримала:

— Скажіть мені! Я завжди робила внески, робила все належне... Завжди. Завжди допомагала молодим, забирала дітей, служила Клубові Хронос. Ви не можете... Скажіть мені...

Вона починала плакати, сльози прокладали в цупкому макіяжі на її обличчі маленькі рожеві річки.

— Ви не можете... Не можете змусити мене... забути все. Я... Я не готова. Я... Я хочу побачити... Побачити... Ви не можете!

Я кивнув двом зі своїх людей, і ті схопили її міцно й тримали, поки приєднувалися останні електроди. Коли їй під шкіру встромили голку та ввели хімічний коктейль, що мав пом'якшити її рецептори, вона ахнула.

— Я не маю забути! — скрикнула вона. — Скажіть мені, хто ви! Покажіть обличчя!

Я не зробив цього.

— Будь ласка! Вислухайте мене! Ми можемо допомогти вам! Ми робимо це для всіх, для кожного калачакри! Ми змінимо все на краще!

Я кивнув техніку. Товста машина — електронні деталі та крадені технології, які ми провезли дорогами Південної Африки — ожила й загуділа, накопичуючи заряд, який буде пропущено крізь мозок Вірджинії. Вона тремтіла від сліз, а коли

накопичувався заряд, розкрила рот, щоб сказати ще щось. Але відбувся розряд, і Вірджинія впала вперед — пуста оболонка, без розуму.

У наступні роки Клубові Хронос доведеться багато дискутувати щодо того, що робити з Вірджинією, але зрештою вони не зроблять нічого радикального. Ту Вірджинію, яка вбила стількох з нас, було знищено, її розум було стерто. Я зробив цей вибір замість них, більше сказати про це нічого.

Розділ 66

Решту свого тринадцятого життя я тихо полював на Вінсента, але марно.

Напевно, після нападу на Клуб Хронос він навмисно поводився тихо, уникав уваги своїх щойно здобутих, бодай і послаблених ворогів. Тим не менш, я не припиняв пошуків, так само як і він, безумовно, шукав мене, і час від часу я натрапляв на його сліди, що вели до дивних місць; це завжди було трохи запізно, завжди на крок або два позаду. Мої заходи щодо секретності були параноїдальні, але Вінсент Ренкіс, напевно, грав у ще вищій лізі. Не знаю, чи було йому так само самотньо, як мені.

Я прожив набагато довше, ніж зазвичай, витягнувши максимум як зі свого тіла, так і з медицини. Нікого не дивувало, що відмивальник грошей хотів мати доступ до найсучаснішого обладнання, а мої лікарі після значних хабарів не питали, чому я, зазнавши удару своїх незмінних хвороб, так жорстко диктував курс свого лікування. Мене здивувало, як легко когось підкупити. Було враження, що навіть хороших людей можна було змінити, якщо дати їм звикнути до думки, що цілком прийнятним є подарувати їм пляшку вина, потім — нову іграшку для їхньої дитини, потім — оплачений день відпочинку для всієї сім'ї, потім — кілька днів відпочинку, потім — членство в гольфклубі, новий автомобіль... і на той час велика маса вже прийнятих подарунків робила відмову від чергового важкою навіть для найкращих з них, і вони вже мали статус морально скомпрометованих пішаків і з точки зору злочинців, і з точки зору закону.

Мей була терпляче відданою до останнього. Її коханець утік у 1976 році, і вона не стала шукати іншого, спрямувавши натомість енергію на написання розлючених листів компаніям з поганою репутацією та на активну підтримку Демократичної партії. 2000 рік ми зустріли в Нью-Йорку, бо обоє були вже занадто слабкі для подорожей, і Мей плакала, як справжня американка, коли у виборах переміг Джордж Буш.

— Усе коту під хвіст! — скрикнула вона.

У 2001-му ми мовчки сиділи й знов і знов дивилися, як падають башти-близнюки — на кожному екрані по всій країні. Мей сказала: «Я думаю купити прапор, щоб поставити його в садку», а три місяці по тому померла. Двадцять перше століття я бачив уперше. Медицина мене не дуже вразила, політика — ще менше, тож у 2003-му, у віці вісімдесят три роки я вирішив, що черговий раунд хіміотерапії нічим не допоможе, і що протибольові засоби, від яких у мене вже були психологічна та фізіологічна залежності, лише погіршують мій розум. Я заповів одну половину свого статку благодійній організації, якій найбільше довіряла Мей, другу — будь-якому калачакрі, який зможе її знайти, і одного холодного жовтневого вечора прийняв завелику дозу.

* * *

Гадаю, має існувати дослідження того, як наркотична залежність впливає на наступні життя. У тринадцятому житті я помер абсолютно залежним від медикаментів широкого профілю, і дотепер питаю себе, чи не триває їхній вплив на мої тіло та розум досі. Я знаю, абсурдно припускати, що якась подія в 2003-му може мати наслідки в 1919-му, але одного дня я за згоди пацієнта залюбки досліджу психологію калачакри-

дитини, який минулого життя помер від наркотичної залежності; перевірю, чи є якісь помітні наслідки.

Чи були якісь наслідки у моєму чотирнадцятому житті, я не знаю, бо моя свідомість як завжди повернулася до мене лише через кілька років після народження. Упродовж цього дитинства я не намагався зв'язатися з Клубом, обмежившись базовими навичками молодого уробора: крадіжки, маніпуляції, використання спортивних результатів для здобуття грошей, коли в тих була потреба. Якщо чесно, я досі був рішуче налаштований не впадати в очі, і не намагався ані втекти, ані шукати Вінсента, а працював натомість підмайстром Патрика Оґаста на території маєтку; так само, як я робив це багато життів тому, ще коли в моєму існуванні не було Клубу Хронос. У 1937 році я подав запит до Кембриджу на отримання стипендії для вивчення історії, зваживши, що за такої кількості уроборів, що втратили пам'ять, і за такого занедбаного стану Клубу Хронос, знання минулого та, ще важливіше, способів його дослідження можуть допомогти мені знайти закономірності в подіях, які я зможу зв'язати з Вінсентом. Коли я отримав місце в Кембриджі, Г'юни були просто приголомшені, не в останню чергу через те, що Клемент, мій одутлий кузен, отримав відмову, що в ті часи для людини його статку було майже неймовірним. Моя бабуся Констанс мало не вперше в цьому житті викликала мене до себе.

У тому, як до мене ставляться Г'юни, є певні повторювані сценарії. Більшу частину моїх життів мій біологічний батько Рорі ігнорував мене так, неначе я був якоюсь сороміцькою хворобою, чимось, що начебто і є частиною тебе, але з іншими про таке не говорять. Моя тітка Олександра виявляла обережну цікавість, приховану за маскою респектабельності; Вікторія

ігнорувала всіх, ким не могла скористатися, а я був саме таким; а моя бабуся Констанс активно цуралася мене, але водночас регулярно була тією, хто приносить погану новину. Якщо мої дії були якимось чином ганебними — а за тих часів позашлюбному синові не треба було багато зробити, щоб це вважалося ганебним — саме Констанс, а не Рорі робила те, що вона сама, безсумнівно, вважала брудною, але необхідною роботою.

Так само було й цього разу. Коли мене, вісімнадцятирічного стипендіата, було викликано до її кабінету, вона вже була налаштована на докори. Її спина ворухнулася, коли я ввійшов у двері, і пара сережок колихнулася біля її вилиць. Вона глянула на мене в дзеркало, в якому милувалася собою, а потім її очі повернулися до огляду вух із сережками. Не обертаючись, вона сказала:

— А, це ти, Гаррі. Так, я тебе кликала.

Було дивовижно легко забути про те, що коли я був немовлям, Констанс хотіла позбутися мене. Хоча від того часу, коли я дізнався про це, для мене минуло вже кількасот років, я мав постійно нагадувати собі, що для неї минуло лише стільки, скільки минуло від народження цього мого тіла.

Вона ще якийсь час погралася своїми сережками, а потім різко розвернулася, ніби втратила до них інтерес, і пильно подивилася на мене, задерши свій гострий ніс. Не знаю, яка недобра генетична фея подарувала мені моє обличчя, але на Констанс ця риса не поширювалася.

— Я чула, що ти зібрався до Кембриджу, — зрештою сказала вона. — Він, звісно, не такий престижний, як Оксфорд, але для такого, як ти, це, певно, дуже добре.

— Я дуже радий, мадам.

— Радий? Ти радієш цьому? Що ж, певно, тобі є чому радіти. Мені сказали, що той коледж був настільки вражений, що вони не зважили на твоє походження, це правда? Не можна допустити, щоб твій батько після твого від'їзду отримував листи з проханнями про гроші.

— Коледж виявив велику щедрість, — відповів я, — до того ж я можу здобувати гроші іншими шляхами.

Її брови гордовито вигнулися:

— Іншими? Та невже?

Я втримався від відповіді. «Так, біологічна бабусю. Я добре знаю, хто виграватиме перегони «Grand National» кожного року від 1921-го до 2004-го, а також маю енциклопедичні знання знаменитих боксерських поєдинків, футбольних чемпіонатів і навіть деяких собачих перегонів того самого періоду — це на випадок, якщо інших варіантів забракне». Мені здалося, що тієї миті це одкровення було б не дуже вчасним.

— Звісно, твій від'їзд о цій порі дуже недоречний, — не переставала говорити вона в той час, як я дотримувався більш зваженого мовчання. — Твій батько анітрохи не молодшає, а маєток... Ну, не мені тобі казати, як високо він цінує свою роботу на нашу родину. Я сподівалася, що ти успадкуєш це від нього.

Цю розмову ми з Констанс мали кожного разу, коли я залишав гніздо заради будь-чого, окрім призову до армії. Спочатку я вважав це щирим обуренням моїм можливим успіхом, але після кількох розмов почав питати себе, чи не були вони проявом глибшої тривоги — бажанням утримати контроль над хлопцем, який утілював найбільшу помилку її сина. Я згадав Святий острів, як у маленькій кімнаті помирав мій батько, й

відчув короткий напад несподіваного сорому за те, що я йому тоді сказав.

— Взагалі-то, як на мою думку, з боку такого хлопця, як ти, дуже невдячно залишати ось так рідну домівку.

Ці слова повернули мене до кабінету моєї бабусі. Напевно, цьому реченню передувала якась преамбула, але коли живеш слугою достатньо довго, починаєш інстинктивно відчувати, коли звук стає порожнім.

— Невдячно, мадам? — запитав я.

— Ти все своє життя був частиною цього дому, — відповіла вона, — практично частиною маєтку! А тепер ти вирішив просто встати й піти... Це зовсім не те, чого ми від тебе очікували, Гаррі. Ми всі вважали тебе кращім.

— Кращім... ніж здатним отримати стипендію в Кембриджі? — уточнив я.

— Так, бо хіба так її отримують? Ні дозволу не спитав, ні занять з репетитором, ба навіть взагалі жодних занять, наскільки я знаю. Це так не робиться!

Я витріщився на Констанс і подумав, чи не була вона певним чином геть збожеволілою. Я маю на увазі не неврологічну проблему, не хворобу розуму, а радше культурне божевілля, інфекцію сподівань, яка спотворила її сприйняття того, яким усе має бути, і яким воно є насправді. За будь-яких інших обставин мене б хвалили як генія, як неперевершеного героя, а цілком можливо навіть як приклад для соціальних реформ; але для Констанс Г'юн це лише робило мене бунтарем. Мені було цікаво, як би вона сприйняла двадцять перше століття; чи плакала б вона, коли впали башти-близнюки? Чи змогла б вона зрозуміти той світ?

— Ви просите мене залишитися? — спитав я.

— Ти молодий дорослий чоловік, — відповіла вона. — Якщо хочеш кинути свого батька й поїхати туди, де на мою думку, ти абсолютно не придатний жити, то це, звісно, вирішувати лише тобі!

Якою була б ця розмова, — думав я, — якби мені дійсно було лише вісімнадцять років? Тепер, коли мені було вісімсот сорок дев'ять, мені було майже смішно.

Я повідомив їй, що добре подумаю над своїм становищем.

Вона щось пирхнула у відповідь і махнула рукою, дозволяючи мені піти.

Я зміг дійти до кінця коридору, перш ніж пирснув сміхом.

Розділ 67

Повернення до лав студентів навіяло мені багато спогадів.

Ці спогади були здебільшого про Вінсента.

Про кращі часи.

Коли розпочалася Друга світова війна і мене призвали, я зумів зробити так, щоб мене приписали до розвідки. У 1943 році я працював над способами введення ворога в оману, сушив голову над тим, чи мають бути картонні танки повноцінними об'ємними моделями, або ж для того, щоб збити пілота-розвідника з пантелику, буде достатньо розташованих під правильним кутом до сонця добре пофарбованих картонних профілів. У 1944 році я настільки занурився в цю роботу, що моє серце завмирало кожного разу, коли я чув чутки про розвідника, який долетів до Кента раніше, ніж ми повністю встановили свої моделі, або ж він пролетів надто низько над одним з наших підробних таборів. Про Вінсента я забув, аж доки в квітні 1944 року відвідувачі-американці, які інспектували одну з наших фальшивих смуг приземлення, не спитали мене цілком буденно: чи маю я готові до застосування моделі нових реактивних винищувачів?

Це питання було настільки несподіваним, що я вряди-годи засумнівався в своїй пам'яті. Реактивний винищувач? Так рано? Я знав, що реактивні двигуни вже розроблялися, і що випробовувалися потрібні технології, але реальне застосування в бою? Якщо це навіть колись і розглядалося, про це не було жодної згадки в прочитаних мною документах, в жодному з прожитих мною життів, а я свого часу обіймав посади з доступом до дуже секретної інформації. Я відповів своїм

відвідувачам досить туманно й швидко почав розповідати їм, як наші радіооператори працюють цілодобово, щоб створити навколо Кента якомога більше розмов між великою кількістю вигаданих підрозділів, і які вдячні ми будемо, якщо американська армія виділить нам ширший діапазон позивних. Після закінчення тієї зустрічі й прощання з візитерами я залишився сушити мозок над тим загадковим запитанням. Граючи роль енергійного працівника, який прагне зробити свою роботу як слід, я звернувся до кількох контактів у американських повітряних силах, попросив інформацію про ці нові реактивні двигуни, щоб мені було легше змусити ворога повірити, що ми їх маємо або не маємо — залежно від того, що вимагатиме уряд. Відповідей я отримав лише кілька. Так, був же якийсь проект, над яким ці розумники працювали, так? Вибач, Гаррі, це не зовсім моя сфера. А ти не питав хлопців з Портсмута? Можливо, вони щось знають. Нічого не дізнавшись, я мало не облишив це питання, аж раптом у грудні 1945-го, коли я відвідував приятеля в шпиталі Фолкстоуна, той тепло потиснув мені руку, вигукнув, що дуже радий мене бачити, й спитав, чи не чув я про його нову нирку. Він навіть показав мені післяопераційний шрам, чим надзвичайно вразив мене, бо перша трансплантація органу мала відбутися лише через п'ять років.

Розділ 68

Світ змінювався, і джерелом цих змін була Америка.

За інших часів такі кричущі та очевидні спотворення нормального перебігу подій змусили би стіни Клубу Хронос посипатися на голови своїх засновників, як стіни Вавилону на жерців-єретиків. Але в цьому житті — другому після масового Забуття серед уроборів — Клуби були не просто послаблені; сотні членів приходили до розуміння того, ким вони є, ніби це з ними було вперше. Раніше Клубам доводилося працювати з одним новим членом приблизно раз на століття, але в цьому, новому світі ті, хто вижив, не могли впоратися.

— Нам би не завадила твоя допомога, — сказала мені Акінлеє.

Дивовижна Акінлеє, яка вирішила забути, спромоглася уникнути (здебільшого завдяки везінню) Вінсента, коли той полював на нас усіх, і взяла на себе керівництво. Наразі вона була шістнадцятирічною дівчиною і працювала в Лондоні, в Парижі, в Неаполі та в Алжирі, організовувала тих, хто вижив, і дбала про тих, хто лише починав дізнаватися, ким вони були.

— У мене діти-калачакри скоюють самогубства; у мене діти в психіатричних закладах, дорослі, які шукають Бога, дорослі, які не розуміють, чому їм не слід вбивати Гітлера, а я, Гаррі, роблю це лише впродовж чотирьох життів, які пам'ятаю себе. Ти — один з небагатьох щасливчиків, хто не втратив самоконтроль. Допоможи мені.

Акінлеє — єдина калачакра, яка знала правду; знала, що Вінсент не стер мою пам'ять. Я не наважився сказати про це нікому, крім неї.

— Я вважаю, що той, хто це зробив, досі діє, — відповів я. — Якщо я не зможу його знайти, він знову нападе на Клуби.

— Але хіба не можна знайти час для помсти пізніше?

— Можливо. Але я не певний в цьому. Для нас, для Клубу Хронос, час завжди був проблемою. Його завжди було забагато; ми не навчилися цінити його.

Я залишив її продовжувати цю боротьбу самотужки, а сам у 1947-му полетів до Америки: експерт зі стратегічної дезінформації, дослідник середземноморських корсарів 1720-их, у кишені — журналістське посвідчення маловідомої британської газети, яка прагнула розширити коло своїх звичайних тем, а мої очі постійно шукали, де міг бути Вінсент Ренкіс.

Де б він не був, часу він не марнував. Кольорові телевізори були вже в продажу, а вчені питали себе, скільки часу мине до того, як людина ступить на Місяць. Судячи з їхнього ентузіазму, це мало статися раніше, ніж я звик. Це була країна в розквіті; завзяття тих, хто пережив війну, поєдналося з приголомшенням, з відчуттям того, що цього разу Америка не просто перемогла, вона була найсильніша, її неможливо було зупинити або здолати, ця країна воювала на двох фронтах і на обох виявилася сильнішою. Настала ядерна епоха і суспільство мало враження, що досить скоро всі носитимуть обтислі костюми й літатимуть на роботу з реактивним ранцем. На обрії збиралася буря Радянської Загрози, але ж чорти забирай, Добрі Американці тріумфально здолають нечисельних Поганих Американців, що піддалися цій злій доктрині; так само, як Добрі Американці вже робили це раніше. У минулих життях я багато жив у Америці, але ще ніколи не перетинав Атлантику майже відразу після Другої світової війни. Рух за громадянські права,

В'єтнам, Вотергейт — усього цього ще не було, і я був трохи приголомшений теплотою, з якою мене зустрічали, сердечними вітаннями та щирими похвалами, які отримував за такі банальні досягнення як купівля зубної щітки («Чудовий вибір зубної щітки, сер!»), та численними порадами придбати домашню техніку, яка не мала ще існувати. Дивлячись у своєму готельному номері кольорове телебачення, я думав про те, чи буде в цьому світі кар'єра сенатора Маккарті звикло успішною, зважаючи на чудове відтворення кольору його шкіри. Я зробив висновок, що чорно-біле зображення надавало трохи гідності тому, чому в реальності гідності могло бракувати.

За іронією долі я не був єдиним, хто помітив дивовижні прориви Америки в технологіях. Навіть лінійні журналісти користувалися такими заголовками, як «АМЕРИКА ЗНОВ ПОПЕРЕДУ!», коли вихваляли якесь нове несподіване відкриття. Журнали проголосили 1945–1950 роки «Епохою Винаходів», а тим часом Ейзенхауер виступив на телебаченні з попередженням не тільки про розростання воєнно-промислового комплексу, але й про втрату Американських Цінностей, яку могла принести ця нова ера сталі, міді та бездротових технологій. Уже в 1953 році вуличне освітлення ставало галогенним, популярним антидепресантом був Валіум, і нам усім пропонували відмовитися від громіздких і немодних окулярів на користь м'яких контактних лінз, які «гарантовано повернуть вашим очам блиск». Я з подивом спостерігав за тим, як суспільство 1953 року споживало технології 1960-го водночас із жадібним голодом і з легким ваганням, неначе покоління, що мало бути бунтівним, ніяк не могло визначитися, проти чого воно має бунтувати.

Найбільше з усього цього мене дратувала необхідність шукати епіцентр цього вибуху. Винаходи виникали не в одній компанії чи в одному місці, а в десятках компаній та університетів по всій країні, і всі вони судилися одне з одним через патенти, а технологія тим часом поширювалася від науковця до науковця як вірус: нестримна, непереборна, невідконтрольна. Я витратив майже два роки на спроби виявити джерело цих дивовижних ідей, і дедалі більше сердився через ігнорування моїх питань і безпомічно розведені замість відповіді руки, а науковці тим часом брали базові принципи роботи банальних речей і екстраполювали їх на щось абсолютно нове, це вже були їхні власні результати, які були надто передові для свого часу. Ще більш тривожним було те, що у відповідь на кожний новий винахід американців Радянський Союз надсилав нових агентів, щоб його вкрати, а також сильніше тиснув на своїх учених, і таким чином почалися перегони технологій.

І лише доктор хімічних наук з Массачусетського Інституту Технологій на ім'я Адам Шофілд дав мені потрібну відповідь. Ми з ним познайомилися на семінарі «Інновації, дослідження та Нова Епоха». По закінченню заходу ми випивали в барі готелю й розмовляли про погані автомобілі, про гарні книжки, про спортсменів, які розчарували, та про прийдешні президентські перегони, а зрештою дійшли до останніх розробок у царині біопалива.

— Знаєте, що я вам скажу, Гаррі? — казав він, нахилившись до мене над уже майже пустою пляшкою портвейну, який ми пили. — Я почуваюся брехуном, коли публікую ці технології під своїм ім'ям.

Справді? Чому, докторе Шофілд?

— Я розумію їх; можу їх пояснити; завдяки їм ми вміємо робити дивовижні речі... тобто, це змінює парадигму... Але власне ідея? Я всім кажу, що «воно мені наснилося». Ви вірите в це лайно? Це ж маячня!

О, ні, докторе Шофілд! Не може бути, докторе Шофілд! Але ж звідки тоді ваші ідеї?

— Отримав лист поштою! П'ять, курва, сторінок такої науки, що не повіриш; якої, курва, ніколи не бачив. Минуло чотири дні, перш ніж я зрозумів написане. І я сидів, дивився, Гаррі, на цей лист... Той, хто його прислав — золотоносна жила.

Чи знає він, хто це був?

Ні, не знає, але...

— А ви зберегли той лист?

— Авжеж! У шухляді. Я ніколи його не приховував від тих, хто питав, бо не хочу отримати позов до суду, коли ця людина з'явиться, абощо, але факультет вимагав, щоб я тримав язик за зубами.

Отже, ця велика мить настала...

— Можна мені на нього подивитися?

* * *

Як він і сказав, цей лист лежав у його шухляді, в конверті з надписом «Докторові Шофілду». Його кабінет був спробою оздобити дерев'яними панелями приміщення, збудоване в геть іншому стилі. На столі була лампа з зеленим абажуром, яка ледь світила. Я сів і прочитав п'ять двосторонніх аркушів товстого жовтуватого паперу, на якому були кілька діаграм, числа та рівняння — в усіх університетах цьому вчитимуть на першому курсі... в 1991 році. Ми, калачакри, багато в чому

можемо змінитися, але дивна річ: ми рідко пробуємо змінити почерк, і стрімку руку Вінсента я впізнаю де завгодно.

Я оглянув папір, пошукав водяні знаки — не знайшов. Оглянув чорнила, конверт — усе; я шукав хоч якийсь натяк на походження. Нічого. Я спізнився на багато років. Я спробував оцінити, якого віку має бути зараз Вінсент: близько двадцяти п'яти. Він може загубитися в студмістечку будь-якого коледжу США. До того ж, якщо він обрав такий метод прискорення технологічного розвитку — стимулювання ідей науковців, які були на передньому краю сучасної науки — то може він знову виявить себе деінде?

Гарвард, Берклі, Калтех. Мені знадобилося багато наполегливості, а часто ще й щедрого частування дорогим алкоголем, але зрештою я їх отримав — листи на жовтому папері, яким було кілька років. На одному або на двох факультетах професори, які отримали ці документи, проігнорували їх, вирішивши, що це розіграш. А тепер, дивлячись на стрімкі кар'єри своїх колег, вони картали себе й заливали свої академічні невдачі алкоголем.

Але цей метод Вінсента був усього лише засобом досягнення мети. Він хотів прискорити сучасну технологію настільки, щоб бути здатним відновити свою працю, знайти відповіді на свої питання, збудувати квантове дзеркало; можливо, за допомогою технологій початку двадцять першого століття. Хоч я й розумів, яким чином він вирішив досягти цього, я запізно схаменувся, щоб запобігти початому ним розповсюдженню технологій. Тепер мені треба було знайти, де відбувався наступний крок, бо саме там має бути Вінсент. А весь цей час, поки я займався пошуком, технології страшними темпами мчали вперед. У 1959 році в продажі з'явився перший

персональний комп'ютер — «Машина Майбутнього», як його доволі оптимістично назвав творець, який був настільки засліплений власною геніальністю, що не зміг вигадати кращої назви. Цей пристрій мав розміри платтяної шафи й працював близько чотирьох місяців, після чого його внутрішності плавилися від напруження, але тим не менш він був передвісником того, що буде згодом. Якби я не переймався пошуками Вінсента, я зміг би глибше дослідити роль технологій у політиці. Раніше я ніколи не бачив, щоб Ізраїль окупував Йорданію та Сирію, хоча був не дуже здивований, коли несамовитий опір населення змусив володарів кращих технологій відступити туди, де було легше оборонятися. Проголошення священної війни на Середньому Сході скинуло іранського шаха на кілька років раніше, ніж зазвичай, але тепер головною силою, схоже, були світські автократи, які ринулися в цей вакуум влади з новим поколінням воєнного оснащення, якому могли позаздрити вісімдесяті. Армії зазвичай використовують науку швидше за цивільних, хоча й лише тому, що їхні потреби більш нагальні.

У 1964 році Совети оголосили про кінець Варшавського Договору, Штати оголосили про чергову перемогу капіталізму, консюмерізму та комерції, а технології тим часом нестримно рухалися вперед. Я отримав посаду наукового редактора в журналі, що видавався у Вашингтоні, а ще я негласно інформував ФБР про розвиток злочинів тієї епохи, включаючи телефонні афери та перший у світі злам комп'ютера в 1965 році. Якби мій редактор знав про мою дволичність, мене, напевно, звільнили б із принципу, а потім би знов найняли — за якість мого матеріалу та за ексцентричне коло моїх зв'язків.

За всім цим я спостерігав уважно, на позір байдуже, а Клуб Хронос тим часом кипів і вирував. Майбутнє знищувалося на наших очах, наслідки подій у двадцятому столітті поширювалися в майбутнє. Мільйони життів мали змінитися й, можливо, мільйони калачакр ніколи не народяться, або ж їхній світ буде зруйновано так, що вони його не впізнають. Це робили ми, діти двадцятого століття, блаженні та несвідомі до наслідків своїх дій, як кит до страждань морського планктону.

— Гаррі, треба щось робити!

Акінлеє.

— Запізно.

— Як це трапилося?

— Було розіслано листи, що містили геніальні ідеї. От і все.

— Має бути якесь...

— Запізно, Акінлеє. Ми дуже сильно спізнилися.

Знайти Вінсента.

Це все, що залишалося.

Забути про наслідки, забути про час.

Знайти Вінсента.

Я нишпорив по всіх технологічних компаніях, по всіх університетах, розпитував усі свої контакти, досліджував кожну чутку. Я перечитував вантажні маніфести, шукаючи компоненти, про які знав, що вони потрібні для створення квантового дзеркала, досліджував усіх науковців, які могли би бути корисними для Вінсента, які мали потрібні знання; і весь цей час тихо писав статті про швидку зміну світу та вихваляв американський технологічний розвиток.

Але я був обережний. Я прикривався великим набором вигаданих особистостей і дуже рідко називався справжнім ім'ям. Якщо я писав статтю про сільськогосподарські добрива в

Аризоні, я був Гаррі Оґастом, але коли хтось телефонував посеред ночі ядерному фізикові й питав про останні розробки в галузі електронних мікроскопів, то називався будь-яким іншим іменем і говорив будь-яким чужим голосом. Бо з точки зору Вінсента мало здаватися, що я забув усі свої минулі життя, окрім того, що було відразу після Забуття, неначе поточне існування було для мене другим. Якщо я здибаюсь під час своїх розвідок з Вінсентом, це мало виглядати випадковим, а не навмисним. Мої удавані незнання та слабкість були моєю головною зброєю, яку треба берегти до останнього удару.

А потім, не сіло не впало, він знайшовся.

Я відвідував семінар про ядерні технології в епоху позаатмосферних міжконтинентальних ракет — мій редактор сподівався, що я напишу про це статтю під заголовком «Ракети в космосі». На мою думку така назва була досить непрофесійною, бо натякала, що після неї стоятимуть три окличні знаки, а перший абзац починатиметься зі слів «Є ідеї занадто жахливі...», а потім усе роздується до багатослівної кульмінації. Доставлена до мого готелю листівка запрошувала мене продовжити обговорення теми зі спонсором цього заходу, пані Евеліною Синтією-Райт, яка власноруч дописала на запрошенні, що невимовно задоволена зацікавленістю засобів масової інформації цією темою.

З почуттям розчарування, яке мене охопило заздалегідь, я поїхав до її дому — великого білого особняка в трьох милях від річки Луїзіана. Вечір був вогкий, спекотний, сповнений цвірінькання комах. Рослинність навколо великого зарослого маєтку поникла, неначе не могла більше терпіти спеку, а тим часом щойно знята з конвеєра система охолодження повітря випускала хмари пари з апарата розміром з невелику

вантажівку; цей прилад причепився, наче технологічна п'явка, до будівлі, що з інших точок зору була гідною шанування. Припарковані навколо вкритого ряскою ставка автомобілі недвозначно казали, що я не єдиний гість; покоївка відчинила мені двері раніше, ніж я встиг постукати, і запросила мене пригоститися джулепом з льодом. Звуки ввічливої розмови та не дуже ввічливої музики, зіграної дитиною, лунали з бальної кімнати — великого приміщення з високою стелею та широкими вікнами з видом на задній садок, який нагадував джунглі ще сильніше, ніж передній. Джерелом музики була мучителька семи з половиною років та її катівська скрипка. Горда сім'я та ввічливі друзі сиділи маленьким колом навколо дитини, милуючись її витривалістю. Неначе щоб довести, що її сили невичерпні, дівча почало грати ще одне попурі. Більш ніж вісімсот років непоганого життя дещо позбавили мене захоплення творами юнацтва. Невже я єдиний на цій планеті, хто вважає, що тривала інкубація є безпечнішим методом розвитку, ніж пубертат?

Пані Евеліна Синтія-Райт була саме такою, якою мала бути поважна пані з Луїзіани: надзвичайно ввічлива, дуже гостинна й незламна, як ті іржаві гвіздки, на яких тримався її величний будинок. З точки зору обізнаності вона була не менш сучасною, ніж її не дуже ефективний кондиціонер, бо коли я стояв і оглядав кімнату, зважуючи, чи не достатньо я вже тут пробув, щоб поїхати геть, і вже не вперше задумався про те, що журналістика, можливо, не є адекватною відповіддю на наближення кінця світу, вона рушила до мене, наче льодовик, і вигукнула:

— Це ж пан Оґаст!

Мені вдалося не здригнутися, розтягнути губи в посмішці й вклонитися до простягнутого до мене зап'ястя, рука на якому повисла так, ніби в цю спеку навіть пальці в'януть.

— Пане Оґаст, як добре, що ви прийшли! Я завзята читачка того, що ви пишете...

— Дякую за запрошення, пані Райт...

— Отакої, ви британець! Як чарівно! Любий!

Чоловік, чиє обличчя на три чверті складалося з рослинності, відреагував на «Любий!» слухняним сіпанням людини, яка вирішила не чинити опору неминучому.

— Пан Оґаст — британець, ти міг таке уявити?

— Ні, мадам.

— Я читала так багато ваших статей; писати по-американськи вам, напевно, вдається дуже легко.

Чи це так? Чи можна мені так сказати? Чи не була ця вечірка однією з тих, на яких скромність буває лише удаваною, а всі вихваляння — нестерпні? Як же мені швиденько сплатити свій соціальний борг і забратися звідси?

— Вам обов'язково треба зустрітися з Саймоном. Саймон такий душка, і він просто помирає, так хоче познайомитися з вами! Агов, Саймоне!

Я зафіксував на обличчі посмішку і зараз, згадуючи про це, думаю, що це могло мене тоді врятувати.

Чоловік на ім'я Саймон обернувся. У нього теж були вуса, які звисали з верхньої губи наче коричнева хвиля прибою, а ще в нього була маленька гостра борідка, яка трохи вигиналася до лівої ключиці. В одній руці він тримав холодну склянку, а в іншій — згорнутий номер журналу, в якому я працював; він неначе збирався вбити цим часописом муху, яких, до речі, навколо було багацько. Побачивши мене, він розкрив рот великим

здивованим «О» (на цій вечірці не годилося робити щось не великим), сунув журнал під пахву, витер праву руку об сорочку (напевно, щоб очистити її від решток загиблих летючих супротивників) і вигукнув:

— Пане Оґаст! Я так довго чекав на зустріч із вами!

Його звали Саймон.

Його звали Вінсент Ренкіс.

Розділ 69

Але були в мене й союзники.

Черіті Гезелмер не померла.

Я дуже довго шукав її, і лише в середині свого чотирнадцятого життя майже випадково зіткнувся з нею в Бібліотеці Конгресу, коли вчитувався в доповідь про прогрес сучасної науки. Відірвавши погляд від особливо нудного фрагмента, який жодним чином не був дотичний моєму безупинному пошуку Вінсента та його діяльності, я побачив Черіті, стару ззовні й зсередини. Спираючись на ціпок (це було вперше за всі життя нашого з нею знайомства) вона дивилася на мене, не зовсім певна, друг я чи ворог.

Я подивився на неї, потім оглянув бібліотеку; не побачивши ніде безпосередньої небезпеки, я закрив книгу, обережно поклав її на місце, вказав на табличку «ТИХО, БУДЬ ЛАСКА», усміхнувся й пішов до дверей. Я не знав, піде вона за мною, чи ні. Думаю, вона й сама не знала, що їй робити. Але вона пішла.

— Вітаю, Гаррі.

— Вітаю, Черіті.

Вона злегка скривилася. Її старе тіло боліло, і я бачив, що в цьому винен не тільки похилий вік. Рідке волосся, трохи обвислий зліва рот, накульгування на ліву ногу — все вказувало на те, що самим лише старінням не обійшлося.

— Отже, ти пам'ятаєш, — пробурмотіла вона. — Останнім часом на це мало хто здатний.

— Пам'ятаю, — тихо відповів я. — Що ти тут робиш?

— Те саме, що й ти, напевно. Зазвичай мені не подобається доживати до цього віку, але навіть я бачу, що щось із часом не

так. Усі ці... зміни... — це слово покинуло її уста наче крапля отрути. — Весь цей... розвиток. Цього не можна дозволяти.

Потім її голос став різкішим:

— Бачу, ти тепер журналіст. Читала деякі з твоїх статей. Якого біса ти робиш, привертаючи до себе таку увагу? Ти що, не знаєш, що відбувається війна, що вони проти нас?

«Вони» — напевно, Вінсент, а «ми» — Клуб Хронос. На мить я відчув спалах сорому через те, що мене досі рахували в цьому «ми». Адже я понад десятиліття працював разом із Вінсентом, і саме це моє співробітництво та наступне відступництво, напевно, спровокували напад на Клуб Хронос. Навряд чи хтось про це знав, а я не збирався поспішати розповідати.

— Якщо вороги знають твоє ім'я, вони можуть знайти тебе! Потаємність, Гаррі — це життєва потреба... Якщо тільки ти не наражаєшся на небезпеку навмисно?

На її подив, а може навіть і на мій, я усміхнувся.

— Так, — тихо відповів я. — Взагалі-то, саме в цьому й сенс. У довгостроковій перспективі так має бути простіше.

Вона підозріло примружила очі:

— Що ви затіяли, Гаррі Огаст?

Я розповів їй.

Союзники потрібні всім.

А надто такі, які народжуються до 1900 року.

Розділ 70

Під час своєї шпигунської кар'єри я навчився двом речам. Перша: в дев'яти випадках з десяти набагато ефективнішим шпигуном є нудний слухач, а не чарівливий співрозмовник. Друга: якщо треба встановити з кимось контакт, треба не звертатися до цієї особи безпосередньо, краще переконати її, що це вона хоче звернутися до тебе.

— Пане Оґаст, як приємно!

Вінсент Ренкіс стояв переді мною, посміхався, простягав до мене руку, і після всіх тих років підготовки, після планування та обдумування того, що я робитиму, коли настане ця мить, все, що я зміг зробити впродовж першої секунди — не вдарити вінцем свого келиха по його м'якому рожевому горлу.

Вінсент Ренкіс усміхався мені як незнайомцеві, пропонуючи дружбу.

Він знав про все, що він зі мною зробив, він пам'ятав це ідеальною пам'яттю мнемоніка.

Але чого він не знав — не міг знати — що я все це теж пам'ятав.

— Дуже приємно, пане?..

— Ренсом, — радісно відповів він, схопив мою руку й щиро потиснув її. Його пальці були холодні й мокрі від келиха, який він тримав. — Я так багато вас читав; можна сказати, стежив за вашою кар'єрою.

— Приємно це чути, пане... Ренсом? — я майже затинався, показуючи, що я не знаю його, але якщо брехати занадто наполегливо, брехня розвалиться. — Ви мій колега?

— Боже мій, ні! — засміявся він. — Я насправді радше гульвіса; це жахливо, але я обожаю вас, журналістів — ви мандруєте всюди, виправляєте кривду й таке інше...

Вінсент Ренкіс і його гола, спітніла горлянка.

— Навряд чи це можна сказати про мене, пане Ренсом. Я лише скромний працівник.

— Ну що ви! Ваші коментарі чіпляють... Деякі люди вважають їх дуже проникливими.

Вінсент Ренкіс сидів біля мого ліжка, коли по моїх венах розтікалася щуряча отрута.

Ішов геть, коли кат починав виривати з моїх ніг нігті.

Штовхав човен уздовж річки Кем.

Підстрибував, очікуючи на результати чергового експерименту. «Ми можемо розширити границі, Гаррі. Можемо знайти відповіді на всі питання. Ми зможемо дивитися очима Бога».

Не обертався на мої крики.

«Взяти його!» — сказав він, і вони взяли мене; куля в лоб — і ось я тут, і я ніколи про це не забуду.

Він дивився.

Боже, але ж і він дивився; прикриваючись сліпучою посмішкою та пустою лестивою брехнею, він розглядав кожну рису мого обличчя, шукав обман у моїх очах, шукав впізнання, огиду, обурення — який-небудь натяк на те, що я досі був тим, ким був раніше, що я знав, що він зробив. Я посміхнувся й знову повернувся до господині; серце стукотіло і я вже не був певний, що зможу завадити своєму тілу видати те, що розум хотів приховати.

— Ви, вочевидь, маєте чудовий смак як щодо друзів, так і щодо читання, мадам, — сказав я, — але ж, напевно, ви

запросили мене не тільки для того, щоб обговорити принади моїх текстів?

Пані Евеліна Синтія-Райт, Боже її благослови, мала на мене певні плани, і під час цієї кризи, коли я міг обернутися й утратити самоконтроль, вона вигукнула:

— Пане Оґаст, у вас розум справжнього журналіста! Взагалі-то, є кілька людей, з якими я хотіла б вас познайомити...

Вона поклала руку мені на плечі, і я був готовий розцілувати цю руку, заплакати в чистий білий рукав за те, що вона повела мене від Вінсента Ренкіса в натовп. А оскільки Вінсент не озирнувся, то не озирався і я.

Розділ 71

Я знайшов його.

Я знайшов його.

Я знайшов його.

А найкращим було те, що я знайшов його не розкривши себе.

Він розшукував мене.

Він прийшов до мене.

І я знайшов його.

Я знайшов його.

Нарешті.

* * *

З крижаним спокоєм, як кажуть американці.

Це треба розіграти з крижаним спокоєм.

Я слухав, як друзі пані Синтії-Райт щирими, іноді несамовитими голосами розмовляють про загрози ядерної війни, про небезпеку ідеологічного протистояння, про вплив технологій на перебіг конфлікту; я знав, що Вінсент стоїть лише в кількох кроках позаду мене, і жодного разу не озирнувся. Але не треба бути занадто прохолодним, ніякої Арктики: виходячи з будинку, я посміхнувся йому й ще раз похвалив його гарний літературний смак і висловив надію, що він є регулярним передплатником нашого журналу. Так, він був передплатником. Який чудовий чоловік, просто бастион просвіти в цей надзвичайно мінливий час.

Але й з теплом треба не переборщити.

Ідучи звідти, я не потиснув йому руку, а коли йшов гравійною доріжкою під вкритим зірками небом, не повернув голову, щоб подивитися, чи стоїть він досі в дверях.

Я знайшов його.

Я повернувся до свого готелю, до номера на третьому поверсі, де смерділо сирістю та пліснявою, що прокрадалися в кожний куточок цього сирого міста, а зачинивши за собою двері, я сів на ліжку й близько п'ятнадцяти хвилин тремтів. Я не міг зупинитися і впродовж якогось часу просто дивився на те, як тремтять мої покладені на коліна руки й питав себе, що ж це за збочена реакція мого розуму, що ж це за прояв багатьох емоцій, про які я був певен, що мав їх відчути, побачивши чоловіка, на якого полював понад сто років, який був такий близький до того, щоб убити мене. Але попри всі ці роздуми я все одно не міг опанувати себе й увесь час, поки автоматично робив усе, що потрібно, щоб лягти спати, мої руки тремтіли так, що я розмазав зубну пасту по підборіддю.

Якби я думав, що це чимось допоможе, я б одразу покликав Клуб Хронос. Я би викликав найманців, я взявся б за зброю сам, і ми би зробили Вінсентові Забуття, прямо тоді, прямо на місці. Без питань, без суду, без марних допитів про точку його походження, бо цю інформацію він би навряд чи віддав легко. Він був мнемоніком, і якщо судити з мого власного досвіду, ми зазнали б невдачі, ми назавжди втратили б шанс зупинити Вінсента.

Тепер, коли його було знайдено, настав час піти.

Він знав, де мене знайти, якщо в нього є такий намір.

* * *

Три місяці.

Гірші за торттури.

Я продовжував робити свою роботу й цього разу робив її скрупульозно, ретельно, виконував роль журналіста на сто відсотків і не зробив жодної речі, яка хоч трохи могла бути схожою на пошуки Вінсента. Крім того, я став частіше робити все, що можна було вважати типовим для уробора, який після Забуття живе лише другим життям. Я ходив до церков усіляких віросповідань; призначав і скасовував зустрічі з психологами, не зближувався з колегами, і в усьому жив життям Гаррі Оґаста, невинного калачакри, який важко просувається цим безладним світом. Я навіть брав приватні уроки іспанської, якою насправді розмовляв вільно. Щоб приховати свій швидкий прогрес, я платив хлопчику-сусідові за виконання моєї домашньої роботи та зав'язав короткий і приємний роман зі вчителькою, аж доки зрештою її почуття вини за зраду своєму дуже відсутньому мексиканському хлопцеві не змусило її припинити наші стосунки та уроки.

Чи дійсно мені треба було вдаватися до таких дій заради створення ілюзії, я не знаю. Якщо Вінсент і спостерігав за моїм тодішнім станом, він робив це неперевершено. Але він безумовно розслідував моє минуле, шукав точку мого походження. Втім, мої союзниці, Черіті та Акінлеє, були на місці, тож кожний документ, що залишився в обігу, казав, що я, Гаррі Оґаст, став відомим британській владі як кинутий в Лідсі сирота, і там і залишався, доки не був усиновлений місцевим подружжям на ім'я пан і пані Оґаст. Я знав, що Вінсент перевірятиме ці факти й знайде, що в Лідсі дійсно існують пан і пані Оґаст, які всиновлювали хлопчика приблизно мого віку, життя якого я завжди вважав корисним алібі для себе, і який загинув у автокатастрофі в 1938 році, саме коли мені було

зручно скористатися його документами як своїми. Його раптова смерть була для мене великим везінням, бо якби не цей нещасний випадок, мені, можливо, довелося б убити його для збереження свого інкогніто.

Яким би не був курс розслідування Вінсентом цієї ретельно сплетеної брехні, впродовж трьох місяців він не з'являвся, а я не шукав його. А коли він зрештою зголосився, це відбулося о другій годині ночі: він зателефонував мені до моєї квартири у Вашингтоні.

Коли я брав слухавку, я був сонний і спантеличений — саме як йому хотілося.

— Пане Оґаст?

Його голос я впізнав одразу. Я миттєво прокинувся; кров застукотіла у вухах так сильно, що навіть він, здавалося, мав почути.

— Хто це? — запитав я, повзучи по ліжку до вимикача світла.

— Це Саймон Ренсом, — відповів він. — Ми зустрічалися на суаре пані Синтії-Райт.

То це було суаре? Можливо.

— Ренсом... Вибачте, я не зовсім...

— Пробачте, ви мене, напевно, не пам'ятаєте. Я затятий читач ваших публікацій...

— Авжеж! — чи не була моя радість згадуванню трохи завеликою, трохи вимушеною? Це була Америка, країна гучних виразів, а телефон був не тим засобом комунікації, де стримуються. — Вибачте, пане Ренсом, авжеж я вас пам'ятаю... Просто зараз ніч і я...

— Боже мій! — чи не було його розкаяння занадто вимушеним, трохи завеликим? Може, коли це все скінчиться, ми з ним зможемо обмінятися зауваженнями щодо вміння

брехати? Його думку щодо цього я би цінив більше за будь-яку іншу. — Мені дуже шкода. Котра у вас зараз година?

— Друга ночі.

— Боже мій! — знову сказав він, і моє бажання знизити оцінку бездоганній в інших відношеннях грі Вінсента підсилилося. Я подумки зробив собі нотатку, що пусті банальні звуки в таких справах значно доречніші за величні сентиментальні вигуки. А втім, якщо він відштовхується від припущення, що я є травмованим невинним, який живе своє життя вдруге, може він вважає доречним ставитися до мене як до ідіота? — Гаррі, мені дуже шкода, — і знову це звертання за іменем, хоча на ти ми з ним, начебто, не переходили. — Я хотів запросити вас випити зі мною наступного тижня, бо маю бути неподалік від вас. Який же я дурник, що забув про час! Я зателефоную пізніше... Тисяча вибачень!

Він поклав слухавку раніше, ніж я встиг що-небудь сказати.

* * *

Ми зустрілися, щоб випити.

Той бар полюбляли лобісти та журналісти; під світлом тьмяних ламп і під звуки повільного джазу оголошувалися короткі перемир'я, коли солдатам дозволялося перетинати лінію фронту, сідати за стіл з незнайомцями, обговорювати футбол, бейсбол і останні викрути тривалої боротьби за громадянські права.

Вінсент спізнився на десять хвилин; на ньому був крикливий білий костюм із підтяжками. За його словами, він був ледарем, який майже нічого не робив, але світ, у якому жив я, зачаровував його, тому він сподівався, що я не буду проти,

якщо він порадиться зі мною. Я відповів, що я не проти, і він наполіг на тому, що випивку купуватиме він.

Готуючись до цієї миті, я з'їв величезну кількість сиру й випив страшенну кількість води. Пиячити під час виконання завдання — окреме мистецтво, і я не мав наміру дати йому можливість побачити, що я ухиляюсь від випивки, або захопити мене зненацька через сп'яніння. Єдиним недоліком мого методу була необхідність регулярно відвідувати туалет, але це була не найгірша ціна, яку мені доводилося сплачувати.

Під час розмови з'ясувалося, що Вінсентова уява про ледарів не зовсім збігалася з тим, якими їх бачили інші люди.

— Батько мені багато залишив, — пояснював він, байдужо знизавши плечима, — у тому числі вчений ступінь, яким я ніколи не користуюся, будинок, в якому ніколи не живу, та фабрику, яку ніколи не відвідую, бо мені все це нецікаво.

Авжеж, нецікаво, Вінсенте. Авжеж.

— Ваш батько, певно, був дуже заможним чоловіком.

— Так собі.

Безсмертні слова надзвичайно багатих, чия природна точка фінансового насичення настільки висока, що вони мешкають високо над світом простих смертних і можуть досягти статки, що є за межами уяви простих людей. Отже, це «так собі» обіцяє багатство, яке ще не здобуто.

Тема Вінсентова батька повиснула між нами, і ця наживка здавалася такою ніжною та соковитою, що я проігнорував її.

— То навіщо така людина, як ви, розмовляє з такою людиною, як я? — поцікавився я.

— А хіба я не сказав? Я палкий прихильник ваших праць.

— Справді? То ви не... ну, не плануєте відкрити власну газету або спробувати себе в цій професії?

— Ну що ви, ні! Я не маю жодної гадки, як це робиться. Але ось що я вам скажу...

Ось воно: він по-змовницьки совався на місці, нахилив голову, потайки озирався навколо.

— А у вас не знайдеться якого-небудь інсайдерського бруду?

Якого саме бруду, любий мій?

— Мій чувак-бухгалтер хоче, щоб я вклав гроші у певну компанію, яка займається чимось надзвичайно технічним з гармонійним резонансом, чи як там його. Я зазвичай покладаюся на його думку, але ця інвестиція має бути дуже великою, і я не зовсім певний, що вони зростатимуть. Що ви про це думаєте?

Я думаю, Вінсенте, що скориставшись висловом «чувак-бухгалтер», ти трохи переборщив.

Я думаю, що зараз було би легко вбити тебе.

Я думаю, що попри все я усміхаюсь.

Усміхаюсь твоїй грі. Твоїй чарівності. Твоїм невимушеним манерам і непристойним жартам. Усміхаюсь, бо впродовж десяти років ми усміхалися та працювали разом, і лише впродовж кількох днів ти намагався позбавити мене життя. Усміхаюсь, бо саме це звикло робити моє обличчя за твоєї присутності, попри ненависть, яку неможливо описати. Усміхаюсь, тому що попри всю брехню, попри все те, що я про тебе знаю, ти подобаєшся мені, Вінсенте Ренкіс. Ти досі мені подобаєшся.

— Як зветься ця компанія? — спитав я. — Може, мені її перевірити?

— А ви можете? Я не хочу, щоб ви подумали, що річ була саме в цьому — я знаю, що всі всіх постійно використовують —

але чесне слово, Гаррі... Можна мені звати вас Гаррі? Я великий шанувальник вашої праці, я просто хотів познайомитися з вами, а ця інша справа просто...

— Нема проблем, пане Ренсом... Саймоне? Саймоне, це не важко.

— Я не хотів би обтяжувати вас.

— Це не важко. Це моя робота.

— Принаймні, дозвольте мені заплатити за ваш час! Витрати? Ну, хоча б витрати!

Я згадав, як легко підкупити хорошу людину. А цей Гаррі Оґаст, роль якого я граю, він хороший чоловік? Я вирішив, що так, він має бути хорошим, але як і всі хороші люди, за присутності Вінсента Ренкіса він зазнає морального падіння.

— Ви сплатите за гарну вечерю, — відповів я, — і будемо квити.

Зрештою я дозволив йому заплатити і за квитки теж.

* * *

Ця компанія виявилася саме такою, як я очікував. За звичайних обставин вона мала би займатися розробкою нового покоління кольорових телевізорів, покращувати коливання в кінескопі, досліджувати взаємні впливи приладів через електромагнітну взаємодію. Але так само, як і багато інших закладів у Сполучених Штатах, вона отримала п'ять аркушів жовтого паперу, на яких було акуратно надано специфікації, електронні схеми та параметри, що стосувалися технологій, які випереджали час років на двадцять, тож тепер ця компанія...

— Це захоплива робота, пане Оґаст, просто захоплива. Стосується одночастинкового резонансу.

І що це значить? Це для моєї статті, звісно, щоб читачі зрозуміли.

— Ну, пане Оґаст, якщо ми візьмемо, скажімо, промінь світла... дуже інтенсивний промінь, приміром, лазера...

Авжеж, така відома кожному в 1960-их роках річ, як лазер.

— І спрямуємо його на електрон...

Авжеж, ми в 1960-их тільки й робимо, що світимо лазерами на одиночні електрони; де я був останні вісімсот вісімдесят років?

— Ми побачимо передачу енергії... Ви знайомі з поняттям корпускулярно-хвильового дуалізму?

Уявімо, що знайомий.

— Бл... искуче! То ви маєте знати, що те, що ми звемо світлом, зараз вважається водночас частинкою — фотоном — і хвилею, а завдяки гармонічному резонансові між цими хвилями, які водночас є частинками, ми можемо почати бачити... Ви певні, що розумієте це, пане Оґаст? У вас дуже задумливий вигляд.

Задумливий? Це через поганий обід. Нехай у цьому буде винний поганий обід.

— Яка прикрість, пане Оґаст. Я не знав. Може, вам краще сісти?

* * *

А потім я написав доповідь для Вінсента. Застосування цих розробок було для мене очевидним, а найголовнішим було те, що я розумів, чому ця компанія цікавила Вінсента — їхні дослідження дуже корисні для створення омріяного ним пристрою, квантового дзеркала, яке має подивитися на одну частинку, і з результатів спостереження вивести відповіді на

все. Просто, Гаррі, дуже просто... якщо тобі стане відваги зробити це.

Він досі створює його, десь у глибинці Америки — саме в цьому й була його найголовніша мета. Але я не міг показати, що я все це знаю, а тому написав аналіз, який базувався не на науці, а здебільшого на особистостях зустрітих мною людей і на тому, чи справляли вони враження тих, хто має план.

Ми зустрілися під час вечері — за його рахунок — і він угукав і агакав як експерт, гортаючи мої сторінки, а зрештою кинув мій твір на стіл, плеснув долонями й вигукнув:

— Це чудово, Гаррі, просто чудово! Офіціанте! Ще sake!

Це був 1969 рік, новою модою в Америці були суші. Полярні льодовики танули, небеса через промислові викиди ставали оранжево-жовтими, Радянський Блок розвалювався й ширилися чутки про те, що з'явилися ліки, які роблять чорну шкіру білосніжною — вони були призначені для чорних, які боролися в США за громадянські права. Це, за словами Ніксона, був істинний шлях до рівності. Як на мою думку, єдиною причиною того, що світ досі не знищили ядерними бомбами, було те, що ні в кого не з'явилося причини спробувати це зробити.

— Розкажи мені про себе, Гаррі. Ти британець, я прав? — отакої! Питання про точку походження було згадано між змінами страв так побіжно, що я мало не пропустив його. — У тебе велика родина?

— Ні, — досить чесно відповів я. — Моїх батьків уже обох немає, вже кілька років. А братів і сестер ніколи не було.

— Прикро це чути. Певно, вони дуже пишалися тобою?

— Думаю, що так. Сподіваюсь, що так. Вони були хороші люди, але я працював тут, а вони жили там... Ти, певно, і сам знаєш.

— Не можу сказати, що знаю, Гаррі, але можу зрозуміти. Ти з Лондона?

Гарне, дуже американське питання. Якщо не знаєш напевно — припусти, що британець з Лондона.

— Ні, далі на північ. З Лідса.

— Вперше чую.

Боже, як чудово він брехав! Просто майстер-клас. Якби я не був такий зосереджений на власному обмані, то підвівся б і заплодував. Я знизав плечима — злегка, як це роблять стримані англійці, які не поспішають обговорювати складні речі — і він зрозумів цей натяк і ввічливо облишив цю тему.

* * *

Я ще кілька разів виконував роботу для Вінсента.

Поїздки до різних компаній, співбесіди з потенційними «інвесторами». Схема була чудово мені зрозуміла, і з кожним новим випадком я дозволяв собі отримувати з його кишені трохи більше. Багато в чому методи, якими він розбещував мене, були віддзеркаленням методів, якими я користався минулого життя для розбещування інших: вечеря перетворювалася на вікенд поза містом, а той — на регулярні зустрічі в місцевому оздоровчому клубі. Ми вдягалися в не зовсім однакові білі шорти та футболки й грали в сквош, бо саме цього очікувало суспільство від чоловіків середнього віку, які швидко старіли; після гри ми пили каву з іншими членами клубу, обговорювали новини, політику і те, чи може бути шляхом вперед холодний синтез. Того дня, коли група

ліванських радикалів нарешті підірвала в Бейруті хімічну бомбу, я сидів разом із Вінсентом у кімнаті відпочинку в оздоровчому клубі й дивився, як журналісти в протигазах ховалися за броньованими машинами, а живі та ті, хто помирав, виповзали з огорнутого димом міста-пастки. Я розумів, що це зробили ми, це ми випустили в цей світ усі ці технології; я відчув на спині холодну руку неминучості. У 1975 році я придбав свій перший мобільний телефон, а в 1977-му вже писав про телефонне шахрайство, про злами комп'ютерів і про псування сучасних ЗМІ. Світ рухався вперед занадто швидко. Час, який я проводив разом із Вінсентом, був приємним відпочинком від усього, бо він запрошував мене на вечірки до свого великого маєтку в центрі штату Мен, який був досить далеко від хаосу та від кількості постраждалих, що безупинно зростала. Він ніколи не згадував про свої дослідження, про свою роботу, а я ніколи не намагався дізнатися про це.

Його батько, загадкове джерело його статку, виявився реальним чоловіком, який помер у 1942 році — герой Тихоокеанської війни. Його могила не була підписана, тож її не можна було знайти, але коли я непомітно нишпорив по записах Вінсента, я майже не сумнівався, що якщо й існує тіло, то генетичний аналіз виявив би, що зв'язок цього тіла з Вінсентом не більший, ніж мій зв'язок із загадковими паном і пані Оґаст з Лідса. Для того, щоб видурити у Вінсента точку його походження, знадобиться більше... набагато більше.

У 1978 році, коли впала Берлінська Стіна, а перша спроба прорити тунель під Ла-Маншем призвела до обвалу під морем, у якому загинули дванадцятьоро людей, а європейські спроби відновити економіку тимчасово застопорилися через те, що луснула булька доткомів, мене було запрошено — я до цього

вже звикав — до чергової вечірки в маєтку Вінсента. Облямована золотом листівка безумовно запрошувала до якогось великого соціального заходу, але такі заходи були мені корисні, адже на них Вінсент був змушений багато разів повторювати свою брехню, і це спрощувало пошук у його легенді розбіжностей. Про привід цього збіговиська не було нічого, але в нижній частині мого запрошення від руки було написано: «Не забудь піжаму!»

Йому подобалося гратися мною, а мені певним чином подобалося, що мною грають. З роками він дещо розслабився за моєї присутності, напевно, повіривши в мою нешкідливість: Гаррі Оґаст, обмежена пам'ять, сумнівна репутація. А які він організовував вечірки!

Я прибув надвечір; під'їхав гравійною доріжкою до знайомого старого величного цегляного особняка, який Вінсент називав своїм «домом з квітня до травня та з серпня до жовтня», бо саме ці пори року в штаті Мен найприємніші. Де він бував з листопада до березня та з червня до липня, ніхто не знав, але я не міг позбутися думки, що там він носить датчик радіації. Якби лічильник Гейгера був здатний на більше, ніж підтвердити мої підозри, я би сховав його під своїм вечірнім костюмом, але я й без нього був певний в тому, що Вінсент досі працює над квантовим дзеркалом. Мені було цікаво, наскільки далеко він просунувся.

П'ять життів, Гаррі. Гадаю, ще п'ять життів, і воно наше!

Ці слова він сказав мені два життя тому. Чи все в нього йде за розкладом?

— Гаррі! — зустрівши мене біля дверей, він обійняв мене з французькою чарівністю та американським ентузіазмом. — Житимеш у рожевій спальні... Адже ти залишишся, так?

— У твоїй листівці згадувалася піжама, тож я сприйняв це як запрошення на вікенд.

— Чудово! Заходь, інші гості вже починають приїжджати. Вибач, якщо мені доведеться розмовляти з ними. Ти ж розумієш — зв'язки, зв'язки, зв'язки...

* * *

Рожева спальня виявилася маленькою кімнатою в башточці, що стирчала на одному з боків будівлі, архітектор якої вирішив, що середньовічне є сучасним. У цій кімнаті були окремі душ і туалет, а на стіні висіла світлина, на якій значно молодший Вінсент гордо тримав найбільшу мисливську рушницю, яку я коли-небудь бачив; одна з його ніг стояла на туші тигра. Мені довелося двадцять хвилин ретельно розглядати це фото, щоб зрозуміти, що воно насправді є підробкою, як і багато інших зображень Вінсента в цьому будинку.

Гомін внизу ставав дедалі гучнішим. Коли сонце опустилося за обрій, на газон під моїм вікном упали смуги яскравого світла, що випромінювалося з вікон будинку. Музики заграли життєрадісні мелодії кантрі, але без вигуків «їі-хаа!», щоб не соромити поважне товариство. Я вдягнувся в костюм і пішов униз.

У натовпі були знайомі обличчя — чоловіки та жінки, яким мене представили впродовж років знайомства з Вінсентом... тобто, з Саймоном Ренсомом, як його звали всі присутні. Були щирі потискання рук, питання про спільних знайомих, друзів, родину та, як це буває часто в цьому віці, про здоров'я.

— Боже, тепер я вимірюю тиск крові вдома, бо щойно піду до лікаря — він підстрибує до неба!

— Мені сказали стежити за рівнем цукру в крові.

— Мене попередили, щоб я цурався жиру!

— Холестерол, холестерол, як же я мрію, щоб у моєму житті було ще трохи холестеролу!

Я подумав, що мене ще кілька років, і моє тіло стане помирати, починаючи з кісткового мозку. Лише кілька років... Якщо я не зможу наблизитися до секретів Вінсента Ренкіса, чи означатиме це, що це життя було марним?

Раптовий дзвін сріблом по склу, вибух оплесків — аж ось і сам Вінсент. Він стояв біля музикантів, які наразі замовкнули, і гордо посміхався усім присутнім, піднявши келих.

— Пані та панове... — починалася промова; я ненавиджу промови. — Дякую вам усім, що зібралися сьогодні. Я певний, що вас цікавить причина цього запрошення...

За свій вік я відвідав вісімдесят сім весіль, сімдесят дев'ять похоронів, двадцять дев'ять бар-міцва, одинадцять бат-міцва, двадцять три конформації, тридцять два хрещення, вісім судів з розлучення як свідок однієї зі сторін, тринадцять судів з розлучення як спільний друг, на плечі якого можна поплакати, сімсот вісімдесят чотири дня народження, в ста одинадцяти з яких була стриптизерка (в дванадцяти з них стриптезерка була та сама), сто три ювілеї та сім повторних весіль після розлучення, і з них усіх я можу згадати лише чотирнадцять промов, які були хоч трохи...

— Отже, пані та панове, познайомтеся з моєю нареченою!

Я автоматично заплодував, бо це робили всі, і підвів очі, щоб подивитися на лінійну смертну, якою Вінсент вирішив розважитися цього разу. Може це буде яка-небудь Франс, вибрана для того, щоб змусити ревнувати якогось Г'ю, поки той грає в теніс? Або якась Летиція — гарна та вільна; а може Мей, яка створюватиме йому ауру поважності, поки він

займатиметься своїми темними справами, або ж Ліззі — опора в лихі часи, яка на дев'ять десятих просто має бути, і лише на одну десяту викликає почуття. Вона вийшла вперед — жінка з натяком на сивину у волоссі, вдягнута у вечірню сукню кольору вершкового крему, і вона була

Дженні.

Моя Дженні.

Спогади повернулися надто швидко, щоб встигати думати.

Моя Дженні, яку я кохав, з якою я одружився, яка була хірургом у Глазго ще тоді, коли жінки не бували хірургами, а надто в Глазго. Я покохав її та розповів їй усе, і це було занадто. Моя Дженні, яку я ніколи не звинувачував за долю, що спіткала мене, за Франкліна Фірсона та за мою смерть на підлозі його будинку, де я лежав з розрізаною артерією та з посмішкою на обличчі. Моя Дженні, якій я в іншому житті прошепотів «тікаймо зі мною», і вона посміхнулася їй, здавалося, відчула спокусу, причину якої навряд чи розуміла.

Моя Дженні, про яку я розповів Вінсентові. На базі «Петрок-112», в ніч, коли ми грали в карти, випили трохи горілки, і він сказав...

— Дідько, Гаррі, я хоч і не погоджуюся з Клубом Хронос, але вважаю, що здоров'ю чоловіка корисно, якщо той іноді не відмовляє собі в задоволенні.

Швидкі спогади.

Я заглядався на Ганну — лаборантку, чиї калібрування були точні до шостого знаку, яка посміхалася мені, дивлячись поверх окулярів, не розуміючи, що це кліше, яке лише додавало їй чарівності. Вінсент плескав мене по плечу: «Боже мій, Гаррі, хіба хтось колись казав, що геніїв треба катувати? Не стримуй себе».

Я довго вагався, переймався можливими наслідками, тим, що можуть сказати люди, а коли ми грали в карти та пили горілку, Вінсент висміяв мої тривоги як варті лише сімнадцятирічного хлопця, а не чоловіка, який живе дванадцятье життя.

— Невже в тебе не було жодної дівчини, Гаррі?

— Я завжди був надто зайнятий, щоб мати справжнє кохання. Я певний, тобі це знайомо.

— Дурниці! — відповів він і вдарив кулаком по столу так, що карти підстрибнули. — Хоча я й вірю усією душею в те, що цей проект, це квантове дзеркало є найбільшим, до чого може прагнути людина — побачити Всесвіт очима творця, відповісти на найголовніші людські питання — проте я також вважаю, що вперте присвячення себе цілком одній цілі без відпочинку, передиху або розваги призводить лише до мігрені, а не до продуктивності. Не маю сумніву, що місцеві бюрократи мають якусь статистику щодо цього. Скажімо, п'ятнадцятивідсоткове зростання продуктивності, якщо раз на вісім годин робітникам дозволити півгодини відпочинку. Чи перевищує п'ятнадцятивідсотковий зріст витрати на час, проведений не на робочому місці? Безсумнівно.

— То ти пропонуєш... терапевтичний секс?

— Я пропоную терапевтичні стосунки. Я пропоную їх тому, що ти і сам неодноразово зауважував, що навіть найкращі уми не можуть кожну секунду лише аналізувати таємниці Всесвіту, вони мусять, саме мусять також витратити якийсь час кожного дня на думки про те, чому в туалеті так холодно, чому шампунь такий поганий, а капуста в їдальні несмачна. Я не очікую, що мої науковці будуть ченцями, а надто ти, Гаррі!

— У тебе хтось є? — спитав я. — Я не помічав...

Він відмахнувся від моїх допитів рукою:

— Я не казав, що невдалі, неприємні стосунки покращують продуктивність — взагалі-то, навпаки. Я не витрачатиму свій час на марні переслідування сексуального об'єкта лише тому, що мені не завадила б невеличка хімічна стимуляція! Але якщо я зустріню когось, кого вважатиму...

— Півгодинним відпочинком у своєму восьмигодинному робочому дні?

— Саме так. Ти про це знатимеш.

— Ти коли-небудь одружувався? — спитав я.

Моє питання не мало якоїсь великої мети, це була просто цікавість, світська розмова під час гри.

— Раз або двічі, — визнав він, — коли мав враження, що доступна прийнятна кандидатка. Один раз, у моєму першому житті, була жінка, про яку я думав... Але ретроспективний погляд робить дива; після смерті я виявив, що чудово можу жити без неї. Час від часу я знаходжу кого-небудь для спілкування. Коли ти нікому не потрібний, похилий вік може виявитися досить тяжким. А як щодо тебе?

— Дуже схоже, — визнав я. — Я теж виявив, що бути самотнім... Недоліки самотності більші за переваги, особливо наприкінці життя. Таке враження, що навіть коли ми розуміємо марність обману, пустоту відносин — якщо вони дійсно пусті... Прагнення бути разом із кимось сидить у нас глибше, ніж я міг уявити.

І тоді, сам не знаю чому, я розповів йому про Дженні.

Дженні.

Наївно було би звати її коханням мого життя.

Можливо, коханням одного з життів.

Безглуздо припускати, що любов може тривати так довго.

Це ілюзія, створена багатьма роками брехні, обману та відособлення від усього, бо іншого вибору немає. Відособлення від Клубу Хронос через страх бути знайденим, відособлення від Вінсента через страх, що він дізнається про мою правду, відособлення від тих, хто жив, помер і нічого не згадав, відособлення від сім'ї — названої та справжньої, відособлення від світу, історію якого я знав, відособлення від...

Усього.

Це прискорення мого серця.

Це утруднене дихання.

Це почервоніння моїх щік.

Це не кохання.

Це омана.

Дженні.

Тримає Вінсента за руку.

Іншу руку вона простягає, щоб взяти з його руки келих і поставити його на чорну поверхню рояля. Після цього її пальці знову обіймають його шию, проводять по рідкому волоссю на потилиці. Вона майже такого самого зросту, як і він, але все одно стає навшпиньки, її вага відштовхує його назад. Вона цілує його, він теж її цілує — сильно, довго та пристрасно — а всі навколо аплодують, і коли їхні губи роз'єднуються, він кидає погляд на мене.

Секунда.

Лише секунда.

Що він побачив?

Я теж аплодую.

Лише пізніше — набагато пізніше — я дозволяю собі прокрастися в найдальшій куток садка, опуститися колінами та руками на вогку землю й заплакати.

Розділ 72

Вінсенте.

Мій вороже.

Мій друже.

З нас двох краще брешу я.

Але ти... ти завжди краще знався на людях.

Чи було це останнім випробуванням? Остаточним іспитом? Чи зможу я дивитися в очі своєї дружини, коли вона цілуватиме іншого? Потиснути руку, посміхнутися й сказати, що дуже радий за вас обох, отримати від неї поцілунок у щоку, почути її голос і знаючи, що вона належить тобі, моєму ворогові, моєму другові, і нічого при цьому не викрити? Чи зможу я посміхатися, коли її вестимуть до вівтаря, коли співатиму в церкві гімни, коли фотографуватиму, як вона розрізає торт? «Гаррі ж бо журналіст, він, певно, гарно фотографує, так?» Чи зможу я дивитися, як ти шепочеш у її вухо, бачити, як вона сміється, відчутти на її шкірі твій запах і не здійнятися в шаленій люті через те, що ти взяв її не з любові, не заради пристрасті або дружби, і навіть не заради тієї терапевтичної півгодини під час восьмигодинної зміни. Ти взяв її тому, що вона була моя. Чи міг я цьому посміхатися?

Виявилося, що міг.

Тепер я знаю, що всередині мене щось померло, хоча й не можу точно згадати, коли саме це трапилось.

Розділ 73

Ми наближаємо кінець — ти і я.

Я раптом збагнув, що досі майже нічого не розповів тобі про свого названого батька, Патрика Оґаста, а точніше про те, як він помирає. Гарріет, добра Гарріет, помирає між моїм шостим та восьмим днями народження; Рорі Г'юн, як ти знаєш, помирає бідним, хоча й не завжди в тому самому місці. Патрик, мовчазний Патрик, який сидів по інший бік від каміна від мене, сумуючи за померлою дружиною, помирає в 1960-их, незадоволений своєю долею. За всі життя, в яких я його знаю, він жодного разу не одружився вдруге, і часто повільний занепад Г'юнів затягує його в їхні тенета, і він стає бідним, без пенсії, самотнім. Я надсилаю йому гроші й кожного разу отримую у відповідь стриманого листа, який кожного життя повторюється з точністю майже до слова.

Любий Гаррі!

Я отримав твої гроші. Сподіваюсь, що ти, надіславши їх, не поставив себе у скрутне становище. Я потребую мало, бо маю все необхідне, а зусилля старих мають бути спрямовані на майбутнє молодих. Я багато ходжу, щоб підтримувати своє здоров'я. Сподіваюсь, ти теж так робиш. З найкращими побажаннями,

твій Патрик.

Кожного разу, як я надсилаю йому гроші, він відмовляється витратити їх, а тримає їх натомість у коробці під ліжком. Напевно, він береже їх, щоб одного разу повернути мені, але злидні беруть своє, і зрештою він змушений витратити їх заради виживання. Одного разу я спробував надіслати йому достатньо

грошей для купівлі нового будинку, але він повернув мій чек разом із листом, в якому ввічливо повідомив, що такий статок краще витратити на молодь, а він зможе про себе подбати. Я навмисно не відвідую його впродовж щонайменше двох місяців після пересилання грошей, бо боюсь, що він помилково сприйме мою появу як вимогу вдячності. Навіть зараз, після стількох років, я досі не знаю, як найкращим чином зробити похилий вік мого батька щасливим.

Мого батька.

Впродовж усієї цієї розповіді я звав «моїм батьком» Рорі Г'юна, бо з генетичної точки моїм батьком є він. Він був присутній у моєму житті його незмінною, прихованою в тінях частиною: неминучою, невідворотною. І не маючи кращого способу послатися на нього, ніж «мій батько», саме так я його й називав. Можливо, я міг би назвати його солдатом, хазяїном, чоловіком, якого поглинули ревнощі, творінням розкаяння, гвалтівником, але оскільки кожний з цих описів вимагає певних умов, я звав його тим, ким він є — своїм батьком.

Але він навіть на половину не такий батько, яким, на мою думку, був Патрик. Я не заперечую недоліки Патрика: він був холодний чоловік, віддалений у моєму дитинстві, різкий після смерті Гаррієт. Він бив мене частіше, ніж це робив би добрий чоловік, кидав мене на призволяще частіше, ніж це робив би той, хто любить, але жодного разу за всі мої життя він не вдався до найбільшої жорстокості: не сказав мені правду мого походження. Жодного разу він не заявив, що не є моїм батьком, навіть коли моє обличчя стало схожим на обличчя того, хто заперечував будь-який зв'язок зі мною. Я ніколи не зустрічав чоловіка, який був вірніший своєму слову, ніж він.

Я повернувся туди в своєму чотирнадцятому житті. Це було відразу після того, як я став свідком одруження Дженні з Вінсентом і авжеж — авжеж! — залишився з ними й виконував роль чудового друга, усміхненого й лицемірного, який сміявся з їхніх жартів, посміхався проявам їхнього кохання, і лише коли минуло шість або сім місяців, я з сумом повідомив їм, що мушу ненадовго повернутися до Англії. Вінсент запропонував заплатити за квитки — на той час я був уже глибоко в його кишені, ба навіть належав йому — але я чемно відмовився, сказавши, що це приватна справа. Коли я виїхав з аеропорту Лондона, двоє чоловіків простежили за мною до поїзда. Відірватися від хвоста так, щоб ніхто не зрозумів, що ти відриваєшся, досить важко. Для того, щоб звести нанівець упертість і завзятість спостерігачів, я скористався комбінацією біганини у справах — гарантованого способу збити з пантелику будь-якого спостерігача — та добре спланованих непередбачуваних відвідувань приватних заходів, куди вхід був тільки за запрошенням. На той час, коли я сідав у поїзд до Бервіка-на-Твіді, я був певний, що вони загубили мене, причому я жодного разу не мусив бігти.

Патрик уже помер; помер і Рорі Г'юн, і Констанс, і Олександра, й усі, кого я знав у дитинстві. Маєток Г'юнів купив чоловік, який заробив свій статок імпортом героїну з Золотого Півмісяця, і який вважав себе сільським джентльменом, тримав дванадцятьох собак і перебудовував задню частину будинку на величезний білий басейн для дружини та гостей. Більшість величних старих дерев було зрубано, замість них старі доріжки були прикрашені живоплотами, стриженими у вигляді фігурок людей і тварин. Не бажаючи здіймати ґвалт, я постукав у двері будинку й попросив дозволу оглянути маєток. Я пояснив, що

працював тут колись давно, коли був малий. Наркоділер зрадів перспективі почути байки про минулу славу та про заміське життя, а тому особисто провів мене по маєтку, пояснюючи, що він тут змінив, і як гарно тут тепер, коли в кожній кімнаті є телевізор. Я заплатив за цю екскурсію розповідями про стародавні нетактовність і порушені обіцянки, про лицемірні чутки 20-их та вечірки 30-их, коли на нас насувалася тінь війни. А коли я відпрацював належне, я непомітно пішов до старого котеджу, в якому колись жив Патрик, і побачив, що той геть заріс плющем. Всередині досі залишилося трохи меблів, старий стіл, ліжко без матраца, але все, що мало хоч якусь цінність, прибрали крадії та природа. Коли сідало сонце, я сидів між ожинами й уявляв собі розмову, яку міг би одного дня мати зі своїм мовчазним батьком. Він сидів би по один бік від каміна, а я — по інший, і як завжди, дуже довго жоден з нас нічого не казав би, доки я б зрештою не наважився:

— Я знаю, що мій батько не ти.

Я спробував промовити ці слова вголос, просто щоб відчутти їх.

— Я знаю, що мій батько не ти, але ти був мені кращим батьком, ніж мій біологічний батько. Ти прийняв мене, коли я не був тобі потрібен, залишив мене, коли не хотів цього, і жодного разу не зламався й не вибовкнув правду. Ти міг би знищити мене, дитину свого хазяїна, і, напевно, багато разів мав спокусу покінчити зі мною різними способами, які вже й не згадаєш, повернути мене туди, звідки я прийшов. Але ти ніколи не робив цього. І саме цим, у більшій мірі, ніж їжею в моїй тарілці чи теплом твого вогнища, ти був моїм батьком.

Думаю, саме це сказав би я, якби мені коли-небудь стало сміливості порушити Патрикове мовчання. Якщо взагалі був сенс казати це вголос.

Можливо, в іншому житті.

Розділ 74

У 1983 році, коли перша Міжнародна Космічна Станція впала на Землю, спаливши разом із собою все, що в ній було (славна спроба блискучої нової науки, яка зазнала трагічного нещасного випадку), коли народи Землі пнулися зі шкури, щоб довести, що вони кращі за своїх сусідів, на Мальдівах і в Бангладеші десятки тисяч людей загинули під час найгірших в історії літніх повеней. Коли нагрілися моря навколо полярних льодовиків, навіть найконсервативнішим зі спостерігачів стало очевидно, що Великий Технологічний Прорив, як дедалі частіше називали результат втручання Вінсента, приносив людству більше шкоди, ніж користі. Стоячи у Вісконсині посеред поля, на якому під кресаним блискавками небом танцювали п'ять торнадо, кореспондент промовив у камеру: «Людство навчилося тесати інструментами природи, але ще не знає, яку скульптуру хоче зробити». А коли на Близькому Сході та в Центральній Азії спалахнули перші війни через воду, я нарешті почав розуміти, як може здійснитися пророцтво Христи, почуте мною сотні років тому в палаті берлінської лікарні.

Світ добігає кінця, як це завжди мало бути. Але кінець світу настає дедалі раніше.

За всім цим стояв Вінсент, але попри те, що я склав його найскладніший іспит, стояв перед ним і довів, що я не міг досі мати свою пам'ять, бо інакше би збожеволів, він усе одно не ділився зі мною секретами свого дослідження — роботи, яка вбивала світ. Можливо, — з дещицею іронії міркував я, — саме тому, що я нібито втратив пам'ять, він вирішив, що від мене йому не буде користі. І це, взагалі-то, було правильно.

Але він тримав мене поблизу, притягнувши мене своїм багатством і комфортним життям. Зрештою я припинив працювати журналістом, а став натомість його майстром на всі руки. Слідчий, радник, іноді секретар — я був тим, кого будь-хто інший назвав би перерослим ад'ютантом; а він звав мене «мій держсекретар».

Я літав на зустрічі з тими, в кого він думав вкласти гроші, лобював сенаторів, підлещував науковців, чия робота його цікавила, а кілька разів навіть робив так, щоб йому не довелося платити штраф, коли він вирішив зупинитися на подвійній червоній лінії посеред однієї з центральних вулиць міста. На позір він поважав мою роботу та мої висновки, цурався проектів, які я вважав нерозумними, і брав участь у тих, які я хвалив як цікаві або корисні. Мушу визнати, що іноді я навіть захоплювався цією роботою. У 1983 році у продажу почали з'являтися технології, яких я не бачив у 2003-му, і кожну вільну хвилину я присвятив їх аналізу, бо був певний, що те саме робив і Вінсент; тож ми обоє прагнули бути в курсі передових ідей заради наступних життів. Дженні неодмінно брала участь у всіх соціальних заходах. Я приховував свої почуття, але вона, певно, щось відчула, бо одного дня, коли Вінсент пішов на кухню по ще одну пляшку вина, вона розвернулася до мене й сказала:

— Гаррі, я мушу спитати це. Я тобі подобаюсь?

Це питання наче пройняло мене до самого хребта, а там влаштувалося наче паразит, і гризло мої нерви.

— А... чому ти питаєш? — запинався я.

— Будь ласка... Просто дай відповідь. Швидко, будь ласка.

— Так, — бовкнув я. — Ти мені подобаєшся. Ти... Ти завжди мені подобалася, Дженні.

— Тоді гаразд, — спокійно сказала вона. — Тоді зрозуміло.
І більше, схоже, сказати було нічого.

* * *

У 1985 році я почав відчувати біль і важкість у ногах, а після кількох тижнів ігнорування цього вирішив піти до лікаря по свій звичайний діагноз: множинна мієлома. Лікарка заслужила мою повагу вмінням, з яким надала мені цю інформацію, розкриваючи її кількома обережними діагностичними кроками: спочатку «аномалії, що можуть бути...», потім «утворення, які схожі на...», і зрештою, вже приготувавши пацієнта першими двома раундами до сприйняття поганої новини, спокійно сказала, що це саме воно, і що я мушу готуватися до важкої боротьби. Я був настільки зворушений манерою, з якою вона виконала цю останню, найважчу фазу, що наприкінці встав, потиснув їй руку й похвалив за її чесноти та умілість. Вона зашарілася й, ведучи мене до дверей, бурмотіла щось уже не так красномовно, ніж коли інформувала мене, що я помираю.

Вінсент, почувши цю новину, обурився:

— Ми мусимо щось зробити! Що тобі потрібно, Гаррі? Чим я можу допомогти? Я негайно зателефоную до Шпиталю Джонса Гопкінса — здається, я нещодавно купив їм чи то палату, чи то...

— Ні, дякую.

— Не кажи дурниць, я наполягаю.

Він наполягав.

Я втомлено погодився на повторне обстеження.

Лежачи в білій лікарняній сорочці, спроектованій для якнайшвидшого підкорення індивідів-вільнодумців, я слухав, як навколо мого тіла набирають потужність електромагніти й обмірковував свій наступний крок. У цьому житті я, безумовно,

мав певний прогрес: спостерігав за тим, як працював Вінсент, вивчав його контакти, його методи, його людей, а найголовніше — переконав його в тому, що я абсолютно нешкідливий. Від чоловіка, якого він лише кілька життів тому вбив, я доріс до його довіреного помічника та друга.

Втім, мені не було довірено найголовнішу інформацію, яка була мені реально необхідна для того, щоб здолати Вінсента й зупинити виготовлення квантового дзеркала, і мені залишалося або терпіти довгі роки сумнівних медичних процедур, або померти, і тоді цю можливість буде втрачено.

Зваживши все, я вирішив ризикнути, зробити найнебезпечнішу ставку з усіх моїх життів.

* * *

— Я відмовлюсь від хіміотерапії.

1986 рік. Ми стояли на балконі однієї з багатьох квартир Вінсента в Нью-Йорку: на півдні — Центральний Парк, за ним — вогні Манхеттена, небо поцятковане сіро-коричневими хмарами. На рівні землі повітря в Нью-Йорку ставало важким для дихання, як і в усіх великих містах. Забагато чудових ідей занадто швидко: забагато машин, забагато кондиціонерів, забагато морозильників, забагато мобільних телефонів, забагато телевізорів, забагато мікрохвильових духовок — і замало часу на те, щоб подумати про наслідки. Тепер Нью-Йорк вивергав коричневу грязь у небо та зелений мул у води навколо острова, і те саме було по всій Землі.

Світ добігав кінця.

Ми не можемо це зупинити.

— Я відмовлюсь від хіміотерапії, — повторив я трохи гучніше, коли Вінсент розмішував лимонну шкірку на дні склянки.

— Не верзи дурниць, Гаррі, — сказав він. — Авжеж, тобі треба пройти хіміотерапію!

— Вибач, але ні.

Він сів біля мене на шезлонг і поставив на маленький металевий столик між нами дві склянки: одну собі, другу мені. Потім подивився на небо, трохи зачекав і спитав:

— Чому?

— Хіміотерапія — це ув'язнення. Це шість місяців домашнього арешту, нудоти без можливості блювати, п'янокі спеки без можливості знайти достатній холод, болю, якого не позбавитися, ізоляції та дискомфорту, а після всього цього я все одно не вилікуюсь, я все одно помиратиму.

— Ти не можеш бути в цьому певний!

— Можу, — твердо відповів я. — Я знаю. Я помру.

— Але ж, Гаррі...

— Я це знаю, — повторив я. — Даю тобі слово: я знаю.

Якийсь час ми мовчали. Напевно, він чекав. Я глибоко вдихнув і виклав усе. Я дуже мало кому розповідав про свій секрет — після нападу на Клуб Хронос взагалі нікому — тож страх і нервування, які я відчував під час розповіді, були справжні; напевно, це допомогло.

— Щоб ти сказав, якби я сказав, що я не вперше цим захворів?

— Я би сказав: що ти, в біса, кажеш?

— Я вже проходив це раніше, — відповів я. — Хіміотерапію, радіотерапію, наркотики — все; але отримав метастази в мозку.

— Боже мій, Гаррі! Що з тобою трапилося?

— Це просто, — відповів я. — Я помер.

Мовчання.

Внизу гуркотів транспорт; нагорі стрімко пливли хмари. Я сидів і майже чув, як мозок Вінсента зважує, що робити. Я дозволив йому думати самостійно. Буде корисно дізнатися, що він вирішить.

— Гаррі, — зрештою сказав він, — ти знаєш, що таке Клуб Хронос?

— Ні. Слухай. Я намагаюся сказати...

— Ти хочеш мені сказати, що ти вже жив цим життям раніше, — глибоким і стомленим голосом сказав він. — Ти народився сиротою, ти жив і помер, а коли народився знову, то досі був собою й саме там, звідки починав. Ти це хотів мені сказати?

Моя черга мовчати.

Моя черга думати.

Я дозволяв часові спливати, спливати, спливати... А потім:

— Звідки? Скажи мені, звідки ти знаєш? Будь ласка!

Він знову зітхнув, потягнувся — його ноги поскрипували при рухах. Він зараз не був молодий; цей Вінсент Ренкіс був найстарший, яким я його коли-небудь бачив.

— Ходімо зі мною, Гаррі, — сказав він. — Мені треба показати тобі дещо.

Він підвівся й пішов у кімнату. Я пішов за ним, а наші склянки залишилися на столику. Він почапав до своєї спальні, відкрив шафу й почав нишпорити серед пальт і сорочок. На мить я подумав, що він дістає пістолет, бо я, звісно, обшукав це житло, коли його не було, і знайшов там два пістолети: один лежав у шухляді біля ліжка, а другий — в задній частині комода. Але ні. Він вийняв металеву скриню з навісним замком. Скриня

була новинкою — її не було, коли я востаннє нишпорив по цій квартирі. Побачивши в моїх очах цікавість, Вінсент підбадьорливо посміхнувся й поніс її до їдальні. В їдальні був довгий скляний стіл, навколо якого стояли вісім незручних скляних стільців. Вінсент жестом запросив мене сісти, а сам відчинив замок і почав виймати те, що було в скрині.

Мій шлунок стиснувся в животі, дихання різко перехопило. Почувши це, він кинув на мене зацікавлений погляд і мені довелося відволікати його увагу:

— Ти не сказав, звідки ти знаєш.

Він злегка похитав головою й поклав те, що було в скрині, на стіл.

Це була корона з дротів і електродів. З задньої частини виходили проводи, вони перехрещувалися, наче волосся на голові Медузи. Технологія була розвинена — найбільш розвинена з усіх, що я бачив — але призначення було цілком очевидне. Це був мозковий тригер, ментальна бомба — дуже передовий пристрій для Забуття.

— Що це? — спитав я.

Він обережно поклав його переді мною, щоб я подивився.

— Ти мені віриш? — спитав він.

— Так, авжеж.

Забуття... Невже він справді зробить це? Невже посміє?

— Гаррі, — тихо сказав він, — ти спитав мене, звідки я знаю про твій... стан. Звідки я знаю про твоє минуле життя, чому я вірю тобі, коли ти кажеш, що вже вмирав.

— Розкажи.

— А що... — бурмотів він. — Що як ми з тобою вже зустрічалися раніше? Що як я знав, уже при першій нашій зустрічі, що це не перше твоє життя, що ти... особливий? Що як

скажу, що ми з тобою були друзями не десять, не двадцять або тридцять років, а століття? Що як я скажу, що намагаюся захищати тебе вже дуже довго? Ти мені повіриш?

— Я... Не знаю. Я не знаю, що й сказати.

— Ти довіряєш мені? — нетерпляче повторив він.

— Я... так. Так, довіряю, але послухай, усе це...

— Я хочу, щоб ти надів ось це, — його рука легко лягла на корону з дротів. — Ти є набагато більшим, ніж ти знаєш, Гаррі, набагато більшим. Ти думаєш, що це твоє... друге?.. Друге життя? Але це не так. Ти прожив сотні років. У тебе... такий великий досвід. Ось це допоможе тобі згадати.

Який щирий відданий погляд, яке співчуття на обличчі!

Я подивився на корону, а потім знову на Вінсента.

Авжеж, це не була допомога згадати.

Авжеж, він хотів, щоб я забув.

Забув усі ті часи, всі ті роки... Гірше того, мене турбувало ще одне питання. У 1966 році Вінсент, щоб змусити мене забути, скористався тогочасними технологіями, і я не забув. Але цього разу... Ця технологія випереджала попередню щонайменше на п'ятдесят років, і я не мав гадки, жодної гадки, чи зможе моя свідомість це пережити.

— Ти віриш мені, Гаррі?

— Стільки всього відразу...

— Якщо тобі потрібен час, щоб подумати...

— То ти кажеш...

— Я можу все тобі пояснити, але за допомогою цього приладу ти просто згадаєш усе сам.

Гординя.

Як він сміє вважати мене таким дурнем?

Лють.

Як він сміє знову робити це зі мною?

Жах.

Чи виживу я?

Чи зможу згадати?

Чи хочу я пам'ятати?

Світ добігає кінця.

Тепер усе залежить від вас.

Помста.

Я Гаррі Оґаст, я народився першого дня 1919 року.

Мені шістдесят вісім років.

Мені вісімсот дев'яносто дев'ять років.

Я особисто вбив сімдесят дев'ять людей, з яких п'ятдесят три загинули у війнах, і непрямим шляхом винний своїми діями у смерті щонайменше чотирьохсот сімдесяти однієї людини. Я зазнав чотири самогубства, сто дванадцять арештів, три страти, одне Забуття. Я бачив, як Берлінська Стіна будувалася й руйнувалася, будувалася й руйнувалася, бачив, як башти-близнюки розвалювалися, огорнуті полум'ям і пилом, розмовляв з тими, хто борсався в багні біля Сомми, слухав розповіді про Кримську війну, чув шепіт з майбутнього, пройшов маршрутом Великого Походу, скуштував божевілля Нюрнберга, бачив смерть Кеннеді та спалах ядерного вогню над океаном.

І ніщо з цього зараз не значило для мене більше, ніж це.

— Я тобі вірю, — сказав я. — Покажи мені, як воно працює.

Розділ 75

Він розташував обладнання в кухні. Як на мене, це дещо буденне місце, якщо йдеться про стирання пам'яті людини. Я сів на незручне металеве крісло, а він метушився навколо мене, неначе не міг знайти мішок для пилососа. Коли він притулив до моєї скроні перший електрод, я сіпнувся, і він одразу спитав:

— Тобі боляче?

— Ні, — пробурмотів я. — Усе гаразд.

— Хочеш що-небудь випити?

— Ні, не треба.

— Добре.

Він задер мені на потилиці волосся і встромив під шкіру ще два електроди — трохи нижче мозочка. Це вочевидь була більш розвинена технологія, ніж той примітивний спосіб у Петроку-112. Він притуляв холодний метал до моїх скронь, над очима, й кожного разу, коли я сіпався, зупинявся:

— Усе гаразд, Гаррі? Ти певний, що хочеш цього?

— Певний, — відповідав я. — Все добре.

Я не міг себе зупинити, не міг сповільнити биття свого серця; з наближенням моменту істини пульс зростав і зростав. Вінсент вийняв з шухляди липку стрічку й сказав:

— Гадаю, буде безпечніше, якщо я прив'яжу твої руки. Ти не проти цього?

Авжеж, ні.

— Ти маєш дуже знервований вигляд.

Бо я не люблю лікарське причандалля.

— Усе буде добре. Все буде гаразд. Незабаром ти зможеш згадати все.

Хіба він не милий?

Мої руки були прив'язані товстим шаром скотчу до підлокітників крісла. Я майже мріяв про те, що він зараз плюне мені в очі й розкаже про свою ненависть до мене — тоді я, принаймні, отримав би привід кричати та лютувати. Але він цього не зробив. Він перевірів розташування електродів на моїй голові, на обличчі, а потім нахилився так, щоб його голова була на одному рівні з моєю.

— Так буде краще, Гаррі, — пояснив він. — Я знаю, що для тебе це нічого не значитиме, але чесне слово, треба зробити саме це.

Я не зміг відповісти. Розумів, що мені слід щось сказати, але не зміг; не зміг знайти слова, бо надто багато сил витрачав на дихання. Він обійшов мене, став за спиною й поправляв якісь проводи, а я міцно заплющив очі, весь тремтів, навіть пальці в шкарпетках тремтіли, а ноги були наче з вати, о Боже, о Боже, о...

Темрява.

Розділ 76

Неможливо сумувати за тим, чого не пам'ятаєш.

Можливо, Вінсент мав рацію. Можливо, він керувався добротою.

Його новий пристрій, його нова іграшка для Забуття, мав кілька недоліків. Напевно, Вінсент ще не мав можливості як слід перевірити, як той працює, бо я миттєво помер.

Мене звати Гаррі Оґаст, я народився в перший день 1919 року, на вокзалі Бервік-на-Твіді, і я пам'ятав...

Усе...

* * *

Черіті приїхала до мене, коли мені було шість років. Цього разу вона зробила це без галасу, тихо; прослизнула в моє життя через Г'юнів, готова допитати мене про час, що я провів із Вінсентом. Їй знадобилося шість місяців, щоб переконати Г'юнів дозволити їй «всиновити» мене, і щойно я залишив їхній будинок, вона перевезла мене до Лідса, де нові пан та пані Оґаст чекали на те, щоб виховати мене в обмін на велику кількість готівки та почуття зробленої доброї справи. Усі документи були на місцях, усю підготовку завершено: тепер Вінсентові є, де мене шукати, якщо йому цього захочеться.

Черіті сказала:

— Знаєш, Гаррі, тобі не обов'язково робити це. Існують інші способи.

Авжеж, існують інші способи. Знайдімо ще раз Вінсента; зв'яжімо його та повідрубаймо йому ноги, руки, виколімо очі, розріжмо ніс, виріжмо на його шкірі автографи; змусьмо його

ковтати гарячу смолу; зламаймо йому одну за одною кожну кісточку, доки...

Доки він не помре, не сказавши нам нічого. Анічогісінько. Вінсент Ренкіс — не Віктор Генесс. Він чудово розуміє, що він робить, і помре, захищаючи це. Тож немає сенсу в тортурах.

— А що як ми змусимо його забути?

Акінлеє-дитина стоїть на березі моря, її обличчя насуплене турботою, що триває сотні років. Як швидко ці століття наздогнали її, як сильно вони її гнітили. Чи було це наслідком перенародження безпосередньо перед нападом Клубу Хронос? Чи змусили її ці події взяти на себе відповідальність? А може просто ми всі є сумами наших спогадів, тож ця Акінлеє є сумою лише нових?

— Я мнемонік, — я ще ніколи не вимовляв ці слова вголос. — Я пам'ятаю... все. Просто... все. Двічі Вінсент застосовував проти мене Забуття, і двічі зазнавав невдачі. Він теж мнемонік. На нього це не подіє. Або ж гірше — набагато гірше. Так само, як це зробив я, він удаватиме втрату пам'яті й знищить нас.

Клуб Хронос мого п'ятнадцятого життя був не таким, яким я його знав попередні вісімсот років. Його члени поверталися; принаймні, ті, хто вижив у чистках Вірджинії. Ті, кого змусили забути, тепер жили третім життям, і крізь покоління повільно крапали повідомлення: Клуб двадцятого сторіччя повернувся, і ми маємо страшне попередження для інших. Були отримані вирізьблені на камені повідомлення з дев'ятнадцятого століття, в яких питали, що трапилося, чому Клуб двадцятого раптом замовкнув. Повідомлення з майбутнього, які шепотом передавали від дитини до пенсіонера, були похмуріші.

«Під час наших останніх життів, — казали голоси, — світ був не тим світом, який ми знали. Технології змінилися... час

змінився... а багато з нас просто не народилися. З двадцять другого століття ми взагалі нічого не чули. Ми не маємо жодної гадки, що з ними сталося. Будь ласка, залиште відповідь у камені».

Отже, наслідки нашої катастрофи поширювалися в часі вперед, наче брижі. Я не наважився відповісти майбутнім Клубам, не залишив навіть часової капсули, запечатаної на п'ятсот років. Надто великим був ризик, що Вінсент знайде її в цьому часі й дізнається, наскільки ми близькі до того, щоб спіймати його та покарати. Я не став ризикувати всім, чого прагнув, через співчуття до століття, якого ніколи не бачив.

Отже, мої зв'язки з Клубом були дуже обмежені. На початку я спілкувався лише з Акінлеє — тільки їй я довірив таємницю того, чим займаюсь. Згодом до мого вузького кола була допущена й Черіті. Її роль була надзвичайно важливою, бо вона створила потрібні мені документи, які свідчили про моє вигадане дитинство й підтверджували те, що я розповів про себе в попередньому житті Вінсентові: сирітство, пан та пані Огаст у Лідсі — усе, що могло підтвердити, що я кажу про себе правду. Тепер, коли мою пам'ять знову стерли, я мав жити життям звичайного лінійного хлопчика, стати власною легендою-прикриттям, тому я кожного дня ходив до школи в Лідсі й з усіх сил намагався не ставити в дурне становище ні себе, ні інших, отримувати не надто високі оцінки аж до сімнадцяти років, коли треба буде поступити в університет, бо я вирішив навчитися чомусь, чому ще не вчився. Можливо, юриспруденції. Я уявляв, як легко губитимусь серед сухих, але грубих томів мудрості, яку містила ця наука.

Виявилося, що отримувати оцінки гірші за відмінні було легше, ніж я очікував. Питання, що були розраховані на

чотирнадцятирічний мозок, збивали мене, старого, з пантелику. Коли мені задали твір про Іспанську Армаду, я написав шість тисяч слів, описавши причини, перебіг і наслідки. Я дуже сильно намагався стримувати себе, і перед тим, як здавати, видалив близько трьох тисяч слів, але чим більше я дивився на питання, тим менше розумів, чого від мене хотів учитель. Послідовний виклад усіх подій? Це здавалося найбільш очевидним, тож саме це я й спробував зробити, але виявилось, що я абсолютно нездатний не написати, чому Філіп Другий вирішив об'єднатися з Герцогом Парми або чому англійський флот надсилав брандери до Армади біля Кале. Зрештою я отримав за свій твір майже найвищу оцінку та зауваження на полях — вимогу не відволікатися від головної теми. Відтоді я вирішив взагалі не зважати на вчителя, а розважав себе на його уроках спочатку тим, що вигадував стенографію для санскриту, потім — звичайне письмо, яке було засноване на корейському, але мало за мету звести до мінімуму рухи ручки між літерами й забезпечити найбільш логічну каліграфічну єдність між літерами певних типів. Коли ж мене за цим зрештою застукали, то оголосили ледарем, який малює закарлючки, тричі вдарили по руці лінійкою й змусили пересісти на задні ряди.

Після того випадку двоє хлопців — майбутній альфа-самець і омега, який був занадто дурний, щоб зрозуміти, що перший потребував обожнювання з боку своїх посіпак для затвердження свого старшинства — спробували цькувати мене. Оскільки моє ім'я не римувалося з жодною непристойністю, яку знали їхні юні мозки, вони натомість вирішили трохи поштовхати мене, трохи покричати, а коли я, втомлений їхнім дискурсом, зрештою обернувся до них, подивився в очі й ввічливо повідомив, що відірву вуха тому, хто доторкнеться

мене хоча б пальцем, омега розплакався, а я знов отримав три удари лінійкою по лівій руці, а до них ще й затримку після уроків. На зло вчителеві, наступного тижня я взявся вчитися писати обома руками, щоб було важче зрозуміти, по якій руці мене можна бити, не позбавляючи можливості виконувати домашнє завдання. Учитель зрештою збагнув, що я вмію писати будь-якою рукою, і що я вже починав покращувати якість виконання домашніх завдань, зважаючи на те, що треба буде поступати до університету, аж раптом...

— Ти Гаррі?

Голос дитячий, юний, ще не зламаний. Мені було шістнадцять; хлопчик на вигляд мав дев'ять років. На ньому був сірий кашкет, сірий піджак, біла сорочка, смугаста синя краватка та білі гольфи, які він натягнув майже до рожевих колін. На плечі в нього висіла сумка, а другою рукою він тримав пакет злиплих цукерок. Обличчю Вінсента Ренкіса треба було ще багато дорослішати, і не було жодного сумніву, що в цьому плані роки від десяти до вісімнадцяти не будуть для нього добрими. Волосся, що стирчало з-під кашкета, вже було рідким, пророкуючи свою відсутність наприкінці життя, але в очах виблискував старий знайомий розум.

Я дивився на цю дитину, якій було сотні, а може й тисячі років, і нагадував собі, що мені лише шістнадцять, що я — підліток-сирота з Лідса, який намагається бути крутим.

— Так, — відповів я місцевим акцентом. — А тобі яке діло?

— Мій батько послав мене знайти тебе, — твердо відповів він. — Ти впустив ось це.

Він дуже обережно простягнув мені синій зошит. Той був дешевий і дещо обірваний, всередині була чиясь домашня робота з французької: вздовж акуратно накреслених полів на

сторінках було je m'appelle, je suis, je voudrais. Я погортав сторінки, потім підвів погляд і сказав:

— Це не...

Але хлопчика вже не було.

Розділ 77

Наступного разу я побачив Вінсента лише в 1941 році.

Я дійсно вивчав юриспруденцію, ходив до Единбурзького університету, де гнув спину над великими товстими книгами, сторінки яких хрустіли від багатьох поколінь комах, що жили, розмножувалися та помирали поміж вироками. Знаючи, що мене призовуть, я завчасно вступив до Гірського полку, і там мене три місяці вчили мистецтву кидатися на манекенів, стріляти з-за прикриття та кричати «Вбити!» так, що аж у вухах потім дзвеніло. Далекий спогад казав мені, що до кінця війни мій підрозділ не використовуватимуть. Ми мали присвятити багато часу мистецтву бойових дій узимку, щоб нас застосували при висадці в Норвегію, яка так і не відбудеться, а зрештою нас мають відправити до Нормандії, вже через кілька тижнів після того, як узбережжя буде відвойовано. Найгірше нам має бути в Арденнах, і я сподівався, що зможу не наражатися, коли це трапиться. Це мав бути сьомий раз, коли я воював у Другій світовій війні.

Вінсента Ренкіса я побачив нібито випадково, коли під час одного з відносно тихих періодів чекав на накази в наших бараках в Литі. Ми проводили дні за вивченням карт тих місць, в які нас не пошлють воювати, за відпрацюванням маневрів, які ми не будемо виконувати, та за очікуванням наказів, які ми не хотіли отримувати. Аж раптом «Струн-ко!», і ми всі скочили на ноги, бо прийшов майор зі своїми посіпаками. Я на той час був незадоволеним другим лейтенантом; незадоволеним тому, що не дуже радів цьому званню, і тому, що дали мені його теж невдоволено, порівнюючи мої заслуги та здібності зі

звичайними вимогами. Не пробував я в цьому званні і три тижні, аж мій капітан поскаржився, що я розмовляю неправильно, а я, замість того, щоб відразу перейти на аристократську вимову, підсилив свій північний акцент настільки, що бідолашний чоловік часто потребував перекладу моїх доповідей, що дуже тішило сержанта, який був з Глазго.

Саме цей сержант з Глазго й дав нам того дня команду «Струнко!», але заговорив майор. Він був порядним чоловіком, який не заслуговував на смерть від снаряда гаубиці, що чекала на нього, але його порядність ніколи не була добротою, просто він рішуче робив усе так, щоб ті, хто загинув під його командуванням, гинули не з його вини.

— Усе гаразд, панове, — пробуркотів він так, неначе вага рослинності на його обличчі заважала йому розтуляти губи. — Це рутинний обхід. Лейтенанте Огаст, познайомтеся з лейтенантом Ренкісом.

Я мало не зареготав, коли побачив Вінсента, одягнутого в офіцерський однострій із блискучими ґудзиками, із вичищеним капелюхом, у гарних чоботах, а честь він віддавав так палко, що хоч м'ясо смаж! Він був хлопчиськом — шістнадцятирічним хлопчиськом — але якимось чином натяку на бороду навколо його підборіддя та додаткових шкарпеток, які він запхнув під штани на литках та під сорочку на попереку, вистачило, щоб ввести армію в оману й отримати офіцерське звання. Ще ніколи я не був настільки вдячним безвиразності свого обличчя, якій чоловіка навчають роки служби молодшим офіцером, що отримує дурні накази; за свої страждання я отримав блискучу посмішку Вінсента.

— Лейтенант Ренкіс пробуде з нами недовго, — продовжував майор, — тому прошу вас усіх вразити його. Якщо

вам буде що-небудь потрібно, звертайтеся до Гаррі. Лейтенанте!

Знову всі віддають честь. Коли маєш справу зі старшими чинами, треба вміти не тільки добре стріляти, але й вправно підносити долоню до скроні. Глянувши за спину Вінсента, я побачив, що сержант намагається не розсміятися. Він що, теж помітив юне личко нашого недорослого офіцера та опуклості навколо стегон, де той щось підсунув під однострій, щоб мати більш чоловічу фігуру? Я зосередився на байдужості свого обличчя та на відданні честі, а коли майор пішов, потиснув Вінсентові руку.

— Можеш звати мене Гаррі, — сказав я.

Розділ 78

Є ритуал, який я виконую майже кожного життя — вбивство Ричарда Лайла.

Кожного життя від найпершого вбивства я покінчую з ним — або особисто, або доручаю зробити це іншим — раніше, ніж він починає вбивати жінок у Беттерсі, і кожного мого життя Розмері Досет і решта дівчат живуть трохи довше, навіть не здогадуючись про смерть того, хто мав їх убити. За винятком єдиного життя, в якому я не надіслав кілера й не зміг з'явитися сам, і тому Розмері Досет померла, а її порізане тіло лежало у ванні. Зараз я вже настільки звик убивати Річарда Лайла, що цей акт набув рис ритуалу. Я більше не даю собі клопоту складними приготуваннями, не маю жодних вагань. Я просто йду одного дня до його квартири, сідаю далі від вікна, чекаю, доки він зайде в двері, а тоді пускаю йому кулю в лоб. У мене ніколи не було відчуття, що окрім цього потрібно ще щось.

Я думав, чи не є ставлення Вінсента до мене схожим на моє ставлення до Лайла. Оскільки я не був загрозою, йому не треба було повертатися до мене, але він повертався, неначе хазяїн, що відвідував улюблену тваринку. Подібно тому, як я уважно стежив за Лайлом, Вінсент, схоже, теж хотів у кожному житті тримати мене біля себе. Можливо, він вважав, що моя особистість зроблена з такого заліза, що одного дня вона повернеться й стане для нього загрозою; можливо, він боявся, що я зможу відновити свою пам'ять; можливо, я був трофеєм його перемоги, доказом його успіху. А може він просто хотів мати друга, природу якого він від життя до життя міг творити, наче скульптор. І яким піддатливим був я, яким запобігливим і

чуйним, від самого початку й до самого кінця! Можливо, роль грали всі ці фактори.

Отже, якими б не були його мотиви, Вінсент тримав мене біля себе. У 1943 році він став капітаном, і мене несподівано перевели до його підрозділу дуже особливого призначення, про який мій майор сказав: «Очкарики, буквоїди та інший набрид». Меншою несподіванкою для мене було те, що Вінсент Ренкіс створив собі імідж людини, до якої можна звернутися з питаннями про науку та техніку.

— Чому я? — запитав я, коли він запросив мене сісти в його кабінеті. — Чому ви попросили мого переведення до вашого підрозділу? Я адвокат; я нічого не знаю про цю вашу науку.

— Лейтенанте, — відповів він (я досі не отримав наступного звання), — ви себе недооцінюєте. Коли ми познайомилися в Шотландії, ви справили враження одного з найбільш здібних чоловіків, з ким я коли-небудь зустрічався, а здібні чоловіки — саме те, що потрібно армії.

І я дійсно зміг бути корисним, бо великі наукові розуми, що служили в цьому підрозділі, були занадто великими, щоб перейматися усілякими дрібницями, як-то: чи достатньо в казармі ковдр, чи достатньо в їдальні їжі, чи вистачить купонів на бензин, щоб вони змогли поїхати на нараду й повернутися.

— Бачиш, Гаррі! — вигукнув Вінсент під час щомісячної наради. — Я ж казав, що ти тут потрібний!

Отже, в той час, коли мій попередній підрозділ воював і гинув у лісах Франції, я знову грав роль секретаря Вінсента Ренкіса в його приватній імперії геніїв, яка швидко зростала. Було очевидно, хоча він цим і не хизувався, що Вінсент уже дуже багатий, але його підлеглим джерело його статку не було відомим. Втім, у міру того, як зростала моя роль помічника-

адміністратора, зростав і мій доступ до інформації, у тому числі й до деталей рахунку, на який регулярно надходила Вінсентова зарплатня. За допомогою цих деталей і бездоганно підробленого Вінсентового підпису мені було досить просто звернутися до банку й запросити повну історію його транзакцій — для податківців, ви ж розумієте. Мені пощастило. У минулому житті моя виснажлива розвідка фінансів Вінсента виявила лише запутану мережу офшорних рахунків і складні процедури перевірок, які змушували навіть найкращих фінансових аудиторів літати по всьому світу, відстежуючи надходження грошей то до сауни в Бангкоку, то до індійського ресторану в Парижі, або ж досліджуючи кредитну лінію, що закінчувалася в бакалійному відділі одного з філіалів супермаркетів «Harrods».

Цього разу Вінсентові було лише дев'ятнадцять років (хоча він непогано удавав двадцятип'ятирічного) і для розгалужування своїх фінансів у нього ще не було чи то часу, чи то можливості, тож відомості про його банківський рахунок дозволили мені простежити його бухгалтерію аж до 1920-тих. Приховувати цю діяльність і свій азарт мені було непросто. Живучи так близько з Вінсентом, я не наважувався тримати на робочому місці хоч якийсь фізичний доказ своєї цікавості, а тому вільний від служби час проводив у маленькому готелі в Гастінгсі, в якому рядок за рядком вивчав знайдені документи при засунутій шторі та тьмяному світлі; прочитані папери я спалював і змивав попіл. Його поведінка багато в чому була передбачуваною. Коли йому не вистачало грошей, він робив ставки; як будь-який калачакра, він знав переможців певних перегонів і ставив на них стільки грошей, щоб отримати значний виграш, але робив це в різних місцях, щоб ні в кого не

з'являлося питань про його везіння. Але одна деталь привернула мою увагу: у найдавніші роки, які мені вдалося відстежити, він перебував здебільшого в південно-західному Лондоні, а окрім додаткового доходу за рахунок перегонів він також отримував до початку війни регулярні шістнадцять фунтів стерлінгів на місяць. І хоча цьому можна було б знайти багато різних пояснень, я не міг не запідозрити й не повірити, що це було утримання від родича. Можливо, від дуже близького родича.

Користі від цього було не дуже багато, але, принаймні, звідси вже можна було починати дуже обережні пошуки.

Коли настала Перемога, я організував пиятику в броварні, бо був єдиним чоловіком у підрозділі Вінсента, який був здатний це зробити. Напевно, це було з мого боку дріб'язковим нагадуванням співслужбовцям про те, що хоча вони й розумні, геніальні, а можливо навіть утілюють майбутній науковий прогрес, самостійно організувати своє повсякденне життя їм не до снаги. Через два тижні в двері мого кабінету зазирнула голова Вінсента.

— Гаррі! — вигукнув він. — Я поспішаю на побачення. Ти не міг би віднести це на пошту?

Він дав мені товстий стос конвертів. Я швидко оглянув адреси: Массачусетський Технологічний Інститут, Оксфорд, Кембридж, Сорбонна.

— Добре, сер.

— Боже мій, Гаррі, невже ми не можемо обійтися без цього «сер»?

Коли він пішов, я розкрив один з конвертів за допомогою пари. Всередині я знайшов цупкий жовтий папір без водяних

знаків, на якому був дуже детальний опис надвисокочастотного магнетрона: параметри, принципи роботи, застосування.

Тієї ночі я довго сушив голову над тим, що мені робити з цими документами. Вони були смертельно небезпечні, а розсилання поштою було саме тим методом, яким минулого життя Вінсент примусово прискорив технологічне зростання по всій планеті, але цього разу... Цього разу він не обмежувався ідеями з двадцяти або тридцятирічного майбутнього; у цих конвертах були ідеї, які не спали б нікому в голову ще шістдесят років.

Зрештою я вирішив порадитися з Черіті.

* * *

Ми зустрілися з нею в Шерінгемі — маленькому містечку на північному узбережжі Норфолка, де риба була завжди така свіжа, ніби її викидали на берег хвилі прибою, що постійно гупали по берегу, здіймаючи солоний водний пил, який за кілька хвилин перебування в ньому подразнював губи, сушив очі й вкривав кристалами кожну волосину. Моя союзниця старіла, і досить скоро мала померти. Мене незабаром мали демобілізувати, носити однострій мені залишалося кілька днів; я міцно тримав обома руками свій кашкет, з грубого сірого неба вив вітер.

— Ну? — запитала вона, коли ми походжали то в один бік, то в інший, вздовж тих кількох метрів берега, що не були білі від піни. — Що в тебе для мене цього разу?

— Листи, — відповів я. — Він знову розсилає листи, до всіх університетів та інститутів світу. Цього разу не тільки американських: Європа, Росія, Китай — будь-куди, де є ресурси й розумні люди. Там є креслення ядерних ракет, ілюстрації

корпускулярно-хвильового дуалізму, аналіз орбітальних екранів для захисту від тепла, співвідношення ваги та реактивної сили з точки зору виходу з орбіти...

Вона махнула на мене рукою в білій рукавичці, щоб я замовкнув.

— Думаю, я вже зрозуміла проблему, Гаррі.

— Він наказав мені відправити їх.

— Ти зробиш це?

— Не знаю. Саме тому я й хотів побачитися з тобою.

— Мені втішно, що ти так високо цінуєш мою думку.

Вона чекала, доки я все не проговорю, доки не розберуся зі власними думками, тож саме це я й зробив.

— Якщо я їх відправлю, історія знову зміниться. Раніше, ніж минулого разу. Я не можу її передбачити, не знаю, що саме станеться, але ці листи призведуть до революції в науці, скоротять технологічний розвиток на сорок-п'ятдесят років. Клуби майбутнього...

— Клуб Хронос уже в безладі, Гаррі. Коли Вінсент робив це раніше, історія змінилася. Не обманюй себе, вважаючи, що все відновиться за кілька життів.

— Якщо я їх не відправлю, моїй грі з Вінсентом кінець. Він зрозуміє, що я все пам'ятаю, а ми так і не наблизимося до його точки народження.

— Я досі вважаю, що нам треба просто відрізати йому вуха. За старих часів це спрацювало.

— Він не говоритиме.

— Чому ти такий певний в цьому, Гаррі?

— Бо я не говорив.

Вона закопилила губу й відвернулася від чергового вибуху морських бризок.

— Я не можу вирішувати це замість тебе. Якщо ти не відправиш ці листи, ми не матимемо іншого вибору, окрім як негайно схопити Вінсента й спробувати змусити його сказати правду. А якщо ти відправиш їх, то принаймні на це життя світ знову зануриться в хаос. Порядок буде зруйновано, від природного перебігу подій нічого не залишиться, людство вже ніколи не буде таким, яким було раніше. Але...

— Але я досі матиму довіру Вінсента й досі матиму шанс обманути його, щоб він розповів мені свої секрети.

— Саме так. Я не знаю його. Я ніколи його не бачила й не наважусь зустрітися, бо є ризик, що він знає, хто я. Я не маю жодного сумніву, що він уже зараз удосконалює технологію Забуття на випадок зустрічі зі вцілілими членами Клубу. Цей вибір робити тобі, Гаррі. Лише ти можеш судити про те, як краще покласти цьому край.

— Дякую за допомогу, — буркнув я.

Вона знизала плечима:

— Це твій хрестовий похід, Гаррі, а не мій. Роби те, що вважаєш потрібним. А Клуб Хронос... Ми більше не можемо судити. Ми свій шанс змарнували.

* * *

Наступного ранку я відправив листи й поїхав з міста першим поїздом, щоб не залишити собі шансу змінити думку.

Розділ 79

Після війни Вінсент знову став «інвестором». Для цього він не засновував якусь спеціальну компанію, а просто тинявся навколо світу як надзвичайно багатий ентузіаст, збираючи всюди по трохи того, що його цікавило. А я був його персональним секретарем.

— Я хочу, щоб ти був поруч, Гаррі, — пояснив він. — Просто ти мені дуже подобаєшся.

Як його секретар я отримав доступ до інформації, яка значно перевищувала все, що я знав минулого життя. Документи, про існування яких він навіть не здогадувався, постійно надходили від банків, університетів, голів правління, благодійних фондів (які шукали пожертвувачів), від урядів і брокерів, а Вінсент припустився, на мою думку, фатальної помилки — не перевіряв їх. Він звик до мене; я був його домашньою твариною, повністю залежною від нього, абсолютно нешкідливою. Я був слухняним, вдячним йому за те, що він платив мені так багато за таку малу роботу, радів знайомствам з новими людьми, на питання про мою посаду гордо відповідав, що я зовсім не секретар, а радше адміністратор пана Ренкіса; людина, яка подорожує з ним, вертиться у вищих колах, ступаючи слід за ним. Він ставився до мене дуже добре, і як до робітника, і як до друга, знов купуючи мою лояльність за звичайною схемою: дармові вечери — вихідні — гольф (Боже, як я ненавидів гольф!) — регулярні подорожі разом із ним до його улюбленого клубу на Карибах. Усе це було частиною мого розбещення, і я зі всім погоджувався. Я люблю казати собі, що міг би грати в гольф добре, якби захотів, але

скоріше за все правда полягає в тому, що є такі навички, які великим досвідом не здобудеш.

Ми ділилися розповідями про війну, про друзів, про знайомих, про випивку; спали в нічних поїздах в одному купе; сиділи поруч у літаках, якими перелітали Атлантику; по черзі сідали за кермо, коли їздили по східному, а потім по західному узбережжю Америки. Ми стояли разом над Ніагарським водоспадом — одним з небагатьох видовищ цієї планети, від якого, хоч як би добре я його не пам'ятав, мені все одно завжди перехоплює подих. А коли ми працювали разом у ділових поїздках, то жили в готелях у сусідніх номерах, між якими були двері. Багато людей вважали нас коханцями, і я міркував над тим, що я робитиму, якщо Вінсент зробить мені таку пропозицію. Я вже пройшов через стільки випробувань, що сама по собі перспектива спати з ним була для мене ніщо, я зробив би це не задумуючись. Але залишалось питання, чи можу я це собі дозволити, зважаючи на характер Гаррі Оґаста, якого я зараз грав — гарного хлопчика з Лідса, якого виховали в ті роки, коли гомосексуальність була не тільки незаконною, але й просто табу. Я вирішив, що якщо отримаю від нього таку пропозицію, то влаштую з цього приводу стару добру публічну кризу віри, і якщо це його не зупинить, то погоджусь лише після великих страждань і, можливо, нещасливого роману. Не було сенсу робити для нього все надто легким. На щастя, такої пропозиції від нього ніколи не було, хоча всі, включаючи мене, неначе чекали на неї. Але ставлення Вінсента до кохання, як виявилось, було суто терапевтичним. Руйнівна пристрасть — дурня; ірраціональне бажання — марнування часу; його розум завжди був зайнятий вищими матеріями.

Перше віяння вищих матерій, якими переймався його розум, трапалося 1948-го року, коли Вінсент, як це часто бувало, зайшов у маленьке приміщення, яким я користувався як своїм лондонським кабінетом, усівся на крісло по інший бік стола від мене, закинув ноги на стільницю між попільничкою та моєю великою колекцією кольорових чорнил і сказав:

— Я хочу завтра перевірити дещо, над чим працюють мої розумники. Хочеш поїхати зі мною?

Я відклав документ, над яким працював, і обережно склав перед собою пальці будиночком. Зазвичай ділові поїздки з Вінсентом закінчувалися сильним похміллям, великим рахунком і приголомшливим відчуттям дежавю, але цього разу туманність і легковажність, з якою він описав свої наміри, заінтригували мене.

— А де вони працюють?

— У Швейцарії.

— Ти завтра летиш до Швейцарії?

— Взагалі-то, вже сьогодні, у другій половині дня, — відповів він. — Я ж посилав тобі службову записку.

— За останні два роки ти мені жодної службової записки не прислав, — м'яко зауважив я. — Ти просто робиш щось і розраховуєш на те, що я підлаштуюся.

— І у нас усе чудово виходить, так? — сказав він. — Просто блискуче.

— Що там, у Швейцарії?

— О, вони працюють над чимось із важкою водою, частинками, та іншим. Ти же знаєш, я в такі деталі не заглиблююся.

Авжеж я знаю, що він у такі деталі не заглиблюється — він не пошкодував часу на те, щоб показати, як мало він

заглиблюється в такі деталі, але зараз я надзвичайно зацікавився, бо Швейцарія була для мене сподіванням на Святий Ґрааль, на секрет, який було приховано від мене попри те, що я планував кожну деталь Вінсентового життя від ранку до ночі. Я помічав дірки у Вінсентовому розкладі, багато тижнів були помічені як «відпочинок», «сімейні справи» або «весілля» — і багатенько ж їх було, тих весіль — але оскільки від мене ніколи не вимагалось займатися підготовкою цих подорожей, я ніколи не знав усі деталі. І тепер я подумав: чи не до Швейцарії він тоді подорожував, до її важкої води, частинок та іншого? Чи не там була та чорна діра, в яку Вінсент переправляв стільки своїх грошей, коли думав, що я не бачу?

— Нема в мене настрою їхати сьогодні до Швейцарії.

Я брехав так добре, що міг не прислухатися до своїх слів. Так добре обманював і піддавався обману, що вже знав, якою буде відповідь Вінсента.

— Поїдьмо, Гаррі! Я знаю, що ти нічого зараз не робиш.

— У мене можуть бути плани щодо красивої молодої пані, яку цікавлять мої розповіді про великі фінанси та брудні бари.

— З суто теоретичної точки зору — можуть. У тебе може бути що завгодно — приміром, герпес — але факти, Гаррі, при цьому такі: планів у тебе немає, тож досить тягти Сірка за хвіст, бери свій капелюх.

Я припинив тягнути Сірка за хвіст, взяв свій капелюх і сподівався, що він помітив, як мене роздратувала необхідність зробити це.

* * *

Швейцарія. Найбільше ця країна подобається мені у віці від п'ятдесяти двох до сімдесяти одного років. Коли я молодший,

чисте повітря, здоровий спосіб життя, стримані манери та дещо прісна кухня мене не приваблюють. Коли я старший, усі ці речі починають пригнічувати своїм контрастом проти мого старого тіла та неминучої смерті. Але від п'ятдесяти двох до сімдесяти одного, особливо якщо я почуваюся здоровішим, ніж зазвичай, Швейцарія — чудове місце для пенсії, бо там є вдосталь підбадьорливих вітрів, прозорих озер, і чудових краєвидів, під якими, між якими та (дуже рідко) *над* якими можна гуляти.

В аеропорті на нас чекав автомобіль.

— Ти сам його замовив?

— Гаррі, я здатний дещо в цьому світі й без тебе зробити.

— Так, авжеж, — відповів я. — Принаймні, з теоретичної точки зору.

Він одночасно скривився й посміхнувся, а потім сів на сидіння водія.

* * *

Ми поїхали вгору, потім по дузі, потім ще трохи вгору, потім знову по дузі, а потім, на мій превеликий жаль, довго вниз і знову вгору. Навігація на вузьких дорогах, що звиваються поміж гір, завжди засмучує мене. Зрештою ми почали підійматися вище, ніж підіймалися раніше, доки з дерев не лишилися самі лише сосни з гострими голками, а в світлі фар не почав виблискувати іній. Я подивився вниз, уздовж урвища, на засипані вогниками долини, потім вверху, на сповнене зірок небо й незадоволено бовкнув:

— Чорти забирай, куди ми їдемо? Мій одяг не годиться для лиж.

— Побачиш! Дідько, знав би я, що ти так багато скаржитимешся, я б тебе в аеропорті залишив.

Була вже майже перша година ночі, коли ми доїхали до місця призначення — шале з косим дерев'яним дахом і великими скляними вікнами, за якими було світло. Снігу на землі не було, але під ногами тріщав іній, а з рота виходили хмаринки пари. Коли Вінсент зачиняв двері машини, якась жінка помахала нам з балкона шале, а потім зникла — пішла зустрічати нас. Звичним кроком Вінсент швидко пішов вузькою брукованою доріжкою до бокових дверей, які виявилися не запертими, і жестом покликав мене за собою.

Всередині було напрочуд тепло, пахнуло димом відкритого вогню. На вершині сходів з'явилася та жінка, вона сяяла від радості:

— Пане Ренкіс! Я дуже рада знову вас бачити!

Вона обійняла його, він обійняв її, і я на мить спитав себе, чи не було в їхніх стосунках щось більше за просту приязнь? А потім:

— А ви, певно, Гаррі? Дуже приємно, дуже приємно!

Акцент у неї був швейцарсько-німецький, на вигляд їй було тридцять років. Жінка провела нас до вітальні, в якій дійсно ревіло за решіткою потужне полум'я. Вона пригостила нас холодним м'ясом, гарячою картоплею та теплим вином. Я був надто втомлений, щоби про щось питати, тож коли Вінсент зрештою плеснув долонями по колінах і сказав: «Ну що ж! Завтра багато справ!», я лише для виду щось буркнув і відразу пішов спати.

* * *

Моє пробудження наступного ранку було раптовим.

Він стояв біля бильця мого ліжка, вже вдягнений, щоб іти з дому, і просто дивився на мене.

Не знаю, як довго він стояв і дивився. З його рукавів звисали рукавички — вони були пришиті до довгого шнурка, як матері пришивають рукавички своїм дітям, але штани та черевики були абсолютно сухі, жодного сліду перебування надворі. Він довго дивився на мене, а потім я підвівся в ліжку й спитав його, затиноючись:

— Вінсенте? Що т-трап-пилося?

На мить мені здалося, що він скаже дещо інше.

Але він похитав головою, побрів до дверей і відповів, не дивлячись на мене:

— Час прокидатися, Гаррі. Сьогодні буде дуже насичений день.

Я встав і вирішив не витратити час на душ.

За межами будинку все було блакитно-сіре, вкрите слабким інієм. Повітря щипало шкіру, обіцяючи сніг. Ми знову сіли в маленьке Вінсентове авто, жінка помахала нам рукою, і ми знову поїхали: поміж рідкими соснами та скелями, ввімкнувши обігрівач на повну потужність; жоден з нас нічого не казав.

Їхали ми недовго. Не минуло й десяти хвилин, як Вінсент різко повернув праворуч і спрямував машину до, як мені здалося, входу до шахти. Короткий тунель вивів нас на бетонну парковку, оточену з усіх боків стінами-скелями, деякі частини яких були підсилені проти розвалювання сіткою-рабицею. Невеличка табличка казала французькою, німецькою та англійською мовами: «ПРИВАТНА ВЛАСНІСТЬ, СТОРОННІМ ВХІД ЗАБОРОНЕНО». Коли ми припарковувалися серед багатьох інших машин, єдиний охоронець — вдягнутий у синє пальто з хутряної облямівкою, з добре прихованим пістолетом — привітав нас ввічливим кивком голови, впізнавши Вінсента. У сірій кам'яній стіні при нашому наближенні відчинилися сірі

двері, і відеокамера, що випереджала цей час на кілька десятиліть, простежила за тим, як ми зайшли.

Я мав питання, але не відчував можливість поставити їх. Ми йшли вниз коридором, який було прокладено всередині гори; вздовж стін висіли слабкі освітлювачі. Наше дихання створювало хмаринки, але в міру того, як ми спускалися, теплішало, і по моїй шкірі почали текти струмочки поту. Десь унизу лунали голоси, вони відбивалися від твердих округлих стін; назустріч пройшли троє чоловіків, які штовхали пусті санчата. Вони голосно розмовляли, але з наближенням Вінсента замовкнули й не відновляли свою бесіду, доки ми не відійшли від них далеко. Тепер мені вже було чутно слабке шипіння вентиляції, а тепло набрало неприродної механічної якості; його було забагато, як для комфорту людини, до того ж тут було дуже вогко. Людей ставало більше, це були чоловіки та жінки різного віку, і було таке враження, що всі вони впізнають Вінсента й відвертаються. Були й малопомітні охоронці — чоловіки в товстих пальтах, з пістолетами під пахвами та з кийками на стегнах.

— Де ми? — зрештою спитав я, коли гомін голосів став достатньо гучним, щоб замаскувати мовчання, яке я міг отримати у відповідь.

— Ти розумієш квантову фізику? — жваво спитав він, коли ми повернули за ріг і зупинилися перед герметичними броньованими дверима, які треба було відчиняти.

— Не кажи дурниць; ти знаєш, що не розумію.

Він терпляче зітхнув і нахилився, проходячи під дверима, які ще не повністю піднялися, до ще теплішої печери.

— Що ж, тоді я пояснюватиму якомога простіше. Припустімо, що ти розглядаєш водоспад і питаєш себе: як він

утворився? Ти приходиш до висновку, що вода текла вниз і точила камінь. У верхній частині водоспаду каміння було тверде й не розмивалося, але нижче нього порода була м'якіша й сточилася потоком води, що тік по ній. Зробивши цей дедуктивний хід, ти далі приходиш до висновку, що вода завжди тече вниз, що вона призводить до ерозії, і що тертя змінює енергію, а енергія змінює речовину, і так далі. Поки що зрозуміло?

— Начебто, так.

Чи не сумував він тоді за мною? Чи не сумував за тим Гаррі Огастом, з яким дискутував у Кембриджі, який обзивав його ідеї дурницями? Думаю, є ймовірність, що сумував.

Сам винен, Вінсенте, що вбив мене.

Двічі.

— Що ж, зробімо ще один крок. Припустімо, що ти береш один атом Всесвіту й ретельно його вивчаєш. Ти з'ясовуєш, що цей атом зроблений з протонів, нейтронів і електронів, а з цього починаєш припускати, що протон мусить мати позитивний заряд, а електрон — від'ємний, і вони притягуються один до одного, і ти кажеш, що нейтрон зв'язується з протоном, і що для того, щоб усі вони не стиснулися в одну точку, потрібна інша сила, що компенсуватиме їхнє тяжіння одне до одного, а з цього ти екстраполюєш... — він замовкнув, шукаючи потрібне слово.

— Так?

— Все, — дуже тихо сказав він, втупивши очі в якусь точку. — Ти можеш екстраполювати... все. З єдиного атома, з єдиної точки в часі та просторі, можна дослідити фундаментальну структуру Всесвіту й виключно математично зробити висновок про все, що було, про все, що є, і про все, що має бути. Все.

Відчинилися ще одні двері. Приміщення за ними було навіть теплішим за попереднє, вентилятори шалено намагалися його охолодити, і там стояло воно: висотою в сім поверхів, огорнуте до самої верхівки риштуванням, по якому сновигали сотні чоловіків і жінок. Повітря смакувало електрикою, пахнуло електрикою, шум був майже оглушливий. Вінсент дав мені вимірювач дози радіації — набагато складніший, ніж ті, які я носив на базі «Петрок-112» через двадцять років від тепер, приблизно двісті років тому. Перекрикуючи гудіння, він сказав:

— Це квантове дзеркало!

Я подивився, і воно було красиве.

Квантове дзеркало.

Зазирни в нього занадто глибоко, і звідти на тебе подивиться Бог.

І воно було вже майже завершене.

Розділ 80

Моє третє життя.

Я вже казав тобі, що якийсь час тинявся світом як монах, жрець, учений, теолог — називай того мене як хочеш, хоч ідіотом у пошуку відповідей. Я вже розповідав про свою зустріч із Шеном, китайським шпигуном, який шанобливо висловив сподівання, що я не маю за мету повалення комуністичного уряду. Я розповів, як мене побили в Ізраїлі, як мене зневажали в Єгипті, як я знаходив віру й знов її губив, наче шкарпетки.

Але я не розповів тобі про Мадам Патна.

Вона була індійським містиком; вона була однією з перших, хто зрозумів, що найбільш доходний спосіб просвітлення — поширювати своє просвітлення серед представників західної цивілізації, які ще не мали нагоди виплекати в собі цинізм. Упродовж якогось часу я був одним з таких людей: сидів біля її ніг, наспівуючи якесь безглуздя, і до певного часу був щиро переконаний (а в тому житті я щиро вірив у багато речей), що ця огрядна привітна жінка дійсно пропонує мені шлях до просвітлення. Після кількох місяців роботи на її просторах плантаціях задарма (я вважав це важливою частиною зближення з природою та з самим собою) мене нагородили рідкісною можливістю поговорити з нею особисто. Схрестивши ноги, я сів на підлозі перед шановною пані й майже тремтів від очікування чогось приголомшливого.

Дуже довго вона мовчала, занурившись у медитацію, а ми, її послідовники, дуже давно навчилися, що ці довгі значущі паузи не треба перебивати питаннями. Зрештою вона підвела голову, подивилася прямисінько крізь мене й оголосила:

— Ти — божественна істота.

Для нашого храму така заява не була чимось несподіваним.

— Ти — творіння світла. Твоя душа — пісня, твої думки — краса. В тобі немає нічого недосконалого. Ти є собою. Ти є Всесвітом.

Якби ці слова промовлялися у великому приміщенні хором, вони би сильно вразили. Але цього разу, коли їх промовляла з придихом єдина жінка, мене вразило радше те, наскільки суперечливими є ці тези.

— А як щодо Бога? — спитав я.

Це питання, схоже, здалося Мадам Патма дещо недоречним, але замість того, щоб проігнорувати його й розчарувати цим палкого послідовника, вона усміхнулася своєю фірмовою привітною посмішкою і заявила:

— Бога не існує. Є лише світобудова. Ти є частиною світобудови, і вона є в тобі.

— То чому я не можу вплинути на світобудову?

— Ти впливаєш. Усе, чим ти є, кожний аспект твого буття, кожний подих...

— Я не про це. Чому я не можу вплинути на власний шлях у ній?

— Але ж ти можеш! — твердо повторила вона. — Це життя є лише мінливим спалахом полум'я, тінню. Ти відкинеш його й злетиш до нової площини, до нового рівня розуміння, і там збагнеш, що все, що ти зараз сприймаєш як реальність — лише в'язниця почуттів. Ти дивитимешся, і це буде так, неначе ти дивитимешся очима творця. Ти всередині світобудови. Світобудова — всередині тебе. Ти є одним з проявів першого подиху, що створив Всесвіт, твоє тіло зроблене з праху тіл, що

пішли раніше, а коли ти помреш, твоє тіло та твої вчинки дадуть життя. Ти сам є Богом.

* * *

Наступні місяці дещо втомили мене такими пустими афоризмами, тож коли один з невдоволених послідовників прошепотів мені на вухо, що наша сувора аскетична наставниця насправді мешкає в розкоші в кількох кілометрах від храму, я кинув свої серп і солом'яний капелюх і пішов шукати кращої філософії. Але багато життів по тому мені досі було цікаво: як воно, побачити Всесвіт очима Бога?

Розділ 81

— Гаррі, це найважливіша річ, яку будь-хто коли-небудь робив або зробить.

Це голос Вінсента.

У моїх вухах так багато голосів, мені так довго слухати їх.

— Це змінить людство, змінить весь Всесвіт. Квантове дзеркало відімкне секрети матерії, минулого та майбутнього. Нарешті ми зрозуміємо ті концепції, про які лише удавали, ніби розуміємо їх: життя, смерть, свідомість, час. Гаррі, квантове дзеркало — це...

— Що я можу зробити? — спитав я, здивувавши цим навіть себе самого. — Чим я можу допомогти?

Вінсент усміхнувся. Його долоня лягла на моє плече, і на мить мені здалося, що на його повіках виблиснули сльози. Оскільки раніше я ніколи не бачив, щоб Вінсент плакав, я вирішив, що це радість.

— Будь зі мною, — сказав він. — Залишайся тут, біля мене.

* * *

Квантове дзеркало.

Дивитися очима творця.

Вінсент Ренкіс. Яким вітром тебе принесло! Ми наче триматимемо дзеркало самій природі.

Нісенітниця!

Боюсь, або тобі, або мені доведеться поцілувати Франс у губи.

Повна нісенітниця!

Я, курва, хороший!

Це твоє минуле, Гаррі, твоє минуле.

Рорі Г'юн помирає на самоті.

Патрик Оґаст, ти завжди був моїм батьком.

Тиша, коли домовина Гарріет опускається під землю. Тиша біля каміна в котеджі, що заріс бур'янами. Наркоділер мешкає в будинку, де колись залізним кулаком панувала Констанс Г'юн, де Лідія божеволіла, Олександра врятувала життя хлопчика-немовляти, а служницю на ім'я Ліза Ледміл штовхнули на стіл і вона не кричала. І від тієї миті починається життя хлопчика, який мандруватиме знов, і знов, і знов... Те саме життя, та сама мандрівка знов, і знов, і...

Річард Лайл, мертвий у моїх руках, життя за життям. Будь ласка, я ніколи нічого не робив.

Розмері Досет, порізана в ванні.

Дженні: «Тобі слід новини виголошувати».

Ти втечеш зі мною?

Я тобі подобаюсь?

Ти завжди мені подобалася, Дженні. Завжди.

Моя наречена!

Ти схвалюєш, Гаррі? Хіба вона не красуня?

Акінлеє. А ти знав ту мене, Гаррі? Чи права вона була, що забула?

Особисто я надаю перевагу стегну! У ванні це легше, але треба задовольнятися тим, що маєш. Бувайте, докторе Оґаст, до зустрічі!

Вірджинія. Крокує під літнім лондонським небом. Вбиває калачакр в утробі. Тремтить, коли ми змушуємо її забути.

Якщо тобі колись набридне те, чим ти займаєшся, знайди мене на тонкій червоній лінії!

Мені дуже прикро.

Мені дуже шкода, Гаррі. Це на краще. Все має бути саме так.

Квантове дзеркало.
Бачити очима Бога.
Світ добігає кінця.
Ми не можемо це зупинити.
Тепер усе залежить від вас.
Квантове дзеркало.
Залишайся тут, біля мене.

* * *

Вінсенте, я саботував квантове дзеркало.
Це було легко зробити.

Мені для цього не треба було навіть там бути. Ти вирішив, що я не вчений, що я не зможу допомагати тобі так, як колись допомагав у Росії, бо перед тобою був чоловік, який не розумів навіть найпростіші закони Ньютона, не кажучи вже про технології, яким ти давав волю у тій горі в Швейцарії, і які випереджали час майже на сто років. Я був твоїм адміністратором, так само, як упродовж багатьох років був твоїм слугою для виконання рутини. Дев'ять місяців я мешкав у тих швейцарських печерах, дивився, як росте квантове дзеркало, при кожному випробуванні слухав гудіння машин і знав, що ти наближаєшся, що ти вже дуже близько. На мій стіл потрапляли документи, які ти ігнорував, вірячи, що я їх не зрозумію, але ж Вінсенте... Крім тебе, я був єдиним, хто розумів кожную рисочку на кресленнях, кожную цифру, кожне відхилення графіків. Саме я, коли треба було замовити торій-234, змінив у документі цифру й замовив торій-231. Саме я заощадив кошти на борових стрижнях, зменшивши їх на кілька важливих міліметрів; саме я пересунув десяткову кому в розрахунку хвилі на одну цифру. Той документ мав сім сторінок, а я зсунув кому

на найпершій, щоб на той момент, коли розрахунки буде закінчено, кінцевий результат відрізнявся на дев'ять порядків.

Ти питатимеш себе, чому я зробив це?

Через бажання зберегти Всесвіт? Це звучить так велично — може мені замовити собі футболку з цим гаслом? Хто ти такий, цей бог, яким ти прагнув стати, щоб у своєму пошуку знань знищувати світ?

За звичкою?

Я стільки років присвятив війні з тобою, що шкода було не завершити.

Через ревність?

Можливо, трохи.

Через помсту?

Ти був такою чудовою компанією, що іноді про помсту було важко пам'ятати. Століття — надто довгий строк для зберігання образи, але...

Згадай.

Згадай як мнемонік — і ось воно знову: я на базі «Петрок-112» ковтаю отруту і дуже вдячний за це; відчуваю, як до моєї голови прискаються електроди, і не один раз, а двічі; другого разу ти взяв мене за руку й сказав, що так буде краще. Авжеж, краще. Дженні. Я тобі подобаюсь, Гаррі? Я тобі подобаюсь? Плачу посеред холоднечі, твій приватний секретар, твій особистий песик, твій хто завгодно, ким ти хочеш, щоб я був. Я заплющив очі, я згадав і... Так.

Це помста.

А ще, можливо, слабке розуміння того, що щось усередині мене померло, і що це єдиний спосіб повернути його. Розуміння того, що я «роблю те, що правильно» — неначе це досі щось означало для мене.

Я саботував квантове дзеркало, чудово розуміючи, що всього цього — десяткової коми, ізотопу, борового стрижня — буде достатньо. Я поверну твоє дослідження на п'ятдесят років назад, і ти навіть не глянеш на мене, навіть не підозрюватимеш, що це зробив я.

* * *

Випробування було призначено на літній день. Втім, у сирості печер пори року були майже не важливі. У повітрі відчувалося хвилювання. До мого кабінету зайшов Вінсент, його обличчя почервоніло після звичної пробіжки по базі; певно, це була свого роду заміна тим морозним прогулянкам на відкритому повітрі, в які він мене брав у Петроку-112.

— Ти йдеш? — наполягав він.

Я обережно поклав ручку, склав долоні, подивився йому в очі й сказав:

— Вінсенте, я дуже радий, що ти радий, але ж ти чудово знаєш, що в мене в їдальні п'ятдесят бляшанок простроченого тунця та дуже пристрасний, я б навіть сказав розлючений лист зі скаргою, який я саме зараз пишу, і хоч мені не хочеться вихвалитися, це такий шедевр епічної прози, який рибна промисловість ще ніколи не бачила, а ти зараз схожий на того чоловіка з Порлока⁸.

Він гучно випустив повітря з-поміж губ, наче розлючена косатка.

— Гаррі, я в жодному разі не хочу применшити значення твоєї праці, але зважаючи на те, що сьогоднішня перевірка може стати початком революції самої природи буття людиною,

⁸ Натяк на обставини написання поеми «Кубла-Хан» англійського поета Семюела Тейлора Колриджа.

я певний, що ти зрозумієш, що покарання рибної промисловості дещо поступається цьому своєю значущістю. Бери свої речі й пішли зі мною!

— Вінсенте...

— Ходімо!

Він потягнув мене за лікоть. Я буркнув, взяв свій значок для вимірювання радіації, і Вінсент потягнув мене в коридор. Поки ми йшли вниз, в глибини гори, я протестував щодо несвіжого тунця, гнилого салату й коштів на забезпечення цієї бази електроенергією, а він лише вигукував:

— Гаррі! Майбутнє нашого виду, розуміння Всесвіту — забудь про салат!

Внизу, біля квантового дзеркала, на оглядовій галереї зібралось близька тридцяти науковців, які дивилися на свого величного монстра. Він виріс, став схожий на велику потворну ракету, до якої щось добавили, а щось прибрати; витки кабелів і виблиск внутрішніх поверхонь; жар, пара, тиск і тисячі вимірювальних приладів, підключених до комп'ютерів, що випереджали свій час на п'ятдесят років. Я був єдиним не-науковцем у цьому приміщенні, але коли підлогу навколо квантового дзеркала розчистили, Вінсент витягнув мене вперед і вигукнув:

— Ці ідіоти не змогли б рахувати свої числа, якщо б ти не годував їх і не підтирав їхні клятві дупи! Ходімо! Ти заслужив на те, щоб побачити це.

Напевно, дійсно заслужив, зважаючи на те, що саме мої непомітні зміни в документах майже обов'язково призведуть до катастрофічного фіаско цього експерименту.

Тричі пролунала сирена-попередження, яка вимагала, щоб весь персонал негайно залишив територію навколо машини. А

потім найбільш незворушний науковець, якого вони змогли знайти, почав зворотній відлік, генератори заревли й ожили, і десяток облич дивився на дані, що почали надходити. Вінсент майже підстрибував біля мене, його рука ненадовго стиснула мою, але потім він згадав, що це не по-чоловічому, прибрав руку й почав натомість покусувати пальці. Я склав руки на грудях і скептично дивився на те, як живлення пристрою зростало до максимуму, а всередині його глибин жахливо точні й зловісно розумні зразки викрадених з майбутнього технологій, оберталися, оберталися, оберталися, вирівнювалися, розкривалися, втягували в себе енергію, випльовували її, і...

— Сер?

Це питання видав один з техніків, що сиділи перед екранами комп'ютерів. Питання було емоційне, а не логічне. З точки зору логіки той, хто поставив це питання, чудово розумів дані на своєму екрані, але потребував емоційної підтримки. Вінсент відразу відчув це, різко обернувся до нещасливого техника, а цієї миті ще хтось підвівся й гаркнув:

— Вимкніть!

Їм не треба було казати ще щось, вони не хотіли казати ще щось, чиясь рука миттєво вдарила по кнопці аварійного вимкнення, і в приміщенні квантового дзеркала стало темно. Погасло світло й на оглядовій галереї, раптово чорноту прорізали лише сіре світіння екранів і м'яка блакить аварійних освітлювачів у підлозі. Обернувшись, я побачив Вінсента: шкіра як у привида, вени на шиї пульсують занадто швидко, очі великі, рот трохи розкритий; спочатку він подивився на людей у приміщенні, а потім повільно та невблаганно перевів погляд на квантове дзеркало.

Квантове дзеркало, як і решта печери, мало бути в темряві, але ми бачили, як зсередини нього зростає оранжеве сяйво, як щось рожево-червоне поширюється по металевих швах, і затьмарити це світло мав шанс лише чорний дим, що починав виходити зсередини. Я чув, як крихітні металеві деталі шиплять під тиском, починають вищати, а глянувши мигцем на датчик радіації я — певно, єдиний з присутніх — помітив, що він починає чорніти.

— Припиніть, — прошепотів Вінсент, голос якого був єдиним, що можна було почути, крім гулу машини. — Припиніть, — прошепотів він ще раз, звертаючись ні до кого, ніби хтось міг щось зробити. — Припиніть.

Світло, що випромінювалося машиною — світло горіння, світло розпавлених деталей — швидко стало сильнішим за сяйво аварійних освітлювачів. Я оглянув приміщення та цих заціпенілих кроликів, побачив їхній жах, і з холоднокрівністю людини, яка проводить свої дні за розрахунком кількості потрібного для функціонування закладу туалетного паперу, гримнув:

— Радіація! Усім на вихід!

Слова «радіація» було цілком достатньо, і люди ринулися до дверей. Криків не було, бо для крику потрібні сили, які тепер було повністю зосереджено на тому, щоб забратися якомога далі від потоку гамма-променів, який занурив оглядову галерею в цілковите мовчання. Глянувши на Вінсента, я побачив, що значок на його сорочці теж став чорний, наче смола, тож я схопив його за рукав і просичав:

— Нам треба йти!

Він не ворухнувся.

Його очі були прикуті до квантового дзеркала, в них віддзеркалювався жар, що виривався назовні. Я чув дзвін металу й розумів, що буде далі.

— Вінсенте! — проревів я. — Нам треба забиратися звідси!

Він усе одно не рухався, тому я огорнув рукою його шию й потягнув його назад, до дверей, ніби рятував потопельника. Ми були останніми, хто залишився в приміщенні, світло позаду нас стало занадто яскравим, щоб дивитися на нього, ставало спекотно, душно. Підвівши погляд, я побачив, що на металі в приміщенні починає лущитися фарба, комп'ютери шкварчать, навіть не намагаючись зберегтися перед лицем нездоланної загрози, що пронизувала все приміщення та наші тіла, як вітер пронизує павутиння. Я почув, як тріснуло скло оглядової галереї і дуже чітко усвідомив, що вибухом, який зараз відбудеться, вб'є нас обох, що ми вже трупи. Я відштовхнув Вінсента від дверей галереї; він приземлився на руки та коліна, злегка озирнувся на мене, наче п'яний. Світло стало нестерпним, сліпучим, його значно ширший за видимий спектр з'їдав сітківки моїх очей. Я намацав аварійну ручку на дверях, відчув, що метал зі шкварчанням пропалює на моїй долоні шкіру, натиснув на неї, а коли двері почали опускатися, стрибнув під них.

— Біжи! — крикнув я Вінсентові, і він побіг — хитко й спантеличено. Я проповз під герметичними дверима раніше, ніж вони зачинилися, поповз у темряву коридору далі, здолав три кроки й відчув, що світ позаду мене вибухнув.

* * *

Видіння порятунку.

Глибоко в моїй шкірі був метал.

У животі — каміння.

У роті — бруд.

На рятівниках були свинцеві костюми, і перед тим, як витягти мене з задимленого напівзруйнованого коридору, вони півгодини поливали мене зі шлангу. Вода дуже довго стікала червона, лише згодом стала прозорою.

Темрява.

Анестезіолог спитав мене, чи маю я якісь алергії.

Я спробував відповісти, але моя опухла щелепа була наче свинцева.

Я не знаю, який був сенс мене питати, і чи питали вони ще щось.

Вінсент біля мого ліжка; голова понурена.

Медсестра міняє крапельниці.

З якості повітря я розумів, що я вже не в печері.

Я бачив денне світло, і воно було прекрасне.

Вінсент сидів у кріслі біля мого ліжка, до його руки була приєднана крапельниця, крові на ньому не було видно; він спав. Чи відходив він від мене? Навряд чи.

Я прокидаюсь і відчуваю нудоту:

— Води!

Вінсент відразу біля мене:

— Гаррі? — губи в нього потріскалися, шкіра бліда. — Гаррі, ти мене чуєш?

— Вінсенте?

— Ти знаєш, де ти?

Питаючи мене, він ретельно перевіряє показання приєднаних до мене приладів. Як і більшість уроборів, він здобув якусь медичну освіту. Показання приладів погані, але цей Гаррі Огаст не мусить розуміти це.

— У шпиталі? — припустив я.

— Правильно... Це добре. Знаєш, який сьогодні день?

— Ні.

— Ти спав два дні. Був нещасний випадок. Ти пам'ятаєш це?

— Кван... тове дзеркало, — прошипів я. — Що трапалося?

— Ти врятував мені життя, — тихо відповів він. — Ти витяг мене з приміщення, сказав мені бігти й зачинив двері. Ти врятував багато людей.

— О. Добре, — я спробував підвести голову й відчув сильний біль у спині. — Що трапалося зі мною?

— Тебе зачепило вибухом. Якби я був ближче, мене б... але майже все дісталалося тобі. Ти досі цілий, що дивовижно, але є... дещо, що лікар хоче обговорити з тобою.

— Радіація, — просичав я.

— Там було... багато радіації. Не знаю, як вона... Але тепер це неважливо.

Неважливо? Це щось нове.

— З тобою все добре? — спитав я, знаючи відповідь.

— Усе гаразд.

— Ти наче зблід.

— Я... я теж отримав дозу радіації, але ти... Ти врятував мене, Гаррі, — він казав це знов і знов, в його голосі було спантеличення. — За це жодного «дякую» не вистачить.

— Як щодо збільшення зарплатні?

Короткий сміх:

— Не нахабній.

— Я маю померти? — спитав я. Він не відповів відразу, і я кивнув: — Зрозуміло. Скільки часу?

— Гаррі...

— Скільки часу?

— Променева хвороба... це погано.

— Ніколи не бачив себе лисим, — визнав я. — А ти?.. Ти теж?..

— Я ще чекаю на результати.

Ні, це неправда, Вінсенте.

— Сподіваюсь... Сподіваюсь, що з тобою все добре.

— Ти врятував мене, — повторив він. — Це все, що має значення.

* * *

Променева хвороба.

Це погано.

Найгіршу її частину ти відчуватимеш, коли читатимеш це. Волосся в тебе вже давно не буде, нудота майже мине, натомість болітимуть набряклі суглоби, внутрішні органи відмовлятимуться працювати й наповнюватимуть твій організм токсинами. Шкіра покриється огидними ранами, які твоє тіло буде неспроможне загоїти, а згодом ти почнеш тонути в рідинах власного тіла через те, що відмовлятимуться працювати твої легені. Я знаю це, бо саме зараз це відбувається в моєму тілі, коли я пишу це тобі, Вінсенте, мою останню волю й заповіт. Тобі залишилося жити не більше кількох днів. Мені — кілька годин.

* * *

— Залишся зі мною, — сказав я.

Вінсент залишився.

Через якийсь час медсестри поставили для нього ще одне ліжко. Коли він ліг, я нічого не сказав про крапельниці, які вони поставили йому, але він побачив мій погляд і посміхнувся:

— Про всяк випадок.

— Вінсенте Ренкіс, ви брехун.

— Мені дуже прикро, що ви такої думки, Гаррі Оґаст.

Нудота в певному сенсі була гірша за біль. Біль можна залити медикаментами, але нудоту не зупиняють навіть найкращі опіати. Я лежав у ліжку й намагався не плакати, доки нарешті, о третій ночі, не перевернувся на бік і не блюванув у відро, що стояло на підлозі, а потім тремтів, схлипував, тримався за живіт і хапав ротом повітря.

Вінсент відразу зліз зі свого ліжка, підійшов до мене; не звертаючи жодної уваги на відро з блювотинням, він поклав руки мені на плечі й сказав:

— Що я можу зробити?

Я залишався лежати згорнутим, притискав коліна до грудей. Ця поза здавалася мені найменш неприємною. По моєму підборіддю стікала блювота. Вінсент взяв серветку та склянку води й витер мені обличчя.

— Що я можу зробити? — наполегливо повторив він.

— Побудь зі мною, — повторив я.

— Авжеж. Завжди.

Наступного дня нудота прийшла й до нього. Він добре приховував це, потайки виходив з палати й блював у туалеті, але мені, щоб зрозуміти це, не були потрібні дев'ятсот років досвіду. Вночі його теж охопив біль, і цього разу я зліз зі свого ліжка, щоб тримати його, коли він блював у відро на підлозі.

— Зі мною все гаразд, — промовив він між нападами. — Усе буде добре.

— Бачиш? — пробурмотів я. — Я ж казав, що ти брехун.

— Гаррі, — хрипким голосом сказав він, — я хочу дещо тобі сказати.

— Хочеш вибачитися за те, що брехав?

— Так, — не знаю, чи плакав він, чи сміявся, коли казав це слово. — Пробач мені. Мені дуже шкода.

— Усе добре, — зітхнув я. — Я розумію, чому ти зробив це.

Рани, що з'являлися на моїй шкірі, не стільки боліли, скільки свербіли. Плоть повільно розривалася, шкіра сповзала. Вінсент досі страждав від нудоти, але коли моє тіло почало розвалюватися й біль знову став сильнішим, я закричав, благаючи про втіху та морфій. Знеболювальні засоби дали нам обом; напевно, медики вважали невічливим колоти їх лише одному пацієнтові, тим більше не тому, який заплатив за цей покращений медичний догляд. Того вечора Вінсент отримав ящик. Він виповз зі свого ліжка й відімкнув замок, а тоді вийняв зсередини корону з проводів і електродів. Тремтячими руками він простягнув її до мене.

— Що це? — спитав я.

— Це... Воно зробить так, що ти забудеш, — затинаючись, він поклав її на край мого ліжка, неначе вона була заважка, як на його смак. — Це... воно забере все. Все, чим ти є, все, що ти... Воно забере ці спогади. Розумієш?

— А як щодо мене? — спитав я. — Мене воно теж забере?

— Так.

— У такому разі це якась дурня, хіба ні?

— Я... Мені дуже шкода. Якби ти знав... Якби ти знав дещо...

— Вінсенте, я не в настрої для сповіді. Щоб там не було, я тебе вибачаю, і годі про це розмовляти.

Він облишив цю розмову, але ящик з короною з проводів залишився в палаті. Я прийшов до висновку, що йому доведеться скористатися нею раніше, ніж я помру, і раніше, ніж він стане занадто слабкий, щоб зробити це.

Тієї ночі ми обоє страждали від болю.

— Усе гаразд, — сказав я йому. — Все добре. Ми намагалися зробити щось краще.

Він тремтів; отримав максимальну дозу знеболювальних, але все одно страждав.

— Розкажи мені що-небудь, — сказав я, щоб відволіктися в цю важку годину. — Ось, почну я. Англієць, ірландець і шотландець заходять у бар...

— Боже мій, Гаррі, — сказав він, — не сміши мене.

— Тоді я розповім тобі історію, справжню історію, а потім ти розповіси мені щось.

— Згода, — сказав він, і я розпочав.

Я розповів йому про те, як зростав у Лідсі, про хуліганів у школі, про не найкращі відмітки та про нудьгу вивчення юриспруденції.

Він розповів мені про свого багатого батька, хорошу людину, доброго чоловіка, який в усьому догоджав своєму синові.

Я розповів про прогулянки вересовими пустищами, про квіти навесні та про верес, що ріс уздовж залізниці, а влітку займався й згоряв, і тоді до самого обрію він був чорний і крихкий.

Він розповів про садок, в якому були кущі рододендрону, і про свист поїздів, що їхали по протилежному схилу пагорба.

Це в південній Англії?

Так, одразу за межами Лондона.

Я розповів про своїх названих батьків, про те, що вони для мене значать більше, ніж мій біологічний батько, ким би і де б він не був. Про те, що я мріяв насмілитися сказати «Ви є всім, а він — нічим, і річ не в тому, що ви мене годували, не в тому, що

прихистили, а в тому, що ви ніколи мене не підводили, і це робить вас моїм батьком і моєю матір'ю».

Він сказав:

— Гаррі?

Його голос хрипів від болю.

— Так?

— Я... я хочу розповісти тобі дещо.

— Добре.

— Мене... мене звати Вінсент Бентон. Ренкіс — прізвище нашого садівника. Я приховав своє справжнє ім'я тому... Мені двадцять п'ять років. Мені сімсот дев'яносто чотири роки. Мій батько — Говард Бентон, мати звали Урсула. Я її ніколи не знав. Вона помирає, коли я лише дитина. Я народився вдома, третього жовтня 1925 року. Кажуть, бабуся знепритомніла, коли я з'явився. За все своє життя я нікому ніколи не розповідав про це. Нікому.

— Я є тим, ким я є, — відповів я. — Інше неважливе.

— Ні, — заперечив він, підіймаючись з ліжка. — Ти не той, ким ти є.

Сказавши це, він відкрив ящик з короною з проводів і надів її на мою голову.

— Що ти робиш? — спитав я.

— Я не можу прийняти це життя, — відповів він. — Не можу прийняти його. Не можу. Я просто хотів, щоб хтось зрозумів.

— Вінсенте...

Я спробував чинити опір, але не мав на це сил, та й наміру теж. Він відштовхнув мої руки геть, притиснув до чола електроди.

— Мені шкода, Гаррі, — він плакав. — Якби ти знав, що я з тобою робив, якби ти тільки міг зрозуміти... Я знайду тебе, зрозумів? Я знайду тебе й догляну за тобою, що б не трапалося.

Дзижчання машини, потріскування електрики.

— Вінсенте, стривай, я не...

Запізно.

Розділ 82

Коли я прокинувся після Забуття, я був сам. І так само, як це було раніше, і так само, як це, напевно, буде завжди, що б не робили з моїм мозком, я залишився собою.

Досі в лікарні.

Досі помирав.

Моє ліжко пересунули, або ж відсунули від мене Вінсента. Корону з дротів прибрави, а я плавав у теплій наркотичній імлі; моє тіло, що розвалювалося на частини, було обмотане бинтами.

Якийсь час я лежав там і думав ні про що. Нарешті спокій. Тиша без думок і без слів. Через якийсь час я підвівся. Мої ноги негайно зрадили мені. Ступні та долоні були забинтовані, в розпухлих червоних колінах не було сил. Я доповз до дверей і спромігся видертися в коридор. Мене знайшла медсестра; побачивши мене в такому стані, вона розплакалася від шоку й покликала санітара з кріслом на колесах, а той допоміг мені сісти.

— Я виписуюсь, — твердо сказав я.

— Пане Оґаст, ваш стан...

— Я помираю, — відповів я. — Жити мені залишилося близько двох днів. Я виписуюсь і ви нічим не можете мені завадити. Я підпишу будь-який документ, щоб зняти з вас відповідальність за це, але покваптеся з ним, бо за п'ять хвилин мене тут більше не буде.

— Пане Оґаст...

— Чотири хвилини та п'ятдесят секунд!

— Ви не можете...

— Можу. І ви мене не зупините. Де найближчий телефон?

Вони намагалися зупинити мене; не силою, а лише словами, лестощами та грізними попередженнями про можливі наслідки. Я все це витримав і з телефона в кабінеті лікаря зв'язався з Акінлеє. Зробивши це, досі вдягнений у лікарняну піжаму, я викотився на кріслі з лікарні на теплу літню вулицю. Оранжево-червоне сонце сідало за гори, повітря пахнуло скошеною травою. Люди перелякано сахалися від мене, побачивши мою шкіру, випале волосся, закривавлену навпроти ран піжаму, вираз подиву та насолоди на моєму обличчі, а я котився схилом униз, мчав до обрію, змушуючи гальма верещати.

Акінлеє зустріла мене на краю містечка, в маленькому червоному Фольксвагені. Вона жила неподалік від бази Вінсента вже кілька місяців, очікуючи на мій дзвінок. Побачивши, як я кочусь до неї, вона вийшла з машини й сказала:

— Ти маєш жахливий вигляд!

— Помираю! — привітно відповів я, залізаючи на пасажирське сидіння. — Мені потрібні всі твої знеболювальні засоби.

— У мене їх багато.

— Добре. Відвези мене до готелю.

* * *

Вона відвезла мене до готелю.

Дала мені всі свої протибольові препарати.

— Ручку, папір.

— Гаррі, твої руки...

— Ручку, папір!

Вона дала ручку й папір.

Я спробував писати, але нічого не вийшло. Мої руки, як зауважила Акінлеє, були в не дуже корисному стані.

— Гаразд, тоді друкарську машинку.

— Гаррі!

— Акінлеє, — твердо сказав я, — менше, ніж за тиждень, я помру, і те, що я досі маю подобу свідомості, є хімічним дивом. Знайди мені друкарську машинку.

Вона знайшла мені друкарську машинку й для того, щоб я мав здоровий глузд, вколола мені всі хімікати, які ми згадали, об'єднавши свої медичні знання.

— Дякую, — сказав я. — А тепер, будь ласкава, залиш мені таку дозу морфію, щоб нею можна було слона завалити, й залиш мене самого, дякую.

— Гаррі...

— Дякую, — повторив я. — Побачимося в наступному житті.

Коли вона вийшла, я сів перед машинкою й ретельно обдумав свої слова.

Трохи згодом, коли сонце вже зникло за обрієм, я написав:

Я пишу це для тебе.

Мій вороже.

Мій друже.

Ти вже знаєш, уже мусиш знати.

Ти програв.

* * *

Вінсенте.

Це мій заповіт. Моє сповідання, якщо твоя ласка. Моя перемога, моє прохання вибачити. Це останні слова, які я напишу в цьому житті, бо відчуваю, що цьому тілу вже настає

кінець, який настає завжди. Незабаром я відкладу все це, візьму шприц, що мені залишила Акінлеє, і припиню цей біль. Я розповів тобі перебіг свого життя частково для того, щоб змусити себе діяти, а частково — щоб просвітити тебе. Я знаю, що цим я віддаю себе повністю в твої руки, розкриваю всі сторони свого буття, усіх тих багатьох людей, яких я весь цей час удавав, а також того себе, яким я став. Щоб захистити себе після цього зізнання, у мене не залишається іншого вибору, окрім як знищити повністю тебе і твоє знання про мене. Цим я змушую себе діяти.

На цей час ти вже знатимеш, що я зник з лікарні.

Страх мав охопити тебе; страх того, що Забуття не спрацювало, що я втік.

А може, навіть сильніший страх, бо ти майстер дедукції. Можливо, з моєї відсутності ти зрозумів, що моя втеча зумовлена не тільки страхом смерті. Можливо, з того, що в мені після приєднання твоєї машинки залишився розум, ти зрозумів, що попередня машина теж не спрацювала, так само, як і та, що була ще раніше. Можливо, перед тобою зараз розгортається, наче ланцюгова реакція, весь перебіг тих подій, кожна брехня, кожний обман, кожна жорстокість, кожна зрада; розгортаються, неначе атом перед очима Бога. Можливо, ти вже знаєш, що я хочу сказати тобі, але не думаю, що ти вже повірив у це.

Ти пошлеш людей шукати мене, і без особливих ускладнень вони знайдуть мій труп. Акінлеє вже не буде, її робота на сьогодні вичерпана. Поруч із пустим шприцом вони знайдуть ці слова й передадуть їх, сподіваюсь, тобі в лікарню. Твій погляд пробіжить по рядках і з найпершими словами ти зрозумієш, вже розумітимеш, що більше не можна заперечувати: ти програв.

Ти програв.

А в іншому житті, яке ще не настало, семирічний хлопчик ітиме провулком за південним Лондоном із картонною коробкою в руці. Він зупиниться перед будинком, садок якого пахне рододендронами, і почує свисток потяга, що їхатиме повз. Там житимуть батько та мати. Його зватимуть Говард, а її — Урсула. Їхній садівник, завдяки якому квіти такі ароматні, буде відомий за прізвищем Ренкіс.

Ця семирічна дитина підійде до тих незнайомців і з невинністю малюка запропонує їм щось зі своєї коробки. Яблуко або апельсин. Карамельку, іриску — деталі неважливі, бо хто відмовиться від подарунка такого невинного дитинчати? Батько, мати, а може навіть і садівник — не попереджати ж його за таких обставин — кожний візьмуть щось у того хлопчика, подякують йому й скуштують, а він розвернеться й піде геть.

Я обіцяю, що отрута діятиме швидко.

І Вінсент Ренкіс не народиться.

І все буде так, як має бути.

Час продовжиться.

Клуби простягнуть свої щупальця крізь епохи, і нічого не змінюватиметься.

Ми не будемо богами — ні ти, ні я.

Ми не дивитимемося в те дзеркало.

Натомість, упродовж тих кількох днів, що тобі залишилися, ти нарешті побудеш смертним.